75

www.psikeart.com

psikeart

iletişim

Bir can var candan içeri ve candan ötürü
ŞENGÜL KIYAK

Sazın ve sözün eşliğinde bir seyyah
HİRA SELMA KALKAN

Paylaşmak ya da paylaşmamak
ARZU ERKAN YÜCE

Emojilerin dili olsa da konuşsa
SEVCAN KARAKOÇ DEMİRKAYA

İletişimsizliğin aurası
MURAT ÖNDERMAN

Yazınsal iletişim ve semptom olarak adıllar
SEMİRAMİS YAĞCIOĞLU

Jung ve mitlerin dili
TUFAN GÖBEKÇİN

Erkek yapımı dile karşı kadın dilini oluşturabilmek
HANDE ÖĞÜT

Öfkeli iletişim
MİNE SÖĞÜT

Hüzzam makamlı Mahpeyker Hanım
GÜROL TONBUL

İletişim üzerine yedi dedi
HAYDAR ERGÜLEN

Bir karşılaşma
AHMET İNAM

MAYIS-HAZİRAN
30 TL
ISSN 1308-70450-1
SAYI 75 / 2021

art Dergi

İstanbul Modern'in yeni koleksiyon sergisi, 1950 sonrası Türkiye sanatındaki soyut ve figüratif eğilimleri ve 1980 sonrası doğa ve çevre konularına odaklı çağdaş sanat yapıtlarını bir araya getiriyor.

KOLEKSİYON SERGİSİ

HAZİRAN 2020 - MART 2021

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ
Asmalımescit Mahallesi, Meşrutiyet Caddesi
No: 99, Beyoğlu, İstanbul T 0(212) 334 7300
www.istanbulmodern.org

TEMPORARY SPACE GEÇİCİ MEKÂN

İSTANBUL MODERN

Latifa Echakhch, 1974, Sağa iki adım, sonra sola dön. Parmakların ucuyla yaprakların ucuna dikkatle dokunarak. Kolları yavaş bir ritimle sallayarak. Sonra, gözleri kapat. 2019 (detay)

KURUCU SPONSOR
Eczacıbaşı

ANA SPONSOR
DOĞUŞ | BİLGİ

LEVENT METE'NİN YENİ KİTABI

Günün birinde kadınları ve çocukları koruyan çok hızlı ve çok güçlü bir yaratık ortaya çıktı. Suçüstü yakaladığı adamları hırpalıyor, kiminin canını korkunç yöntemlerle alıyordu. Şehirde dengeler altüst olurken taciz ve tecavüz çok zorlaştı, kadın öldürmek imkânsız hale geldi. Her fırsatta tekme tokat girişen kocalar hafifçe itip kakmadan önce bile düşünüp taşınıyor, küfür kıyamet hakaret yağdırmaya alışmış babayiğitler küçücük bir kötü söz söylemeye niyetlenirken aritmetik problemi çözer gibi ince hesaplar yapıyordu. Güvenlik güçleri ve sivil erkek örgütleri yaratığın peşine düştüler. Ancak onunla baş etmek hiç kolay değildi..

Saldırgan ve gürültücü erkek adamlar çağının bitip, ruhlarımızı yumuşatıp sakinleştirecek bir sevgi ve anlayış çağının başlaması belki gerçekten mümkündür.

Ev içlerini ve sokakları acımasız bir av alanına çeviren erkek şiddetine karşı erkekçe sert ve kadınca yumuşak çözüm yollarının yarıştığı hüzünlü ve gülünç bir macera.

Seçkin kitabevlerinde...

İçindekiler

4
M. EMİN ÖNDER
Editörden

6
SERPİL YANDI VARGEL
Tüylendikçe üşüyen insanlık...

10
İSHAK SAYĞILI
Bir zamanlar iletişim
Bakthin Atina sokaklarında

16
EMİNE ZINNUR KILIÇ
İnsan iletişimi ve aileler için 10 öneri

20
ŞENGÜL KIYAK
Bir can var candan içeri ve candan ötürü

24
LEVENT METE
Küfürlere göre kişilik çözümlemesi

28
HİRA SELMA KALKAN
Sazın, sözün eşliğinde bir seyyah

32
OKTAY ŞILAR
Arayüzey konuşmalar
Ruhun ilerisi, mekânın berisi

34
ARZU ERKAN YÜCE
Paylaşmak ya da paylaşmamak: neyi, nasıl?

38
TUĞBA KURT ULUCAN
İlişkinin gizli dinamitleri
Söylenmeyenler, suskunluklar, küskünlükler

40
SEVCAN KARAKOÇ DEMİRKAYA
Eytişimsel iletişim
Emojilerin dili olsa da konuşsa

42
SERA YİĞİTER
Öyle mi alay komutanı?

iletişim

46
ŞEHNAZ TUNA
Telepati: bilinçsiz iletişim
Sigmund Freud ve "telepati" olgusu

50
DUYGU KUZU
Konuştukça eksil(m)iyorum

52
GAMZE ERZİN
İletişim teknolojilerini psikiyatride kullanmak
Telepsikiyatri

54
FATMAGÜL DİKYAR ALTUN
Olmak istediğimiz kimliklerde buluşalım

56
SERAP SÖZEN
Psişik izin peşinde

58
CANSU GÜNEY, ŞEYDA KUTSAL
Bir cezalandırma yöntemi olarak "iletişimsizlik"
Hücre cezası

60
MURAT ÖNDERMAN
İletişimsizliğin aurası

68
SEMİRAMİS YAĞCIOĞLU
Yazınsal iletişim ve semptom olarak adıllar

72
VOLKAN DELİ
Yüz yüzelik, dijital iletişim istenci ve dijital çağdaşlık

76
ERTUĞRUL AKGÜN
İletişim nosyonuna dair kısa bir tasvir

80
EMİN YILDIRIM
Anlam, anlatmak, anlamak: işte, bütün mesele bu (mu?)

86
TUFAN GÖBEKÇİN
Jung ve mitlerin dili

88
HANDE ÖĞÜT
Dil meselesine feminist bir bakış
Erkek yapımı dile karşı kadın dilini oluşturabilmek

94
DUYGU ÇAĞLAR DOĞAN
Mesajınız var:
Biz sizin geleceğiniziz; siz de bizim geçmişimizsiniz

96
MİNE SÖĞÜT
Öfkeli iletişim

98
İPEK ÖZEL
Her şey güzel olacak mı?

102
VUSLAT ÇAMKERTEN
Sözcükler: büyüye, duaya ve buyruğa dönüşen

104
PINAR ÜRETMEN
Bir iletişim imkânı olarak sinema

106
PINAR AYDIN O'DWYER
Başrolde iletişim

108
TUĞÇE ÇELİK
İletişimin mimariye yansıması
Gotik katedraller

112
GÜROL TONBUL
Hüzzam makamlı Mahpeyker Hanım

115
HAYDAR ERGÜLEN
İletişim üzerine 7 dedi

116
AHMET İNAM
Bir karşılaşma

118
ERGUN ERDOĞAN
Füsun'un seçimi

122
BAHAR KÖSE KARACA
Cevapsız sorular

© UĞUR HALICI

MAYIS-HAZİRAN 2021, Sayı 75
Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma
Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Tasarım
Tuna Yıldırım

Web Danışmanları
Ege Kaya, Zeynep Eylül Önder

Katkıda Bulunanlar
Tuba Akyol, Emine Zinnur Kılıç, Hakan Atalay, Haydar Ergülen, Hande Oğüt, Ahmet İnam, İsmail Güzelsoy, Tan Tolga Demirci, Cumhur Boratav, Alena Sar, Yüksel Aksu, Zeynep Eylül Önder, Birsen Öngül, Ata Yılmaz Emre, Çiğdem Gelegen, Serpil Yandı Vargel, Taner Yılmaz, İshak Sayğılı, Bedirhan Üstün, Pınar Üretmen, Pınar Aydın O'Dwyer, Lara Kamhi, Gizem Karayavuz, Cansu Boğuşlu, Tuna Yıldırım

Kapak Resmi
Pınar Lauridsen

Abone Sorumlusu
Semiha Başar - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

İletişim, inter disipliner bir alandır ve bilimlerin üst yorumu olarak kabul edilir. Sosyoloji, siyaset bilimi, halkla ilişkiler disiplinleri, hatta dilbilim, göstegebilim gibi postyapısalcılığın temelinde yer alan bilimler de iletişim bilim dalını inşa eden farklı araştırma alanları sunar. Fakat bütün bunlardan farklı olarak psikoloji, iletişim biliminin en sıkı fıkı olduğu bilim dalıdır. Bu durumu şöyle açıklamak da mümkün: İletişim bilimi sosyoloji, siyaset bilimi gibi alanların kendi problemlerini incelemez. Daha çok bu bilim dalları kendi araştırdıkları konularla ilgili iletişim bilimi kavramlarına başvurma gereksinimi duyarlar. Oysa iletişim ile psikolojinin ilişkisi böyle değildir, geçişken ve birbirlerinin alanını sürekli kendi araştırmalarına konu edinen iki bilim dalıdır onlar.

M. EMİN ÖNDER

İletişim psikolojisi adı verilen psikoloji disiplininde birey-toplum etkileşimi her iki yüzüyle ele alınır. Hem içinde bulunduğumuz toplumun özelliklerinin bireyi nasıl etkilediği incelenir hem de grupsal iletişimin ferdin nasıl kişisel özellikler kazanmasına sebep olduğu masaya yatırılır. Aynı şekilde mikro düzeyde insanın hem toplumu hem de grupları inşa eden kişisel ve davranışsal özellikleri araştırma konusu yapılır.

Kişilerarası iletişim, ikna stratejileri, kitle iletişim psikolojisi dalının çalışma alanlarından bazılarıdır. Bu konuların iyice önem kazandığı dönem, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına rastlar. Dünyanın bir daha benzer bir yıkım yaşamaması adına yapılan araştırmalarda gözler psikolojiye çevrilir. Bu dönemde bilimsel tartışmalara girişen ve psikoloji alanında çalışan farklı kesimler vardı. Davranışçılar, iletişimi, birey ve grup arasındaki uyaran-tepki ilişkisi bağlamında değerlendiriyordu. Freud'un psikanaliz çalışmaları ile grup psikolojisi analizini destekleyenler ise iletişimdeki etkileşimlerin kökeninde hayatın ilk yıllarındaki deneyimlerin etkili olduğunu kabul ettiler. 1950'li yılların ortalarında psikolojideki ilgi büyük oranda iletişimle işlenen davranış değişikliklerine, bir başka deyişle çeşitli ileti tiplerinin ikna edici yönüne kaydı. İkna yoluyla insandaki kişilik faktörü büyük oranda belirlenebilir miydi acaba? Bunun mümkün olduğu çıktı ortaya.

Sonuçta kişiliği analiz etmeye çalışan psikoloji kuramları, kişiyi davranışa yönlendiren ihtiyaç kuramları ve kişinin geleceğe yönelik değer ve beklentilerinin davranışlarını etkilediğini savunan zihinsel kuramlar hep birlikte iknaya giden yolu incelemeye başladılar.

Sadece iknayı değil, iknaya karşı direncin sebepleri de masaya yatırılıyordu artık: "Seçici algı", "seçici ilgi", "seçici hatırlama" kavramları tekrar gündeme geldi. Söylentilerin etkisi, korku iletileri, prestij değeri olan kaynakların inanılırlığı, bireysel algılamalar üzerindeki grup uzlaşma baskısı gibi konular da hep gündemdeydi.

Psikolojinin önemli kavramlarından biri homeostasis (denge arayışı) kavramıdır. Bireyin geçmişteki davranışlarının ve gelecekteki davranışlarının muhtemel nedenlerinden birinin de bu arayış olduğu kabul edilir. Davranışlara, tutumlara, düşüncelere haklı gerekçeler bulma, çelişkilerden kaçınma hep bu denge arayışının sonucudur. Bilişsel uyumsuzluk ve denge kuramları, davranışı çözümlemeye çalışırlar.

İşte, bir kişinin gerçeği algılamasındaki olası değişim parametreleri, iletişim psikologlarının temel konusunu oluşturur. Çünkü bireyin bilişsel yapısıyla iletişimin uyumu ya da uyumsuzluğu, bireyin sadece davranışını değil aynı zamanda algısını da etkiler. İletişimin psikolojik analizi iletinin ya da iletiyi ileten aracın kendisinden çok, o iletiyi alan kişinin beklentisine de odaklanmayı gerektirir.

Psikeart, "İletişim" sayısı ile yüzyıla yaklaşan bu araştırmaların hem kökenine hem de günümüzde yaşanan etkilerine odaklanıyor.

psikeart @psikeart psikeartdergisi

Yayın, Dağıtım ve İade Yetkilisi
Gül Emelce İlhan

Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87 Faks: (0262) 331 50 88
İrtibat Bürosu: Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91

www.psikeart.com
info@psikeart.com

Baskı
Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 34418
4. Levent/ISTANBUL Tel: (0212) 280 00 09

Yayın Türü
Yerel, süreli

Dağıtım
Turkuvaz

Her hakkı saklıdır.
Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir.

İki ayda bir çıkar.

Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayımlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir.
Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.

Nisan 2021'de basılmıştır.

Serpil YANDI VARGEL

© BORAN GÜRÜNEY

Tüylendikçe üşüyen insanlık...

Ruhsal üşütme sonucu gelişen, toplum sağlığını ciddi boyutlarda tehdit eden ruhsal hastalıklar için her evde hazırlanabilecek aşı vardır: can cana iletişim. (...) Tüyleri giderek daha kabaran insanların arası da giderek daha açılıyor.

Birbirimizden giderek uzaklaşmış olmamız, karşılıklı iletişimlerin zayıflamış olduğuna dair düşüncelerim, yıllar önce duyduğum bir sözü hatırlattı. Yirmili yaşlarımda olduğum yıllarda, bir büyüğümden, "Sizler, tüylendikçe üşüyorsunuz" dediğini duymuştum. O yılların uçarılığında, bu cümlenin anlamını tam olarak anlamam olanaklı değildi. Henüz o kadar tüylenmemiştim. Her geçen yıl daha çok üşümeye başlayınca çarpıcı gerçeği daha iyi anlar oldum. Evet, biz, şimdiki nesiller, yüzyıl öncesine göre daha donanımlıyız. Günlük yaşantımızı kolaylaştıracak olanaklarımız çok daha fazla. Önceki nesillere göre çok daha kabarık ve tüylüyüz. Bu şişkinliğimiz, göreceli olarak arzu edilen bir durum gibi gözükse de, insan insandan uzaklaştıkça insanlık soğumaya, canlılığını yitirmeye, yani tıpkı o büyüğümün söylediği gibi, üşümeye başladı. İnsanın içini ısıtanın kazandığı olanaklar değil, birbirine kattığı sıcaklık olduğunu daha net görebilir oldum. Bu düşüncemi güçlendiren diğer bir kaynak, uğraş alanımın insan ruh sağlığı ve hastalıkları olmuş olmasıdır. Ruhsal hastalıkların görülme oranındaki artış, hastalıkların yayılma hızı her geçen yıl artarak çoğalmaktadır. Ruhsal hastalıkların epidemisi, bu hastalıkların aşısı üzerinde çalışma zorunluluğu getirmektedir. Benim düşüncem: ruhsal üşütme sonucu gelişen, toplum sağlığını ciddi boyutlarda tehdit eden ruhsal hastalıklar için her evde hazırlanabilecek aşı vardır. Bu da "can cana iletişim"dir.

İnsanı tüylendirmeye götüren evrimi

Yerküre üzerinde iki buçuk milyon yıldır varlık gösteren insanlık nesilleri evrimleşerek bugüne değin geldi. Bulunduğu çevre ortamını kendi yaşanabilir şartlarına getirme becerisine sahip olan biz Homo sapiens'lerin iletişim kurma yeteneği, her şart altında baş etme becerisini kazandırmıştır. Homo sapiens, akıl ve iletişim ile geliştirdiği dil sayesinde Avrupa'da 50 bin yıldır var olmaya devam etmektedir. Biz insanlar için en zor gelen, yüz yüze kaldığımız bilenemezlikler olmuştur.

Her bir yeni durumu anlamak, tanımak, tanımlandırmak, anlamlandırmak için karşılıklı iletişim ile netleştirmek, yaşam yolculuğumuzu berraklaştırmıştır. En zorlandığımız anlar da, akıl yürütme ile açıklayamadığımız bilenemezliklerdi. Baş edemediğimiz anlarda, aklın açıklayamadığı durumlarda, inanç sistemlerinin imdadımıza yetişmiş olması insanlık için kurtarıcı olmuştur. 18. yy'da Avrupa'da başlayan aydınlanma süreciyle birlikte, inanç sistemlerinin kurtarıcı özelliğini ayrı bir tarafta tutarak, bilinmezlere doğru merak ve keşif yolculukları başlar. Neden ve sonuç ilişkileri gözlemi, bilimsel akıl, insan yaşamını doğrudan etkileyen değişimleri getirmiştir. Her keşif, insan yaşamını kolaylaştıracak bir buluşla sonuçlanır. İnsan yaşamını kolaylaştırıcı her buluş bir o kadar da insan çevresini hızla değiştirir. Sanayi devrimi başlar. Eşitlik, özgürlük, bilimsel akıl temeline oturan pozitiflik içinde insanın yaşamının daha modernleşeceği, insanlığın daha ileriye gideceği inancıyla her anlamda hızlı değişimler yaşanır. Üşüyen insan kalmasın yaklaşımıyla tüylenmeye merak giderek artar. Ta ki en fazla tüye biz sahip olmalıyız hırsı devreye girene kadar. En gösterişli tüye biz sahip olmalıyız diyenler, insanlığın üzerine tüy diker.

İkinci Dünya Savaşı'yla gelen insanlığın yıkımının, bu hızlı tüylenme ve tek doğru peşinde koşulması ile geldiğine dair sorgulamalar başlamıştır. Görünene olduğu kadar görünmeyene de meraka davet çıkaran "Postmodernizm" yaklaşımı doğar. 1979'da Fransız düşünür ve yazar J. F. Lyotard, bu alanda yazdığı kitabıyla tüm dünyada tartışma başlatır. Öne sürülen görüş, tüylenme giderek bir güce dönüştükçe, güç sahiplerinin iktidar hırsı toplumun ahengini bozmakta, tek gerçeklik var denildiğinde insanlık dar bir çevrede boğulmaya doğru gitmekte, kendi tüylenme hırsı içinde yaşamın gerçekliğinden uzaklaşarak sığlaşmaktadır. Halen tartışmalı olan, felsefeyi, sanatı, sosyolojiyi, politikayı içine alan bu kavram üzerine konuşmam haddimi aşmam olur. Benim burada düşüncelerimi ortaya koyma isteğim, değişen toplumsal yapılarla birlikte insanın iletişiminin nasıl etkilenmiş olacağı, bunun da insan psikolojik yapılanmasına olan yansımaları, kendi dağarcığımdan sizlerin zihinlerine sunmak içindir.

Mekân ve zaman koordinatlarında iletişimle başlayan yaşam

Yarısı anneden, yarısı babadan, fermuarın iki ayrı yakası gibi bir araya gelip kapanan DNA sarmalımızla genetik yapımız ortaya çıkmış olur. Şimdi yerleşmek için bir mekâna ihtiyaç vardır. Anne rahminin iç duvarında mekân arayışımız, yaşamda kurulan ilk iletişimlerimizdir. Bir anlamda canlı yaşam iletişimle başlar. Ve iletişim üzerinden sıralı embriyoljik gelişimler sürebilecektir. Organların oluşumuna değin biyolojik düzeyde, sinyalizasyon şeklinde olan iletişim, fetüs halinden itibaren dış gerçekliğe açılır.

İletişimin dış dünyaya açılımı

Televizyonda ya da radyoda canlı yayınlanan programlara uzman konuk olarak çağrıldığımda, bulunduğum ortam anne rahminin içinde olmak bu olsa gerek diye düşündürmüştür. Dış dünyadan izole, kapalı bir ortamda program başlar. Kapının üzerinde yanıp sönen ışık, o anda canlı yayında olduğumuzu göstermekteydi. Bir yandan sesim içerden dışarıya yayınlanmakta, diğer yandan da dışardan gelen telefon bağlantılarıyla da dış dünya bilgisi bana gelmekteydi. Programın başarısı, bu karşılıklılık içinde, uyum halinde kalınabildiğinde mümkün olacaktı. Böylece kapalı ortamda canlı bir iletişim gerçekleşmektedir. Anne karnından itibaren fetüsün dış dünya ile iletişimi de böyle olsa gerek diye düşünmüşümdür. Bu korunaklı ortamda dış dünya ile iletişimim şüphesiz korunaklı ve güvenli idi. Program bitip kapalı mekândan dışarı çıktığımda, birden fazla uyaranla karşı karşıya kalmışımdır. Programda başarılı olduğumu düşündüğümü, düşündüklerini düşündüğüm andır. Son zamanlarda da bebeğin dünyaya geldiğinde de ilk iletişim biçiminin bu olduğu öne sürülmüştür.

Dış gerçeklik içine doğulan, çırılçıplak, tüysüz hal...

İnsan doğduğunda da benzer iletişim içinde olduğunu iddia eden psikanalitik kuramlar, bebek gözlem çalışmaları bu doğrultudadır. Aranan temel yanıt: Yaşatmak için değerli bulunur muyum? İç dünyamın ihtiyaçları, dış dünya içinden anlaşılabilecek mi?

Karşılanabilecek mi? Benim bu ihtiyaçlarımı dış dünyaya nasıl duyuracağımın yanıtları, yoğun iletişimin alanı olur. Bebeğin zihniliğinin donanımları, ilk kurduğu iletişimin örgüsü içinde başlar.

Psikanalitik kuramlar çerçevesinde ruhun tüylenmesi

Freud, modernizm akımıyla birlikte, bilimsel aklı öne çıkararak, neden sonuç ilişkisi içinde, insan ruhsal yapılanmasını aydınlatmayı hedef seçmiştir. Çıkış yolu bilimsel akılcılık olmakla birlikte, görünen gerçeklikle sınırlı kalmayıp ardındaki tetikleyici gücün ne olabileceğine dair metafizik uğraşlara da girmiştir. Tam da postmodernizmin öngördüğü, görünen gerçeklikten zihni serbestleştirecek, görünmeyene merakla başlayan yaklaşım sonucu, kendisinden önce de dillendirilmiş olan bilinçdışı kavramına yoğunlaşmıştır. Takipçisi kuramcılar, temelde aynı noktayı çıkış almakla birlikte, insanın ruhsal yapılanmasının, zihninin donanımının öteki ile kurduğu iletişimin ürünü olarak oluştuğu tezine tutunmuşlardır. Bebek-anne gözlem çalışmalarıyla da bunu doğrulamaya çalışmışlardır.

Bebeğin ruhsal yapısı ne kadar tüylenirse o kadar özgür, özerk ve güçlü olur yaklaşımından yola çıkarak, her bir gelişim dönemi için tanımlanan, bireyin özgürlük alanı, sınırları, hakları çerçevesinde ruhsal açıdan sağlıklı bireyler yetiştirilmesi hedef alınmıştır. Gerçekte de bu temel ilkeler çerçevesinde sağlıklı gelişimini tamamlamış bireyler, kendi gücünü bilen, kendi tüylerinin korumasında, parlaklığında tek başına kalabilen özgür bireyler olarak uçmayı da başarabilir özellikler kazanmışlardır.

Can cana gelen tek başınalıktan, can cama olan yalnızlaşmaya...

Klasik psikanalizin takipçisi kuramcılardan nesne ilişkileri, ego psikolojisi, self psikolojisi, kişilerarası ilişki temelli olanlar, ilişkisel psikoloji gibi çok sayıda dernek çalışmalarının ortak noktası, can cana iletişime dayalı güçlü, barışık, dingin, uyumlu bireylerin sağlıklı ruhsal yapılarına kavuşmasını hedef almış olmalarıdır. Bu sayede, öncesi dönemde görülen çatışmalı, çözülmeli ruhsal bozukluklar, toplumdan topluma görülme oranları değişmekle birlikte giderek azalmıştır. Böylece, tam da modernizme karşılık gelen bilimsel akılcılık temelli psikanalitik disiplinler ile bireyin "tek başına" olabilme durumuyla kazandığı özgürlük, özerklik sağlamlığında sağlıklı toplumların oluşacağına inanılmıştı. Oysa tam da öyle olmadığı, toplumun ruhsal yapısında adeta salgınlar yaratırcasına hızla çoğalan ruhsal rahatsızlıklar tanımlanmaya başlandı.

Bu noktada bireyin kendini koruyabilen, kendine değer vermesini sağlayan güzel tüyleri olsun derken, şiraze nerede kaymıştır sorusu akla gelmektedir. Benim düşüncem, başlangıçta değer atfedilen güçlendirici tüylenmenin, insan insana teması kesecek kadar yoğun, kabarık hal alması ve kişinin değerli, güzel, başarılı, güç sahibi olabilmek için tüm enerjisini tüylenmeye yatırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Tüyleri giderek daha kabaran insanların arası da giderek daha açılmaktadır. Bu yerleşik hal alan davranış biçimlerinin de nesilden nesile aktarıldığını ve toplumun yapısı halini aldığını düşünmekteyim.

Tüylenmenin çekiciliğinde, ötekinden uzaklaşmayla gelen yalnızlık...

Daha güzel, daha çekici, daha güçlü olma arzusunun; arzulanan, istenilen, itibar edilen birey haline getireceği şeklindeki tek gerçekliğin arkasına düşen insan, bütün yatırımını onu çekici kılacak tüylerine yaptıkça, önü alınamaz bir uğraş içinde kalır. Tek gerçek vardır. İktidar sahibi olmalıdır. İktidar hırsı (aşkı), tutkusu, gözü bağlı halde yaşam içi canlı bağlarından koparak tek doğru peşinde gitmeye yönlendirir. Bunun sonucunda, birbirini doğuran narsistik talep-arz yumağı giderek tüm dünyayı saran çılgınlığa dönüşmüştür. Kimse kimseyi görmez haldedir. Odaklandığı tek şey kendi doymak bilmeyen narsistik ihtiyaçlarının kaynaklarıdır. Kimseyi görmeyen, dikkat vermeyen tutumu ile ötekiyle karşılıklı iletişimi kalmamıştır. Öteki onun için sadece kendi ihtiyacını karşılayabilen bir kaynaktır ve karşılıklı iletişime girmeksizin, soğurmaya heveslendiği nesne olmuştur. Sanal bir büyümeyle gelen yalnızlaşmanın giderek onu ne denli dibe doğru götürdüğünü fark edemez. Yalancı cenneti, cam bir fanusun içi gibi dış dünya gerçeğinden koparır. Can cana beslenme kanalları kapandığı için de yalnızlaşarak canlılığını yitirmesi kaçınılmazdır.

Parmak uçlu teknolojinin insan hayatında yarattığı tablo: "narsisizm" ve "depresyon"

Son elli yılda hayatımız ne kadar kolaylaştı. Sık sık aman iyi ki bu çağda doğmuşum diyorum. Her şey parmağımın ucunda, çocukluğumda seyrettiğim Samantha ("Tatlı Cadı") gibiyim. O burnunu oynatarak her şeyi yapabiliyordu. Ben ise parmağımı basarak her şeyi yapabiliyorum. Dağ gibi çamaşırı yıkamak, parmağımın ucunda. Bulaşık yıkamak sorun değil. Yeri süpürmek, bir robotu çalıştırmaya bakıyor. Millerce uzaktaki sevgililerimle görüntülü görüşüyorum. Umarım kokularını almam yakında bir parmak hareketiyle olacak. Ne şanslıyım, teknoloji devrine denk geldim. Peki, takas dengesi üzerine kurulu bu dünyanın dengesinde, bu konfora sahip olma karşılığında ben neler verdim? Bir gerçek var ki, kolaya çabuk alışırız ve kazanılmış hakların geri verilemeyeceği gibi, gördüğümüzden de geri kalmayı istemeyiz. Teknolojinin sağladığı olanaklardan vazgeçilemediği noktada ayarı nasıl tutturabiliriz? Belki üzerinde durulması gereken nokta, yaşamı her yönüyle kavrayabilmekten geçmektedir. Canımdan vazgeçmek pahasına can cana olmaktan uzak kaldı isem, oldukça ağır bir takasa girmiş olabileceğimi düşünürüm. Benim canlılığımın idamesini sağlayacak sevdiklerimle yakın duruşu kaybettiğim noktada yalnızlık başlamış olacaktır. Her şeye gücüm yetmediği, çaresiz hissettiğim anlarda giderek kendimi çökkün hissedebilirim. Ya da tıpkı mitolojide tanımlandığı gibi, berrak suyun aksında kendime hayranlığım içinde, orda saplanır kalırım. Hayattaki diğer hiçbir güzelliği görmeyerek, yaşamım o tek noktada saplanıp kalarak sonlanır.

Son elli yılda, gelişmiş ülkelerde ağırlıklı olmak üzere depresyon

ve narsistik bozukluklara bağlı ruhsal hastalıklarda artış olduğu saptanmıştır. Oldukça önemli bir toplum sağlığı sorunu olarak, koruyucu hekimlik yaklaşımıyla bu konunun üzerinde durulmasını önemsemekteyim.

"Stalker" ("İz Sürücü") filminin zihnimde yarattığı açılım

Yazılarımda doğrudan referans yazmamış olsam da, şüphesiz zihnimin tortuları okuduğum kitaplar, izlediğim filmler, gördüklerim, tanık olduklarım ve karşılıklı çalıştığım kişilerin bana kattıklarının sonucudur. Bu yazının zihnimde belirginleşmesini sağlayan; 1979 yıllı yapımı, Andrei Tarkovsky'nin "İz sürücü" filmi olmuştur. Değerli bulduğum bu film, üzerinde uzun uzun konuşulacak ayrıntıları barındırmaktadır. Ben burada benim zihnimde, insanın psikolojik donanımında iletişimin yeri yani bir anlamda öteki ile kurduğu temasın serbestliğini konuşmama yardımcı olacağını düşünerek filmden birkaç cümle ile söz etmek istiyorum. Filmin yapım tarihi, Fransa'da basılan "Postmodernizm Durumu" adlı kitabın yayımlandığı tarihle aynı. Filmin zihnimdeki özeti: Kapılar açılarak bir yatağın içinde gördüğümüz iz sürücü, günümüz Homo sapiens'inin iz sürücüsüdür. Yatağın başındaki saati eline alarak yaşamın başlangıcına gider. İnsan doğduğu andan itibaren iletişime geçtiği ötekilerin etkisinden sıyrılırsa, gerçek özüyle baş başa kaldığında ne yöne gidecektir? (Modernizmin getirdiği doğrulardan çıktığı anda) Karısının, "çalışman lazım" haykırışlarını arkasında bırakır. Beraberindeki iç dünyasında olan temsilleri (yaratıcı yanı olan yazar ve bilimsel gerçekleri esas alan mantık yanının temsilcisi olarak fizik profesörü) ile birlikte "Bölge" diye tanımlanan yaşamın başlangıcı noktasına gider. Her seferinde yasaklı bölgeye gitme takıntısı, orada olan özel odaya girdiğinde arzuladığı şey ne ise gerçekleşeceği vaadidir. Ve oradaki odaya girdiğinde, hayatta gerçekleşeceğini bildiği tek şey olsa ne isterdi sorusunu açık bırakır ve arzu odasına girmeden döner. Filmin bitiş sahnesinde de kızı (günümüz insanı veya yaşlı dünyamız[!?]), masanın üzerindeki farklı doluluklardaki üç bardağı bakışlarıyla (telepati) hareket ettirerek masadan düşürür.

Çok farklı açılardan tartışılmış, yorumlanmış, üzerinde çok konuşulmuş bu film zihnimde özgürleştirici bir etki yarattı. Yönetmen kendi sinema diliyle beni, sonradan kazandığım tüm tüylerden arınıp çırılçıplak kaldığımda neler yaşayabileceğimi, gerçekte ben, ben olarak bu yaşamın başlangıcına dönebilse idim, gerçekleşmesini istediğim tek şey ne olurdu sorusunu düşündürdü. Tıpkı gençliğimde yüzleştiğim, tüylendikçe üşüyorsam, tüylerimden arınır isem, kendimi nasıl hissederimi duyumsadığım film olmuştur. Bir kalıbım, bir sınırlamam, bir rotam olmadığında, sonu gelmez bir arayış içinde kalabilirdim. Bunun verdiği boşluk hissinden, yön kaybetmiş olma hissinden çıkaran, filmin içinde iki gerçeklik beni dağılmaktan kurtardı. Birincisi, "Bölge" adı verilen yerin, yirmi yıl önce meteor olarak yeryüzüne düştüğü gerçeğiyle sembolize olan "doğum", diğeri ise filmin son karesinde bardakları yere düşüren, yerçekimi gerçeğinin gereği olarak "ölüm"dür.

Tıpkı iki buçuk milyon yıl önce yeryüzüne düşen yıldız tozlarından canlanan insanlığın var oluşu gibi, bu yeryüzüne doğduğum gerçeğiyle başlayan hayatım, herkesin bardağını değişik dolulukta doldurarak sonuçta yerçekimine yenik düşüp yerle bir olacaktır. Bu iki kapılı handaki yolculuğunda kurduğun iletişimler, bardağını ne kadar doldurabileceğini belirleyecektir. Ölüm gerçeğini bilmek, belirsizlikle gelen korkudan çıkaracak aydınlık olacaktır. Doğum ve ölüm gerçeği içinde, yaşamın zenginliği (doluluğu) kurduğum iletişimlerle gelecektir.

Sonuçta

İnsanın özüne yabancılaşmadan, dış dünya iletişimleriyle kazanacağı güçlerinin sayesinde yalnızlaşmadan tek başına kalabilme özgürlüğü içinde olabilecektir. Bugünün olanaklarında, otantik yapısının estetiğinde, kitlelerin salınımlarının içerisinde yer alması, onu kendi olmaktan çıkarmayacaktır. Tek yapması gereken, ses çıkarmasıdır. Ötekinde yankı bulacak ifadesi, bireyleri birbirine yakınlaştıracak, sihirli gücü doğuracaktır.

Postmodernizmin "Anadolu bilgeliği"ndeki karşılığının, "tüylendikçe üşümek" tanımında yattığını anlamam zaman aldı. Yirmili yaşlarımın doğrusal mantığına göre, "tüylendikçe üşünmez" olarak algılayacağım bakış açısını daha geniş bir açıya aldığımda, görünmeyen kısmını da görme şansını yakalamış oldum. Görünürdeki durumun görünmeyen kısmına duyulacak merak, yaşam içinde daha bütüncül, daha sezgisel yaklaşımı kazandıracak idi. Düz-doğru tek noktadan bakıldığında, algının sığlaşabileceğini, bütünü kaçırdığımda yanılgı paylarının artabileceğini zaman içinde keşfettim. Yaşam içinde, görünen ve gösterilenin ötesini merak etmek, içine girdiğim illüzyon dünyasının büyüsünün çekiminden kurtaracak olan ayıklığı getirecekti. Çünkü kütle çekim yasası dünya gerçeğidir. Hangi kütleye ne kadar yakın olur isem onun çekiminin altına girmek kaçınılmazdır. Eğer özgün kendi kütlem ve kendi aklımın çekim gücü olmaz ise kavak yelleri gibi savrulmaktan başka şansım olmaz. Oysa bu hayatta özgürce birlikte uçan kuşlar da vardır. Kendi ahenklerinde, kendi ritimlerinde, savrulmadan ama savruluyormuşçasına salınan kuş sürüleri vardır. Onlara bu gücü kazandıran üşütmeyen ve onları uçuran tüyden kanata dönüşmüş güçleridir.

Gelinen noktada, dünyada insanlık, büyülenmiş olarak, camla (telefon, televizyon...) iletişim halindedir. Narkissos'un suyun cam gibi görüntüsü karşısından büyülenerek ayrılamadığı gibi, bu noktada giderek canlılığını yitirmektedir. Sesinin yankısını (Ekho) duymak isteyeceği ötekinden uzaklaştıkça tanrılara gün doğar, Narkissos'u kendine âşık ederek yok olup gitmesini sağlar.

Bu mitolojik hikâye gerçeğinden yola çıkarak günümüz insanı çırılçıplak doğan bebekle iletişim kurmamış, onun sesinin yankısı olmamış ise, böyle büyüyen bebek, hep kendini bulma, beğenme arayışı içinde camlara yapışık yaşayacaktır.

Tüketim toplumunun da tanrıları, tüm insanlığı cama yapışık hale getirip, kendi yalnızlıklarında kuruyup gitmelerini sağlamış olmanın hazzında kalacaktır.

Sesimizin bize yankılanmasını sağlayacak kadar yakınımızda olan sevgililerimizin hep yanımızda olması dileğimle...

İshak SAYĞILI

© UĞUR HALICI

Bir zamanlar iletişim

Bakthin Atina sokaklarında

Doğru iletişim ancak verecek sabit bir mesajımız olmadığında, sorularımızı beraber düşünebildiğimizde, birbirimize katlanabildiğimizde mümkün olacaktır.

İletişim kelimesi yapısı gereği "işteş" bir durumu tarif etse de aslında çoğu kez bir alıcı ve bir verici üzerinden tasarlanır. Gündelik pratikte çok sık karşımıza çıkan bu büyülü kelime karşısında bilgimizin zayıf olduğu yönünde yaygın bir inanca sahip olmalıyız ki çevremiz "etkili iletişim" konusunda bizleri eğitmeyi teklif eden ilanlarla kuşatılmış durumda. Bu eğitimlerde sık kullanılan genel sloganlardan birisi karşıya iletilebileceklerin sınırının alıcının kapasitesi ile sınırlı olduğudur. Bu sloganı sahiplenebilmek adına söyleyeceklerinden pek emin bir kaynak olduğunu kabul etmeliyiz ama bu söyleyeceklerinden emin olan kaynak bu eğitimlere gönül indiriyorsa eğer o zaman söyleyeceği cümlelerden ya da kelimelerden değil ama söylemek istediğinden emin bir kaynak olduğunu kabul etmek gerekir. Nihayetinde bu eğitimlerin ona vadettiği söyleyeceklerini daha iyi yollarla, şimdi aklına gelmeyen yollarla söyleyecek olmasıdır. Peki eğer nasıl söyleyeceğimizi bilmediğimizde ne söylemek istediğimizden nasıl bu kadar emin olabiliriz? Nihayetinde bahsettiğimiz bu kurgusal eğitimlerin bir diğer sloganı da söyleyeceklerimizdeki nüansların anlamı ne denli değiştirdiği, kelime seçimlerimizin ne kadar önemli olduğu olacaktır ki bu önerilere katılmamak pek olası değildir. Bu durumda "nasıl" söyleyeceğimiz söylediğimizin içeriği kadar önemli hatta onu belirleyen bir zarf sağlıyor diyelim ama madem söylediklerimiz içine koyduğumuz zarfın şeklini alıyor halen içerde ne söyleyeceğinden emin ve muhakkak bir şey söylemek isteyen birisi olduğu gerçeği değişmemekte. Oysa çoğumuzun gündelik hayatında konuşmalar pek öyle planlandığı gibi gitmez, hele de ertelenen, hazırlanılan konular üzerine açılan bahislerde "Buraya nasıl geldik?" diyecek kadar raydan çıktığımızı hissettiğimiz olmuştur. Ancak belli ki iletişimin doğası gereği konuştuğumuz yerde pek çok yeni fikre varmışızdır ve hatta eğer konuşmasaydık muhtemelen burada olmayacaktık. Belli ki böyle bir konuşma öncesinde yeterince tasarlanmamış hedeflerin olması ya da tasarlanmış sabit bir hedefin olmaması bizi başta öngöremediğimiz bir yere getirmiştir. Yazı boyunca ancak böyle bir konuşmanın iletişimin işteş hali olduğunu, aksine, konuşmacının dinleyicide tasarladığı etkiyi oluşturduğu durumlarda ise iletişimin işteş doğasında bir eksilme, bir bozulma olduğunu öne süreceğim. Rehberimiz Bakthin olduğuna göre karnavallarda olduğu gibi iyi-kötü, işlevsel olan ve olmayan birbiri ile yer değiştirebilir, karnavallarda arzı endam eden ve keyif veren hiçbir şey nihayetinde gündelik hayatımızdaki işlevsel nesneler değildir.

Mikhail Bakthin'e göre söylev biçimleri birincil (basit) ve ikincil (kompleks) olarak sınıflandırılabilirler. Birincil tür gündelik konuşmaya daha yakınken ikincil tür çoğu kez yazılı biçimleri içerecektir, anlaşılacağı üzere ona göre yazılı eserler de bir tür söylev biçimidir. Ona göre bu ikincil tür çoğu kez ideolojiktir, yani iletmek istediği mesaj açıktır, yalnızca roman değil bilimsel bir makalenin yazımında da dil kontrollü tutulur ve varsayılan dinleyici/okuyucuya mesaj eksiksiz iletilir. Nihayetinde yazı dili okuyucusunu tahakküm altına alacaktır. Kuşkusuz bazı usta konuşmacılar da yazının başardığını sözlü bir söylevle yapmayı başaracak ve dinleyicisini tahakküm altına alıp yalnızca dinleyici olmaya ya da edilgenleşmeye ikna edebileceklerdir. Bakthin, her

© UĞUR HALICI

konuşmanın aslında geride bir oyun alanı, bir üstünlük oyunu içerdiğini söyler ki böyle bir karşılaşma Hegel için üstünlük uğruna ölümün göze alınacağı bir karşılaşmadır. Böyle bir konuşmacı ne söyleyeceğinden emin değilse bile alet çantasında tahakkümünü garanti altına alacak ve yeri geldiğinde kullanacağı yöntemlerle donanmıştır. Çok zorda kalırsa dinliyormuş gibi görünmeyi kabul edebilir bile ama karşının direncini kırmak için uğraşacaktır. Bu usta konuşmacının ya da konuşma ustasının karşıdakini dilediği konuda hatta konudan bağımsız etkisi altına almakta mahirleştiğini düşünürsek aslında söz ettiğimiz kişinin bir *sofist* olduğunu da söyleyebiliriz. Platon'un uzun metni boyunca yerden yere vurduğu kişilerdir bunlar. Platon, tüm sofistleri tam da ilkesizlik ve çıkarcılıkla suçlar.

Belki önceliklere sofistlerin kim olduğunu hatırlayabiliriz. Milattan önce 5. yy. civarı Anadolu Pers işgaline uğrayınca İyonyalı pek çok vatandaş Atina'ya kaçtı. Atina ve İyonya arasında sözü edilen farklardan en önemlisi belki de az önce sözünü ettiğimiz konuşma türleriyle ilgili olabilir. İyonya felsefesi Atina felsefesinden çok daha zengindi, İyonya'da kişiler çoğu kez tanrıların ve tanrıların temsilcisi güçlü otorite aygıtı devletin baskısı altında değildi. İyonya şehirlerinde kölelik Atina gibi yaygın olmadığı için zümreler bir yere dek zenginleşebiliyor ve birbirlerini tahakküm altına alacak kadar güçlü yapılar ortaya koyamıyorlardı. Bunun bir sonucu da Pers işgaline karşı direnebilecek bir ihtimal geliştiremeyecek oluşlarıdır. Bu dönemde filozofların hemen hepsinin aynı zamanda başka meslekleri de vardır. Sofistlerin hepsi İyonya'dan gelmez, Elia (İtalya) kökenli sofistler de vardır, ancak sanırım hepsinin ortak özelliğinin Atina vatandaşı olmamaları olduğu söylenebilir. Bu konuyla, yani iletişimin tek yanlı oluşu ya da tek yanının çöküşü ile bağlantılı ve önemli bir ayrım olabilir çünkü Atina vatandaşı olmanın tek yolu bu vatandaşlığa kan bağı ile sahip olmaktır. Bir bakıma bu tartışmaya açık ya da üzerine ek bir söz söylenebilecek bir konu değildir. Atinalılar *otokton* bir soya sahiptir, tıpkı Atina toprağında yetişen nebat gibi topraktan çıkmışlardır ve bu yurt onların doğal hakkıdır. Oysa, bazı ırklar doğuştan yurtsuzdurlar ve ancak başkasını yerinden ederek yurt edinebilirler ve *barbardırlar*. Bir yabancının Atinalı yapılması nadirdir, bu nadir örneklerden birisi de Oedipus'tur. Sofokles'in üçlemesinin son oyununda Oedipus, Atina civarındaki Kolonus'a gelir ve ona kehanet edildiği üzere onu bekleyen yeraltı *Erinyelerine* teslim olmak üzere Atina'nın kurucusu Thesus'un izni ile Atina vatandaşı olur. Onun hakkındaki kehanete göre yaşadığı yere lanet getirecek olan bu yaşlı ve kör adam öldüğü yeri kutsayacak ve oraya bir koruma getirecektir. Sofokles'in Oedipus'u da Atina'nın koruyucusu olmayı kabul eder ve barbar başladığı hayatını Atina'nın koruyucusu olarak sonlandırır. Sofistlere yurttaşlık bağışlayacak olan bir Atinalı kral da olmayacaktır, sofistler zenginleşmiş Atinalı yurttaşlara etkili konuşma dersi verir ya da onlar adına onların dilediği konularda konuşurlardı. Bu bilgili insanların Atina tanrıları hakkında konuşmaları ve Atina'yı eleştirmeleri yasaklanmıştı, bu yasakları çiğnemeden onlar da ya avukatlık yapıyor ya da mecliste güç kazanmak isteyen varlıklı kimselere ve çocuklarına para ile ders veriyorlardı.

Platon'un onlara öfkesi bir bakıma boşa değildir, çünkü bu kişilerin çoğu bir hakikat arayışı, bir sorgulama için değil, yalnızca karşılarındaki söylemi çürütmek ve anlık kazançlar sağlamak için konuşurlardı. Platon, eğer bir hekim ve bir sofist tedavi üzerine konuşuyor olsaydı, sofist tedaviden, bedenden ve tıptan zerre anlamıyor olsa da halkın çoğunluğu hekimi değil sofisti dinlerdi diye yakınır. Bu örnek şimdiye pek de uzak değil. Platon'un bu sofist karşıtlığı onun yaratıcı bir yazı dili yaratmasına da olanak verecektir. Konudan çok uzaklaşsam da aslında Bakthin'in

sınıflandırması ile Sokrates, Platon ve Aristoteles arasında bir kıyaslama yapmak niyetindeyim. Platon ile başlamamın sebebi aslında hocası Sokrates'in söylevini ve ilhamını yazıya taşımasıyla ilgilidir. Bakhtin, romanı diğer edebi türlerden ayırır, nihayetinde roman, tür olarak da diğer edebi türlerin çoğuna göre çok gençtir, tiyatro ve şiir ona göre çok yaşlıdır. Dostoyevski üzerine yaptığı incelemelerde Dostoyevski'nin eserlerinin *heteroglottik* ve *polyfonik* olduğunu, bu yüzden de hakiki bir *dialogism'e* sahip olduğunu öne sürer. Heteroglossia kavramını bir eserdeki farklı ağız ya da farklı ruhsallık biçimlerinin kendi sesleriyle dile gelişi olarak düşünebiliriz, polyfoni ise bir yazarın kendi düşüncelerini çoklu karakter yapısıyla ifade etmesi yerine gerçekten eserine çok sesliliği katması ya da kendi sesini aşması olarak düşünülebilir. Dostoyevski çoğu kez tüm bunlarla beraber aynı zamanda *introspektif* bir biçimde, yani kendini inceler bir biçimde yazar. Bu durumda onun romanında ortaya çıkan *dialogism* romandaki birkaç fikir arasındaki tartışmadan öte okuyucunun zihninde bu süreçleri canlandırabilmesi olarak düşünülmelidir. Onun mesajı ne yalnızca bir düzen eleştirisi ne de daha iyiyi ve sevmeyi amaçlayan bir öğreti olarak sabitlenemez, öte yandan bu kademeleri de ıskalamaz ama nihayetinde serbest konuşmada olduğu gibi raydan çıkmaya cesaret eden bir "di-a-logic" alan kurar.

Sokrates'in bilgiyle kurduğu ilişki biçimini düşünecek olursak onun negatif bir kapasitesi olduğunu söyleyebiliriz. Kierkegard, Sokrates'in bu kapasitesini onun duyduğu seslere bağlar. Sokrates'in kendisiyle konuşan bir cini/*daimonu* vardır ve ona ne yapmaması gerektiğini söylüyordur yalnızca. Atinalılar şehirlerindeki en bilge kişinin kim olduğunu merak edip kâhine gittiklerinde aldıkları yanıt Sokrates olur. Bu kehanet Sokrates'e iletildiğinde o da şaşırır, nihayetinde onun bildiği tek şey aslında bir şey bilmediğidir. Sokrates daha yargılanmazdan onlarca yıl önce, Atina vatandaşı olmasına rağmen Aristophanes tarafından sofist olmakla suçlanmış ve "Bulutlar" oyununda aşağılanmıştır. Rivayete göre Sokrates'in kendisi de bu oyuna gidip seyreder ve gülerdi. Kendisi Peleponesse Savaşı'na asker olarak katılmış olsa da ömrünün son dekadlarında hiçbir kamu görevini kabul etmemiş ve meclise adım atmamıştır. Ona atılan suçlardan birisi de meclise gitmeyişidir. Onun konuşmak için seçtiği yer pazaryeriydi, burası meclisten farklı olarak yalnızca Atina'nın varlıklı erkeklerinden oluşmuyor, kölelerin de kadınların da olduğu bir mecraydı. Burada konuşmalarında bir nutuk okumuyor ya da bir şiir okumuyordu, o doğrudan insanlarla iletişime girip onlara sorular soruyordu. Üstelik bu sorular sofistlerin yaptığı gibi alet çantasından çıkan sorular değildi, bu yüzden kimi zaman kendisini daha önce ayak basmadığı düşüncelerde buluyor, kimi zaman karşısındaki öfkesine mağlup düşüp ona saldırabiliyordu. Ondan bir şeyler öğrenmek için onu takip eden bir zümre olsa da Platon ya da Aristoteles gibi bir okulu olmadı ya da kendisini takip eden zümrelerden sofistler gibi para almadı. Kojin Karatani, Sokrates'in zaman zaman dayak yemesini ya da aşağılanmasını aslında para almamış olmasına bağlar. Ona göre Sokrates muhatabını bir analist gibi yavaş yavaş, daha önce sorgulamadığı temel kabullerine doğru ilerletiyordu ancak aktarımsal sahada gelişen olumsuz yükü tutacak ek bir bariyerin olmayışı saldırının fiziksel düzeyde gerçekleşmesiyle sonlanıyordu. Öyle ki İslam filozoflarından Kindi, onu anlatırken "fıçının içinde yaşardı" diyerek kinik Diyojen ile karıştırarak anlatacaktır. Elbette bir çeviri hatası ile bunu açıklayabiliriz ancak Sokrates'in sadık öğrencisinin Platon değil Diyojen olduğunu öne sürenleri düşündüğümüzde bu ilginç bir sürçmedir.

Sokrates kendisini düşünceler için bir ebe olarak görür, kendi zihninde doğanla değil muhatabının zihninde doğacak olanla ilgilidir ve bu tutumun bir başkasının zihnine bir düşünceyi yerleştirmekten bir şeyi öğretmekten çok farklı olduğunu unutmamak gerekir. Yazmayı reddedişine ilişkin pek çok fikir öne sürülmüş olsa da aslında bir şey öğretmeyi talep etmiyor oluşuyla ilgilidir bu. Sokrates, Atinalılar tarafından pek çok suçlamaya maruz kalır ve savunması sırasında bile kendini pek savunmaz, topluluğu beraber düşünmeye çağırır. En azından savunmanın kamuya açık gerçekleşen kısmının yalnızca Platon'un hocasına övgüsü olmadığı açıktır, çünkü herkesin gözü önünde olmuştur ve Xenephon da hemen hemen aynı şeyleri yazar. Savunmasının ilk yarısında bilindik tutumunu takınır ve tartışmasını yürütür, iki turlu jüri oylamasının ilk turunda 501 jüri üyesinin sadece 280'i tarafından suçlu bulunur. Bu aşamadan sonra eğer kendisini hiç savunmasaydı muhtemelen ona verilecek ceza 3 bin drahmi ya da sürgün olacaktı ki arkadaşları bu parayı ödemeye razıydılar ancak Sokrates ikinci turda yine söz alır ve bu kez öncekinden de büyük bir çoğunluk onu ölüme mahkûm eder. Hegel, bir bakıma kinayeli bir yoldan jüriyi haklı bulur çünkü Sokrates gerçekten de üzerine atılı tüm suçları işlemiştir ve yalnızca Atina'nın değil insanlığın gidişini değiştirmiştir ve Tanrıların buyruğuna sırt çevirmiş, insan olandan kuşku etmiş, bildiklerinden şüphe etmeyi öğretmiştir ve nihayetinde Atinalılara fısıldadığı "Bildiğimiz dünya dışında başka bir yol mümkün" fikri tüm kurumlar için yıkıcı bir fikirdir.

Platon, Sokrates'i kendi fikirlerine aracı bir kuklaya dönüştürmekle ya da onun mirasına ihanet etmiş olmakla pek çok kez suçlanmıştır. Platon, hocası gibi pazaryerini mekân tutmaz kendine. Kamu işlerinden de çok uzak durmaz, iki kez darbe girişimlerine katılır. *Akademi* adıyla bir okul kurar ve çok yazar. Onun tüm yazılarının

baş karakteri hocası Sokrates'tir. Kimi zaman Sokrates'e diyaloglarda eşlik edenler gerçekten de karşılaşmış olabileceği karakterlerdi, kimi zaman ise asla bir arada olmadığını bildiğimiz isimlerle bir araya getirir onları. Kimi diyaloglar "Şölen"de olduğu gibi ek anlatıcılar ve farklı zaman dilimlerinde geçer. Bu metinler kesinlikle tiyatro yazı geleneğinden etkilenmiştir ama onların kısıtlı olduğu zaman mefhumundan azade yazılmışlardır. Platon bir gün bunların sahneleneceğiyle ilgili bir beklentiye sahip değildir, onun niyeti sayfalara bir diyaloğu aktarmaktır. Bakhtin, bir yazarın aynı zamanda kendi dönemi ya da öncesinde yazılanlarla bir diyalog içerisinde olduğunu söyler ki Platon'un metni bu duruma epey uymaktadır, onun seçtiği karakterler rastlantısal değildir. "Şölen"de Aristophanes'e tuhaf dört ayaklı birleşik insanlar fikrini açıklatır, Sokrates'in başına gelen türlü beladan sorumlu Alcabeides metne dahil olur. Örneğin daha sonra tiranlaşacak olan Karmides ile geçen sohbette baş ağrısından mustarip Karmides'in öncelikle ruh sağlığını tarar ve onunla diyaloğu bilginin ne olduğu üzerine yoğunlaşır. Dönemin ünlü sofisti Protagoras da, Elia'lı sofist de onun metinlerinde Sokrates'e meydan okur. Bu metinlerde Sokrates onları durmadan alt eden bir bilge değildir, o da pozisyonunu sık sık değiştirir ve karşıdakiyle beraber düşünür. Kimi zaman birisi çok öfkelenince tartışmadan düşer ve metinde bir başkası devam eder. Örneğin ideal devlete doğru kayacak olan kitabın girişinde (diyalog modelinden en uzak, uzun monologlar burada yer alır) devlet üzerine düşünürken aslında Sokrates'in ilk ütopik devlet modeli insanların eşitliğine dayanan sınıfsız bir ütopyadır, ancak karşısından bunun imkânsız olduğu fikri duyulunca o zaman buna alternatif olan modeli ve o çok eleştirilen sınıfları sayar. Platon yalnızca bu dönemin isimleriyle değil kendisinden önce yaşamış olan pek çok filozofla da konuşur. Kimi zaman onları birbirleri dolayımıyla anlamaya uğraşır, ancak onların seslerini de duyurur. Bu anlamda aslında Platon'u bir edebi tür olarak *roman* türünün ilk icracılarından birisi olarak görebiliriz. Ayrıca Platon diğer edebi türlerle de bir hesaplaşma içerisindedir, öğrencisi Aristoteles gibi tiyatroya pek yakın hissetmez, hele komediyi pek düşük bulur. Ustası Sokrates gibi oyunlara gidip arzı endam etmez, şiire de oldukça mesafelidir. Ondan önceki pek çok filozof felsefesini şiir ya da aforizmalar yoluyla ifade etmiştir, o bu yolu tercih etmez. Mitolojiye çok açık eleştirileri vardır ve özellikle Homeros'a kızgındır, onun metnini tek yanlı ve yanıltıcı bulur. Düşünmeyi kapatması, her şeyi açıklaması, her bilinmeze bir tanrı icat etmiş olması belli ki ona hoş gelmemektedir. Öte yandan aslında bir yandan mağara alegorisi ya da ruhun sonsuz döngüsü ve formlar gibi fikirlerle Homeros'un çizgisine yakınsadığını da söyleyebiliriz ama o tüm bunlara uzun tartışmalarla taşır bizi ve bu tartışmalar bazen pek de ikna edici değildir ki bu durumlarda çoğu kez okuyucu serbest bırakılmış gibidir, sanki diyaloglarının ucunda ek bir soru asılı durmaktadır; "Madem katılmıyorsun, peki sen ne düşünüyorsun?".

Onun öğrencisi olan Aristoteles ise hocasının yolundan gider ve onun başarısız olduğu projeyi tamamlar. Platon'un hayali olan "filozof kral" fikri kendi hayatında başına pek çok kez bela açmıştır, bir keresinde ölümden dönmüş ve köle olarak satılmıştır. Aristoteles ise Büyük İskender'in ünlü eğitmenidir, ancak sonucun Platon'un idealindekine ne kadar benzediği tartışılabilir. Aristoteles doğrudan fikirlerini bilimsel ve sistematik bir monolog olarak aktarır ve bir anlamda bugün felsefe ya da bilim yazınına hâkim olan türün kurucusudur; onun solipsizmleri, tartıştığı konuyu maddelere ayırışı, kategorilerdeki mahareti kendisinden sonra binlerce yıl sürecek bir düşünüş biçimini tesis eder. Aristoteles edebi keyiften o denli uzak yazar ki artık onun metni ne söyleyeceğinden emin olan bir adamın metni olarak görülebilir. Örneğin hayvanlar üzerine yazarken zaten araştırmasını yapmış, yıllarca pek çok hayvanı kesmiş, incelemiş ve fikirlerini sınamıştır. Onun metni her haliyle bitmiş, sorulmuş sorulara yanıt veren bir metindir. Verdiği yanıtların bir sınırlılığı olacaksa bunu da söyler. Bu haliyle Aristoteles çoğu kez söylediklerinin içeriği ile değil bu düşüncelere varış yoluyla ve söyleme biçimiyle dikkat çeker. Onun yer merkezli kozmoloji modeli ya da dört element temelli üreme modeli yanlıştır ancak bunları gerekçelendirme biçimi neredeyse hipnotize edicidir. Örneğin üreme sistemleri üzerine çalışırken pek çok gözleminden hareket eder ve insanın atasının insan olduğu fikrinde ısrar eder. Kendi döneminde de kabul gören pek çok fikirle, Empodokles'in Darwin'inkine çok benzemese de yine de doğal seçilimi içeren evrim fikirleriyle açık bir diyalog kurmaz, kendi bulgularından hareket eder ve gerekmedikçe ötekini dahil etmez. Bazı noktalarda açıklama getiremediği bulgular vardır. Örneğin bazı ortamlarda türeyen kurtçuklar olduğunu görür ve bunların sinek yumurtası olduğunu fark etmediği için kendiliğinden üremeyle ilgili bir kurama gider; bunun bir gerekçesi de yılanbalıklarıdır. Midilli Adası'nda geçirdiği yıllarda deniz canlıları üzerine çok uğraşır, yunusların ve balinaların balık olmadığını ilk söyleyen de Aristoteles'tir. Bu dönemde yaptığı incelemelerde yılanbalıklarının erkek bireylerinin olmadığını görür ve kendiliğinden üreme kuramını bir kez daha destekler. Yıllar sonra Freud'un tıp fakültesi sonrasındaki gençlik döneminin ilk çalışması yılanbalıkları üzerine olacaktır. Pek çok balık kestikten ve pek çok çizim yaptıktan sonra bazı cinsiyetsiz yılanbalıklarında üreme hücrelerine kısmen benzeyen hücrelerle karşılaşsa da Aristoteles'i doğrulamak zorunda kalır. Bundan yıllar sonra yılanbalıklarının ancak derin sularda erkek bireylerinin olgunlaştığı, dolayısıyla yaşam döngüleri Akdeniz'de geçen kısmında erkek yılanbalıklarının üreme organlarının olgunlaşmadığı

anlaşılacaktır. Nihayetinde Aristoteles bize sorular sormaktan çok yanıtlar verir, kafası nadiren karışır, hocası gibi her konuya el atar ama arada kalmayacak kadar keskindir. Örneğin kölelik üzerine yazdıklarında doğal köleler ve sonradan köle yapılanlar ayrımını getirir. Ona göre bütün Asya ırkları doğal kölelerdir ve onların bir sahipleri olması uygundur. Yunanlılar ise yaşadıkları iklimin sahip olduğu ideal denge sayesinde doğal olarak özgür bireylerdir ve asla köle yapılmamalıdırlar. Kadınlar konusunda da ustasıyla kıyaslanamayacak kadar katıdır. Platon ideal devletini tartışırken kadınların da koruyucular arasında olabileceğini öngörse de Aristoteles için bu düşünülemez bile. Ütopik biçimlerden öte var olan biçimlerin mükemmelleştirilmesiyle ilgilidir.

Aristoteles'in kendisinden önceki gelenekten en çok uzaklaştığı metin "Retorik" metinleridir. Aristoteles burada neredeyse bir sofiste dönüşür ve okuyucusuna bir alet çantası vadeder. Onun önerdiği taktikler dinleyiciyi etkilemeye yöneliktir, bir düşünceyi serimlemek için bazı önerileri vardır. Öncelikle dinleyicinin dikkatini canlı tutmak önemlidir, bir anlamda yazdığı gibi konuşamayacağının farkındadır. Konuyla ilgili öyküler, fabllar konuşmaya başlamak için iyi olabilir diye önerir ve Ezop masallarını salık verir. Konuşmacıya öğüdü gereği, konuşmacı kimi zaman bazı espriler yaparak kitlesini yumuşatabilir ama asla gülünç bir duruma düşmemelidir, çünkü kitleyi etkileyecek olan ana unsurlardan birisi de *Ethos* olacaktır. Tartışmayı kazanmak için mantıklı gerekçeler sunulmalıdır ve konuşmacı akıllı olduğu izlenimini her bulduğu fırsatta pekiştirmelidir; *Logos*. Ayrıca dinleyicinin duygularını konuşması ile canlı tutmalıdır, kimi zaman onları kararında bir öfkeye, kimi zaman üzüntüye doğru taşımalıdır; *Pathos*. Burada Aristoteles'in okuyucusunun kim olduğu sorusu devreye girmektedir. Aristoteles ve Platon'un yazım biçimleri karşılaştırıldığında Aristoteles'in daha seçkin ve eğitimli bir kesimi hedeflediği açıktır. Sadece "Retorik" metninde değil, tüm metinlerinde derin bir sabır ve ön bilgi gerektirir. Platon'un kendisi, ustası Sokrates gibi pazaryerine gitmese de yazılarının gittiğini varsayabiliriz; şakalarla, heyecan ve sürprizlerle akan daha genel okuyucuya hitap eden bir biçim olduğunu öne sürebiliriz.

Bu anlamda Aristoteles aslında felsefeyi demostan uzaklaştıran ve kapatan bir filozof olarak da görülebilir. Michael Holquist, Bakthin üzerine kaleme aldığı bir yazısında Kant'ın felsefesinin sistematik bütüncüllüğünden ve kapalılığından yakınır ve Bakhtin'in hem yazım tarzını hem de potansiyellerini Kant'ın felsefesinden ayırır ve bu düşünüş biçiminin açıklığına, bitmemiş olmasına ve uç uca eklenebilirliğine vurgu yapar. Bu anlamda Bakthin'in bize sunduğu araç belki diyalektiği daha doğru bir inceleme aracı olarak kullanmaya yeniden olanak verir. Elbette hem Aristoteles hem de Kant, diyalektiği yeri geldiğinde kendi sistemleri içerisinde maharetle kullanmışlardır ama bu kullanım daha çok sistemin uçlarını birbirine bağlayan bir kullanış olmakta. Bu farkı vurgulamak için bir başka pazaryeri filozofunu, Heraklitos'u hatırlayabiliriz. Platon onu değişimin filozofu ilan eder ve Parmanides'in karşısına yerleştirir. Oysa bu girişim de hızlı bir pozisyonlama ve sabitleme gibi durmaktadır. Heraklitos, pazaryerine gidip "Bir nehre iki kez giremezsin" dediğinde muhtemelen bir provokasyonun peşindeydi; onun bu kışkırtmasına karşılık verecek kişi ile nehir üzerine, su üzerine ya da değişim ve sabitlik üzerine konuşacaktır, belki bu giriş cümlesi onları bambaşka bir konuya götürecektir. Benzer olarak "Yukarı giden yol aşağıya doğrudur" dediğinde yol üzerine, yön üzerine bir düşünüş tetiklenmek isteniyordu. Bunlar aslında sabit yanıtları olan bilmeceler olmaktan öte, kavramları araştırma ve onlara ilişkin günceli gözden geçirme araçlarıdır. Sfenks'in Oedipus'a sorduğu meşhur bilmeceyi hatırlayacak olursak (tek sesi olan, gündüz dört, öğlen iki, akşam üç bacaklı olan ve bacaklarının sayısı en fazla iken en zayıf olan nedir?), Oedipus'un yanıtının yanlış ya da eksik olduğunu varsayabiliriz. Eğer yanıt insan ise bu bilmece insan üzerine, zayıflık üzerine, yaşamın sınırları üzerine düşünme daveti olarak görülmeliydi. Belki de ona "üç" yol ağzında öldürdüğü ve gömmeden açıkta bıraktığı "dört" cesedi düşünmesi için bir fırsattı bu. En azından insanın tek sesli olmayacağını, her zaman bir diyaloğun parçası olacağını, içinin ve dışının seslerle kuşatılmış olacağını akıl etmeliydi. Nihayetinde Oedipus verdiği yanıtı irdelemez ve zamanla "tek sesli" bir tirana dönüşür. Şehrine veba geldiğinde artık onda kibirden başka bir şey kalmadığı da ortaya çıkar. Heraklitos'un az anlaşılan aforizmalarından birisi güncel bir çeviriye kavuştu, bu aforizma pek tuhaf bir içeceğe ilişkindir. *Poset* adlı bu içecek şarap, peynir, bazı otlar ve tahıllarla hazırlanan kıvamlı bir karışım. Heraklitos ise şöyle diyor: "poset yalnızca hareketliyken sabit durur." Bu kıvamlı içecek karıştırılmadığında parçalarına ayrışmakta ve artık poset olmamakta, tıpkı bu içecek gibi aslında bizim ruhsal dünyamızın da pek çok kuramsal çabanın da belki ancak elimizdeki özgün karışımların sürekli karıştırılması ile anlaşılır kaldığını hatırlamak önemli geliyor ve bu hareket ancak ötekisinin dürtmesiyle mümkün olacaktır. Doğru iletişim ancak verecek sabit bir mesajımız olmadığında, sorularımızı beraber düşünebildiğimizde, birbirimize katlanabildiğimizde mümkün olacaktır. Burada bir orta yolculuk ya da basit bir eklektizm önermediğimi eklemeliyim ve uyarmalıyım ki herkesten para alamayacağımıza göre Sokrates gibi dayak yeme riskimizin olduğu kışkırtıcı bir yol ya da yoldan çıkma deneyiminden söz ettiğim anlaşılabilsin.

Emine Zinnur KILIÇ

İnsan iletişimi ve aileler için 10 öneri

İnsanlararası iletişimin temel kurallarının başında, "İletişimsizlik mümkün değildir" prensibi gelir. (...) Ailelerin "iletişim kuramıyoruz" şeklinde dile getirdiği durum aslında "birbirimizle konuşmuyoruz ya da birbirimizi görmezden geliyoruz" yakınmasıdır.

Yaşadığımız pandemi süreci insanların evlerine kapanmalarına neden oldu. Dışarıyla ilişkiler kısıtlanırken aile üyeleri birbirleriyle belki hiç olmadığı kadar birlikte vakit geçirmek zorunda kaldılar. Belki de ilk kez birbirleriyle ne kadar az vakit geçirdiklerini, ne kadar az iletişim kurduklarını, hatta birbirlerini ne kadar az tanıdıklarını fark ettiler. Aile içi iletişimin ne kadar yetersiz olduğundan yakınmaya başladılar. İletişim kurmaya çabaladıklarında ne kadar acemi olduklarının farkına vardılar. Birbirlerinden beklentileri arttı. Bu beklentilerin yerine gelmemesi nedeniyle yaşanan hayal kırıklıkları öfke ve üzüntü olarak yaşamlarına hâkim olmaya başladı. Oysa tam da bu dönemde birbirlerine bu kadar muhtaç iken bu kadar uzak olmayı nasıl başarabiliyor insanlar? Hayat zaten yeterince zorken birbirlerinin hayatını zorlaştırmadan yaşamayı neden beceremiyorlar?

Bu dönemde ailelerden sıkça duyduğum bir şikâyet: "Biz iletişim kuramıyoruz." O yüzden bu yazıda önce iletişimin ne olduğunu özetleyeceğim. Sonra aile içi iletişim sorunlarına değinecek ve ailelere iletişimlerini güçlendirmekte yardımcı olacağını umarak bazı öneriler sıralayacağım.

İletişim, bir arada yaşayan insan grupları arasında her zaman var olmuştur. İnsanlar kendi aralarında konuşmaya başlamadan, yani dili icat etmeden önce yüz binlerce yıl diğer hayvanlar gibi sesler ve beden dili ile iletişim halinde olmuşlardır. Konuşmanın icadı insanın evrimsel sürecinde oldukça yenidir. Yazının icadı ise çok daha yeni...

© GÖNÜL OCAK

Yani insanların mesajlarını sembollerle iletmeye çok yeni başladığını söyleyebiliriz. Sembollerle mesaj iletimine dijital iletişim adı verilir. Bu iletişimin kökeninde nesne ya da kavramları sembolize eden sözcükler yatar. Bu nedenle buna sözel iletişim de denir. Konuşarak ya da yazarak sözcükler, cümleler, sayılar gibi ortak anlamlar içeren işaretler kullanılarak dijital iletişim kurulur. Semboller kullanılmadan mesaj iletimine ise analog iletişim adı verilmektedir. Analog iletişim beden dilini, bakışları, duruş biçimini, ses tonunu, konuşma hızını, yüz ifadelerini, el hareketlerini, dokunmayı içerir. Analog iletişim ya da sözel olmayan iletişim duyguların ifadesinde daha etkindir. Sözel iletişimin bilinçli, mantıklı belli kurallar çerçevesinde oluşturulan kurgusuna karşın sözel olmayan iletişimde tam bir farkındalık ve bilinçli kontrol olmayabilir. Sözel olmayan iletişimde kullanılan pek çok ifade insanların ortak atalarından geldiği ve hatta primat atalarımızla da paylaşıldığı için evrenseldir. Bir tek insanlar aynı anda hem sözel hem sözel olmayan iletişimi kullanırlar. Analog iletişim dijital iletişime göre çok daha belirsiz olmasına rağmen dijital iletişimin mesajlarının karşı taraftan nasıl anlamlandırılacağı ve nasıl tepkilere neden olacağını büyük ölçüde belirler. Yapılan araştırmalar neşe, şaşırma, korku, öfke, aşağılama, tiksinti, üzüntü, gurur ve utanç duygularının farklı kültürlerde aynı beden dili ifadeleri ile ortaya konduğunu göstermektedir. Sözel ve sözel olmayan iletişimin içerdiği mesajlar birbiriyle uyuşmadığında genel eğilim sözel olmayan iletişimle iletilen mesaja inanmaktır çünkü sözlerle yalan söylenebilir oysa duygulanımın düzenlediği sözel olmayan iletişim kendiliğindendir ve kandırıcı olamayacağına inanılır. İletişimdeki en önemli problemlerden birisi dijital ve analog mesajların uyuşmazlığı ya da yanlış yorumlanmasıdır. Özellikle psikoterapinin en önemli konularından birisi bu uyumun sağlanması ve karşılıklı doğru bir tercüme ile anlamların ortaklaştırılmasıdır.

İnsan iletişimi üzerindeki çalışmalar ve iletişimin insan ilişkileri, özellikle de aile ilişkileri ve ruhsal hastalıklar üzerindeki etkisi sibernetikle ilgili çalışmaların da etkisiyle İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda üzerinde çok çalışılan konular arasına girmiştir. Bu dönemde Palo Alto Grubu da denilen bir grup psikiyatrist, psikolog ve antropoloğun ortak çalışması sonucunda "İnsan İletişiminin Pragmatiği" (1967) isimli kitap ortaya çıkmıştır. Kitabın yazarlarının insan iletişimiyle ilgili ortaya koyduğu esaslar iletişimle ilgili çalışmalara öncülük etmektedir. İnsan iletişimini anlamak için bu yazarların ortaya koyduğu prensipleri kısaca özetlemek gerekir.

İnsanlararası iletişimin temel kurallarının başında, "İletişimsizlik mümkün değildir" prensibi gelir. Birden fazla insanın bulunduğu herhangi bir ortamda mesajlar olacaktır. Bu mesajlar sözel olabileceği gibi sözel olmayan mesajlar da olabilir. Yani insanlar sussalar da konuşsalar da bu karşı taraf için bir anlam ifade edecektir. Bu mesajların nasıl iletildiği ve mesaj alan kişi tarafından nasıl anlamlandırıldığı ise ilişkiyi etkileyecektir. Ailelerin "iletişim kuramıyoruz" şeklinde dile getirdiği durum aslında "birbirimizle konuşmuyoruz ya da birbirimizi görmezden geliyoruz" yakınmasıdır.

İletişimin ikinci önemli prensibi ise antropolog Gregory Bateson'dan alınan iletişimin ilişkileri belirleyen yönü olduğudur. Bu yaklaşıma göre mesajların bir içeriği bir de mesajın veriliş biçimi vardır. Mesajın içeriği söylenen sözlerle sınırlıdır. Ailelerde bunlar genellikle gündelik yaşamın basit olgularıyla ilgilidir. "Yemek yiyelim" ya da "Ödevini yaptın mı?" gibi... Bu sözler çok basit gibi görünürken bu sözlerin söylenme biçimi mesaj veren kişiyle verilen kişi arasındaki ilişkiyi tanımlar. Buna da iletişimin "kumanda" yönü diyebiliriz. Tıpkı bilgisayar programlarında olduğu gibi burada da bir mesaj ve yanında da bu mesajla ne yapılacağına dair ikinci bir mesaj vardır. Yazarlar buna meta-iletişim adını vermişlerdir. İlişkiyi belirleyen bu ikincil mesaj daha çok sözel olmayan biçimde verilir. Mesajın veriliş biçimi, yeri, zamanı, sözcüklerin dizilimi, ses tonu, duruş ve mimikler karşıdaki kişiye bu mesajı nasıl anlaması ve ne yapmasının beklendiğine dair yan mesajlar iletir.

Üçüncü prensip "noktalama" olarak adlandırılabilir. İnsanlararası mesajların karşılıklı gidip geldiği bir etkileşim sürecinde neyin neden, neyin sonuç olduğunu ayırt etmek mümkün olmayabilir. Yani sözgelimi eşlerden biri çekingen durduğu için mi diğeri onun üstüne gider, yoksa tersi mi olur bunu ayırt etmek zordur. Genellikle ilişkilerde bu tür rol paylaşımları farkında olunmadan tekrarlanan örüntülerle oluşmuştur ve bir döngüsellik içerir. Eşler arasındaki bitmez tükenmez suçlamaların nedeni genellikle bu tür tavuğun mu yumurtadan, yumurtanın mı tavuktan çıktığı bilinmeyen durumlardır.

İnsan iletişiminde bilginin aktarımı dijital olsa bile ilişkilerin dili analojiktir. Çünkü duyguların aktarımında sözel iletişim çoğunlukla yetersiz kalır ve ilişkilerin dili sözel olmayan mesajlara dayanmaya devam eder. Sorun şu ki sözel olmayan iletişim yanlış anlaşılmaya daha müsaittir. Örneğin miyopluk nedeniyle gözlerini kısıp kaşlarını çatarak konuşan bir kişi karşı tarafa kızgın olduğu izlenimi verebilir. Kapıda güler yüzle karşılanmayı bekleyen bir kişi kapıyı kaşları çatık olarak açan eşinin kendisini görmekten hoşlanmadığını düşünebilir.

İletişimin bir başka yönü de ilişkilerdeki hiyerarşiyi düzenlemesidir. Meta-iletişim yoluyla kimin kime neyi nasıl söyleme ya da sorma hakkı olduğuna, etkileşimde kimin güç sahibi olduğuna dair yan mesajlar verilir. Simetrik, yani her iki tarafın da benzer güç sahibi olduğu ilişkilerde bu mesajlar karşılıklı bir denge içerir ve değişkenlik gösterirken, tamamlayıcı, yani bir tarafın diğeri üzerinde güç sahibi olduğu ilişkilerde mesajlar genelde tek yönlüdür. Kardeşlerin kendisinden su isteyen büyük ağabeylere isyanının nedeni onun kendisini üstün görmesini kabul edemeyişleridir.

İnsanlar arasındaki iletişimin tek amacı tabii ki bilgi paylaşımı değildir. İnsan iletişiminin en ilginç özelliklerinden birisi insanların iletişim kurmak için iletişim kurmasıdır. İletişim çabası insanın yakınlık kurma ve bağlanma gereksinimini ortaya koyma biçimidir aynı zamanda... İnsanlar bir gruba ait hissetmek, kabul görmek, takdir edilmek, anlaşılmak, değer verildiğini hissetmek amacıyla iletişim kurarlar. Bu yüzden de özellikle aile ilişkileri söz konusu olduğunda mesajların pek çoğu önemli

bir bilgi içermeyen, yalnızca "Ben buradayım" ya da "Seni görüyorum" anlamına gelen ifadelerden oluşur. İnsanlararası etkileşim bu tür küçük adımlardan oluşur. İkili ilişkilerde çiftler çoğu zaman basit gündelik konulardan söz ederler. "Bugün hava sıcak" ya da "Yemek güzel olmuş" gibi ifadelerin bilgi aktarımından çok iletişim kurma isteğini ifade etmesi daha önemlidir. Konuşulan konunun derinliğinden çok eşlerin veya aile fertlerinin birbirlerinin bu adımlarına dikkat edip etmediği ilişkinin niteliğini belirleyecektir. Karşı tarafın adımlarına ilgili bir şekilde tepki verildiğinde her iki tarafın birbirleriyle olan bağı güçlenir. Bu "Seni görüyorum", "Evet, ben de seni görüyorum" tarzında süren etkileşim insanların bağlarını hissetme çabasının bir sonucudur.

John Gottman bu iletişim adımlarına verilen yanıtların toplamını izleyerek ilişkilerin geleceğini tahmin etmenin mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Gottman'a göre eşlerden birisi iletişim için bir adım attığında diğer taraf üç tip yanıt verebilir: olumlu tepki, reddetme ve görmezden gelme. Olumlu tepki ilgi göstermek, dikkatle dinlemek, anlamaya çalışmak, katılmak, empatik davranmaktır. Bu tip davranış karşıdaki kişiye onunla ilgilendiğiniz mesajı verir. Reddetme ise eleştirel ve tartışmacı biçimde tepki göstermek, itiraz etmek, hafife almaktır. Bu karşı tarafın giderek geri çekilmesine ve düşmanca duygular biriktirmesine neden olacaktır. Bu tür tepkiler biriktiğinde iletişim giderek azalır ve kesilir. Görmezden gelme, uzak durma, yok sayma, duymazdan gelme, meşgul görünme, ilgisiz görünme, başka ilgisiz bir şey söyleme şeklinde olabilir. Bu durumda ise karşı taraf kendini değersiz hisseder. Tekrar adım atmaya çekinir. Benlik saygısı düşer, giderek saldırganlaşır. Bu tür iletişim ilişkileri en çok yıpratan iletişim biçimidir. Yakın ilişkiler söz konusu olduğunda iletişimin %70'ten fazlasını sözel olmayan mesajlar yani analojik iletişim süreçleri oluşturmaktadır. Aile bireyleri sözel içerikten çok beden dili, ses tonu, mimikler, göz iletişimi, yüz ifadeleriyle verilen mesajlardan etkilenir ve yanıtlarını da buna yönelik oluştururlar.

Gottman'a göre, kadınlar için uzak durma düşmanca bir tavır olarak benimsenirken erkekler için daha çok düşünmeden atılan bir adımdır. Ancak eşlerden birisi adım attığında diğeri karşı durur veya görmezden gelirse giderek çatışmalar ve stres artacaktır.

Çatışmalı evlerde büyüyen çocukların da iletişim becerileri yetersiz olacaktır. Çocuklar da erişkinlerin ilgi ve dikkatini üzerlerine çekmek için çaba gösterebilirler. Çocukların adımları görülmediğinde ya da bunlara karşı durulduğunda onlar da hırçınlık ve huysuzlukla dikkat çekmeye çalışabilir ya da ebeveynle ilişkiyi giderek azaltır ve yardım istemeye çekinir hale gelebilirler.

Tabii ki bir ailede bazen bireylerin birbirlerinin iletişim adımlarını görememesi ya da bunlara karşı durması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak bu durumlar süreğen hale geldiğinde sorunlar ortaya çıkacaktır. Gottman'ın araştırmaları reddetme, karşı çıkma ve yok sayma, uzaklaşma tipi tepkilerin tekrarlayıcı biçimde ortaya çıktığı ailelerde boşanmanın çok daha yüksek oranda olduğunu göstermiştir.

Bütün bunların sonucunda bu pandemi döneminde evlerinde kapalı kalmış, bunalmış, birbirlerine bağımlı hissetmekten yorulmuş ailelere birkaç öneri verebiliriz:

1. Bu dönemi aile bağlarınızı güçlendirmek için bir fırsat olarak görmeye çalışın. Zor zamanlarda birbirine destek olan aileler bu süreçten güçlenerek çıkar.

2. Yakınlık gereksinimine dair adımlar her zaman çok açık olmayabilir, çünkü insanlar adımlarının reddedilmesinden korkabilirler. Bazen bu adımlar kızgınlık, üzüntü, şikâyet, bıkkınlık biçiminde de olabilir. Bireyler ailelerinin kendilerini yorgun, huysuz, sıkıntılı yönleriyle de kabul edebilmesini beklerler. Her koşulda karşınızdakini dinlemeye çalışın.

3. Tartışmalar olabilir. Her tartışma sonucunda bir uzlaşma olması da gerekmez. Önemli olan insanların kendilerini anlaşılmış hissetmeleridir. Bunun için de önce dinlemeyi bilmek ve anlamak için çaba göstermek gerekir.

4. Aile bireylerinin sürekli birbirlerinin olumsuz yönlerine odaklanması ve eleştirmesi giderek öfke ve kırgınlıkların birikimine neden olur. Olumsuz eleştiri insanları değiştirmede en etkisiz yöntemdir.

5. Genellemelerden kaçınmak gerekir. Eşler birbirlerinin kişiliğine yönelik yargılayıcı tutumlar izlediğinde genelde problemlere çözüm üretmek mümkün olmaz. Ortaya çıkan problemleri geçmişle bağlantılandırmadan, şimdiki duruma odaklanarak ele almak gerekir.

6. Aile bireyleri birbirinin aklını okumak yerine davranışların nedenlerini sorarak anlamaya çalışmalıdır. İnsanların birbirlerini merak etmesi ve anlama çabası birbirlerine değer verdikleri anlamına gelir.

7. Sürekli haklı olmaya veya üste çıkmaya çalışmak tartışmaların sonuçsuz kalmasına neden olacaktır çünkü herkes kendi bakış açısından kendini doğru görme eğilimindedir. Önemli olan tarafların birbirlerinin bakış açısını anlayabilmesidir. Bireyler arası konuşmalar bir bilgi yarışmasına ya da haklılık yarışmasına dönüşmemelidir. Aile içindeki iletişimin amacı paylaşım olmalıdır.

8. İletişimin sözel içeriği kadar (hatta daha fazla) sözel olmayan içeriğinin önemli olduğunu unutmayın. Sözlerinizin içeriği ne kadar olumlu olsa da söyleme biçiminiz ve beden diliniz karşınızdaki kişi için incitici olabilir. İlişkiler söz konusu olduğunda önemli olan sözleriniz değil davranışlarınız olacaktır.

9. Her birey kendi duygu ve davranışlarından sorumludur. İletişim sürecinde bireyler kendi duygu ve davranışlarını karşıdakini sorumlu tutmadan ifade etmeye çaba göstermelidir.

10. Son olarak ama belki en önemlisi sanal iletişim hiçbir zaman gerçek iletişimin yerini tutmaz. Aile üyeleriniz yakınınızda ise onlara öncelik vermeyi unutmamalısınız. Karantina günleri bize en çok onlara dokunamayacağımız bir anın gelebileceğini hatırlatmalıdır.

Kaynakça

Gottman, J., Declaire, J. (2001), The Relationship Cure: A Five-Step Guide for Building Better Connections with Family, Friends and Lovers. New York: Crown Publishers.

Watzlawick, P., Bavelas, J. B., Jackson, D. (1967), Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactaional Patterns, Pathologies and Paradoxes. W. W. Norton & Company.

Şengül KIYAK

Bir can var candan içeri ve candan ötürü

"Gerçeği olduğu gibi konuşmak, gerçeğe saygı duymak ilişki hastalıklarının en güçlü ilacıdır."
Doğan Cüceloğlu

-Mış gibi bir iletişim, -mış gibi bir cinsel yaşamla kol kola girer. Öyle iç içedirler ki, iletişimde yaşanan sorunlar cinselliği, cinsellikte yaşanan sorunlar iletişimdeki sorunları tetikler.

İletişim birbirimizin farkına varınca başlayan bir süreçtir. Gerçekleşmesi için kendimizin dışında birine/birilerine ihtiyaç vardır. İletişim deyince çoğumuzun ilk aklına gelen diğeriyle karşılıklı bir konuşma olsa da, aslında çok kanallı bir süreçtir. Geçtiğimiz günlerde kaybettiğimiz sevgili hocamız Doğan Cüceloğlu'na göre bu kanallar; görsel, işitsel, dokunsal, tatsal ve kokusal olarak iletişim kurmamızı sağlar. Bana kalırsa, içinde yaşadığımız bu çağda buna dijital (sanal) kanalı da eklemek gerekir. Çünkü, artık diğerine en kolay eriştiğimiz, bir yandan haberleşmek, görünür olmak bir yandan da bir o kadar gerçek benimizden saklanabilmemize olanak tanıyan, daha çok diğerinin bizi nasıl görmesini istediğimiz "sosyal dış dünya"mıza ilişkin kullanılan en yaygın iletişim kanalıdır. Dijital iletişim, yüz yüze olmayan çeşitli görsellerle, görüntülü ya da sesli görüşmelerle, like'larla, emojilerle ya da yazılı yorumlarla ifadesini bulur. Bu tür sanal bir iletişimin artmasıyla adeta bir "emoji" bombardımanı da yaşanıyor. Niyetim emoji karşıtlığı yapmak değil elbette ancak, "emotion"dan gelen, dilimize "duygu" diye çevrilen bu sözcüğün gerçek anlamını sanal ortamlarda çoğu zaman taşımadığını görmemiz mümkün. Arada henüz duygusal/ruhsal yakınlık veya yeterli iletişim olmadığı halde her türlü bu sembollerle karşılaşma/karşılık verme olasılığımız artıyor. Örneğin kişi belki o an sıkıntıdan çatlarken gülücük emojisi atıyor ya da hiçbir duygu bağı yok ama kalp emojisi atıyor. Kısacası gerçekçi bir duygusal altyapısı yoksa sanal iletişim de neden yapıldığı belli olmayan bir bağın düğümlediği şişirilmiş balonlara dönüşüveriyor.

Kaliforniya Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre, iletişimde ilk izlenimlere bakıldığında, görsel kanalın %55, İşitsel kanalın %38, söz ve içerik kanalının ise %7'lerde etkili olduğunu görüyoruz. Öyleyse, ilk karşılaştığımız kişilerin nasıl göründüğü, nasıl bir yüz ve beden ifadesine sahip olduğu, nasıl konuştuğundan çok daha önemli olmaktadır. Görsel olarak; yüzlerin güleç ya da asık suratlı, sağlıklı ya da hastalıklı olup olmadığı, giyiminin özenli ya da özensiz, giysi renklerinin uyumlu ya da uyumsuz, hareketlerinin uygun ya da uygunsuz, mesafesinin yakın ya da uzak olup olmadığını gözlemleyebiliriz. Biriyle konuşurken onu etkilemek için konuşulan konuyla ilgili ağdalı ya da mangalda kül bırakmayan laflar ederiz de gerçek duygularımızı ifade eden mimiklerimiz, jestlerimiz onun öyle olmadığını ya da tam olarak öyle olmadığını bazen diğerine gösteriverir. İşitsel olarak; yüz yüze ya da telefonla konuştuğumuz zaman sesimizin tonu, tınısı, vurgulama tarzımız, sessizliklerin süresi, kekeleyerek konuşmamız, duraklamamız, kelimeleri tane tane veya birbiri

© YİĞİT DÜNDAR

peşi sıra kullanmamız iç dünyamız hakkında fikir verir. Bazı kelimelerin üstüne basa basa konuşan kişi, nelere önem verdiği konusunda bizlere ipucu verir. Bir konuda kendimizi fazla övmemiz o konudaki eksikliğimizin göstergesidir bazen, bir şeye çok gülmemiz aslında onunla ilgili ya da olmayan bir acımızı örtülüyor olabilir. Kokusal kanala gelince; koku merkezleri iç beyindedir ve korteksin (beyin kabuğunun) denetiminden uzaktır; bu nedenle de kokular duygusal alanımızı doğrudan ve güçlü bir şekilde olumlu ya da olumsuz etkiler. Ne ilginçtir ki kokunun olumsuz etkisini düşünceyle yok etmek çok zordur. Çok yakışıklı ya da çok güzel görünen birinden aldığımız itici gelen bir koku (ki bu parfüm de olabilir, nitekim kullanılan koku da kişiden kişiye kendi ten kokusuyla başka bir şekle bürünmüştür) bizi ondan uzaklaştırabilir. Öte yandan, damak zevki uyan çiftlerin ilişkisi, diğer koşullar eşit varsayılırsa, uymayanlardan daha güçlüdür, zevkleri uyan çiftler birbirine daha yakındır. Damak zevkiyle duygular arasında önemli bir bağ vardır. Hoşlandığımız bir yiyecek bizde güzel duygular uyandırır, sevdiğimiz yiyecekleri hazırlayanları severiz, kendimize değer verildiğini düşünürüz. İtici bulduğumuz yiyecekleri önümüze koyanları sevmeyiz.

Aslında beden dilimiz iyi okunursa, gerçekliğimizi gözler önüne serer. Gözümüzün nereye baktığı, yüzümüzün hangi açıyla durduğu, el, kol ve bacaklarımızın hangi yönde, ne şekilde göründüğü asıl duygularımızı en iyi ele verenlerdir. Öyle ki diğeriyle iletişen bedenimizdir adeta. Bu iletişim kanalları ile duygular arasında bir uyum olması da önemli bir noktadır. Güler yüzlü birinin diğerine kızmasını, öfkeli birinin diğerine sevgi mesajları vermesini beklemeyiz. Hatta bu uyumsuzluğun belli bir düzen ve süreklilik içinde görülmesi, ruh sağlığının bozulduğu anlamına gelmektedir.

İletişim kendimizi anlaşılır kılmanın ve diğerini anlamanın yoludur. Ötekini anlamak onu haklı bulmak demek değildir. Onun yaşadığını ve bakış açısını görebilmektir, verdiği anlamları onun penceresinden görebilmektir. Duymak istediklerimizi değil, gerçekte ne hissettiğini anlayabilmek onun yüreğini kendi dilimize çevirmemektir. Diğerinin bize ne ifade ettiğini anlamak mı istiyoruz yoksa kendimiz gibi bakmasını mı istiyoruz? Duymak istediklerimizi mi duymak istiyoruz yoksa gerçekte onun neye/nasıl baktığını anlamak mı istiyoruz? Çoğu zaman diğeri karşısındakinin beklentisine cevap verecek şekilde konuşur oysa asıl düşündüğü ya da istediği o değildir. Böyle olunca iletişim birbirimizi anlamanın değil kontrol etmenin bir aracı haline gelir; anlamak ve anlaşılmaktan çok, diğerini alt etme yani egemenlik aracına dönüşür.

Her iletişim sürecinde iki düzey vardır; biri olayların algılandığı, bireyin kendine göre yorumlayıp anlamlandırdığı "öznel iç dünyası", diğeri de bireylerin göstermek ya da söylemek istediği mesajları içeren "sosyal dış dünyası". İletişim sürecinde genellikle bireyin bu sosyal dış dünyasını görürüz, oysa o sosyal yüzün arkasında gerçekte bir öznel iç dünya vardır ve mesajın gerçek anlamı buradadır. Gösterdiğimiz yüzümüz diğeri tarafından uygun bulunabilecek bir yüzdür, aksi halde "uygunsuz" bulunma riskimiz vardır. Böyle görünmemek için iç dünyamızdaki mesajları bulunduğumuz sosyal ortama uygun hale getirip o şekilde iletişim kurarız. Aslında birey, kendi öznel iç dünyasının farkındadır. Burası mahrem tarafımızdır, ancak kendimiz tarafından gözlenebilir. İletişim anlamını ya da anlamsızlığını işte bu iç dünyadaki algı ve yorumlarda bulur. Başka bir ifadeyle öznel iç dünyaya kendi "gerçek ben"imiz, sosyal dış dünyaya da "ideal ben"imiz diyebiliriz. Doğan Cüceloğlu, "gerçek ben"imize "can" diyor. Ben de bu çok anlamlı bulduğum ifadeyle devam edeceğim. Ona göre can, bizim özümüzdür, yaşamımızla ilgili her şey anlamını orada bulur. Birisi bize bir kötülük yaptığında "Beni can evimden vurdu" deriz. İştahımızı kabartan bir yiyeceği "canımız çeker". En yakın arkadaşımız "can dostu"muzdur. Her iletişimde bir can diğer bir cana sosyal yüzler aracılığıyla ulaşmaya çalışır. Ancak bu gerçeği olduğu gibi yansıtmayız. Yaşamda can, bazen başka bir candan saklanmaya çalışabilir. Öyleyse gerçek iletişim, hangi kanalla olursa olsun bir canın başka bir cana ulaşmasıdır.

Genellikle iletişim biçimlerimizi hep sosyal yüzlerle kuruyorsak, candan mesajlarla canımıza ulaşılamıyorsa, kendimizi yalnız hissederiz. Bu yüzden tek başınalık ile yalnızlık arasında fark vardır. Biri ya da birilerinin yanında tek başına olmayabiliriz ancak yalnız hissedebiliriz. Benzer şekilde bir ilişki içindeyken de yalnız hissedebiliyoruz. İşte bu noktada can, cana ulaşamıyor demektir. Belki de tam da bu nedenle, "çift kişilik yalnızlıktan ise tek kişilik yalnızlığı tercih ederiz". Önce kendimize can olabiliyor muyuz? Bunu sağlamadan diğeri bize "can" olabiliyor mu? Spinoza'nın "kendinde olan-kendi başına var olan" ve "başka şeyde olan-kendi başına var olamayan" şeklindeki varoluş biçimlerinin tam da burada kulaklarımıza az da olsa su kaçırmasını isterim.

Kişinin öznel iç dünyasının iletişimin düzeylerinden biri olduğunu ve bunun aynı zamanda onun mahrem alanı olduğunu aktarmıştım. Kişiye özel başka birçok öğeyi barındırsa da sanırım çoğumuzda mahrem alanı ilk çağrıştıran kavram cinselliktir. Cinsellik, birçok kuramcının ve yaklaşımın konusu olmuştur elbette, ancak bunlara girmeden en bilinen analizinin S. Freud'un "Psikodinamik Yaklaşımı"nda, saldırganlığın dışında, kendi ifadesiyle "bilinçaltı"nda temsil edilen, insanın en temel iki dürtüsünden biri olduğunu söylemeden de geçmeyelim. Cinsellik; en yalın haliyle, tıpkı açlık, susuzluk gibi çok temel olan fizyolojik ihtiyaçlarımızdandır. Öyleyse, bedensel ve ruhsal sağlığımızı korumanın yanında yaşamımızın devamlılığını da sağlar. Her temel ihtiyaç gibi cinsellik de bir dürtüye, sonra buna yönelen bir güdüye, buna uygun bir davranışa ve sonuçta bir doyuma (rahatlamaya) yol açarak bir güdülenme (motivasyon) sürecinin yaşanmasını sağlar. Peki nasıl/ne oluyor da cinsellik gibi bu denli yaşamsal bir ihtiyaç ayıp, yasak, tu kaka ilan edilip, toplumsal ve kültürel olarak tabu kılınan bir hale bürünüyor? Ne oluyor da yemek yemek ya da su içmek kadar canımıza can katarken bambaşka algılanma ve tutum biçimlerine dönüşüveriyor?

Dünya Cinsel Sağlık Birliği, cinselliği her insanın kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlar. "Cinsellik denildiğinde akla gelen ilk sözcükler; haz, arzu, üreme, aşk ve yakınlıktır. Cinsellik; değerler, tutumlar, davranışlar, fiziksel görünümler, inanışlar, duygular, kişilikler, sevilen/sevilmeyen şeyler ve içinde bulunulan topluma göre biçimlenir, kültürel ve ahlaki öğelerden etkilenir. Cinsellik, gelişim dönemlerine göre çeşitli olgunlaşma ve değişimlerle, doğum öncesi başlayıp ömür boyu sürer. Üremeyi, cinsel zevk almayı ve zevk vermeyi içerir. Temelde duyuya dayalı bir deneyim olup sadece cinsel organları değil, bedenin ve aklın tümünü içerir. Ayrıca, erkeklik ve dişilik ile ilgili duygusal tepkiler ile türe özel davranışları belirler. Cinsiyetle ilişkili bu davranışsal tepkiler, sonrasında kültürel miras, toplumsal kalıplar ve medyadan kaynaklanan imajlarla biçimlenir. Kültürel miras, dinsel inançların ve geleneksel değerlerin toplamıdır. Toplumsal kalıplar ise bireyin biyolojik ve duygusal gereksinimleri ile toplumda var olan kültürel kalıpların uzlaşmasının ürünüdür. Bu durum toplumdan topluma ve zamana göre değişiklik gösterdiğinden sürekli devinim halindedir. Bu nedenle birçok toplumsal öğeyi içinde barındıran, çok kapsamlı bir kavramdır." Cinselliğin, değişen koşullara göre algılanış ve yaşama biçimleri de değişmektedir. Belki de

Z. Bauman'ın dediği gibi, bu çağ artık "plastik cinsellik" yani "üreme, akrabalık ve nesillerle olan asırlık bütünlüğünden koparılan, sadece mekanik bir "cinsel haz çağıdır". Dolayısıyla bugünkü toplum, derin ve uzun soluklu dostlukları, aşkları, evlilikleri ve ilişkileri de zorlaştırmaktadır.

Tarih boyunca cinselliğin, özellikle ataerkil bir zihniyetle siyasal ve ekonomik aygıtlarca da denetim altına alınmasının örneklerini görürüz. Cinselliğin ve özellikle kadın bedeninin tahakküm altına alındığı, bir yandan manipüle edildiği bu bakışla, erkek cinselliğinin hizmetine sunulan bir biçime dönüştürülmeye çalışıldığını söylemek de yanlış olmaz. Böylesine egemenlik biçimi haline gelen bir cinsellik anlayışı, bu öğrenilmişlik ve aktarım biçimleriyle sadece kadının değil erkek ve diğer cinsel yönelime sahip bireylerin cinsel işlevlerinde de çokça sorunlar yaşatmaktadır. Oysa herhangi bir "bireyin cinsel sağlığı, onun cinsel yaşamını bir zorlama olmadan, mutlu bir biçimde ve zarar görmeden sürdürebilmesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre cinsel sağlık; cinselliğin fiziksel, duygusal, entelektüel ve sosyal yönlerinin kişiliği, iletişimi ve aşkı zenginleştirici etkilerinin bileşiminden oluşur. Herkesin cinsel bilgilere ulaşma ve cinsel ilişkiyi zevk için ya da üreme amacıyla yaşama hakkı vardır. Cinsel sağlık, cinsel bir varlık olarak insanın sadece bedensel değil, duygusal, düşünsel ve toplumsal bütünlüğünü sağlayan, kişilik gelişimi, iletişim ve sevginin paylaşımını olumlu yönde zenginleştiren ve arttıran sağlıklılık halidir. Cinselliği karşılıklı saygıya dayalı, mutlu ve güvenli ilişkiler ağında yaşama, bireyleri zenginleştirir."

Bedensel, duygusal ve ruhsal bütünlüğümüzü sağlayan cinsellik, iletişimimizde de ona yer açmamızı gerektirir. Cinsellik; görsel, işitsel, kokusal, dokunsal ve tatsal iletişim kanallarının tümünü ya da en azından birkaçını içinde barındırır. Hangi kanalını kullanırsak kullanalım, duygularımızı ifade edebilmenin, bir diğerine geçirebilmenin en önemli aracı iletişimdir. Öyle ki farkına varmadığımız ya da bastırmak/örtülemek zorunda kaldığımız birçok duygumuz (öfke, kaygı, haz, heyecan, coşku, korku vb.) cinsel eylemlerimizde bir şekilde açığa çıkar. Sonrasında bunlar hiç yaşanmamış, iletilmemiş gibi davranmak bizi önce kendi benimize, bedenimize ve sonra diğerine yabancı kılar. Ne yazık ki aslında her taşın altından çıkan cinsellik, ruhumuzda başkalaşan kayalara dönüşmeye devam etmektedir.

H. Singer Kaplan'a göre, "Birbirini derinden seven çiftler, cinsel işlevlerini yerine getirmeyi, birbirlerini, hem bilinç düzeyinde hem de bilinçdışı düzeyde bütünüyle hissetmeyi gerçekten arzular. Bu nedenle sevgi dolu çiftler açısından cinsel sorunları çözmek tehdit ya da çatışma oluşturmaz. Buna karşılık ilişki özünde düşmancaysa, etkileşimler sakin görünse de bunun tersi söz konusudur. Bir partner derin kızgınlıklar beslediği diğer partneri sevgi ile okşayıp ona haz veremez. Yakınlaşmaktan ve ilişkiden korkan bir partnerin diğerine karşı sabırlı ve anlayışlı olması, onun kendisini uyarmasına izin vermesi zorlaşır. Bu tür negatif duyguların ve etkileşimlerin derinliği, ciddiyeti önemlidir. Bu noktada her iki partnerin ikircikli olmayan bir işbirliğine ihtiyacı vardır". Bunun için de açık bir iletişim kurmaları gerekir. Birçok cinsel işlev sorununun nedenlerinden biri de eşlerarası iletişimin açık ve doğal olmamasıdır. Karşılıklı istek ve arzularını, cinselliğe bakış açılarını, beklentilerini birbirlerine rahatça ifade edememeleridir.

İletişimin çok kanallı bir süreç olması gibi, cinsellik de çok kanallıdır. Görsel, işitsel, tatsal, kokusal ve dokunsal kanallarla, akılda ve bedende bir bütün olarak işleyen bir cinsellikle daha yüksek bir haz ve doyum sağlanabilir. Bu bize diğerini seçme, sevme-sevilme, değer ve ilgi görme-gösterme, şefkat ve onaylanma hissini de yaşatır. İletişimin iki düzeyinden biri olan öznel dünyamızı paylaşmak cinsellik açısından çok büyük bir önem taşır. Özellikle dokunsal kanalın cinsel yaşamda çok önemli bir yeri vardır. "Klinik veriler, karşılıklı nazik ve dokunsal uyarımların insanlar arasındaki sevecen bağı arttırdığını göstermektedir. Harlow, dokunsal ilişkinin bebek şempanzelerin geliştirdiği sevecen bağların önemli bir parçası olduğunu bulmuştur. Kendilerini nazikçe okşayan ve haz veren birine sevgiyle karşılık verme eğilimindedirler. Müşfik bir dokunsal iletişimin, yakınlaşmayı ve karşılıklı ilgiyi arttırdığı gözlenmiştir."

Cinsellik sadece yatak odasına hapsedilecek, belli bir yere ya da zamana sıkıştırılacak, yaşamın başka alanlarında onu yok sayacak kadar bizim dışımızda, bize bu denli yabancı bir ihtiyaç değildir. Cinselliği, önce kendi bedenimizde algılamalıyız, onu fark etmeliyiz, anlamaya çalışmalıyız, bize sağlayacağı hazzı ve doyumu keşfetmeliyiz. Sadece bir diğeriyle yaşanacağı için değil, öncelikle kendi yaşamımızdaki önemini, sağlayacağı işlevleri gerçekçi, bilimsel ve sağlıklı bir şekilde öğrenmeli, diğer kuşaklara gelişimine uygun bir şekilde aktarmalı ve onu yaşamımıza doğal bir biçimde katmalıyız. Cinsel işlev sorunlarında karşımıza sürekli çıkan toplumsal ve kültürel olarak aktarılan cinsellikle ilgili mitler (yanlış inançlar), eksik ya da çarpık bilgiler her bireyin gelişim dönemine göre ailede, okulda, işyerinde çocuklara, ergenlere, ebeveynlere ve diğer yetişkinlere sistemli bir bilimsel cinsel eğitim ve danışmanlık verilmesinin ne kadar gerekli olduğunu, bunun sağlıklı ve etkili bir iletişim süreciyle yakından ilişkisi olduğunu yeterince göstermektedir.

-Mış gibi bir iletişim, -mış gibi bir cinsel yaşamla kol kola girer. Öyle iç içedirler ki iletişimde yaşanan sorunlar cinselliği, cinsellikte yaşanan sorunlar iletişimdeki sorunları tetikler. Çoğu zaman bu durum gerçek sorunun temel kaynağını anlamamızı zorlaştırır. Tabii ki iletişimin ilk koşulu bir diğerinin varlığı iken, cinsellik önce kendi "ben"imizi fark ederek, kendi bedenimizle yaşayabileceğimiz bir deneyimdir. Bir diğeri yoksa da cinselliğimiz vardır. O nedenle önce kendi "can"ımızın içindedir. Diğeri ile yaşadığımızda onun "can"ı da bize katılır. Sağlıklı ve dengeli bir iletişimde "can olmak" ne kadar önemli ise cinsellikte de önce "can" sonra "can'la olmak", onunla bütünleşmek o kadar önemlidir. Tenin tene değmesi de, ötekinin ruhuna dokunmakla, duygularına odaklanmakla anlamını bulur. Bunların olmadığı bir ten buluşması yitiktir.

"Arzu ilişkisinde olmak, bir ilişkinin bedeni olmak, beraber bedenlenmektir. Beraber bedenlenişte duyusal, duygusal olan bir anlam alışverişi vardır. Buna kavramsal olmayan bir anlama diyebiliriz. Bu tensel birbirini anlamaya sözler de karışır ama sözler artık arzunun işaretlerine dönüşmüşlerdir."

Jean-Luc Nancy

Kaynakça

İletişim Donanımları: Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim, Doğan Cüceloğlu, Remzi Kitabevi, İst. 2008.

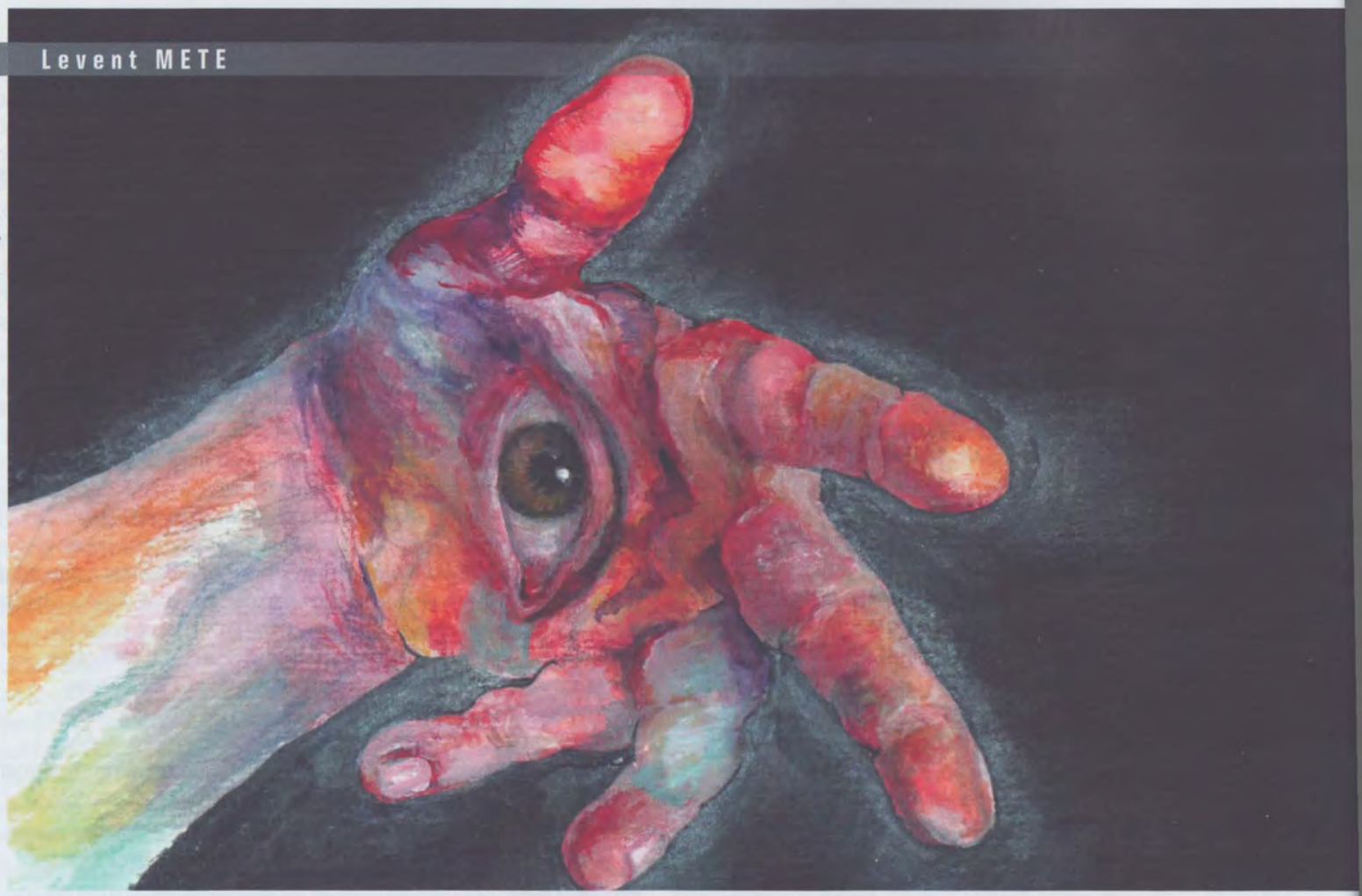
Akışkan Aşk, Z. Bauman, Versus Yayınevi. **İst**, 2012.

Cinsel Terapi. H. Singer Kaplan, CK Yayınevi, Ank. 2010.

Güvenli Cinsellik, Bilgilendirme Dosyası 4, Editörler: Prof. Dr. Nuray **Özgülnar**, Uzm. Dr. Haluk Pektaş, CETAD (Cinsel Tedavi ve Araştırma Derneği) web sayfası.

Levent METE

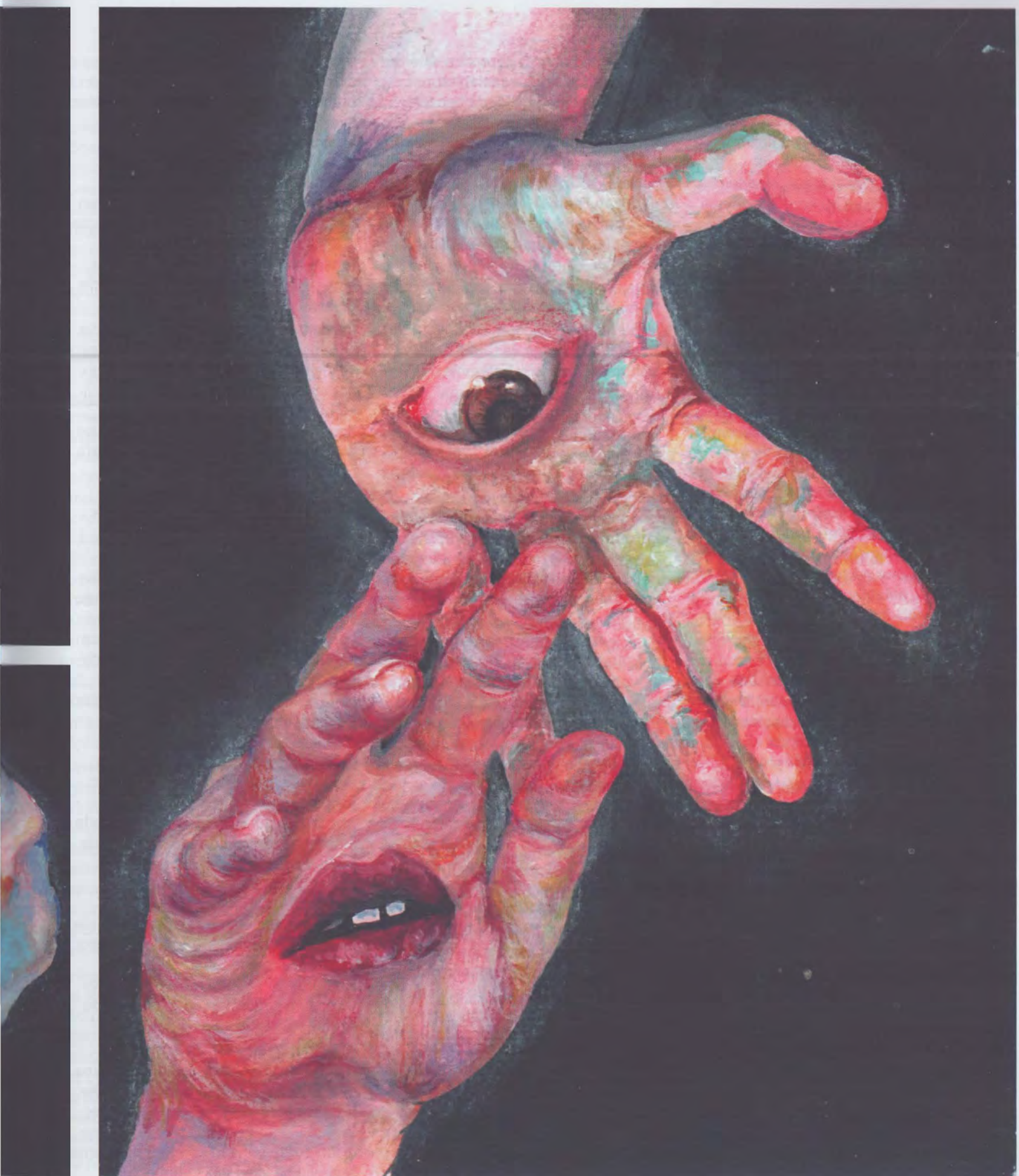
© BURÇİN KOYUNCU

Küfürlere göre kişilik çözümlemesi

İçerdikleri eylem iddialarına göre küfürleri üç ana grupta toplayabiliriz: (1) yeme-parçalama küfürleri, (2) dışkılama küfürleri, (3) cinsel ilişkide bulunma küfürleri. Söz konusu gruplar aynı zamanda ruhsal gelişimin üç önemli aşamasına karşılık gelir.

Psikoterapist Erich Berne, "İnsanda Sevgi ve Cinsellik" isimli kitabına başlarken, kullanıldığında iletişimi bozan bazı sözcüklere dikkat çekiyor. Berne, cinsel organ ve eylem isimlerinden oluşan bu sözcük grubuna "ıslak sözcükler" adını vermiş. Islak sözcükler, kişinin duygularını kışkırtıyor, uyarılma ve heyecan yaratıyor. Yükselen duyguların yükü altında kalan zihin iletilmek istenen bilgiyi kavrayamaz hale geliyor. Bu nedenle, cinsellik ve cinsel ilişki sorunlarının tartışıldığı bilimsel toplantılarda aynı yükü taşımayan Latince sözcükler kullanılıyor.

Penis, vajina, koitus yerine bunların halk dilindeki karşılıklarının kullanıldığı bir konferansı gözümüzde canlandırırsak ıslaklığın önemini daha iyi anlayabiliriz. Konuşmacının ağzıyla fırlattığı bombalar gibi salona saçılan ıslak sözcükler düştükleri yerde duygu patlamalarına yol açacak, bilimsel terminolojinin doğanın önüne çektiği perdeyi parçalayıp dağıtacak, anlatılanları dikkatle ve soğukkanlılıkla dinleyip yorumlamakta ustalaşmış en becerikli akademisyenlerin bile aklını karıştıracaktır.

Pierre Guiraud "Göstergebilim" adlı yapıtında duygu ile düşünce arasındaki bu karşıtlığı dile getirirken, coşkuyu kavrama yetersizliği olarak da tanımlayabileceğimizi söylüyor.

Islak sözcükler, uyandırdıkları imge erken çocukluk çağı yaşantılarıyla ilişkili olduğu için, insanı korkular ve tatminlerle dolu uzak bir geçmişin dehlizlerine doğru çekiyor. Sözcüğü kullanan ve işiten kişiler bir taraftan erişkin bireyler olmayı sürdürürken bir yanlarıyla çocuklaşıyor, içlerinden birer küçük çocuk fırlayıp çıkmış gibi oluyorlar.

Erken çocukluk döneminin farklı aşamalarında cinsel haz merkezini oluşturan ağız ve anüs de aynı ıslak alana bakıyor, cinsel heyecan ve erotik arzunun oluşumundaki yerlerini yaşamın ilk iki yılından başlayarak alıyorlar. Bu nedenle söz konusu beden bölgelerinin anatomilerini ve işlevlerini adlandıran sözcüklerin de ıslak olduklarını söyleyebiliriz.

Altı yaşından sonra öğrenilen dillerde bu sözcükler aynı nesneleri ve eylemleri adlandırsalar da benzer bir heyecan yaratmıyor. Çünkü uyandırdıkları imge yüzeydeki sosyal iletişim alanında kalıyor. Ancak yeni dil çok uzun süre kullanılıp derinlemesine kök salar, kişi o dille düşünmeye ve hissetmeye başlarsa zamanla alt katmanlara sızabiliyorlar.

İletişimin en ıslak bölgesi

Küfürler cinsel eylem ve organ isimlerini en çok içeren sözcük grubu. Özellikle daha ağır ve tahrik edici küfürlerde bu içerik belirginleşiyor.

Küfredeni ve edileni içine alan duygusal taşkınlık ve çoğu zaman aptallık derecesine varan iki taraflı kavrayış yetersizliği herkesin bildiği bir durum. Küfreden de edilen de giderek çığırından çıkıyor. Tam bir kısırdöngü örneği, yükselen duygular küfretmeyi kolaylaştırıyor, küfürler duyguları kışkırtıyor, saldırganlık, nefret, intikam arzusu, ilkel korkular ve tatminler kişiyi ele geçiriyor.

İletişim becerisi yüksek bireylerin daha az küfrettiğini kanıtlayan çalışmalar, kavrama ve iletişim kapasitesiyle küfretme arasında anlık olduğu kadar uzun süreli ve yapısal bir ilişkinin varlığını da gösteriyor. Kapasitesi düşük olanlar daha çok küfrediyor, küfretme anında kapasite daha da aşağı düşüyor.

Öfke insanın neresinde?

Kavrayış yetersizliği, eylem üzerindeki kontrolü azaltarak bireysel ve toplumsal sorunlara yol açarken, yine aynı nedenle kişinin farkında olmadan kendisini ortaya koymasına, başka koşullarda gizleyebildiği özelliklerini sergilemesine zemin hazırlıyor.

Bir insanın kullandığı küfürlere bakarak öfkesinin nerede odaklandığını anlayabiliriz örneğin. Eğer bıraksalar ya da başka bir deyişle toplumsal yasaklar ortadan kalkıverse ve gücü yetse karşısındakine ne yapacaktır?

İçerdikleri eylem iddialarına göre küfürleri üç ana grupta toplayabiliriz: (1) yeme-parçalama küfürleri, (2) dışkılama küfürleri, (3) cinsel ilişkide bulunma küfürleri. Söz konusu gruplar aynı zamanda ruhsal gelişimin üç önemli aşamasına karşılık gelir. Öfkelendiğimizde ruhumuzun derinliklerindeki arşiv odasına dalıp oradaki raflardan kendimize en uygun hissettiğimiz küfrü seçeriz. Bu nedenle, ettiği küfürlere bakarak kişinin ruhsal yönelimi hakkında fikir sahibi olunabileceğini söylemek ileri bir iddia değildir.

Parçalama yönelimli kişiler: Yeme ve parçalama iddiası taşıyan küfürler, ağız ve dişler yoluyla yapılacak bir eylemi haber verir. Bu arada, tıpkı etobur bir hayvanın yaptığı gibi, eller ya da daha uygun bir deyişle pençeler de işe karışacaktır. Ancak asıl olan parçalara ayrılan avın yenilip yutulmasıdır ve dolayısıyla saldırganlığı yöneten organlar ağızdan başlayarak, yemek borusu ve midedir.

Ağız yoluyla içe alma ve sindirme eylemi, yaşamın ilk bir yılında bebeğin temel ruhsal yönelimini oluşturur. Ağız ve dudaklar özel bir haz bölgesi işlevi görmekte, emme eylemi yalnızca haz duyma amacıyla da yapılabilmektedir. Dişlerin çıkmaya başlamasıyla, içe alma daha etkin bir davranışa dönüşür. Bebek meme başını ısırınca anne ister istemez memeyi çeker. Anne memesinin geri çekilmesi ve sütten kesilme önemli bir dönüm noktasıdır. Psikanalizin kurucularından Karl Abraham'a göre çocuğun bu dönemde karşılaştığı engellenmeler ve yaşadığı sorunlar ağız yönelimli sadizmin kaynağını oluşturur. Parçalama yönelimli kişi, "oral sadistik dönem" olarak adlandırılan bu yaşam evresinin tipik özelliklerini gösterir; bağımlı, alıcı ve engellenmeye tahammülsüzdür. Herhangi bir konuda hedefe ulaşması ve doyum sağlaması engellendiğinde saldırganlaşır ve karşısındakini parçalayıp yutma arzusuyla dolar.

Dışkılama yönelimli kişiler: Dışkılama eylemiyle tehdit eden küfürlerde öfke, bu işlevi kontrol altında tutan büzgeç kasları üzerinde odaklanmış, buradan dışarı doğru yönelmiştir. Kişi, dışkılama organını bir silah gibi kullanacağını,

karşısındakini üzerine ve özellikle ağzına dışkı püskürterek kirleteceğini ilan etmektedir.

Dışkılama işlevinin silah gibi kullanıldığı dönemi anneler çok iyi bilir. Çocuk birinci yaşını doldurduğunda yürümeye, konuşmaya ve kendisini ayrı bir varlık olarak duyumsamaya başlar. Bu arada büzgeç kasları gelişmiş ve onu ilk kez bir beden işlevinin denetlenmesi konusunda karar sahibi kılmıştır; dışkısını istediği zaman tutup istediği zaman bırakabilmektedir.

Birinci yılın sonundan üçüncü yılın başına ya da ortalarına kadar uzanan ve "anal dönem" olarak adlandırılan bu gelişim aşamasına saplanan kişi bazı temel ruhsal özellikler gösterir. Bir işe girişmeden önce olumlu ve olumsuz yanları konusunda uzun süre düşünür, kararsızlık çeker, dışkıyı tutma ya da bırakma konusunda yaşadıklarına benzer bir eylemsizliğe sürüklenir. Şiddetli bir kirletme ve saldırganlık eğilimi duyar ancak bunun tam tersini yaparak titiz, temiz ve ölçülü bir kişilik geliştirir. Genellikle cimri, aşırı düzenli ve inatçıdır. İşler istediği gibi gitmediğinde, abartılı bir nezaket ve incelik yoluyla baskı altında tutmaya çalıştığı "anal sadistik dürtüler" kurdukları barajı patlatıp geçer ve altta yatan "dışkı püskürtücü" saldırgan kişiliğin ortaya çıkmasına neden olur.

Cinsel eylem yönelimli kişiler: Cinsel eylemle tehdit eden küfürlerde öfke erkek cinsel organı üzerinden işler. Kişi cinsel organını, karşısındakinin ve çoğu zaman onun bazı yakınlarının değişik beden deliklerine saplama tehdidinde bulunmaktadır. Cinsel eylemin, doyum ve üreme işlevleri ikincilleştirilmiş, saldırgan ve "girici" özelliği abartılı bir şekilde ön plana çıkarılmıştır.

Erikson'a göre, söz konusu giricilik üç ile altı yaş arasına karşılık gelen ve "ödipal dönem" olarak bilinen gelişim aşamasında erkek çocuğun temel davranış özelliğidir. Aynı dönemdeki kız çocuklarındaysa "yakalama" ya da daha ılımlı biçimiyle kendini çekici kılma ve sevdirme davranışı belirginleşir.

Bu noktada, cinsel eylem yönelimli kişilerin ruhsal çözümlemesine geçmeden önce, olayın toplumsal boyutu üzerine birkaç söz söylenebilir. Cinsel ve toplumsal iktidarı elinde bulunduranın tüm diğer alanlarla birlikte saldırganlık kiplerini de belirlemesi beklenen bir durumdur. Bu nedenle, cinsel eylem yönelimli küfürlerde, cinsel birleşme sırasında erkeğin payına düşen eylemler saldırganlık ve güç sembolü olarak işlev görürken, kadının payına düşen eylemler saldırıya uğrama ve aşağılanma anlamına gelmektedir.

Yeniden ruhsal çözümleme alanına dönüp, kimlerin cinsel eylemle tehdit eden küfürlere daha yatkın olduklarını sorduğumuzda, psikodinamik kuramdan, önceki iki küfür türü için almış olduklarımıza benzer bir yanıt alabiliriz: Ödipal döneme saplanmış olanlar. Öyleyse, bu tür küfürlere eğilimli olanların ruhsal yapıları üç-altı yaş arası çocuklarınkiyle benzerlikler gösterecektir; cinsel organlara ve eylemlere yönelik çocuksu bir ilgiyi sürdürmekte, erkek cinsel organına sahip olmayı en önemli kişilik özellikleri olarak görmekte, kendilerini erkek cinsel organı gibi hissetmektedirler.

Erken çocukluk dönemi saldırganlığını aşmış kişiler: Küfredenin temel doyum bölgeleriyle ve organlarıyla taarruza geçme tehdidinde bulunmadığı küfürler bu grupta yer alır. Beddua tarzında kötü dilekler belirtilir, verilmesi istenen ceza dolaylı ya da açık bir ifadeyle başka güçlere havale edilir, karşı tarafın fizik özelliklerini, zihinsel kapasitesini, beceri düzeyini, toplumsal durumunu, aidiyetini vb. aşağılayan nitelemeler kullanılır, ancak kişi kendini kaptırıp işi karşısındakine yönelik cinsellik yüklü bir saldırganlığa kadar götürmez. Bu tür küfürlerin uyandırdığı imgeler erken çocukluk çağı yaşantılarıyla ilişkili olmadığı için aynı derecede infiale yol açmaz, genellikle daha ılımlı bir tepkiyle karşılanır. "Aptal" diyen birine kızarsınız, "Allah belanı versin" diyene daha çok kızarsınız, annenize tecavüz edeceğini söyleyen birine duyduğunuz öfkeyse genellikle bunların çok üzerindedir.

Söz konusu küfürler altı yaş üzeri çocukların ruhsal durumuna uygun düşer. Küfreden kişi erişkin kimliğinden çocukluğa doğru geriler ancak daha erken dönemlere kadar inmez. Temel doyumlarla sınırlı bir dünyadan çıkıp erişkin hayata yönelen çocuk giderek toplumun değerlerini benimsemiş, canını sıkan kişiye misillemede bulunmak istediğinde onun yetersizliklerini yüzüne vurmanın da etkili bir silah olabileceğini öğrenmiştir. Öfkesi biraz daha yükseldiğinde kızdığı kişinin başına kötü şeyler gelmesi yönünde dileklerde bulunur ya da birilerinin kendisi adına işe karışıp onu cezalandırmasını talep eder.

Ara durumlar ve ayrıntılar

Kullandıkları küfürlere göre insanları temel gelişim dönemlerine eşlemek kuşkusuz oldukça genelleyici bir yaklaşım. Gerçek yaşamda birçok ara durum söz konusu. Bazı kişiler farklı dönemlere özgü küfürleri bir arada kullanırken, kimileri hemen hiç küfretmiyor, bazılarıysa küfürsüz cümle bile kuramıyor. Dolayısıyla, küfürlere göre bir tipoloji yaparken başka birçok ayrıntıyı daha göz önüne almak gerekir.

Birden fazla döneme özgü küfrü bir arada kullananların birden fazla gelişim döneminde saplantıları olduğunu söyleyerek ara durumlar için bir açıklama getirilebilir. Bu açıklama tarzı psikodinamik yönelimli nevroz kuramıyla da uyumludur. Bazı nevrozlar iki ya da daha fazla gelişim dönemine özgü özellikler gösterir.

Hiç denecek kadar az küfreden insanlara gelince; eğer kendilerini kontrol etmek için aşırı bir çaba içinde değillerse, bunların dürtülerine toplumsal onay gören eylemler yoluyla doyum sağlamayı başarmış, kavrama ve iletişim kapasiteleri yüksek kişiler olduğunu söyleyebiliriz.

Hira Selma KALKAN

© TANJU AKLEMAN

Sazın, sözün eşliğinde bir seyyah

Türküler çığırarak başka diyarlarda yol alıyor seyyah. İçinden Mahzuni Şerif geçiyor, Âşık Veysel geçiyor, Yunus Emre geçiyor, Pir Sultan geçiyor. Kendinden, bildiğinden vazgeçip dünyadan vazgeçmemenin başka bir hali olarak yollara düşmüş. (...) Psikoterapi için bize gelen hastalar da yolculuğa çıkan kahramanlardır. Eşik, bilinçle bilinçdışı arasındaki kapıdır. Bu kapı dönüşüm korkularını, dirençlerini temsil eden eşik gardiyanları tarafından korunur.

Üç ay ömrün kalsa ne yapardın, diye sorduğumda, birçok kişi "Dünyayı gezerdim" diyor. "Roma'ya gidip Pizza Kulesi'ni görmek isterdim", "Çin Seddi'nde yürümek isterdim" falan. Öyleyse ne bekliyorlar? Üç ay ömrünün kalmasını mı? Ona harcayacak para, işten izin alma, sorumlu olduğu kişiler varsa ne olacağı, döndüğünde ne yapacakları gibi reel engelleri sıralarlar. Ölüme yakın olmakla gezmek arasında bir ilişki olabilir mi? Ölümün somutluğu her şeyin önüne geçince gezmek, her ne kadar tarif ettikleri turistik bir gezi olsa da ön plana çıkabilir mi? Seyyahlar, turistlerden farklı olarak bir yere varmak için yola çıkmazlar, yolda olmak içindir eyledikleri.

Yolda olmak biraz da kaybolmak. Kaybolmak yalnızlık, bir şekilde kendinle yüzleşme hali... Aslında bulmak için yola çıkarlar. Bu nedenle kendini bulmanın bir yolu olarak kaybolmak bir seçim, bazen de kısmen mecburiyet. Kaybolmayı isteyenler, üstümüzde egemenlik kurmuş her türlü kültürel-sosyal-siyasi ortamın bize yüklemiş olduğu her türlü role, davranış ve düşünce kalıbına, klişeye kaideye şüpheyle bakabilenlerdir.

Başına ne geleceğini bilmeden biraz yolda öğrenmek, bize sunulmuş, içinde rahat ettiğimiz yerden çıkıp rahatsızlığı göze almak. Ne kadar çok ve farklı kişiye-nesneye-düşünceye değdikçe insan, kendi ne'liğine dair bir şeyle karşılaşır. Bu karşılaşmalar kişiyi esnekleştirir, daha melezleştirir.

Yakın zamanda, dijital meydanda bir seyyahla karşılaştım. İntihar etmemek için yollara düştüm diyor. Beni yollara düşüren bir intihar psikolojisi diyor. "Yaşamdan kaçmak için değil, yaşam bizden gitmesin diye seyahat ederiz" diyen anonim bir sözü hatırlıyorum. Ne kadar uzağa giderse, kendine o kadar yaklaşacak belki.

Türküler çığırarak başka diyarlarda yol alıyor seyyah. İçinden Mahzuni Şerif geçiyor, Âşık Veysel geçiyor, Yunus Emre geçiyor, Pir Sultan geçiyor. Kendinden, bildiğinden vazgeçip dünyadan vazgeçmemenin başka bir hali olarak yollara düşmüş. Bir varoluş serüveni aynı zamanda. Kendini tekrar oluşturma serüveni. Evet bir tür ölme, tekrar dirilme serüveni.

*"Benim için seyyahlık; sorumluluklardan kaçıp insani değerlerden uzaklaşmak değil, yerel kültürlerin sahip olduğu ilkel ölçülerin ölçüleni olmayı reddetmenin doğal bir sonucuydu."**

İmam babanın imam oğlu, kendisine anlatılan hakikat kurgusunun çatırdadığını hissetmiş, gizli gizli bağlama çalmaya başlamış. Müziğin hakikate yakın dilini tutkal eylemiş. İlahiyat okuyup dinin felsefesini öğrendikçe, varlık üzerine kafa yordukça, o ana kadar kurduğu, daha doğrusu kurulmuş olanı kabul ettiği ya da ettirildiği anlam dünyası yıkılmış. Kendinle ilgili kaygın üzerine tasarım kurmuşsun, bunun yıkılması benliğin parçalanmasıdır.

"Yıllarca günde beş vakit namaz kılmak, Tanrı'nın rızasını kazanıp, O'nun dinini insanlara anlatmaktan başka gayemin olmadığı uzlet hayatını terk ediyorum. Yıllardır bu insanlara Tanrı'yı anlatıyorum, ya onun hakkında yanılıyorsam?"

Görülmediği, işitilmediği, varlığının kabul görmediği evinden, yurdundan gitmiş. Ötekilerle kurduğumuz ilişkide biri öyle bir vaatte bulunuyor ki bir şeylerden vazgeçiyoruz. Vazgeçtiklerimizin büyüklüğü ile vaadin büyüklüğü arasında korelasyon olmalı. Bu korelasyon bozulduğunda işler değişir. Babasının, çevresinin vaatleriyle vazgeçtikleri uyuşmuyor. Başka bir vaat için yollara düşüyor. Bulduğunu zannettiği anlamı sıkı sıkı tutmak için hiçbir şey öğrenmek istemeyen babasının tersine, aradığı anlam her an dağılma tehlikesi de taşıyor. Dağılmaktan alıkoyan harç bağlama gibi. Benim maneviyatım edebiyat diyen Orhan Pamuk misali, onun maneviyatı da bağlama ve deyişler oluyor.

İnsan kaygı, karmaşa, huzursuzlukla dünyaya gelir. Yoksunlukla doğan, ötekine muhtaç, ilişkisel bir varlıktır insan. Kendisini ötekinin gözünde kurar, gösterdiği ile kurar. Eksikliğini ötekilerle ilişkide gidermeye çalışan insan, eksik olduğunu bilir ama neyin eksik olduğunu bilmez. Eksiklik ve anlamlandıramama dehşet getirir. Varlıktaki eksikliği gidermek için mutlak tamlığı, anne rahmindeki tamlığı arzular. Mutlak tamlık arzusu için nesnelere yönelir, ancak nesnelerle, arzulanan mutlak kurgu arasında hep bir eksik vardır. Hiç kapanamayacak bir eksik. Hiçbirimiz mutlak hakikate ulaşamayacağız. Mutlak tamlık iddiası, mutlak hakikate ulaşma arzusu her şeyden vazgeçmeyi de getirebilir. Bir yanılsamayla, nesneye ihtiyacım yok dahi dedirtebilir.

"İnsan, güçsüzlüğünün mahkûmiyetini kabullenemeyen bir varlıktı. Umudunu, zıtlıkların kargaşasında bile saklı tutmakta ısrar ediyordu."

Ötekilerden gelene göre, onun bana gösterdiğine göre kendimi tasarlıyorum, kuruyorum. Hepimizin kendilik ve nesne tasarımları farklı olduğuna göre anlamları da farklı. Ortak dil sembollerini kullansak da hepimizin anlaması farklı. Hakikat tam olarak dile getirilemeyendir. Sözle hakikat arasında hep bir mesafe kalıyor. Müzik belki biraz daha yakın hakikati anlamaya.

"Aklımca, yitik hakikati dile getirmiştim; çünkü hakikat, herkesin kendi iç dünyasının penceresinden izlediği manzaraydı; sözcükler ise, onu gölgeliyordu. 'Hakikat' denen sözcük... Ne idi?"

O eve, o işe, o mekâna ait olmadığını hissetmiş. Çevresine yabancılaşmış, kendine yabancılaşmış. Kendine yabancılaştıkça yalnızlaşır, yalnızlaştıkça özne olmaya başlarsın; özne oldukça var olmaya. Elbet bedeli de vardır. Babasız büyümüş gibi, babası var ama çokluğuyla, yok. O kadar işgalci ki, kendisi olabilmek için ondan çok uzağa düşmesi gerekmiş. Kendi olmak için babasından uzağa düşerken, babalığından da oğlundan da ırağa düşmüş. Kendisi de çocuğu için yokluğuyla, olmayan baba olmuş. Ne babalar var ki yanında ama yok, uzaktaki baba belki çocuk için hayali de olsa vardır.

"Biliyorum, artık bu dünya, yolculuğa çıktığım gün arkamda

* İtalik bölümler, Loudingirra Özdmir'in YouTube'daki yazılarından alınmıştır.

bıraktıklarımdan daha değerli hiçbir şeyi bana sunamayacaktı."

"Sahip olduğumuz din ve Tanrı anlayışının, Akdeniz havzası medeniyetinin bir ürünü olduğunu, insanı ve evreni anlamanın, yorumlamanın ve anlamlandırmanın daha nice yolunun olduğunun farkına varıyordum. Tanrı'sız bir din; dinsiz bir Tanrı mümkündü veya her ikisi olmadan, sadece bizi var *eden doğaya minnet duyarak da modern dünyanın en erdemli medeniyetini kurmak pekâlâ mümkündü"* diyor karşılaştığı, ilişkilendiği yaşantıları gördükçe. *"Yolculuğun başında her şeyi madde ile açıklıyordum, her şeyi deniyordum"* diyor. Odysseus yolda sıkıştığında destek olan bilgelik tanrıçası Athena'nın verdiği bilgiler gibi. *"Her* şey buradaysa her şeyi *deneyebilirdim. Ancak o hazlar çabuk tükenir ve çıktığın gibi çakılırsın."* Kaybolmak eğlencelidir, bulunmamaksa korkunç. Kahramanımız var olduğunu kendine söyleyebilmek için görünür olmak istiyor elbet. Çağımızda görünmenin yolu sosyal medya. Kahramanın sonsuz yolculuğunu YouTube kanalında, dünyanın gezip gördüğü, değdiği yerlerin kısa videosu ve deyişlerin eşliğinde takip ediyoruz; hele de altına yazdığı içsel yolculuk, tekâmül hikâyeleriyle. Kendini çıplak, kırılabilmeye açık olarak sunuyor. Kaybolmak çırılçıplak kalmayı göze almaktır, çünkü kaybolmuşun tek çaresi kendisidir. İster bir sorunun, ister bir cevabın peşinden yola düşülsün, ister bir sesin, bir korkunun, eğer gerçekten gidiyorsan, düşe kalka yol alırsın ve yollarda yaşadıklarınla yontulur, şekillenirsin.

"Yolculuk, önce seni sözsüz bırakır, sonra da iyi bir hikâye anlatıcısına dönüştürür." (İbn Battuta)

Püsküllü yoldaşım dediği bağlamasından çıkan sese, yollarda söz ekleyip hikâyesini anlatıyor. Takip eden insanlar, sazından, sözünden, izinden etkileniyor bir biçimde. Herkes kendi durduğu yerden etkileniyor, herkes kendi yol hikâyesinden yorum yapıyor. Kimi diyor ki kültür elçimiz, türkülerimizi tanıtıyor. Kimi diyor ki alevidir bu. Kimi diyor doğru yolu bulmuş. Kimi diyor mürtet, yoldan çıkmış, dünyevi dürtülerini doyuruyor. Kendisi ise bütün bu tanımlardan bezdiği için zaten yola düşmüş. Yorumlayan da kendi penceresinden bakıyor işte. Tanımlardan sıyrılmaya çalışıp yüzeyi parlaklaştırdıkça, seyredenlerin kendi idealizasyonlarını yansıtacaklar alan oluşuyor. Sahip olduklarını idealize etmekten çok belki de vazgeçtiklerini idealize ediyoruzdur.

Yolculuğuna diğer gözleri tanık etmiş. Her karşılaşmada kendine dair bir şey duymuş, görmüş. İnsan, ötekinin dedikleri üzerinden kendini var eden bir canlı, ötekilerin dediklerinin ne kadarını alıp almayacağını da kısmen belirleyebilir. İnsanın söylediklerini anlamlı kılan diğerlerinin anlam vermesi. Dinleyen kişinin atfı değerli kılıyor. İnsan ifade edemedikçe, anlaşılmadıkça mutsuzlaşıyor. Kendisi gibi düşünen, kendisi gibi hisseden insanları görmeyi arzuluyor. Kırılgan durabilmeye devam ettikçe güçlenir kişi. Kırılmamak için sertleştikçe değil. Yorumların onu artık inciteceğini sanmıyorum, incinmeye açık çünkü. Yolculuğunu seyreden kimileri de anlıyor onu.

Yolculuk ve kendini arayış öyküsü, ilk roman diyebileceğimiz Odysseus'un hikâyesidir. Roman tarihi, hatta insanlık tarihi, yolculukla başlar bir bakıma. Homeros'un "Odysseia Destanı", bir arayış hikâyesi; arketiplerle bezeli iç yolculuk, ayrılış, inisiyasyon ve farklı biri olarak evine dönüş hikâyesidir. Odysseus'un, Troya'nın yağmalanmasından sonra kendi ülkesi İthake'ye dönmeye çalışırken yıllar boyunca yaşadığı yolculuklar ve zorluklar anlatılır. Kahramanımız Akdeniz'in bir ucundan öbür ucuna savrulur durur ama bir türlü evine ulaşamaz. Karısı Penelope'yi ve oğlunu bırakmıştır geride. Ev artık bıraktığı ev değildir elbet. Hatta ev dediğimiz de ev değil, yeni bir kendiliktir.

Kahramanın yolculuğu evden, aileden ayrılmasıyla başlar. Kurgulanmış verili ben'den ayrılmasıyla. Joseph Campbell, kahramanın sonsuz yolcuğu için bir izlek sunar; yolculuk çağrı ile başlar. Bir hata, bir acı, bir kayıp gibi deneyimler olabilir bu. Bir kırılma noktasıdır, bir taşma noktasıdır. Çağrının işaret ettiği alan bilinçdışının gizemli dünyasıdır. Her çağrı ölüp yeniden dirilmeye, değişim dönüşüme çağrıdır. Parıltılar, ışıltılar, güzellikler kadar canavarlar, korkular, kötülükler de vardır. Cazip ve aynı zamanda ürkütücüdür. Daphne, tanrı Apollon'un çağrısına kulak tıkayıp babasının güvenli alanına çekilerek ağaç kütüğüne dönüşür. Yani çağrıya kulak vermeyip bildik göletlerinde boğulanlar da vardır.

İsmini, "Allah'ın adamı" anlamındaki, Sümerli şair Ludingirra'dan alır seyyah. Kendisini ifade edemeden yaşayan o çekingen çocuk, gönül telini bağlama ile titretir. Ne evde ne işte makbul bulunan yasak bir elmaya dokunmuştur. Kurgulanmış dogmatik bir inanca hapsedilmiş yaratıcıdan soyunup, kendi yaratıcısını bulmak için seçer belki bu ismi. Narsisistik yaralanmasını onarmak için. Yarasının derinliğini bu kadar büyük bir adla sarar belki. Yolculuğa çıkanın bütün sorumluluğunu samimiyetle omuzlanan kahramana bilinçdışının bütün belirsiz güçleri yardım eder. İnsan, bildiği dünyanın konforundan uzaklaşıp bu tekinsiz çağrıya kulak tıkamak ister. Bu anlamda psikoterapi için bize gelen hastalar da yolculuğa çıkan kahramanlardır. Eşik, bilinçle bilinçdışı arasındaki kapıdır. Bu kapı dönüşüm korkularını, dirençlerini temsil eden eşik gardiyanları tarafından korunur. Odysseus'un öyküsündeki gibi insan yiyen canavarlar, yılanlar, sirenler, tanrı Pan, çarpışan kayaları ile sembolize edilen korku, kaygı, arzu, dürtü bilumum bilinçdışı içeriktir. Gitmek-kalmak, karanlık-aydınlık, iyi-kötü, olmak-olmamak gibi zıt duyguların, ikilemlerin yeridir eşik.

Seyyah Loudingirra Özdemir'in kendisine dair anlattıkları gibi, bedensel arzularla çarpıştığı, kendi içinde seyrettiği alanlardan, uyuşturucu maddenin de kullanıldığı, cinselliğin yaşandığı alanlardan geçer kahraman.

Odysseus'un öyküsündeki balina karnı, ana rahmidir.

Eşikten geçilmiş, yeniden doğum alanına girilmiştir. Lahit, mağara, tapınak gibi sembollerdir buralar. Loudingirra, Budist tapınaklarında konaklar, ormandaki evlerde, metro istasyonlarında. Amazon ormanlarında Şamanlara bağlama çalar.

Dünyanın bir ucunda, bir Şaman kabile onu bağrına basıyor. Lisanın -dilin- ötesinde yalan söylemeyen bir dil var, gönül dili diyelim. Çığırdığı deyiş sonrası Şaman gelip secdeye kapanıyor. "*Ailemin ne önemi var ki, biyolojik bağın ne önemi var ki. Tamamen yapay unsurlarla kurduğu hayat dolayısıyla beni reddeden babamın* ne önemi var ki?" diyor. Bir sesin la olabilmesi için saniyede 440 kere titremesi gerekir, yani saniyede 440 kere titreyen her şey la sesini verir diyen müzisyen ve müzik terapisti Kadir Akpınar'ın açıklaması burayı çok güzel anlatır: "Akortlu bir gitar düşünün. En üstteki tel mi telidir. Saniyede 659 kere titrer. En alttaki tel de mi telidir. İnce mi saniyede 1318 kere titrer. En üstteki tele dokunduğunuzda hiçbir bağlantısı olmamasına rağmen en alttaki telin de titrediğini görürsünüz. Çünkü aynı frekanstalar. İnsan da böyledir işte, aynı frekansta olduğunuz duygularla, düşüncelerle, kişiliklerle bir bağınız olmasa da aynı anda titrersiniz. Yani bir bağ kurarsanız, bazı insanları yıllardır tanıyormuş gibi hissetmenizin sebebi budur." Brezilya'da Amazon ormanlarındaki dilini, kültürünü, âdetlerini bilmediği bir Şaman kabilesinde müzikle iletişen insanlar, aynı frekansta titreyebiliyor. Senin dünyaya gelmene vesile olan anne, baba ve aynı rahimden çıktığın kardeşlerle titreyemiyorsun. Bağlamasıyla söylediği deyişler, hem içeriğindeki felsefeyle hem çoğunluğa karşı duruşla var olma çabasını dillendirmesidir.

Bu yerler kahramanın inisiye alanları, kahramanın öldüğü ya da ölüm yakın olduğu ve yeni bir yaşama doğduğu dönemlerdir. Ölümle yüzleşen, geride bıraktıklarıyla, gelecek kaygıları, korkularıyla yüzleşen kahraman, kendi kötüsüyle yüzleşen kahraman, içindeki dişil ve erille yüzleşen kahraman, o tamlık kurgusunun hep eksik kalacağıyla da yüzleşir. Yalnızlık, deneyimler, her gidiş kendine gidiştir. Düalitenin sınırlarından özgürleşmiştir.

"İnsan, ekstrem deneyimler yaşamadan benliğin duygu reaksiyonlarının akıl almaz boyutunu kavrayamaz. Benliğimin halden hale girdiği o anda tüm düalist düşüncelere küsüyordum."

İçsel dünya ile uyumlanan kahramanın dönüş yolculuğu da tehlikelidir. Dönmek istemeyebilir mesela, terapinin bitirilişi gibi. Anatole France, "Gezmek, bir zamanlar insan ve evren arasında var olan uyumu tekrar kurar" diye boşuna dememiş. Yalnızlık, özgürlük, ölüm korkusu, parçalanma kaygısından sıyrılan kahraman an'da kalabilmeyi, an'ın huzursuzluğuna katlanabilmeyi öğrenir.

Odysseus, eve dönüş yolunda Kikonlarla yaptığı savaştan açgözlü olmamayı, konuksever "Lotosyiyenler"den rehavete kapılmamayı, Kyklop'ların adasında kendi kibrini yenmeyi, Polyphemus ile mücadelesinden bedeni yerine beynini kullanmayı, kadın başlı, kuş gövdeli Seiren'lerden her zaman son hedefini aklında tutması gerektiğini, Kharybdis ve Skylla'dan tercihlerin önemini, Phaiak'lardan nasıl ülke yönetildiğini, Kirke ve Kalypso'dan şehvetin büyüsüne kapılmanın ne kadar kolay olduğunu öğrenir. Odysseus, evini ararken yolu ölüler ülkesine de düşer. Burada önceden tanıdığı-tanımadığı bir sürü kişinin ruhuyla karşılaşır.

Yolculuğun hedefindeki İthake, kahramanımızın sadece evini değil aynı zamanda tinsel yolculuğunun sonunu da temsil eder. Yolculuk tamamlandığında, başlardaki kibirli ve cüretkâr erkeğin yerini ihtiyatlı ve mütevazı bir karakter alır. Bütün yolculuk romanlarındaki gibi Odysseus da, dünyadaki yerini kavrayan farklı bir kişi olarak evine döner.

Zaman zaman ıstırabını duyduğu, yersiz yurtsuzlukla, özlemle yol alan seyyah, *"İntiharın eşiğini aşındıracak bir şey varsa, o da beni terk etmeyen bu bitip tükenmez keskin özlem duygusudu."* derken, içinden geçtiği deneyimlerden sonra *"Özlemin de bir eşiği olmalıydı. Öyle zannediyorum ki aşılması imkânsızmış hissiyatını uyandıran bu eşiği, çoktan aşmıştım. Ölümüne özlediklerim, yolda günaşırı tanıştığım tek kullanımlık dostlardan öte değildi artık. En hassas dengeler, büyük kaoslardan doğuyordu"* diyecektir.

Birileri için hep araftır belki dünya, nerde olursa olsun. Belki de bir yer yoktur ait olunacak. Aslında aitlik de yoktur belki; bu bizim yere, eşyaya, halimize verdiğimiz isimdir. İsteğimiz dışında atıldığımız dünyada, eksik bir canlı olarak yaşamanın huzursuzluğuna tahammül edemediğimizden, tamlık hayalleri kurduğumuz yerdir. Her yerdir belki aitliğimiz, şimdi şu an neredeysem orasıdır. Bir mekân değildir, sadece bir oluş halidir belki de.

"Seyyah oldum pazar pazar dolaştım
Bir tüccara satamadım ben beni
Kuzu gibi diyar diyar meleştim
Bir sürüye katamadım ben beni

Yer bulamadan yaman dünyada kaldım
Çiçek oldum açtım geride soldum
Kıyamadan bana Mahzuni oldum
Bir türlü de atamadım ben beni"

Belki de çok uzak diyarlarda söylediği bu türkünün ta buralara gelip içimize işlemesi bundandır.

Oktay ŞILAR

© TACIM AKTAŞ

Arayüzey konuşmalar

Ruhun ilerisi, mekânın berisi

Evler, ofisler, işyerleri, aynı zamanda ruhsallığımızın işaretini taşıdıkları için, ruhumuzun haritasını da oluştururlar. Ruhsallık tüm bu mekânların kozmosunda ya uyumlu bir melodiye dönüşür ya da yerleşemediği mekânlardan bir semptom, sıkıntı, hastalık olarak taşar.

Her insanın doğumuyla birlikte hem bir ruhsal mekân doğar hem de doğan canlı bir mekâna yerleşir. Bir bebek sadece tek başına bebek olamaz, bir bebek düşündüğümüzde aynı zamanda bir bakım veren (genelde bir anne) düşünürüz. Bebek için mekân, aslında genel olarak annede temsil olan dünyanın ta kendisidir. Dünya dediğimiz yer, duygular, düşünceler, davranışlardan mürekkep bir kültür evrenidir. Bebek biyolojik varlık olmaktan kültür varlığı olmaya doğru ilerlerken, yani bebek dünyaya yerleşirken dünya da bebeğe yerleşir.

Böylece insanla mekân arasındaki ilişki, her zaman üç boyutu aşan, uzay-zamana yerleşen öznellikler arası bir alanda kuruludur. İlişki tanım olarak, iki insan arasındaki, arzu, istek ve ihtiyaçlar güdümünde gelişen, duygularla bezenmiş bir komünikasyonla biçimlenen, karşılıklı bir alışveriş sürecidir. Ancak en az bunun kadar önemli ve hatta daha kıymetli olarak, kalbimizin ortasına yerleşen, için dışı, dışın içi olarak hissedilen, duygusal bir mekândır. Her ilişki, duygusal uzamda bir mekân yaratır. İlişkinin varlığı mekânın kurulması, kaybı ise mekânın yıkılmasıdır. Bebek için ilk ev, ilk yuva, ilk psişik ve fiziksel mekân, önce rahim daha sonra kucaktır. Anne-bebek çifti, daha buralardan başlayan bir ilişki mekânı yaratırlar. Bu mekân hem fiziksel bir koruma sağlarken hem de düşlemlerle, fantezilerle doludur. Bu anlamda her mekân, aynı zamanda hayali bir mekândır. Bebek ve anne karşılıklı olarak birbirlerinin düş banyosunda yıkanırlar. Böylece aralarındaki ilişki mekânı, öznellikler arası alan, ihtiyaçlar, arzular, yasaklar ve karşılıklı ruhsal yansıtmalarla donanır. Ruhsal mekân, baştan çıkaran, kucaklayan, reddeden, yasaklayan deneyimlerle karakterize olmaya başlar. Bu ruhsal, ilişkisel ve fiziksel olarak yapılanmış mekânın varoluşu kendiliğinden değildir. Bu ruhsal mekân aynı zamanda, verili tarihsel zeminin sınıfsal ilişkileri içinde şekillendiği için aynı zamanda ideoloji barındıran ve üreten bir mekândır. İdeoloji kendisini yasa üzerinden ifade eder. Anne ile bebek çiftinin dolaysız ilişkisine, bir zaman sonra, uygarlaşma adına kurallar ve yasa dahil olur. Bu kuralları tayin eden babada temsil olan yasadır. Yasa her zaman girilen mekânın içine gömülü olarak vardır. Annenin çocuğa dair iştahını dizginleyen, bazen bu yasadır.

İnsan uzun süre ruhsal ve ideolojik yapılanmış bu mekânda var olur. Ebeveynlerin doğruları ve yanlışları onun da doğrusu ve yanlışıdır.

Ergenlik çağında, ailenin ortak benliği olan ilişkisel-ruhsal mekân bireye dar gelmeye başlar. Bu ortaklığı kırıp kendi olma yolunda kahramanın yolculuğuna çıkmak ister.

Bu anlamda bir mekândan ayrılma, aynı zamanda gerçek büyüme yolculuğunun başlangıcıdır. Ayrılmak, kopmak, belli seviyelerde suçluluk ve yas barındırdığından, evden ayrıldıktan sonra gittiğimiz yerlerin, insanların, mekânların, ideolojilerin, aynı zamanda bizi onarmasını, yaralarımızı tımar etmesini isteriz. Böylece yeni her mekân aslında yeniden bir ilişki içinde onarılma

mekânı beklentisi yaratır. Yeni mecralar, mekânlar, koptuğumuz yere göre bizi tam ve bütün hissettirecektir. Oysa bunun altında bilinçdışından gelen nostaljik bir arzu vardır, aslında hiçbir uyarım ve gerilimin olmadığı, ikimize-hepimize bir dünya ideali yaratırız. Oysa bu ideal geçmişte var olan kucak ilişkisinin yeniden canlanması olduğu için, her mekân bulma aslında yeniden mekân bulmadan başkaca bir şey değildir.

Böylelikle aslında her mekâna kendimizi yansıtırız, ancak mekânın salt organizasyonu, bizden bağımsız bir maddi-ideolojik hüviyete de sahiptir. Biz de bu hüviyetle, yeniden uzlaşma ilişkisi kurarız.

Mekân demek sınırlar ve bağlanmalar demektir. Bu da libidinal yatırımlar ve hayal kırıklıkları anlamına gelir. Mekân bizi içine almaya, bağlanmaya, yerleşmeye davet ederken aynı zamanda varoluşumuzun sınırlarını da göstermeye çalışır. Kamusal mekânlar hem karşılaşma, öteki ile muhabbet etme imkânı yaratırken hem de dürtülerimizi kontrol etmemiz gereken bir ortaklık alanında olduğumuzu söyler. Uygarlık mefhumunun çeşitli veçheleri açısından kendine münhasır farklı dillere sahip olan mekân, bizi dönüştürür, dilimize müdahale eder, bizi içerir, içimizdekini bir tercüme yoluyla dışarı çıkarmaya çalışır. İçimizden akan ifade ruhsal-mekânlara yanaşır, sürtünür, sevişir, patlar.

Mekânlar coğrafi ölçekte büyüdükçe, ruhsallığın mekânla etkileşimi de daha karmaşık hale gelir. Şehir insanı yersiz-yurtsuz kılar ve varlığın bir boyutunu anonimleştirir. Bu anonim oluş bir yandan yabancılaşmanın tohumunu barındırırken, diğer yandan da bizi izleyen iç gözün baskısını azaltır. Tanınmıyor olmak kendiliğin spontan ifadesine yol açar, erime imkânı verir. Tıpkı yurtdışına çıkan bir insanın ruhundaki ve konuşmalarındaki sansürün gevşemesi gibi, kimlik ve mekân eriyerek yeni varoluşlara yol verir.

Evler, ofisler, işyerleri, aynı zamanda ruhsallığımızın işaretini taşıdıkları için, ruhumuzun haritasını da oluştururlar. Ruhsallık tüm bu mekânların kozmosunda ya uyumlu bir melodiye dönüşür ya da yerleşemediği mekânlardan bir semptom, sıkıntı, hastalık olarak taşar.

En temel ihtiyaçlarımızı deşarj etmek, her zaman mekânla ilintilidir. Bir evde sevişiriz, bir restoranda yeriz, bir sokakta haykırırız. Mekânlar dürtülerimizin hareket etme biçimine göre anlamlar kazanır, hizalanır.

Kendi tarihimizden parçaları emanet ettiğimiz mekânlar aynı zamanda interaktif bir hafızaya dönüşürler. İlk oturduğumuz ev, sevgilimizle ilk öpüştüğümüz park, ilk katıldığımız sarsıcı eylem alanı gibi. Çeşitli düşlemler ve hayal kırıklıkları, mekânların gövdesine kodlanır. Tuvalete yazılar yazılır, parktaki ağaca kalp içinde baş harfler işlenir, duvarlar sloganlarla beslenir.

Bununla birlikte durmaksızın büyüyen devasa hareketiyle, kent organsız bir makine gibidir. Duyumlarımıza, ses, koku, ışık, gürültü, temas biçiminde sürekli saldırı, bağımsız varlığını anımsatır, sadece bize ait bir ilişki ve hafıza mekânı olamayacağını hatırlatır. Bu anlamda mekân aynı zamanda, bize sürekli ölümü hatırlatır, her şey kumsala yazılan bir yazı gibidir, kentin ve mekânların dalgası her defasında hikâyemizi silerek ölümü anımsatır. Bu anlamda şahsi evler, ölüme karşı küçük sığınaklarımız halini alır, zira en az saldırıya uğrayan ve değişen mekânlar onlardır.

Mekânlar, sadece taşmalarıyla bize saldırmaz, açtığı boşluk ve boşalmalarıyla bize sükûnet de sağlarlar. Bir parkın tenhalığında ağacın altına oturup boş bakmak ya da kuş sesleriyle uykuya dalmak bizi var olmanın ağırlığından kurtarır. Bize bakan, arzu eden, yasaklayan, ilişkiye çağıran bir göz ve ses kalmadığında, varlık dürtülmez ve otantik haline geri döner.

Mekânlar aynı zamanda, arkadaşlarımızdan, tarihimizden, ailemizden bize intikal ederler. Somut ya da duygusal olsun, veraset yoluyla bize geçen bu mekânlarda, aynı zamanda, bir ailenin bir topluluğun varoluş hikâyelerini, travmalarını, anılarını da canlı tutarız. Eski bir cezaevini müze yapmayı başardığımız da, bu kuşaklararası hafıza aktarımını diri tutmuş oluruz.

Hem mekânların hem de bedenimizin sınırları, bazen duygularımız tarafından tayin edilir. Varoluş alanımızın çapı büyür ya da daralır. Misal dostlarımızla sevdiğimiz bir mekândaysak, vücudumuz dokunulur hale gelir ve hayırlı karşılaşmaların neticesinde varoluşumuz genleşir. Ama tanımadığımız insanlarla küçük bir asansöre bindiğimizde, mekân ve insanlar bedenimizin çapını daraltır. Varoluş duygumuz tenimize kadar geri çekilir, herkes başka bir yere bakar, sıklıkla asansörün kimlik kartı ya da kat düğmeleri okunmaya başlar.

İlişkisel mekânlar haline gelmemiş, kent, kamusal alan, ofis, ev depresyon ve melankoli ve yalnızlıkla dolmaya başlar. Her temas asitli ve değersiz hale gelir. Kişi için zaman da mekân da çarpılmaya uğrar, zaman yavaşlarken, mekân karanlık bir heyula halini alabilir.

Sonuç olarak, insan beden dediğimiz bir mekân içinde var oldukça, ruhsallık ve mekân ilişkisi üzerine kafa yorsun yormasın bizi etkileyecektir. Zira kimlik dediğimiz şey en nihayetinde tene kazınmıştır.

Arzu ERKAN YÜCE

© SONİA SERPİL ASLAN

Paylaşmak ya da paylaşmamak: neyi, nasıl?

Medyadaki paylaşımlar ruhsal ve toplumsal sağlığımızı doğrudan ya da dolaylı olarak, olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. (...) Dilimizi dönüştürmek, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddetle mücadele etmedeki en önemli adımlardan bir tanesidir.

Günümüzde sosyal medya kullanımının da yaygınlaşmasıyla, tüm kitle iletişim araçlarında travma, intihar, cinayet, çocuk istismarı ve tüm şiddet haberlerinin ne yazık ki farkındalık oluşturma ya da yararlılık ilkesi gözetmeksizin, herhangi bir çözüm önermeyen ve toplum yararına hizmet etmeyen bir biçimde servis edildiğini görüyoruz. Hem profesyonel haberciler hem de sosyal medya kullanıcıları tarafından, ilgi çekmek, rating ve etkileşim yakalamak uğruna; etik, yasal ve vicdani kurallar göz ardı edilerek, olayların bütün ayrıntılarıyla paylaşıldığına, adeta bir şiddet pornografisi yaratıldığına tanık oluyoruz. Bazen iyi niyetli olarak, daha fazla dikkat çekebilmek, farkındalık ve kamuoyu oluşturabilmek için paylaşılan bu detaylar tam aksine duyarsızlık ve inkâr davranışını beraberinde getirirken, kimi zaman insanları gerçeklikten, insani duygulardan ve değerlerden uzaklaştırmaya neden oluyor.

Medya -ve yeni medya (sosyal medya, podcast'ler,...)-, işlevsel açıdan yalnızca bir iletişim aracı olarak kalmaz, insan davranışı üzerinde hayli etkilidir. Yayımlanan her şey toplumdaki tutum ve davranışları etkileyebilme ve bunları olumlu ya da olumsuz yönde değiştirebilme gücüne sahiptir. Medya, bireysel ve toplumsal değer yargılarını, tutumları, görüş ve eğilimleri şekillendirir ve yönlendirir, kültürü yeniden üretir ve yaygınlaştırır. Medya ve sosyal medyadaki içerikler belli davranışların ketlemesini önleme/sağlama, duyarsızlaştırma, taklit etme, saldırganlığı uyarma ve risk almayı teşvik etme yolu ile kişilerin ve toplulukların eylemlerini belirleyebilir. Psikiyatri ve psikiyatrik bozukluklar üzerindeki etkileri de önemli ve yönlendiricidir. Medyadaki paylaşımlar ruhsal ve toplumsal sağlığımızı doğrudan ya da dolaylı olarak, olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir.

Örneğin medyada intihar vakalarının tüm detaylarıyla, dramatize edilerek, görsel öğeler eşliğinde sunulmasının, intihara eğilimli bireyler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı yıllardır bilinmektedir. İntihar haberlerinin veriliş biçimine dikkat edilmediğinde intihar girişimlerinin arttığını gösteren dünya genelinde çok sayıda örnek vardır. Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları" adlı romanının yayımlanmasının ardından Avrupa'nın pek çok farklı yerinde gençlerin romandakine benzer şekilde intihar girişimde bulunmasının ardından bu "kopya intihar" olguları araştırmalara konu olmuş, benzer intihar davranışlarına "Werther Etkisi" adı verilmiştir. Örneğin 1970'lerde, Britanya'da bir kendini yakarak intihar etme eyleminin uluslararası medyada oldukça fazla yer bulmasını izleyen 12 ay içerisinde, Britanya'da kendini yakarak intihar etme eyleminin, beklenenden 60 kişi daha fazla olduğu saptanmıştır. Avustralya'da yapılan bir başka araştırmada, ülkenin iki ulusal gazetesinde intihar haberlerinin yer almasından sonra Avustralyalı erkeklerde intihar oranının yükseldiği görülmüştür. ABD'de genç yaş intiharlarını önlemeye yönelik hazırlanan filmlerin gösteriminden sonra intihar girişiminde bulunan gençlerin sayısında artış görülmüştür. Ülkemizde Boğaziçi Köprüsü'ndeki intihar girişimi haberlerinin verilmesinin durdurulmasının, Avusturya'da intihar haberlerinin kısıtlanmasının ardından intihar olgularının azalması, intiharın medyada yer alış biçimi ile gerçekleşmesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Özellikle ayrıntılı resim ve görüntülerle verilen haberlerden sonra benzer yöntemin kullanıldığı intihar girişimlerinin arttığı, aynı zamanda tehlikeli davranışlarda bulunma ve depresyon riskini de artırdığı gözlenmiştir. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü intihar haberlerinin medyada nasıl yer alması gerektiğiyle ilgili ilkeler belirlemiştir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi'nde "İntihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmamalıdır" denilmektedir. Ancak paylaşımlara baktığımızda ne yazık ki bu ilkelere uyulmadığını görüyoruz.

İntihar haberlerine benzer şekilde birtakım ilke ve etik kurallara uyulmadan yayımlanan şiddet konulu haberlerin veriliş biçiminin de özendirici olması yanı sıra pek çok toplumsal soruna yol açtığı biliniyor. Öteden beri travma, afet, şiddet ve intihar haberlerinin özensiz, gelişigüzel bir üslup, dil ve görseller kullanılarak paylaşıldığını, "üçüncü sayfa haberciliğin" magazinleştirilerek gündemde tutulduğunu görüyoruz. Ne var ki yalnızca fiziksel ya da cinsel şiddet eylemlerine ya da görüntülerle tepki uyandırılabilen olaylara vurgu yapmak, sistematik bir biçimde hepimizi etkisi altına alan diğer travma/şiddet türlerinin hafife alınması ve kanıksanmasına neden oluyor. Ne yazık ki duyarlılık eşiği gitgide yükseliyor,

© SONİA SERPİL ASLAN

korku filmlerini andıran şiddet görüntü ya da senaryoları olmadıkça toplumsal duyarlılık oluşmuyor. *Bu furya, şiddet olaylarını olağanlaştırmaya, sıradanlaştırmaya ve failleri özendirmeye, güçlendirmeye, şiddete maruz kalanların kendilerini çaresiz hissetmelerine ve kurban rolüne sıkıştırılarak güçsüzleştirilmelerine, şiddetin yeniden üretilmesine hizmet etmekten öteye gitmiyor.* Medya ve sosyal medyada kullanılan dil ve paylaşımların içeriği, habercilik biçimi başlı başına bir araştırma alanı olmayı hak ediyor.

Dil, bir iletişim aracı olmakla kalmaz, aynı zamanda birbirimizle olan ilişkilerimizi, toplumu ve toplumsal cinsiyet rollerini, tüm bunlar da dili şekillendirir. Örneğin, cinsiyet ayrımına dayalı dil kullanımı kadının ikincil, edilgin ve bağımlı rolünü ilan eder; "Bilim adamı", "siyaset adamı", "iş adamı", "erkek sözü", "adam gibi adam" "erkeğine hizmet etmek", "karı gibi", "elinin hamuruyla erkek işine karışmak", "kadınlar çiçektir", "kadınlar bize emanettir" gibi cinsiyetçi ifadeler eşitsizliğe hizmet eder. Egemen dil, aile, okul, hukuk sistemi vb. oluşumlar ve kitle iletişim araçları, cinsiyete dayalı işbölümü, bazı dinsel, edebi ve sanatsal eserler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddetin üretilmesinde, meşrulaştırılmasında, pekiştirilmesinde ve sürdürülmesinde rol oynar. Dilimizi dönüştürmek, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddetle mücadele etmedeki en önemli adımlardan bir tanesidir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve şiddetin en güçlü biçimde üretildiği ve yaygınlaştırıldığı mecralardan belki de en önemlisi medya ve "yeni medya"dır. Kimi program, dizi, reklam ve paylaşımlarda şiddetin olağanlaştırıldığını, faillerin kahramanlaştırıldığını, şiddet davranışının haklı gerekçelerinin oluşturulmaya çalışıldığını, şiddete maruz kalanın suçlu ilan edildiğini, kişilerin özel yaşamlarının ve kişisel bilgilerinin gizliliğinin ihlal edildiğini görüyoruz. *Ne yazık ki bu iletişim ve sunuş biçiminin bizzat kendisi şiddeti yeniden üreten, meşrulaştıran, teşvik eden ve yaygınlaştıran en önemli araçlardan bir tanesidir.* Faili aklamaya dönük, faili kahramanlaştıran, şiddeti meşrulaştıran söylemler, şiddetin bir sorun çözme yöntemi olarak benimsenmesine neden olur. Failin ya da şiddete uğrayanın kimlik özelliklerine ya da davranışlarına vurgu yapılarak verilen haberlere dikkat edilmesi gerekir. Örneğin bir failin "Mülteci, psikolojik sorunları olan, aldatılmış, iflas etmiş, 'erkekliğine dil uzatılmış', cinnet geçirmiş, kara sevdalı, 'eski karısının çocuğuyla görüştürmediği', bunalımda, karısı tarafından aldatılmış, işten atılmış, 'cinnet geçirmiş',..." olması faili haklı göstermeye hatta adli süreçlerde haksız tahrik indirimlerinin uygulanmasına hizmet eder. Haberlerde ve paylaşımlarda benzer biçimde; şiddete uğrayanın mini etek giymesi, trans olması, aşırı makyajlı olması, geç saatte dışarıda olması, alkollü olması, eşini aldatması gibi detaylara yer verilmesi şiddet davranışına gerekçe üretme çabasıdır. Şiddete maruz kalandan "Masum, melek, ana, namusuyla parasını kazanan" vb. ifadelerle bahseden haber ve paylaşımlar, bazı şiddet eylemlerinin korkunç, bazılarınınsa meşru olduğu varsayımını barındırır, şiddeti yeniden üretir. Dil hafife alınmamalı, paylaşımlarda şiddetin gerekçesi olabilirmiş gibi ifadelere yer verilmemeli, olayın romantikleştirmeden haberleştirilmesi üzerinde önemle durulmalıdır (Bu konuda Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan "Etik Gazetecilik İçin Cinsiyet Eşitliği Rehberi"nden yararlanılabilir.)

Sadece kullanılan dil değil aynı zamanda medyada ve haberlerde sergilenen görsellerin de önemli etkisi vardır. Şiddet içeren olaylar, sahneler ve görüntüler ne denli sık ve ne kadar uzun süre ekrana gelirse etkileri o oranda artar. Şiddet içeren sahnelerin dehşet içeren ayrıntıları dillendirildikçe, görüntüler tekrar tekrar paylaşıldıkça, felaketleştirici yorumlarla pekiştirildikçe etkinin boyutları daha da tehlikeli bir hal alır. Bu, etkiye tepki olarak şiddetin artan dozlarda günlük yaşamın sıradan parçasıymış gibi kanıksanmasına neden olur. Şiddet ve istismar konulu haberlerde ve kamu spotlarında maruz kalanların travmatize olmuş görüntüleri, darp edilmiş şekilde makyajlanmış/çaresiz, edilgen konuma sıkıştırılmış görüntülerinin de şiddeti yeniden ürettiği ve maruz kalanlar açısından ikincil örselenme yaratan bir tetikleyici olacağı akılda tutulmalıdır. Bunlar yerine şiddet görüntüleri içermeyen, maruz kalanları güçlendirecek, cesaretlendirecek görseller seçilmelidir (Bu konuda https://csgorselarsiv.org/ gibi sitelerden yararlanılabilir.)

Şiddetin şiddeti beslediğini bilerek, yazılı

© SONİA SERPİL ASLAN

ve görsel medyada her türden şiddet ve ölüm haberlerinin yer alma şekline özen gösterilmesi gerekir. İntihar haberleri dikkat çekici olmayan bir biçimde olmalı, ayrıntılı kimlik bilgileri, intihar yeri ve yöntemine dair detaylar, fotoğraf ve görüntüler verilmemeli ve haber romantik ya da estetik bir şekilde sunulmamalıdır. Travma/şiddet haberlerinin medyada yer alış biçiminde de benzer hassasiyetler ve etik ilkeler gözetilmelidir. Habere konu olan kişi ve yakınlarının özel yaşamlarının gizliliği ve kişilik haklarının göreceği zarar hesaba katılmalıdır. Olaylar aktarılırken kişilerin ayrıntılı kimlik bilgileri açıklanmamalı, olayın nasıl olduğuyla ilgili ayrıntılar, fotoğraf ve görüntüler haberde yer almamalıdır. Kişiler tamamen irade ve kontrolleri dışında, görülmesini ya da karşılaşmayı hiç istemedikleri bir şekilde defalarca görüntülenerek tekrar tekrar şiddete maruz bırakılmaktadırlar. Dijital ortamlarda görüntülerin hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacak olması, şiddete uğrayan kişi ve yakınlarının ya da katledilen kişilerin yakınlarının ve bu görüntüleri izleyen kişilerin her seferinde yeniden travmatize olmasına neden olmaktadır.

Türkiye psikiyatri Derneği tarafından yayımlanan çeşitli basın açıklamalarında vurgulandığı üzere, "İntihar sebebiyle ölenlerin haberleştirilmesinde ölme kararında rol oynayan psikososyal nedenler aydınlatılmalı, intihara yol açan depresyon, madde bağımlılığı gibi hastalıkların tedavisinin olduğu vurgulanmalı ve nasıl yardım alınacağı konusunda bilgi verilmelidir. Kişilerarası ilişki güçlükleri ve çatışmalarda çözüm yollarını örneklerle belirten yol gösterici haberler şeklinde verilmelidir. İntihar, haberlerde cesur bir davranış olarak sunulmamalı. Haber ilk sayfalarda 'ana haber' olarak verilmemeli, resimli, renkli olmamalı, intihar yönteminin ayrıntıları verilmemelidir. İntihar etmiş kişinin ya da intihar edilen yöntemin fotoğrafı kullanılmamalı, olay romantik ve gizemli bir davranış olarak yüceltilmemelidir. Çeşitli başka etkili çözüm yolları olduğu, bunlara ulaşamama durumunda bu sonucun ortaya çıktığı belirtilmelidir. İntihar girişiminde bulunan kişiye bazı özenilebilecek nitelikler, dikkat çeken özellikler ve bir özel statü kazandıracak sunumlardan kaçınılmalıdır. İntihar girişiminde bulunan kişiye intihar davranışıyla bir ün kazandırılmamalı, intiharın ün kazanmak için bir yol olduğu mesajı verilmemelidir".

Kitle iletişim araçları sayesinde dünyanın öbür ucundaki pek çok birey ile karşılıklı deneyimlerimizi paylaşma, dayanışma, birbirimizi zenginleştirme ve güçlendirme fırsatı bulabiliyoruz. Medya ve sosyal medyanın olumlu ve yararlı etkileri sayesinde, bir konuda bilinçlenme, toplumsal duyarlılık ve kamuoyu oluşturma, hızla bir araya gelip ortak hareket etme, destek sistemi ve kamuoyu oluşturma, hatta adli mercilerce salıverilen zanlının sosyal medyada oluşan tepkiler sonucu tutuklanması bile gerçekleşebiliyor. Böylesi güçlü bir mekanizmanın birey ve toplum yararına kullanılması için dilimizi ve paylaşım biçimimizi, birbirimizi dönüştürmek hepimizin sorumluluğu.

Şiddeti ve intihar davranışlarını olağanlaştırmaya, yeniden üretmeye, alışılmasına, izleyenlerin ikincil olarak örselenmesine, güçsüzlük, çaresizlik, çözümsüzlük hissedilmesine neden olmamak için; şiddete uğrayan/intihar sebebiyle ölenlerin ve yakınlarının kişilik haklarının zarar görmemesi ve daha fazla örselenmemeleri için medya çalışanları, sosyal medya içerik üreticileri ve kullanıcıları olarak hepimiz paylaştığımız içeriğe dikkat etmeliyiz. Tüm medya çalışanları ve içerik üreticilerinin yasalarda tanımlı biçimde yayıncılık yapmaya teşvik edilmeleri, hak temelli habercilik ve habercilik etiği konularında ileri eğitim ve atölyelere katılmaları, medya organları ve kuruluşların ruh sağlığı alanında çalışan derneklerle bu konuda işbirliği sağlamaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, intihar ve şiddetle mücadele için vazgeçilmezdir.

© SONİA SERPİL ASLAN

Kaynakça

https://psikiyatri.org.tr/1005/turkiye-psikiyatri-demegi-ve-turkiye-sosyal-psikiyatri-demegi-ortak-basin-acik
https://www.psikiyatri.org.tr/1384/ttb-ve-tpd-basin-aciklamasi-medya-ve-psikiyatri
https://www.psikiyatri.org.tr/basin/513/cinsel-saldirilarla-ilgili-medyada-yer-alan-haberlere-yonelik-basin-aciklamasi
https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resource_media.pdf
https://cinselsiddetlemucadele.org/yayinlar/cinsel-siddet-alaninda-hak-temelli-habercilik/
https://cinselsiddetlemucadele.org/wp-content/uploads/2018/12/media-book.pdf
https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/etik-gazetecilik-icin-cinsiyet-esitligi-rehberi
https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%8Crkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html

Tuğba KURT ULUCAN

© TACIM AKTAŞ

"Yorulduğun zaman söyle
Susalım, hiç konuşmayalım istersen
Sussak da hiç konuşmasak da sözlerin senin
Açık denizler gibidir zaten elimde"
Edip Cansever, "Flaş"

İlişkinin gizli dinamitleri

Söylenmeyenler, suskunluklar, küskünlükler

Aynı yatakta, aynı bataklıkta yani dip dibeyken nasıl bu kadar uzağa düşerdi, birbirine sağır olmayı seçen çiftler? Gerçekten bu sağırlıkta nasıl duyacaklardı birbirlerini?

İnsanın konuşamadıklarının apse yapıp günün birinde dışarıya nasıl çıkacağının yollarını aradığı gibi, ilişkinin de apsesi çiftlerin suskunluklarının bir gün fışkırmasıyla dışarı çıkmaya başlar. İlişkiye öyle bir şekilde yerleşmiştir ki bu apse, içeriden dışarıya fışkırırken bazen bir çağlayana bile dönüşebilir. Konuşmayalım sakinleşelim, konuşmadan iyileşelim, söylemeden düzelelim, küserek arayı soğutalım, küserek öğretelim gibi ifadelerin yerleştiği ilişki yatağı ya da bataklığı hep bir şeyleri bozar ilişkide. Aynı yatakta, aynı bataklıkta yani dip dibeyken nasıl bu kadar uzağa düşerdi, birbirine sağır olmayı seçen çiftler? Gerçekten bu sağırlıkta nasıl duyacaklardı birbirlerini? Öyleyse susmalı, küsmeli, konuşmamalı... Biliyorduk ki konuşmak da hiçbir şeye ulaştırmıyordu sağır çiftleri. Duymak için anlamına varmak gerekiyordu, dijital olan dilin anlamı, sadece yanılsamaydı. O yüzden de duyurmak ve duyulmak imkânsızlaşıyordu. Çoğu zaman böyle duyuyordum odamdaki çiftleri, onlar konuşurken ben birbirlerine neyi duyurmaya çalışıyorlar, onu dinlemeye çalışıyordum. Onların duyurmak istediği seslere vardığımız zaman başlıyordu ilişkinin yapısökümü ve yeniden inşası, yani gerisi geliyordu. Yoksa birbirini sevmiş, aynı hava boşluklarının gezdiği odalarda soluklanmış, aynı yemeği koklamış, aynı bebeği kucaklamış iki insanın birbirini duymaması, söylenmeyenlerin ağına takılmış halde cebelleşmesi nedendir ki?

Bu duyulmama halinin ön hazırlığı niyetine, bu yazıda çiftlerin duyuramadıklarının göstergeleri olan suskunluklarına, küskünlüklerine ve söyleyemediklerine temas edeceğim. Sanırım çoğu ilişki, zamanın birinde bunlardan nasibini almıştır.

İlişkide küsler diyaloğu

İlişkide "küskünlük" birden fazla anlamı olan bir iletişim biçimidir. Çiftlerin paylaşımını durduran, ilişkilerine koca koca yarıklar açan küsme davranışı, her ilişkinin dinamiğinde bambaşka anlamlar barındırır. Küsme, bazen çatışmadan kaçınma ya da pasif agresif bir savunma mekanizması olarak, bazen de kavganın etkilerinin düzelmesi için arayı

soğutma ve partneri cezalandırma gibi farklı niyetlerle karşımıza çıkar. Çiftlerin ilişki içinde kendilerini konumlandırabilmek ve pozisyon üstünlüklerini sürdürebilmek için küskün kalmayı bazen bir araç olarak kullandıklarını da gözlemleriz. Bu tür durumlarda küskünlük, ilişkide güç kazanmak için stratejik bir araç olarak kullanılır. Dökmen (1995), küsme davranışının iletişim ortamını fakirleştirdiğini, bununla birlikte pasif çatışmanın bazen pasif saldırgan tepkilerin ortaya çıkmasına, öfkenin içe atılmasına ve ifade edilmemesine de neden olabildiğini belirtir. Yani küsmenin bir şeyi çözmediği gibi öfkenin bastırılmasıyla içeride yoğun bir öfke bulutunun oluşumuna sebebiyet verdiğini ifade eder. İlişkinin iyiliği için yapıldığı ifade edilen çatışma soğutucu küskünlükler, zamanla eşlerin birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olur, çoğu zaman da bu tür evlilikler boşanma ile sonuçlanır. Yani çiftlerden birinin sakin kalmak adına yaptığı "set çekme" işlemi çok da işe yarayan bir yöntem değildir. Setin diğer ucunda kalan partner ise sessizleşmek ve susmakta çareyi bulur, ne de olsa konuşacak bir öteki yoktur karşısında. Gülten Akın'ın "Sözleri Kuş Kadınlar" şiiri çok güzel anlatır bu duyulamama halini:

"Bunlar güvercin" dedim, "gövdesinin inceliğinden..."
"kumru olsa..." dedim, ona baktım
baktım beni dinlemiyor
güvercinler uçtu, sustum.

Şiirdeki gibi duyuramadıklarımızı susarak içeride patlattığımız ilişkilerimizin içinde yaşıyor ve soluklanıyoruz. Böyle durumlarda ilişki içinde görünmez bir inkâr mekanizması işliyor. Ancak bir müddet sonra mekanizma da bozuluyor, çiftler de mekanizmayı el yordamıyla tamir etmeye çalışıyor, geçici çözümler arıyorlar. Bulamayınca da ilişkiye hapsolup ya depresyona giriyorlar ya da ilişkiden çıkıyorlar. Şimdi size böyle bir ilişkinin tarifini yapıyım; bir yerlerden mutlaka tanıdık gelecektir, bellekten çağırmaya başlayalım.

Suskunluğa çekilmiş tarafıyla bir ilişki tarifi

Umduğun inceliğe inmiyorsa söz,
Çekil suskunluğun tüneklerine;
Ucuz etme anlamı...
Böyle zamanlarda insan
Çokluk yalnız kalmalı...

Şükrü Erbaş,
"Geceler Aydınlık"

Her birimiz çevremizden ya da kendimizden çok duymuşuzdur şuna benzer cümleler:

Annem konuşmaya başladığında, babam çoğunlukla susar. Hele de babamın istemediği bir mevzu açılacaksa ve konuşma istemediği limanlara gidecekse, önce oflar puflar, sonra başka bir odaya geçer ve sessizliğe gömülür. Sonra da annem ya susar ya da üstüne gider. Sustuğunda bir şey olmaz da üstüne gittiğinde babam kalkıp kahveye gider. Peki daha sonra mı? Mesela bir hafta küs kalır babam anneme, çünkü küslük muhteşem bir konfor alanıdır onun için. Hem küserse ondan kimse bir şey istemez, sorumluluklarını es geçebilir, daha sonra ortaya çıkacak aleyhte hususlar ortaya dökülmez, sihirli bir direnç mekanizması olarak tekrar tekrar girer ilişkiye küskünlük böylece. Zamanla annem de görünürde susar, içeriden konuşup durarak. Söyleyecekleri dinlenmeyeceğinden seslenmesinin de anlamı yoktur diye düşünür çoğunlukla.

Sanırım çoğumuz böyle bir durum örgüsüne pek yabancı değiliz. Belki içine düşmemiş olsa da ilişkilerimiz, yeri geldiğinde uğramışlığıyla bir yerlerde pek tanıdık cümleler bunlar değil mi? Günümüzde postmodern hayatlarda da çokça böyle çift var, yani bu mesele sadece geçmişe ait bir mesele değil. Geçmişten günümüze gelen tek fark artık kadınlar ya da erkekler bu suskunluğa ve küskünlüğe sessizlikle karşılık vermek yerine kendilerini görünür kılacak birçok formda ilişkiye yerleşebiliyorlar. Yani günümüz çiftleri bir şekilde kaderlerine razı gelmedikleri bir yerdeler. Ve aslında suskunluğun ve küskünlüğün, sessizlik yaratmak dışında ilişkide işlemeyen bir strateji olduğunun da farkındalar. Şimdilik bunu kuşaklararası aktarmaya pek niyetleri yok gibi de duruyorlar. Peki o zaman bir çift açık açık konuşmalı mı, her şeyi ortaya dökmeli mi, bu sağlıklı bir ilişki şekli mi? Sevgili hocam Dr. Murat Dokur, "Aile ve Çift Terapisi" kitabında iletişimin sözel ve sözel olmayan taraflarından bahseder. Sözel komünikasyon, dili kapsar ve daha çok komünikasyonun içeriğinden bahseder. Sözel olmayan komünikasyon ise, konteks ile beraber, ilişki yönünü tarif etmeye yarar. Bütün sözel olmayan komünikasyon yolları analojik komünikasyondur. Genelde, beden dili sınırlasa da sözel olmayan komünikasyon yolları; duruş, jest, yüz ifadesi, ses tonu ve kelimelerin sekansı ile ritmini de içerir (Dokur ve Profeta, 2006). Yani bir çift teknik olarak her şeyi açık açık konuşamaz. Sözel olan yani dijital olanı belirlesek de sözel olmayan aslında belirsizdir. Sözel olmayan kısım partnerlerin birbirleriyle ilgili ya da yaşadıklarına yönelik atıflarıyla belirlenir. Atfedilen her şey de öznel bir düzlemden geçer, açık olarak tanımladığımız şey aslında üzerinde katmanlar olan kalın ve iç içe giyilmiş kıyafetler bütünüdür. Bir de ilişkinin ekonomisinin alt dallarından olan, iletişim ekonomisi vardır. İlişkinin iletişim ekonomisi gereği ilişkide "yeterince açık olmanın" faydalı olduğu kanaatindeyim. Bunun diğer ucundaki biz çok açığız, çok şeffafız, çok şifa vereniz başlığı altında birbirini manipüle eden sahte barışçıl çiftleri ise tozpembe bir bulutun içinde sorun yok, hallettik her şeyi diyerek dolanırken depresyonun kuyusuna yavaş yavaş indiklerini hatırlatmış olayım. Yazının sonunu bir paradoksla bitirmiş olsam da bu konuda kafanızın biraz karışmış olmasını, biraz dağılmış olmasını diliyorum. Bazen dağılmak, çözülmek ve sökülmek yeniden yapılanmak için ilk koşuldur, ne kadar restorasyondan yana olsam da sökülmesi gerekeni sökmek lazım diye düşünüyorum.

Uyurgezer o yolu iki başına yürüdü
biri ay ay boşluk ve düştü, öbürü
susanlara hiçbir şey sormayınız!

Behçet Necatigil

Kaynakça

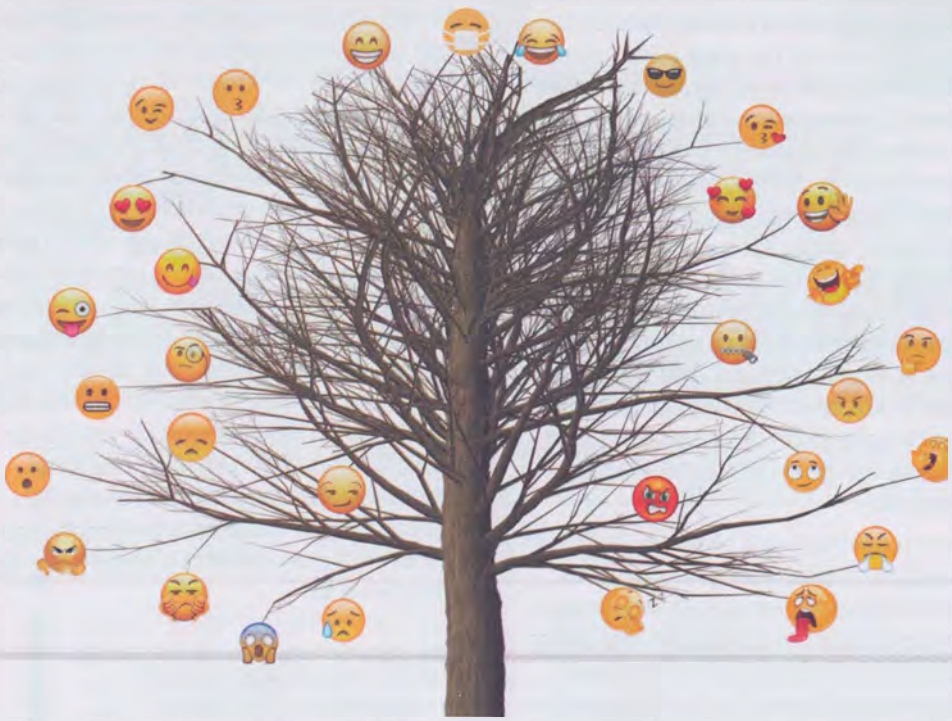
Akın, G. (2021). Uzak Bir Kıyıda. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Cansever, E. (2003). Toplu Şiirleri-1. İstanbul: Adam Yayınları.
Dokur, M. ve Profeta, Y. (2006). Aile ve Çift Terapisi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
Dökmen, Ü. (1995). İletişim Çatışmaları ve Empati (2. baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
Erbaş, Şükrü. (2012). Bütün Şiirleri-1. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Sevcan KARAKOÇ DEMİRKAYA

Eytişimsel iletişim

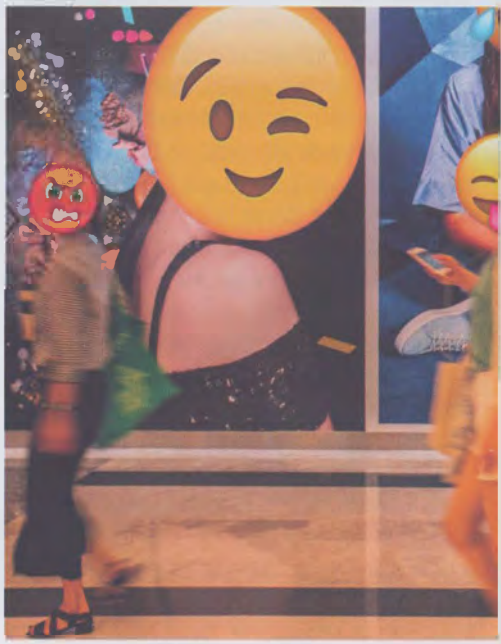
Emojilerin dili olsa da konuşsa

Borderline bir ülke olduğumuzu düşünürsek en çok gündemimizde olması gereken konu eytişimsel süreç. Ülke sınırda dolaştıkça biz de sınırda oluyoruz ve (...) bugünlerde bolca hunili emoji kullanıyoruz.

İnsanoğlunun en büyük şansı ama aynı zamanda şanssızlığı, Dostoyevski'ye göre ise en aşağılık yönü, "önce biraz ağlaması, sonra her şeye alışmasıdır". Akıllı cep telefonlarında ise ilkin afallayanlar, "Eski usul haberleşelim, mesaj nedir bilmem" diyenler, şimdilerde hem konuşup hem de çevrimiçi dakikada bilmem kaç kelime ve emoji kullanır hale geldiler. Yani bu teknolojiye ve çağın getirdiği iletişime hızlı ayak uydurdular.

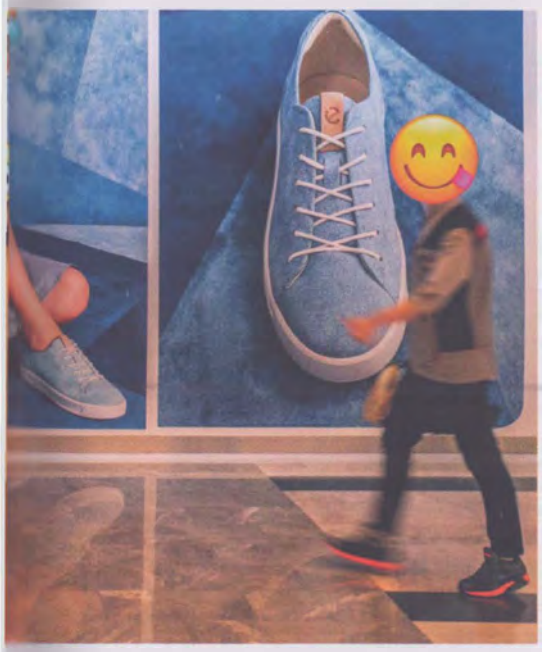
İnsanların pandemiyle birbirine yakın durmaktan çekindiği, öte yandan iletişim aletleriyle de 7/24 erişilebilir olduğu bu dönemde şüphesiz iletişimdeki sözel unsurlar yerini sözel olmayanlara bıraktı. Daha önceden de jest, mimik, duruş ve el hareketlerinin kişilerarası ilişkiler ve diyalogda önemli bir yeri varken, yazılı medyaya geçildiğinde bu beden dili vurgulamalarını yapmak emojilere veya mesaj biçimine kaldı. Sohbeti sürdürmek istemezsek karşıdaki kişinin üç-beş

cümlelik mesajına, ünlüleri çıkarılmış sadece bir kelimelik cevap verebileceğimiz gibi, o kişiyi rehberimizden engellersek toptan iletişimi de sonlandırmış oluruz.

Aslında yazılı iletişim de hitabet ve içerik olarak karşımızdaki kişi hakkında oldukça fazla bilgi verebilir. Mesaj gruplarında bile birkaç lider vardır ya da grubun başrol oyuncuları, diğerleri ise sadece mesaja "görüldü" atarlar. Bu çok sessizler; sosyal fobik mi, yoksa grupla içerik paylaşmayacak kadar "paranoidler" mi ya da gruptaki içeriği küçümseyen "narsisistikler" mi; bunu ancak gerçek hayatta o kişiyi tanıyarak bilebiliriz, süreğen yanıtsızlık o kişi hakkında bir bilgi sağlamaz. Yazılı iletişimde aslında zaman ve mekân da ortadan kalkar, gece yarısı mesaj atacağım kişi benim en yakınımdır belli ki; ya da uzun bir girişi yapmadan yani selamlama, hal hatır sorma, gelişme ve sonuç gibi yapılandırılmış bir mesaj değil de bir emoji ile haberleştiğim arkadaşım (örneğin Ece yaptığım kişi) ve bunun üzerinden benim mutsuz olduğumu bilen, anlayan kişi samimi olduğum birisidir demek ki...

Eskiden karşılıklı konuşma veya tartışma mümkünken mesajla uzunca içimizdekileri kusup karşı taraftan da yanıt alamadığımızda bir tartışma ortamı da olmamış oluyor. Dilin kullanımı ve

çatışma kültürü bile değişti. Sonuçta değişim kaçınılmazdır. Heraklit'ten günümüze aktarılan iki değişmeyen öğreti "evren devinim" (universal fluxus) ve "karşıtların birliği"dir. Bu ise onun yöntembilim olarak eytişimsel yaklaşımıdır. Belki günümüzde ikircikli yaşam bu akışa hizmet eder; ya da her olumsuzun içinde olumlunun olması, savaşın bile olağan olması, pandemide kayıpların olması gibi hayatın düzenini anlamamıza yönelik kabulleri sağlar.

Zaman geriye alınamaz sadece, örneğin bazen kullanılan programa göre yollanan mesaj da gitmiştir, silseniz bile geride onun hayaleti kalır. Yollamadan önceki hali gibi olmaz diyalog. Bazı kişiler üst üste mesaj yollar ve sonra siler, siz daha birini bile okuyamazsınız veya mesajları yolladığında siz çevrimiçi görünüyorsanız ve ona dönmüyorsanız buna da hayıflanabilir. Aslında bunlar etik olmayan tavırdır. Bu hali ile de Kant'ın "eytişim" diye tanımladığı yanlış düşünme mantığıdır. Sorun şu ki bizler filozof olmadığımız için ikili ilişkilerdeki bu yanlış anlaşılmaların krize yol açması muhtemeldir.

Yin/yang gibi karşıtlıkların birliğini anlatır "eytişim"; bu başka anlamda karşıtlıklardan birinin zamanla diğerine dönüşümünü de içerir. Yine insan toplum içerisinde bir varlık olduğu için toplumun devinimi ve değişimi, zamanla insanın değişimini de tetikler. Burada insan içinde bulunduğu kültürden etkilenir. "Eytişim" günümüz terapilerine bile yön vermiştir; üçüncü kuşak sayılan, hem kabullenmeyi hem değişmeyi eşzamanlı öneren eytişimsel davranışçı terapi ekolü de vardır. Belki borderline bir ülke olduğumuzu düşünürsek en çok gündemimizde olması gereken konu bu eytişimsel süreçtir. Uzun vadede plan yapamama, kendine yönelik yıkıcı adımlar ve şüpheci tutumlar ele alındığında belki de ülkece bu haldeyiz. Ülke sınırda dolaştıkça biz de sınırda oluyoruz ve ülke sınırları dışına çıkıp çıkmamak arasında cebelleşiyoruz... Tedavisi ise farkındalık basamağı ile başlıyor. Yine bir diyalektik iletişim örneğini ülke gündeminden çıkarabiliyoruz; seçilen dil, gerçekler ve hayaller arası karşıtlık ile günlük yaşamda bolca deneyimliyoruz. Öte yandan ise ortada bir sağlıklı tartışma ortamı da yok. Bugünlerde bolca hunili emoji kullanıyoruz.

Emojilerin bazılarının aslında anlamı bizim kültürümüzde kullandığımız gibi olmayabilir. Bunu açıklamak için ise artık "emoji sözlüğü" bile var. Örneğin haptikler (el işaretleri) incelemesinde "çak" işareti diye kullanılan görsel "dua, amin" anlamında da olabilir; veya "tamam" anlamındaki işaret başka bir ülkede küfür anlamında da olabilir. Bu özellikle uluslararası arkadaş edinmiş kuşak için iletişimde dikkat edilmesi gereken bir durum haline gelecektir.

Sanal da olsa, gerçekte de olsa sosyal teması sürdürmek ruh sağlığı açısından gereklidir. Mantık içerisindeki tartışmalar, fikir alışverişleri, karşıtlıkları dile getirmeler ve hoşgörü dili yatay eksendeki ilişkileri besler. İnsanlararası iletişimin temel bileşeni olan "dil"de eytişim kullanımı da içeriğe zenginlik katar; "bata çıka", "düşe kalka", "hem... hem" gibi kullanımlar dildeki zıtlıklara örnektir. Ancak bu zengin içerik belli ki emojilerde eksik hâlâ, belki de o yüzden emojilerin yetmediği yere bilişim teknolojisi "etiket" türetti. Hatta öyle ki istediğiniz kişiyi, beden dilini, yüzünü ve konuşma balonu ve dahası düşünme balonu ekleyerek kopyala yapıştır ile mesajlarınıza ekleyebileceğiniz etikete dönüştürebiliyorsunuz. Emojilerin dili bir yere kadar yetti...

Kaynakça

Politzer, G., Felsefenin Temel İlkeleri, Yeryüzü Yayınları, 2003, Ankara.
https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2021/01/Şerife-Sazak-_-KARŞITLIK-VE-DİLDEKİ-GÖRÜNÜMÜ-_-8.pdf

Sera YİĞİTER

Öyle mi alay komutanı?

Bazı şeyler hakkında konuşurken 20 kez, bazı diğer şeyler hakkında konuşurken de 30 kez düşünmek gerekir. Bazıları hakkında da düşündükten ve ağzımızı açmaya karar verdikten sonra ağzımızı 28 kez açıp tekrar kapamayı öneriyorum.

© TACIM AKTAŞ

Hiyerarşik gidelim.

Tanrı'yla ilişkiler
Geliyor çuvaldız

Seküler kesim tarafından Tanrı/Allah (c.c.) (e-postalarımızdaki cc [carbon copy] sisteminden farklı olup [c.c./celle celaluhu:] Cenab-ı Allah'ı i'la etmek ve yüceltmek için kullanılır. O'na mahsustur manasında.) inancınız için kıstırılırsınız ve "dini bütün" kesim de dinin pratiklerini yeterince yerine getirmediğiniz için dudak büker. Verili dinin (içinde yetiştiğimiz kültürün sunduğu) pratiklerinden sevdiklerimizi almamız ama bozuk yanlarına karşı da savaşımızı tüm gücümüzle vermemiz anlaşılmazdır (bkz. İstanbul Sözleşmesi). Yukarıdaki de toplumsal düzendeki bozuklukları sadece seyreylemeyelim isterdi sanıyorum. Bazılarınızın "Hımm... Soft bir süperegoya sahip" dediğinizi duyar gibiyim. Bazılarınızınsa, hatta çoğunuzun öylesine ve anlayışla ve tanı koymadan okuduğuna eminim. Sıkı bir meslek profesyoneli, meslekte aldığı demin deneyimi ile gerçek hayatta beyaz gömleğinden sıyrılmayı bilir. Yaşamak zor öteki türlü ve haksızlık ötekine. Tanı koya koya, sağımızdaki ve solumuzdakine. Bizler yapmıyor muyuz acaba meslektaşlarımıza bu tür bir zorbalık? Geldi işte çuvaldız.

İntihar hakkında konuşmanın Magna Carta'sı

Bazı şeyler hakkında konuşurken 20 kez, bazı diğer şeyler hakkında konuşurken de 30 kez düşünmek gerekir. Bazıları hakkında da düşündükten ve ağzımızı açmaya karar verdikten sonra ağzımızı 28 kez açıp tekrar kapamayı öneriyorum. (Bu girişi sabırla bitirdiyseniz minik bir Altın Ayı değil, Oscar hiç değil, ana akımdan fersah fersah uzak, bir gönül ödülü sizin.) Bu (yani içinde 20, 30 ve 28 geçen cümleler) intihar hakkında konuşmanın Magna Carta'sıdır (Hammurabi Kanunları yazamadım artık, Ur-Nammu hiç yazamadım, biz büyüğümüzü küçüğümüzü biliriz).

İntihar hakkında konuşurken ucu kime dokunur, kimi yaralar diye parmak uçlarında yürümek gerekir. Bu özel kararın (dürtüsel olanları dahil), bu özel ve ağır düşünce bulutunun kıyısında dolaşan, içinde kaybolan, buluttan düşen, hayatta kalan/kalmayanlar için hazır olda yazıyorum bunları. Ve ne derlerse ellerimi önüme kavuşturup, boynumu bükerek "Peki abi, öyledir abi" demeye hazırım.

Bu bir intihar güzellemesi de değil elbette. Bir anlama girişimi deyip (her şeyden sıyrıltır insanı bu cümle) sıyrılayım. Anlamak zaman ister. Hep öteki seans vardır. İntiharsa acildir. Romantizme yerimiz dardır. Yine de suları durultup kürekleri bu

tarafa doğru çekmeye davet etmek terapistin görevi. Ama terapist de insandır.

Hekim intiharları ve iletişimsizlik
Devlet hastanesi koşullarında psikiyatri pratiği

Konu *hekim intiharları* olunca bir de özdeşim sıkıntısı doğar. Her gün ufak ufak ölür hekimler çalıştıkları yerlerde. Bu yazdığım psikiyatrik değil, kamusal bir şey. Tüm askerler hazır; kulak, gözler, yürek ve üst düzey insani fonksiyonlarımızdan sorumlu korteks ve alt düzey dürtülerden sorumlu limbik sistem, tüm psikiyatrik ve tıbbi bilgileri deposu hipokampus ve ön lobda bulunan çarkları sürekli dönmeye hazır işleyen bellek, gözünün çapağı ve iyi kötü bir kahve veya iyi kötü bir çayla etkisi bertaraf edilmiş yarım uyku ile poliklinikte safçana/saftorikçene hastasını duymak için masasına oturduğunda psikiyatr, aslında yıllardır bilmektedir ki koşullar bir insanı bile duymaya elverişli değildir. Yıllar içinde ümitler solar, tişörtler eprir (bkz. Cenk Varlık poliklinik tişörtü). Giderek feri sönen gözlerle aynı gün 40. hastayı da değerlendirdiğinizde -ki psikiyatride/terapide neredeyse tüm alan hastanındır ve tıbbın diğer branşlarında olduğu gibi arada bir kendinize sekip gelemezsiniz (daha az, çok az olası)- akşam eve dönerken kimse size adınızla bile seslensin istemezsiniz. Uyaran kapıları kapanmalıdır.

Köprüleri ata ata, ipini koparan attaaa olmaz bu işler

Bu anlattığım devlet hastanesi koşullarında hastaları anlamaya çalışmaktır. Hâlâ içinde mesleğe dair bir ümit, bir ışık olanlar işlerini hakkıyla yapacakları ortam hazırlığına girişirler. Kazançlarının yarısını terapi eğitimlerine vererek, senelerce kendileri de divanda ruhlarını sağaltarak enikten cücükten, kıdemliden hocadan el alarak ofislerini açarlar. Pek azı arkalarına bile bakmadan arşa doğru fişeklenir. Toplumsal cinsiyete dair, kadına yönelik şiddete dair falan seküler kesimi coşturacak açıklamalar yaparlar. Halay başlar. Meslektaş, eş dost tanınmaz olur. Zaten asistanlıklarında da kıltriktir onlar. Bir kısmı (neyse ki çoğu) ise iki kez önlerindeki yola, bir kez arkada kalanlara, geride bıraktıklarına bakar. Çünkü toplum kocaman bir şeydir. Akıl hastanesi gereklidir. Akıl hastanesinde, devlet hastanesinde görev yapan doktor, tedavi gören hasta bel kemiğidir. Öyle köprüleri ata ata, ipini koparan attaaa olmaz bu işler. Bu işler arkamızı toplayarak olur. Devlet hastanesinin salahı hepimizin görevidir. Bu iletişim koptuğunda, bu yalnızlık başladığında, işte o zaman ağlaşırız çalışma birimlerinde, ne oluyor meslektaşlarımıza diye. Devlet hastanelerinde ciddi görevler yapan, adli raporlar yazan, en ağır hastalarımıza bakan meslektaşlarımıza saygılarımla..

Hayat el ele tutuşun diyor
Bilinçdışı iletişim

Ühü.. ühü.. Ağlama bebeğim. Hayat zor, bir sürü sorumluluk, çocuklar okula gidecek. Çocuk umuttur. Bizleri karanlık bulutlardan alır, hayata davet eder. Ve hayat el ele tutuşun diyor. İki kadın psikiyatr arkadaşım için "Öyle mi Alay Komutanı" bez çantası yaptırdım. İnternette bulduğum madencinin resmedilmiş görselini de üstüne bastırdım. Siz bu yazıyı okurken çantasını alan arkadaşlarım çoktan beni online olarak kucaklarına alıp, hoplatarak sevip yerime bırakmış olacaklar. Bu yaz toplum içinde düzenle "alay" ederek gezmek lazım. O çanta bizi birbirimize bağlayacak. "Öyle mi alay komutanları" diyeceğiz. Bu arkadaşlarımla vıcık vıcık değiliz. Birbirimizin dehlizlerine çok hâkim de değiliz ama bilinçdışından iliklendik bir kere (bkz. bilinçdışı iletişim; diğer algı modaliteleri üzerinden, sözden gayrı, görsel, işitsel, bakışsal, kokusal falan fıstık, yorgan yastık, terazi lastik, bombastik).

"Kalpten kalbe bir yol vardır görülmez
Gönülden gönüle gider
Yol gizli gizli"

Bozkırın Tezenesi, bilinçdışı iletişim vardır, siz hepiniz de biliyorsunuz diyor.

Nasıl zorsa artık samimiyet

Çok zor, öyle zor ki akıllı numarası yaptığın, "çözmüş" hallerde dolaştığın bir kalabalığa düşkünlüğünü açmak. Hayatında kötü giden şeyler, hataların, dışlanmaların,

başarısızlıkların... Herkes aklı seviyor anacığım, herkes dinginliği yüceltiyor. Eeee? Evet, elbette sağalıyorsun, elbette kendini, hayatı daha iyi anlamak, daha iyi hissetmek, hissettirmek.. Elbette. Elbette damıtılmış entelektüel sohbetler falan. Ama şöyle canı gönülden "Domuz bunlar kızzzz!" diye iki lafın belini kıramadıktan sonra, şöyle can cana, yadırganmadan, yargılanmadan iletişemedikten sonra yalnızlıktan, kayıplarımızdan şikâyet etmek hakkımız mı Allah (cc [her iki manada da, ona da şikâyet ediyorum bunları, carbon copy gönderiyorum]) aşkına?

"Hımm... Akıl akıldan üstündür. Efendim X kişisi hayatını çok güzel kurdu. Tam bir İsviçre çakısı. No nevroz." Yahu meslektaşlarım... Ah be. Samimiyet nerede? Where the hell is it?! İs it possible to have no nevroz, is it ok also? Ah öyle kısıyorsunuz ki o tencerenin altını, kapağı öyle sıkı sıkı kapalı ki. "O topluluğa böyle girilmez ve şurada da lafı böyle açamazsın. Bu WhatsApp grubunda şu kadar konuş ve ötekinde de bu kadar."

(İletişimde) Ölçü, denge, ayar!

Yalnız böyle konuştuğuma bakmayın, bizi mesleğimizi icra ettiğimiz ortamlarda buz gibi ciddiyetimizle göreceksiniz. Oralarda sizli bizliyiz. İşimiz ciddi bizim. Kendilerine tutkuyla bağlıyız. Ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz. Burada ise idlerimize koşum sürdük, vuruyoruz kamçıyı.

Ağır klinik durumlar

Tüm bunlar romantik sözlerdi, bir depresyondaki intihar düşüncesi ya da planıyla ilgili değil. Depresyon, psikoz... Ağır klinik durumlar bunlar. Bir psikiyatr, bir psikiyatri hemşiresi, bir psikolog, bir sosyal hizmet uzmanı yani bir tedavi ekibi gerektirir. Oradaki intihara "Yat bakayım şu servise!" diyerek, hastasını "yakasından tutarak" hayata davet eden eskinin Bakırköy şefleri lazım.

Ya size bir şey söyleyeyim mi, kendim ettim diye söylemiyorum ama bunlar öyle boş laflar ki. Sayfa kendi kendini imha etmeyecek, iyisi mi siz bu yazıyı kahve altlığı yapın. Böylece biz de giden, öncesinde bizimle iletişimi kopan, kendilerine ulaşamadığımız meslektaşlarımız için bir yanımızı öldürmüş olalım. Bazı kuramcılara göre intiharın bir açıklaması da bu değil mi? .... İçe atılan nesnelerin... Falan filan ama asla faso fiso değil. Ama insan söz konusu olunca haller de bir biricik değil mi be sevgili/siz okuyucularımız. Kuramlar da teoriler de dur bakalım, bir yere kadar. İnsan söz konusu olunca her şey birden gerek. Psikofarmakoloji, psikoterapi, sosyal destek, genel tıbbi durum salahı, bir esaslı terapist, bir süpervizör ve yürek, yürek, yürek gerek bu işlere, yürek.

Büyük büyük laflar

Ay neyse (Psikeart'a, insana ay may diye konuşma imkânı verdiği için teşekkürler, editör gibi editör, edit gibi edit, insanı söyleminden uzaklaştırmıyor), hekimin birbiriyle iletişimi ne zaman kopuyor? *Psikiyatrstin meslektaşıyla iletişimi ne oluyor da kopuyor ya?!* Ay ve ya! Ay ve de ya! Of! Bu ennn akıllıca sözü, ennn gerektiği yerde söyleme zorunluluğu olabilir mi? En mail grubu polemikleri sizi. Çekiniz baskınızı üzerimizden.

© TACIM AKTAŞ

Türkiye Psikiyatri Derneği salgının başında hızlıca uzaktan erişimli yardım hattı açtı meslektaşlar için. Hemşiresi, doktoru, personeli... Ulaşabilecek miydik birbirimize? Sonra bazı meslektaşlarımızın intiharlarıyla sarsıldık. Yeni bir işe, bir ötekine ulaşma çabasına giriştik. Onlar öldü, biz çapa vurduk toprağa; kayıplarımız oldu, biz yeşerttik (büyük büyük laflar). Yeşertebildik mi? Çabalıyoruz işte. Ama önce şu snop (başka dilde daha hafif oluyor anlamı) havayı dağıtmaya ne dersiniz? Herkesin aşağı yukarı eşitlendiği kahve/meyhane masalarını da yitirince birileri bizlere uzaktan ve yukarıdan online ders verir oldu. Bu süreçte kendisini en çok koruyan şeyin süpervizyon grubu olduğunu söylemişti bir sevgili arkadaşım. Başımız arşa değse de anlaşılmaya, görülmeye -miktarı değişmek kaydıyla- ihtiyacımız olacak. O yüzden burunlar az aşağı dostlar, gönüller aşağı. Buralarda esenlik var, güvenlik var, ayaklar yere basıyor burada, iyidir iyi. Gri iyidir, "Zeliş'im yakışıklı babam derdi" (bu son cümleyi pek az kişi anlayacak, o da benim kendime iyiliğim olsun, azıcık kendimi gülümsetmeyeyim mi?).

Öyle mi alay komutanı?

Ya işte, o işler öyle değilmiş demek ki be alay komutanları... İyi gün var, kötü gün var. Güçlenebilirsiniz, başkasına olan ihtiyaçlarınız azalabilir, sağınızda solunuzda daha az sorun, daha az nevroz isteyebilirsiniz. Ki bu olgunlaşma, sadeleşme, kendi kıymetini bilmek demek, bunlar doğal, bunlar hak. Ama arkanızı dönüp gitmeyin alay komutanları. Mesleki iletişim, dayanışma. Dernek üzerinden veya doğrudan. Sıcacık, ufacık düzenli hayatlarımızdan en dardakine bakma cesareti. Afiliye hastane uğruna kadro tehdidi yaşayan akademisyen doktorlara tıkadığımız kulaklar. Ah o kulaklar yok mu? Kimimiz öldük, kimimiz söz söyledik, değil mi?

Çok azarladım, kimbilir kimler gözümün önünden geçti. Kortejin başında da ben. Şu yaptığın iyi ama bu yaptığın değildi. Zaten bu coşkulu hallere bakmayın, hep bir kahve içimlik döğüşümüz. Döööğşürüz sözlerle... Kişisel olmayan, kafa göz yarmayan tartışmaların içinde büyürüz, gelişiriz, döğşelim dostlar. Yeni bir düzen kaostan doğar. İletişimimiz kopmadan, yalnızlaşmadan kelimeleri bir dövüştürelim.

Bu bahar, bu yaz "Niye Bu Yasalar Hep Fatma'ya İşliyor?" ve "Öyle mi Alay Komutanı" yazılı tişört giyenleri uzaktan gördüğümde bileceğim ki o kişinin iyi insan olmak, başkasına faydalı olmak gibi bir derdi var. Uzaktan iletişeceğiz. Bileceğiz ki bizleri yalnız kendi hayatlarımızın konforu değil Soma'lı madenci ve bir çocuğunu bilgisayar mühendisliğinde, diğerini tıpta, diğerini ise lisede okutan zincir market çalışanının iş güvenliği de ilgilendiriyor.

Öyle değil işte alay komutanları...

Kaynakça

https://www.gazeteduvar.com.tr/bu-yasalar-hep-fatmaya-islemesin-diye-direndikce-gucleniyorum-haber-1515980
https://www.youtube.com/watch?v=kLw61uCeL9k, Öyle mi Alay Komutanı videosu

Şehnaz TUNA

Telepati: bilinçsiz iletişim

Sigmund Freud ve "telepati" olgusu

Ortaya attığı her fikir ve teoriyle yaşadığı dönemin gündemini bir hayli meşgul eden, psikanalitik hareketin öncüsü Freud'un telepati konusundaki çalışma ve görüşlerine gösterilen kayıtsızlık oldukça dikkat çekicidir.

Telepati:

isim, ruh bilimi, (tel'epati), Fransızca télépathie

Birinin düşündüklerini veya uzakta geçen bir olayı hiçbir bağlantı olmadan algılama, uza duyum (Türk Dil Kurumu).

Telepati:

i. (Fr. *télépathie*) Uzakta olan ve beş duyu ile algılanması imkânı bulunmayan bir hâdise veya düşünceyi vâsıtasız olarak algılama esâsına dayanan psikolojik olay (Kubbealtı Lugatı).

"Telepati" kelimesinin *Türk Dil Kurumu* ve *Kubbealtı Lugatı* sözlüklerinde yer alan tanımlarında "ruh bilimi" kategorisinde bir "psikolojik olay" şeklinde sunulması olguyu psikanaliz bilimiyle ilişkilendirebilmemize olanak sağlar. Nitekim, psikanalizin kurucusu Sigmund Freud bundan tam bir asır öncesinde, 1921 yılında telepati konusunu incelemiş, elyazısıyla kaleme aldığı "Psikanaliz ve Telepati" başlıklı bu makalesi ancak ölümünden sonra 1941 yılında yayımlanmıştır. Ortaya attığı her fikir ve teoriyle yaşadığı dönemin gündemini bir hayli meşgul eden, psikanalitik hareketin öncüsü Freud'un telepati konusundaki çalışma ve görüşlerine gösterilen kayıtsızlık oldukça dikkat çekicidir.

Freud bir okült düşünür olarak görülmek istemediği için telepatik ve okült fenomenlerin varlığı konusunda tarafsız kalmakla beraber diğer yandan bu tarz deneyimleri ciddiye de alır. 1925'te *Psişik Araştırmalar Derneği*'nde Cecils Murray'in telepati deneyleri konusundaki sunumundan öylesine etkilenir ki her ne kadar okültü psikanalizin güvenilirliğine bir tehdit olarak görse ve psikanalizi okültizme yaklaşmaktan koruma amacı gütse de telepatinin varlığını kabul etmemekte direnmekten vazgeçme kararını alır. Telepatiyi

© GÖKÇE İBER

bir iletişim biçimi olarak gören Freud, yapacağı açıklamaların birtakım riskler taşıdığının farkındadır. Bundan dolayıdır ki incelemesinin başında şunları yazar: "Önümde yine, yaşamımın büyük deneyini çok küçük ölçekte yinelemek zorunda olduğum bir durum gördüm: yani çevre tarafından nasıl karşılanacağına aldırmadan bir inancımı açıkça söylemek. Bunu yapmam kaçınılmazdı. Doğuştan gelen bu kusurumu size karşı eleştiren olursa, telepatiye inandığımı açıkça söylemenin tıpkı Yahudiliğim, sigara düşkünlüğüm ve başka şeyler gibi özel meselem olduğu cevabını rahatlıkla verebilirsiniz." (Freud, 1921)

"Psikanaliz ve Telepati" başlıklı makalesinde Freud, gerçekleşmeyen ancak yine de falcıların tahminlerindeki esasen doğru olan bir unsurun sonucu olarak hastaları üzerinde şaşırtıcı etkileri olan iki kehanet vakası bildirir ve bu unsurların hastalarının bilinçsiz isteklerine oldukça spesifik bir şekilde karşılık geldiğini gösterir. Bir durumda hastasının yalan söyleme olasılığını, diğerinde paramnezi olma ihtimalini ortadan kaldıran Freud, elde ettiği verileri "bilinçsiz bir arzuyu ve onunla ilgili düşünce ve bilgileri aktarmanın mümkün olduğunun kesin kanıtı" olarak değerlendirmiştir.

Freud'un telepati üzerine kaleme aldığı yazılarının ortaya koyduğu şey, psikanalizin kendi alanı içinde işleyen, bastırılmamış bir bilinçdışıdır. Telepati bir yandan bilinçdışı düşünce aktarımı olarak Freud'un teorisinin ve pratiğinin temel taşı olan gizli bastırılmış bilinçdışını gün ışığına çıkarırken, öte yandan bastırılmamış düşünce aktarımını -baskı eksikliğinden kaynaklanan bireyler arasında var olan bilinçsiz bir düşünce ve duygu paylaşımı- aydınlatmak için bastırılmış bilinçdışının şifreli alanından uzaklaşmıştır. Freud, psikanalizi bir malzeme bilimi olarak sınırlandırmak istediği için, özellikle diğer gizli fenomenlerle olan kaçınılmaz ilişkisinden dolayı telepati konusunda kararsız kalmıştır. Bilim insanının telepatiye dair keşfi konusunda kararsız kalmasına yol açan en büyük korkularından biri de analistlerin "okült" ile meşgul olmaları durumunda psikanalizin geleceğinin bir şekilde tehlikeye girebileceği yönündeydi.

Freud'a göre telepati, *"analitik aktarım"* olarak adlandırılan, klinik veya analitik ortamlarda aktarım olarak gerçekleşen *"bilinçdışı iletişim"*'n özünde yer alır. Analitik aktarımın psikanalitik kavramını anlamanın anahtarı hem telepatideki köklerini takdir etmekte hem de telepatinin bastırılmamış ve bastırılmış olanı bulanıklaştırma özelliğinde yattığını savunan Campbell ve Pile (2010), Freud'un telepati ile olan ilişkisinin yalnızca aktarım işlevinin telepatik bir anlayışını vurgulamakla kalmadığını, aynı zamanda bireyler arasındaki bastırılmamış bilinçsiz bir iletişim biçimini de vurguladığını iddia ederler. Dolayısıyla telepatinin, psikanalitik bilinçdışının tam kalbinde gizli ve esrarengiz bir güç olarak ortaya çıktığını savunurlar.

Telepati kelimesi Yunancadan türemiştir ve hem mesafeye (*tele*) hem de duyguya veya dokunulma hissine (*pathein*) atıfta bulunur. Kavram, duygulanımların insanlar arasındaki uzamsal mesafeyi kapatacak kadar güçlü olan iletişimini önermektedir. Düşünce aktarımı/telepati (*Gedankenübertragung*), psikanalitik kuramın önemli bir kavramı olan aktarım (*Übertragung*) ile teorik ve dilbilimsel olarak ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Hewitt, 2014). Freud telepatiye, kendi ifadesiyle, ortak bir "güçlü duygusal ilgiyi" paylaşan insanlar arasında gerçekleşen bilinçsiz iletişim açısından da yaklaşır. Babasına kuvvetli bir bağ ile bağlı olan kızı Anna Freud da aile dostları Ernest Jones'a yaptığı açıklamada babasına yönelik telepatisini "bilinçli bir köprünün yardımı olmadan" bireysel zihinler arasında gerçekleşen bilinçsiz bir iletişim olarak tarif etmiştir (Gay, 1988, akt. Hewitt, 2014).

Freud, analitik yorumlama olasılıkları olan bir fenomen olarak telepatiye dikkat çeken ilk psikanalitik gözlemci olmasa da olgunun işleyiş şeklinin (*modus operandi*) günlük yaşamın psikopatolojisinde ve analitik durumda kârlı bir şekilde çalışılabileceğini öne süren ilk kişiydi (Eisenbud, 1946). Psikanalizin başka türlü kabul edilemeyen telepatik bir olayın maskesini kaldırabileceğine dair gözlemler yapmıştır ve bu öneri telepati ve bağlantılı fenomenler üzerine yapılan çalışmalardaki en önemli gelişmelerden biridir. Freud'a göre bilinçsiz, telepatik iletişimle ilgili gizli veya doğaüstü hiçbir şey yoktu; ona göre bu psikanalitik olarak açıklanması gereken psikanalitik bir fenomendi. Örneğin ciddi sorunları olan bir hastanın analistiyle bir rüya aracılığıyla iletişime geçmesinin doğaüstü veya esrarengiz hiçbir yanı yoktu. Freud insanlar arasındaki telepatik veya bilinçdışı iletişim deneyimlerini anlamak için okülte değil psikanalize baktı.

Bilinçdışının telepatik güçleri olmadan, bastırılanlar asla aktarılamaz veya iletilemezdi. Telepati, Freudcu bilinçdışının kalbindeki paradoksu açığa çıkarır, çünkü bilinçsiz dünyalarımızın her zaman eşzamanlı olarak dışarıda ve içeride olduğunu gösterir; iletilen ve gizli, paylaşılan ve yine de her zaman esrarengiz. Bastırılmış arzularımızın aktarımı ve aynı zamanda bastırılmamış olanın bastırılması ve kabulü psikanalitik bilinçdışının alanıdır. Baskı, sırların gizli kalması ve yalnızca sahibine ait olmasıyla ilgiliyken, telepati sırların diğer nesnelere nasıl geçtiği ve iletildiği ve/veya alındığı ile ilgilidir (Campbell ve Pile, 2010). Freud'a göre, baskıdan kaçan zihinsel süreçler olarak telepati ve "rüya görme" çok benzer. Kendisinin ve yirmi yedi yıllık analitik pratiğinde hastalarından hiçbirinin telepatik bir rüya görmediğini iddia eden Freud, telepatinin rüyaların doğası ile ilgisi olmamasına rağmen rüyaların incelenmesinin telepati olgusuna ışık tutabileceğini düşünüyordu. Telepati, duyusal algının dışında işleyen düşünce aktarımının gücü olarak tanımlansa da olgu Freud tarafından hem iletim hem de alımda bilinçsiz iletişimin gücü olarak işlenmiştir. Kendisi telepatik materyale her zaman bir rüyaymış gibi davranmıştır.

Zaman zaman kendisini de kararsızlığa düşüren ve kehanet niteliği taşıyan bu rüyalar gerçekten de şaşırtıcıydı. Örneğin Freud'un, kendi karısının ikiz doğurduğunu hayal ettiği gece kızı ikiz doğum yapan adama ilişkin yaptığı açıklamasında babasının, kızının doğum sırasında onu

düşünmüş olacağına dair olan inancı oldukça dikkat çekicidir (Freud, 1921). Diğer yandan bu rüyanın yorumunun telepatik olayın nesnel gerçekliği hakkında hiçbir şey söylemediği konusunda da ısrarcı olduğu görülmektedir. Kız gerçekten de zorlu bir doğumun ortasında sevgili babasını düşünerek, durumunu uzak konumundan ona iletmeyi başarmış mıdır? Freud bu olasılığı yok saymaz ancak böyle bir iletişimin nasıl gerçekleşebileceğine dair telepatik lojistiği araştırma zahmetinde de bulunmaz (Hewitt, 2014). Freud'u bu noktada ilgilendiren, rüya görenin rüyada ifade ve anlam bulan bilinçdışı, gizli özlemleri, çatışmaları ve arzularıdır. Ona göre, bu rüya "telepatiye çok yakın olan ve aslında neredeyse aynı şey olarak kabul edilebilen" düşünce aktarımının bir örneğidir.

"Telepati ile rüya arasında sıkı bir ilişki olduğu görünümünden geriye kalan şey, uyku durumunun telepatiyi tartışmasız biçimde kolaylaştırdığıdır."

Sigmund Freud, "Rüya ve Telepati"

Freud'a göre telepatinin bir tarafta çeşitli okült fenomenlerle ilişkisi vardır, öte yandan, duygulanımın aktarımından ayrılamaz olan bilinçdışı düşünce aktarımı duygusudur. Freud bu anlamda telepatiyi psikanalizin bir parçası olarak görebilirken "okült" anlamdaki telepati, Freud'u psikanaliz olarak gördüğü şeyden uzaklaştırmıştır. Gizli olanı (okült) telepati biliminden ayırmak, Freud'un bilinçli düşünce aktarımı kavramını bir kenara atmasına izin verirken, telepati fikrinin kullanımı konusundaki kararsızlığı onu ironik bir şekilde köşeye sıkıştırır. Bu sıkıntısını "Rüyalar ve Telepati" (1922) başlıklı makalesinde dile getirir: "Sizde telepatinin okült anlamda gerçek olduğundan yana örtük biçimde taraf tutmak istediğim izlenimini mi uyandırdım? Böyle bir izlenimden kaçınmanın çok zor olmasından derin üzüntü duyarım. Çünkü gerçekten tamamen tarafsız olmak istedim. Hiçbir kanaatim yok, bu konuda hiçbir şey bilmiyorum; bu yüzden tarafsız olmak için her nedenim var."

Freud gizem hakkında şüpheciliğe sahip olsa da insanların birbirleriyle çok garip ve görünüşte açıklanamaz şekillerde iletişim kurabileceğinden şüphe etmemiştir. Bazı bilinçdışı iletişim biçimlerini tanımlamak ve açıklamak için "telepati" ve" düşünce aktarımı" terimlerini birbirinin yerine kullanmıştır. Telepati veya düşünce aktarımına olan ilgisi, psikanalitik bilinçdışı ve aktarım teorilerine aittir. Freud'un telepati ile kastettiği, çağdaş psikanalizin bilinçdışı iletişim olarak adlandırdığı şey ve klinik bağlamlarda aldığı tuhaf, çoğu zaman açıklanamayan biçimlerdir. Kendisi telepatik iletişimin çeşitli biçimleriyle -özellikle rüyalarda tezahür ettiği üzere- gizli fenomenlerden ziyade psikanalitik olarak ilgilenmiş, psikanalizin bilinçdışını bilinçdışı iletişime hem köprü hem de aracılık edecek şekilde fiziksel ve psişik arasına konumlandırması suretiyle telepati gibi süreçlerin varsayımına giden yolu açtığını önermiştir.

Freud telepatinin aksi takdirde inanılmaz olabilecek diğer birçok hipotezde bir parça gerçeklik payının (*kernel of truth*) olduğu görüşünü dile getirmiştir (Farrell, 1983). Telepati çalışmasında Freud, falcıların hastalarına söylediği kehanetlerin hastaların bilinçsiz arzularını temsil ettiği ve falcıların telepatik olarak (ve tabii ki bilinçsizce) bunları algıladıklarını öne sürer. Örneğin Freud, anne olamayan hastasına 32 yaşında iki çocuğu olacağını öngören bir falcının kehanetinin gerçekleşmemesine rağmen, bu duyumun bilinçdışı arzusu -telepatik bir şekilde- algılandığı için hastasını mutlu ettiğini söyler, çünkü analizinde hastanın 32 yaşında çocuk sahibi olan annesini taklit etmek istediği ortaya çıkmıştır. Bir başka vakada kız kardeşinin evlenmesinden mutlu olmayan erkek kardeş eniştesinin yaz aylarında zehirlenerek öleceği kehanetini (hastası bu falcı deneyimini sonbahar ayında Freud'a anlattığında eniştesi halen yaşıyordur) duyduğunda bilinçdışı arzusunun elbet bir gün gerçekleşeceğini düşünerek sevinir. Freud, hasta ile falcı arasındaki -aralarındaki "tümevarımlı aktarımı" veya telepatiyi mümkün kılan- ilişkinin, tıpkı hasta ile analist arasındaki aktarımsal bağ gibi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Falcı ile müşterisi arasındaki ilişki analizi yansıtır çünkü bilinçsiz iletişim gerçekleştiğinde doğası gereği esrarengiz bir hal alır. Freud telepatiye bilinçsiz dilekler ve arzular aracılığıyla yaklaşır.

Telepati olgusu psikanalizin amaçladığı varsayılan analitik aktarımın ya da gizli arzuların açığa çıkarılmasının anlaşılmasında faydalı olmuştur fakat Freud'un "düşünce aktarımı" (telepati) olasılığı hakkındaki önemli paradigmatik fikirleri günümüzde çok fazla telaffuz edilmemektedir. Farrell'in (1983) ortaya koyduğu, psikanalizin telepati hipotezi ile ilgili can alıcı geçerlilik sorusunu görmezden gelmeye devam edip etmeyeceği meselesi bugün halen geçerliliğini koruyor. Telepatik düşünceyi karanlık köşesinde beklemeye bırakmak yerine okültten ayrı tutarak Freud'un "bilinçsiz iletişim" tanımıyla yeniden gün yüzüne çıkarmak yakın zamanda yapılan çalışmalar ışığında olgunun analizde aktarım ve bilinçdışı iletişimde yeni farkındalıklar yaratmasına fırsat tanımaya yardımcı olacaktır.

"Bütün bunlar hâlâ belirsiz ve çözülmemiş bilmecelerle dolu; ama bundan korkmak için hiçbir sebep yok "

Sigmund Freud, "Düşler ve Okültizm"

Kaynakça

Campbell, J. ve Pile, S. (2010). Telepathy and its vicissitudes: Freud, thought transference and the hidden lives of the (repressed and non-repressed) unconscious. *Subjectivity*, 3:403–425. doi:10.1057/sub.2010.22

Eisenbud, J. (1946). Telepathy and problems of psychoanalysis. *Psychoanalytic Quarterly*, 15:32-87. http://www.pep-web.org

Farrell, D. (1983). Freud's thought-transference, repression, and the future of Psychoanalysis. *International Journal of Pscychoanalysis*, 64:71-81. http://www.pep-web.org

Freud, S. (2021). *Psikanaliz ve Telepati*. (L. Uslu, çev.). İstanbul: Cem Yayınevi (Orijinal çalışma basım tarihi 1941).

Hewitt, M. A. (2014). Freud and the psychoanalysis of telepathy: Commentary on Claudie Massicotte's "Psychical Transmissions". *Psychoanalytic Dialogues*, 24(1):103-108. http://www.pep-web.org

Telepati. (2019). *Türk Dil Kurumu online sözlüğü* içinde. Erişim adresi https://sozluk.gov.tr

Telepati. (t.y.). *Kubbealtı Lugatı online* sözlüğü içinde. Erişim adresi http://lugatim.com/s/telepati

© GÖNÜL OCAK

Konuştukça eksil(m)iyorum

Hakiki bir diyalogla kişi kendi eksikliğine biraz daha yakınlaşır; onu tanır, bazen ürker ve kaçar, hazır olunca merak eder ve yine yakınlaşır. Tıpkı terapi koltuğunda/divanda olduğu gibi. Konuşmak zordur, eksiltir ama belki tam da bu yüzden konuşmak gerekir.

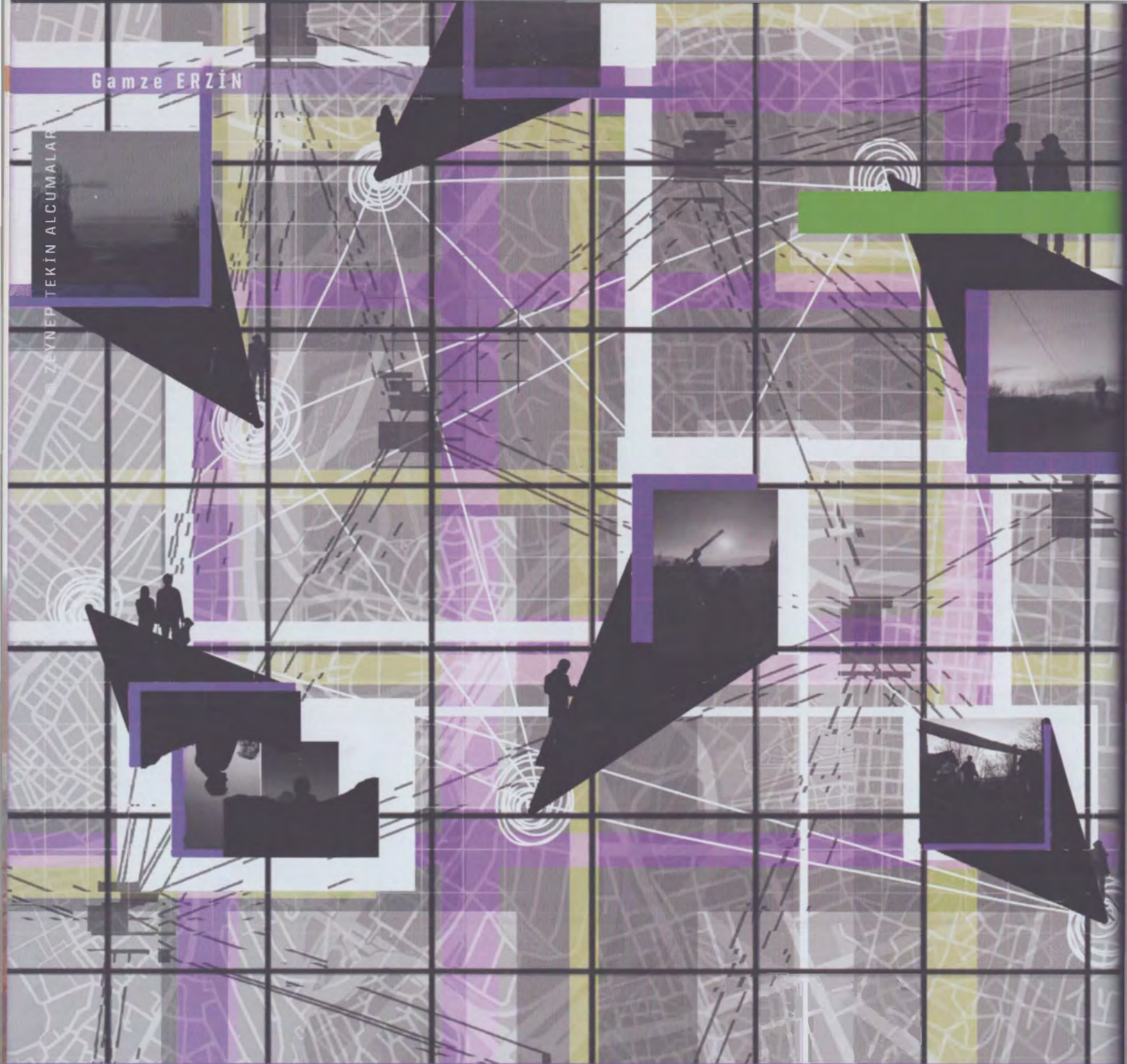
İletişimin işlevi nedir, sorusuna, en basit şekilde çevremizle ilişkiye girmek ve iletişim kurmak deriz muhtemelen. Duygularımızı (ideal durumda) ve düşüncelerimizi dış dünyaya karşı duyurma işlevi de görür aynı zamanda. Peki etkili iletişim yolları adı altında öğretilenlerle iletişim etkili hale gelebilir mi? Özneden kaçan derinlikler yok mudur? Hermeneutik -anlam yorumu- ile ilgilenen filozoflardan Heidegger'in vurguladığı gibi, aslında söylemekle konuşmak aynı şeyler değildir. İnsanlar sonu gelmeksizin konuşabilir ama bazen hiçbir şey söylemeyebilirler. Öte yandan bir başkası sessiz kalarak o sessizliğin içerisinde çok şey anlatabilir. Buradaki söyleme durumu aslında kendimizden bir şeyleri görünür kılmak, ortaya çıkmasına izin vermektir. Bu ortaya çıkışla beraber diyaloğun önünün açılması mümkün olabilir. Ancak bu bir yanıyla risklidir de çünkü bu açılımla beraber kişiler arasındaki mesafe açılabilir ya da kapanabilir. Bunu önceden kestirmek pek mümkün değildir. Bu sebeple kişi anlaşılmama hatta çoğu zaman yanlış anlaşılma ihtimalini göz önünde bulundurarak diyaloğa girmeye gönüllü olmalı ve bunun da sorumluluğunu almalıdır.

Diyalog her zaman öğretici ya da dönüştürücü bir amaç gütmese de anlatanın anlatma çabası, dinleyenin de dinleme çabası eninde sonunda bir şeyleri değiştirir. Diyaloğun iki ucundakiler, diyaloğa başladıkları noktada kalamazlar. Tam da bu çabanın/sürecin kendisidir değiştiren ve dönüştüren. Bunun sürdürülebilmesi için diyalog kurmaya gönüllü kişilerin, bir diğerini yani "öteki"ni tanımaları gerekir. Diyaloğun en zor kısımlarından biri tam da bu başkasına izin verme, alan açma kısmıdır. Kendimizle meşgul olduğumuz, somut telaşlarla boşlukları tıkamaya çalıştığımız şu günlerde bu daha da zordur. Durum böyle olduğunda kişi ötekine ancak boşluk doldurduğu, eksiği giderdiği ölçüde yer açılabilir. Halbuki diyalog için tam da bu boşlukların korunması gerekir. Nitekim hakiki bir diyalogla kişi kendi eksikliğine biraz daha yakınlaşır; onu tanır, bazen ürker ve kaçar, hazır olunca merak eder ve yine yakınlaşır. Tıpkı terapi koltuğunda/divanda olduğu gibi. Konuşmak zordur, eksiltir ama belki tam da bu yüzden konuşmak gerekir. Bu eksikliğe tahammül edemeyince konuşma anlatıma döner -tek taraflı bir şekilde. Anlattıkça kişinin kendini tamamlamaya çalıştığı kısır bir döngüye dönüşür. Kendi bulunduğu yerden, yaşantısından öteye geçemez sözcükleri. Dolayısı ile dinleyen kişi de kendi yaşamı içinden, kendi kavrayışı çerçevesinde algılar. Böylece imkânsızlaşır diyalog.

İletişimin bir diğer boyutu ise soru sormaktır. Çocuk konuşmaya başladığı an soru sormaya başlar. Dokunduğu, gördüğü her şey hakkında soru sorar ve böylece yaşamı keşfeder. Ama zamanla önce aile sonra toplum çocuğun içindeki bu merak duygusunu bastırır. Zamanla soruyu yetişkinler hatta "güçlüler" sormaya başlar. Bunlar çoğu zaman cevabı bilinen ve keşiften uzak sorular olur. Halbuki Gadamer der ki; soru sormak bilmediğimizi anlamanın bir yoludur, sadece cevaplara ulaşmanın değil. Başlı başına bir keşiftir. Terapi odasında danışanla terapistin serüvenidir. Odaya girmeden başlar henüz belirginleşmeyen soru. Terapist duyar, geliştirir ve yeni yollar açar. Açılan yollardan yeni sorular gelir. Bu sorulan sorularla kişi kendi ile iletişim kurmaya başlar. Sorulan soruların ve bu ilişkinin sorumluluğu birlikte alınır. Diyaloğun olduğu gibi soru sormanın da sorumluluğu vardır çünkü. Gelecek ya da belki de hiç gelmeyecek cevaplara hazırlıklı olmayı gerektirir. O yüzden diyalog kurmak kadar soru sormak da zordur ve her soru herkese göre değildir. Her koşulda soru sormak için diyalog kurmaktan kaçınmamak gerekir. Başta ürkütücü de olsa, özgürleştiren cazibesine tanık olmak gerekir. Bunu ancak soru soranlar bilebilir. Şüphesiz Sokrates'in yaşamı pahasına sorduğu sorular sadece dönemin tabularını yıkmak için değildi. Bireyin kendi içindeki çıkmazları açması için de önemliydi. O nedenle Sokratik sorgulamalarla varılan cevaplar bir başkasından değil kişinin kendisinden gelmelidir. Keşfin sonunda varılan bir cevap olsa da kesin olmadığı ve değişime açık olduğu bilinir. Bu esneklikle baktığımızda sadece kendimizle ve çevremizle değil, doğayla, tüm diğer canlılarla hatta sanat eserleriyle de iletişimimiz değişir. Resim sanatçısı yıllarını verdiği eserinin sonunda sadece beğeni beklemez, soru sorulsun ister; soru sordursun ister. Romanların sonu hep soruyla biter, etkilendiğimiz bir şiirin sonunda mutlaka oradan bir soru ile ayrılırız. Şiirdeki sorunun şair mi yoksa şiir mi tarafından sorulduğunu bilmeden.

Aslında "Bir yer var, biliyorum;/ Her şeyi söylemek mümkün;/ Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;/ Anlatamıyorum" derken Orhan Veli Kanık, ne kendisi o yeri biliyordu ne de birilerinin bilip adlandırmasını bekliyordu.

Gamze ERZİN

ZEYNEP TEKİN ALCUMALAR

İletişim teknolojilerini psikiyatride kullanmak

Telepsikiyatri

Sadece arkadaşlıklarımızla buluşmalarımızı, eğitimlerimizi taşımadık küçücük ekranlara, psikoterapiyle birlikte hayat hikâyelerimizi, yaşamlarımızı, sorunlarımızı, muayenelerimizi de taşıdık tabii ki. Hızlı taşınma, çapını/derinliğini bilmedikleri halde terapistlerin ve hastaların telepsikiyatri havuzuna atlamasına sebep oldu.

Her ne kadar COVID-19 pandemisi nedeniyle popülerleşse de telepsikiyatrinin tarihi 1950'lere kadar uzanır. Örneğin o yıllarda Nebraska Üniversitesi, Nebraska Psikiyatri Enstitüsü ile Norfolk Eyalet Hastanesi'ni birbirine bağlayan danışmanlık, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin kolaylaşmasını sağlayan kapalı devre bir televizyon sistemi kurdu.[1] Telepsikiyatri terimi 1973'te psikiyatrist Thomas Dowyer tarafından ortaya atıldı.[2]

Tıpkı tüm yenilikler gibi telepsikiyatri de zorunluluktan doğdu ve evrimleşmesi cep telefonlarına benzer şekilde oldu. Cep telefonları da önce fiziksel ulaşımın mümkün olmadığı uzak kırsal alanlara ulaşmak için kullanılmış, teknolojinin gelişmesiyle daha erişilebilir ve ucuz hale gelen cep telefonları yaygın olarak kullanılmaya başlamıştı. Teknolojik gelişmelerle birlikte telepsikiyatri de yaygınlaşmaya ve gelişmeye başlasa da yine de hâlâ yeterince gelişme kaydedemedi.

Nitekim iletişim teknolojisinin son olanaklarından faydalanmak, kimi terapist için güvenilmez, kimi hasta içinse yüz yüze gibi olmaz idi. Çünkü psikiyatrik görüşmenin sınırları belliydi, psikiyatristler de bunları yıllardan beri deneyimlerle yoğurarak, süregelen bildiğimiz şekline büründürmüşlerdi. Şimdi bunu binlerce kilometre uzaktan uygulayabilir miyiz soruları kafamızda dolanadursun, pandemiyle birlikte yeni yollar bulma zorunluluğu doğdu. Peki virüsün yayılmasını artırmadan görüşme yapmak için telepsikiyatri şart mıydı, yoksa kimileri için telepsikiyatriyi belli bir çerçeveye oturtmadan uygulamaya bahane mi olmuştu bu pandemi? Bunun cevabı için son zamanlardaki ruhsal bozukluklarla ilgili araştırma verilerine odaklanacak olursak...

Pandemi ve karantina ruh sağlığımızı nasıl etkiledi?

COVID-19 süresince depresyon, stres ve anksiyete prevelansı %30'lara kadar çıktı ve sadece COVID-19 değil onun getirisi olan karantina döneminde de nüfusun %20'sinden fazlası travma sonrası stres bozukluğu veya uyum bozukluğu semptomlarına sahipti.[3,4] Bunların sebeplerinin büyük kısmı iletişimin kısıtlanması, sosyalliğin azalması, hastalık kaygısı, yakınların kaybıydı. Fakat bunlar için çoğu zaman ne rahatça sokağa çıkabilme özgürlüğümüz oldu ne de ulaşabildiğimiz hastanelerden yeterli yardım alabilme şansımız.

Neyse ki pandemi sadece ruh sağlığımızı etkilemekle kalmadı, birçok işi evden yapabileceğimizi bizlere gösterdi ve bizleri yeni bir yola, bilgisayar çağına doğru itti. Sadece arkadaşlıklarımızla buluşmalarımızı, eğitimlerimizi taşımadık küçücük ekranlara, psikoterapiyle birlikte hayat hikâyelerimizi, yaşamlarımızı, sorunlarımızı, muayenelerimizi de taşıdık tabii ki.

Fakat bu hızlı taşınma, çapını/derinliğini bilmedikleri halde terapistlerin ve hastaların telepsikiyatri havuzuna atlamasına sebep oldu.

Telepsikiyatrinin dikenleri neler olabilir?

Her şeyden önce, teknik zorluklar veya ev yaşamının genel sorunları seanslar sırasında aksaklıkları artırabilir. Ayrıca, telepsikiyatri seanslarında sözel olmayan iletişimleri, özellikle ince olanları okumak çok daha zordur. İşitme ve görme bozuklukları ve migreni olan hastalar için kesinlikle daha büyük zorluklar vardır ve fiziki muayenenin gerektiği durumlarda yalnızca gözleme dayalı muayeneye imkân sağlar. Ayrıca antipsikotikler gibi belirli ilaçları kullanan hastalar için kardiyak ve metabolik değerlerin takibi gibi izlemlerin nasıl yapılabileceğinin belirlenmesi gerekir. İntihar düşüncesi gibi acil durumlarda nasıl bir yol izleneceği de görüşmenin başında kişiyle görüşülmelidir. Genel olarak, yapılan çalışmalardan yola çıkarak her ne kadar telepsikiyatrinin avantajlarının kısıtlılıklarından fazla olduğunu düşünüyorsak da her geçiş gibi telepsikiyatriye geçiş de hiçbir zaman kolay olmayacaktır. Bu birçok faktöre bağlıdır; örneğin telepsikiyatri makalelerinde çoğunlukla ele alınan online terapi görüşmeleri telepsikiyatrinin uygulama yöntemlerinden birisi olsa da telepsikiyatrinin yegâne uygulama şekli değildir. Telepsikiyatrinin alt başlığı vardır ve hepsinin uygun bir çerçevede sunulması gerekir.

Sonuç olarak telepsikiyatride güncel çalışmalar, uygulamanın faydalı olduğunu gösterse de Amerika Psikoloji Birliği'nin hazırladığı gibi bir kılavuzun ülkemizde de geliştirilmesi, ruh sağlığı yasasının içine telepsikiyatri uygulamalarının da eklenmesi faydalı olacaktır.

Dipnotlar

[1] Chakrabarti, S. (2015). Usefulness of telepsychiatry: A critical evaluation of videoconferencing-based approaches. *World journal of psychiatry*, *5*(3), 286.

[2] Dwyer, T. F. (1973). Telepsychiatry: psychiatric consultation by interactive television. *American Journal of Psychiatry*, *130*(8), 865-869.

[3] Salari, N., Hosseinian-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., ... & Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Globalization and health*, *16*(1), 1-11.

[4] Rossi, R., Socci, V., Talevi, D., Mensi, S., Niolu, C., Pacitti, F., ... & Di Lorenzo, G. (2020). COVID-19 pandemic and lockdown measures impact on mental health among the general population in Italy. *Frontiers in psychiatry*, *11*, 790.

Fatmagül DİKYAR ALTUN

Olmak istediğimiz kimliklerde buluşalım

© ÇAĞLA ASLAN

Sosyal medya insanlar arasındaki iletişimi azaltıyor diyorlar, ben katılmıyorum. Gerçek dünyada mekânsal kısıtlılıklar nedeniyle bulamadığın insanları bulabildiğin yer orası. Seninle aynı dili konuşan, aynı yöne bakan, yolda aynı yokuşta zorlananların buluştuğu yer.

İki elti, bir görümce aynı sitede oturuyoruz. Allah var, kötü diyemem onlara. Kapımı çalar, bir ihtiyacım, bir eksiğim var mı diye sorarlar hep. "İnsana ihtiyacım var" diyemem. "Beni gerçekten görecek, daha soruyu duymadan kendi vereceği cevabı düşünmeyecek, sırf sormuş olmak için sormayacak, gerçekten nasıl olduğumla ilgili samimi bir merak duyacak bir insana ihtiyacım var" bile desem, gümbür gümbür gelen taşları umursamaz bir şekilde atlatır, neden öyle söyledi, ne demek istedi diye düşünmez, "Biz ne güne duruyoruz?" derler. Belki şiddetsiz iletişimi bilselerdi anlarlardı. "Görülmeye, duyulmaya, anlaşılmaya, olduğum gibi kabul görmeye ihtiyacım var" desem... Aman aman, neme lazım, demem hiç. İhtiyaç sahibi olduğum yetmezmiş gibi bir de borçlu çıkarım, gönül koyarlar. Şefkatli bir iletişim kuralım derken, iletişimimiz zaten yok, üstüne şefkati de kaybetmeyeyim.

Şefkatli, vicdanlı insanlar neticede, hasta olsam çorbamı kaynatır getirir, gerekirse başımda beklerler. Yemek istemesem, "Olmaz öyle şey, yiyeceksin ki toparlayasın, öyle acı acına durulmaz" diye nasihat ederler. Nasihat, alandan çok verenin işine yarar ya neyse. "Bak ne güzel söyledin, ruhum aç, zihnim aç, beslenemiyorum... Nasıl ki mide boşken ağrır, acır, asidi kendini yakarsa, beynim de o halde. Savunma mekanizmalarım bozulmuş, düşünceler öyle oradan oraya zembereğinden çıkmış teller gibi fırlayıp duruyor. Bir ucundan tutan yok, onu tekrar alıp kıvıracak, yerine yerleştirecek biz zanaatkâr yok artık benden içeri. Bütün duygularım birbiri içerisine geçmiş. Aklımı bulandırıyorsun, içsel çatışmalarımı tetikliyorsun, ikircikli duygularımın vebali boynuna" diye yüzüne haykırmak isterdim oysa. "Seninle evrenin iki ucundaki iki ayrı gezegene aitmişçesine farklıyız, iliklerime kadar yabancılaşmış hissediyorum" demek isterdim. "Sana bu kadar kızarken, seninle olmaya, yüzünü hiç görmediğim ama derinlemesine ilişki kurduğum insanlarla olmayı yeğlerken, bambaşka yerlerde bambaşka insanlarla hemhal olmayı dilerken, lütfen lütfen bana böyle iyi davranma, midem değil belki ama ruhum buruluyor" diyemiyorum.

Sonra biraz olsun sakinleşip, tekrar üst beynimle düşünmeyi başarabildiğimde, "Onların da yazılımları böyle demek ki, somut olanı görebiliyorlar, soyut olanın varlığıyla ilgili hiçbir fikirleri yok. Karnını sonuna kadar doyurmaya çalışırken sevdiklerinin, ruhlarının açlığına bir lokma katkıları yok" diyebiliyorum. Ha tabii, onu da kendime diyorum, onlara değil.

Böyle dedim diye, hiç konuşmaz, sohbet etmez sanmayın onları, yaptıkları tatlılar kadar dilleri de tatlıdır. Ama onlar revanici, bense glütensiz beslenen birisiyim. Ne yersen osun denir ya hani, öyleyiz işte, farklıyız yani. Onlara sorsan can ciğer kuzu sarmasıyızdır, bana sorsanız ben yokum o sofrada. Mış gibi geçinip gidiyoruz işte. Dışarıdan baksan herkes birbiriyle konuşuyor ama anlaşan yok bana göre. Hiç iletişim de yok işin aslı. Ben zaten emme basma tulumba, ne deseler başımı sallıyorum. Kime neyi anlatabilirim ki?

Aslında onlar da konuşuyorlar ama konuştukları hep başkaları. Kendilerinden başka her şeyi konuşurlar. Ne zaman bir araya gelsek hemen çaylar demlenir, biraz kaynana, biraz kocalar çekiştirildikten sonra muhabbet ille de başka insanların başka başka dertlerine gelir. Bir gün, komşu Raziye'nin tüm eşyalarını yenilemiş olması, Niyazi eniştenin hayatta böyle bir şey yapmayacağı, yapsa yapsa suçunu örtbas etmek, eşine sus payı vermek için yapmış olması konuşulur. Bir diğer gün falancanın oğlunun anasına bakmamış olduğu, kaç yaşında kadının ele güne muhtaç olduğu...

Onlar olayı kendileri yaşarmışçasına heyecanla, tutkuyla anlatır, ben onları bir sahnede izlermişçesine, orada yokmuşçasına dinlerim.

Küçük eltimin elini her kaldırışında şıngırdayan burmaları, söylediklerine kıyasla daha çok dikkatimi çekiyor; zaten onun için yapıyor, kem gözler burmalara kaysın, ona nazar değmesin diye, biliyorum. Başka bir zaman, başka bir kişi üzerinden anlatmıştı. Muhterem birinin eşi de takmış dirseklerine kadar altınları, el almaya gelenlere o da şıngırdatarak veriyor ellerini demek ki. İşte neymiş, o öyle yapmak zorundaymış, nazardan korunmak için falan filan. Gözünü sevdiğim akla uygunlaştırma, sen nasıl da her deliğe uygun bir kapaksın. Sizi bir güzel yemişler, hayrına verdiğiniz paraları da meşrulaştırmak için bir güzel yalanla kılıfına uydurmuşlar diyemedim tabii. Acaba bu nazar dediğinin kuantum fiziğiyle bir ilgisi var mı ne dersin Aysel abla, diye sormak geçti içimden sustum, onu da söylemedim, sustum.

© ÇAĞLA ASLAN

Evrende hiçbir sesin kaybolmadığı söylenir ya, sustukları nerede birikir acaba insanın? Susmayı öğrendim, konuşacaklarımı başka yere saklamayı. Zaten kendim olarak konuşsam, alacağım cevap belli: "Aman sen de başladın yine. Zaten çok değiştin..." Zaman değişiyor, mevsimler değişiyor, çağ değişiyor, bilgiye ulaşmak değişiyor, teknoloji kullanma yerimiz, alanımız değişiyor, şu yediğiniz revaninin irmiği bile değişti, siz hâlâ nasıl oluyor da bir gıdım değişmiyorsunuz, diye haykırmak geliyor içimden, tahmin edersiniz artık, yine susuyorum. Bu insanlar kendi dertlerini düşünecek yer kalmasın diye mi başkalarını bu kadar konuşuyorlar onu hiç bilmiyorum. Dur ben bir de bunu araştırıp okuyayım.

Birkaç kere iletişime geçmeyi denedim aslında. Laf açtım, zaman mekân ilişkisinden, holografik dünya görüşünden... Belki biraz olsun monoloğun dışına çıkabilir, bir diyalog kurabiliriz diye düşündüm. Biraz duraksadıktan sonra, "Evet" dedi... Gözlerim, kulaklarım bir kara delik, ne çıkarsa ağzından yılların açlığıyla içime çekecektim ki lafı aldı, yine kendine çevirdi görümcem. "Evet" dedi, "eden bulur... Geçen de bizim Elif, hani şu sık sık görüştüğüm, liseden arkadaşım, bana bir geçmiş olsun bile demedi. Bak nasıl düştü şimdi kendi de yataklara"... Bahsettiğim teoriden bu anlamı mı çıkardı, hiç oralı olmayıp sadece kendi söylemek istediğini mi söyledi yine bilmiyorum. Biz güya üç saat oturup sohbet ettik. Biz dediğim de o ve onun kafasındaki ben. Yoksa bir yerden sonra ben orada değildim.

Benim aklım fikrim başka yerde. Benim gerçek kimliğim de başka bir yerde, sosyal medyada; nüfus kâğıdımdakinden farklı bir isimle. Fake hesap demek haksızlık olur, benim fake halim bizzat yaşamın içerisinde. Seçmediğim ismimle, giderek yabancılaştığım bir hayatın içerisinde rol yapıyorum. Ayıp olmasın, tuhaf karşılanmasın, hakkımda kötü düşünülmesin diye.

Seçtiğim isimlerle, bunu yazarsam, bunu söylersem benim hakkımda ne düşünürler diye baskı yemediğim, karşılıklı emek ve etkileşimle var olduğum, görünür olduğumu hissettiğim bir sanal dünyanın içerisindeyim. Buradaki her şeyim sahte, oradaki duruşum, fikirlerim, hayat görüşüm gerçek. Hangisi illüzyon sizce?

Sosyal medya insanlar arasındaki iletişimi azaltıyor diyorlar, ben katılmıyorum. Gerçek dünyada mekânsal kısıtlılıklar nedeniyle bulamadığın insanları bulabildiğin yer orası. Seninle aynı dili konuşan, aynı yöne bakan, yolda aynı yokuşta zorlananların buluştuğu yer. Aman saçma saçma konuşma diyenlerin arasında tek bir hastag'le o konuyu konuşmak isteyen milyonlarca kişiye ulaşabildiğin yer. Merak ettiğin bir şeyi o anda gözünün önüne seçenekleriyle sunan yer.

Clubhouse odalarında saatlerce sohbete, beyin fırtınasına doyduğum yer. Farklı faklı insanların odalarına konuk olabildiğim, gerçek hayatta hiçbir koşulda yüz yüze gelme şansım olmayan, ilham aldığım insanlarla buluşabildiğim, onlara sesimi duyurabildiğim yer. Orada insanlar ağzımdan çıkanı, beni duymakla kalmaz, söylediklerimi niçin söylediğime ilişkin de kafa yorar. Sesim yalnızca duyulmaz, görülür de; merak ettiklerim, ihtiyaçlarım, değişim dönüşüm sürecimle, tercihlerimle görülürüm. Değiştiğim için suçlanmam.

Değişmeyen tek şeyin değişim olduğunu bilir oradaki pek çok insan.

Facebook'u çok uzun zaman önce kaybettik, TikTok'a da hiç niyet etmedim; benim mekânlar Twitter, Instagram, Clubhouse. Adımın bir önemi yok; ya da kim olduğumun da. Sana da "Ne olursan ol, gel" diyemiyorum ben, o kadar çok insana açacak alanım, o kadar çok zamanım da yok ama ne olmak istediğimiz bizi buluşturacak, olmak istediğimiz yerlerde, olmak istediğimiz kimliklerde buluşalım...

Serap SÖZEN

Psişik izin peşinde

Her ilişki kendi celladını içinde yaratır.

© DİLEK ÖZALP

Sevgi nesnesiyle kurulan her yeni ilişki psişik tarihçenin izlerini taşır. Psişe üzerine kazınmış izler sevgi nesnesine her temas edişinde kendini tezahür ettirecek ipuçlarını arar. Zor değildir doyurulmamış narsisistik ihtiyaçları yeni sevgi nesnesine fatura etmek. Psişik dünya ipucunu bulmayagörsün, doyurulmamış narsisistik gereksinimler sahneye fırlar hemen. İlişkideki kişi sevgi nesnesine nasıl bir psişik yükü fatura ettiğinden habersiz gereksinimlerinin karşılanmasını talep eder durur. "Beni herkesten çok sev", "Hep beni düşün", "İhtiyaçlarımı karşılamak için amade ol", "Her halimi sev", "Beni hiç yalnız bırakma" fatura edilenlerin en masumlarıdır belki. İlişki başlarında bir yük gibi görülmezler çoğu zaman. Sevgi nesnesi bu gereksinimleri karşılamayacaksa neden vardır ki zaten? Sevgi nesnesinin en temel işlevi gibi görülür bu ihtiyaçları doyurmak. Adına "aşk" denir çoğu zaman bu ruhsal körlüğün. Körlüktür çünkü sevgi nesnesine dikkatini yöneltmiş narsisistik gereksinimlerin sahibi çoğunlukla karşısındakinin bu yükleri uzun zaman taşıyamayacağını göremez. Sevgi nesnesi er geç bu psişik yükün altında ezilecek, yok olacak, bu ruhsal basınca dayanamayacak ve dağılıp gidecektir. Ya da ötekinin narsisistik gereksinimlerinin şiddetinden, anne memesine açgözlülükle saldıran bir bebek gibi, psişik kaynaklarını emip yok eden ötekinden illallah edecek ve çekip gidecektir. Bunun adı "Beni terk etti" olur. Ötekini açgözlülüğüyle emip yok ettiğini fark etmez insan. Bazen de bu açlık korkutur sevgi nesnesini. Onda ötekini doyuracak yeterli ruhsal kaynak yoktur çünkü. Varmış gibi yapmıştır belki de. Ötekinin açlığı bu yüzden ürkütücü olarak deneyimlenir. Duygusal kaynaklarının yetersizliğini hatırlatır bilinçdışına. Sebepsiz biter bazı ilişkiler. Hiçbir açıklama açılan yaraları onarmaz. Çünkü hiçbir dışsal gerçek orada gerçekten ne olduğunu açıklamaz. Psişik kaynakları kısıtlı olan taraf narsisistik açlık içinde kendisine yaklaşan açgözlü ötekini kendi psişik bütünlüğüne tehdit olarak algılamıştır. Verecek, doyuracak o şey kendinde de yoktur. Çoğu aşk ilişkisi bu yüzden biter işte. Ancak bilinçdışının karanlık dehlizlerinde yer alan bu bilgiye erişim neredeyse olanaksızdır. Görüngülerini takip etmek gerekir gerçekte ne olduğunu anlamak için. Bu da ancak iyi bir terapi süreciyle mümkün olabilir. Bazen de kişi kendi ihtiyaçlarının şiddetinden korkar. Elbet bilmez kendisini neyin korkuttuğunu. Neden hiçbir şey talep edemediğini ötekinden. Hakkını neden savunamadığını. Neden her şeye tamam demek zorundaymış, hep uyumlu olmalıymış gibi hissettiğini bilmez. Bu bilgiye erişim de olanaksızdır. Çünkü bilinçdışıdır. Kişi kendisini o kadar ihtiyaçlı, o kadar aç hisseder ki sevgi nesnesiyle ilişkisinde, bu açlıkla sevgi nesnesine saldırıp onu yok etmekten korkar. Onu çiğ çiğ yemek istemektedir çünkü. Tıkınırcasına yemek. Böylelikle içine almak ve içinde tutmak istemektedir. Zamanında içselleştirilememiş içsel iyi sevgi nesnesinin yokluğu ya da eksikliği böylesi bir açgözlülüğe sürükler insanı. Sevgi nesnesini yer ve yutarsa onu ancak içinde hissedebilecektir. Aralarında hiçbir sınır, hiçbir ayrışma olmamalıdır sevgi nesnesiyle. Bu çok güvensiz hissettirir narsisistik gereksinim içindeki tarafa. Anneyle ilişkide tamamlanamamış o füzyon hali şimdiki sevgi nesnesine transfer edilir böylelikle. Sevgi nesnesiyle füzyon hali içinde haz ve zevk aleminde yaşamak, istediği her an onunla olmak, sadece onunla olmak, bir ve bütün olmak ve öylece kalmak ister iç dünya. Bu ihtimalin imkânsızlığını sezen önbilinç konuyu devralırsa kişi gereksinimlerini ifade etmekten korkar hale gelir. Ötekinin bu açgözlülüğe dayanamayıp yok olacağını, terk edip gitme ihtimalini göze alamaz çünkü.

Her sevgi ilişkisi psişik tarihçenin izlerini taşır. O tarihçeyi yazanlar ise kuşkusuz ebeveyn olanlardır. Annenin fiziksel varlığı sonlanmış olsa bile, psişik izi kişi yaşadığı sürece var olmaya devam edecektir. Baba terk edip gitmiş ya da kişi babasını hiç tanımamış olsa bile psişede bıraktığı ruhsal izleri baki kalmaya devam edecektir. Konu narsisistik gereksinimler ve onların doyurulması/doyurulmamış olması ise başrolü oynayan kişi çoğu zaman annedir. Babanın çocuğun psişesinde yer almaya başlaması 3. yaşı bulurken, anne ise bebek ana rahmine düştüğü andan itibaren psişik yapının baş köşesine kurulur. Anne ve ikameleriyle kurulacak olan ilişki ruhsal yaşamın temel malzemesi olacaktır. Her ilişki anneye dönüştürülebilir. Ötekinden talep edilen her narsisistik gereksinim annenin ya çok fazla doyurduğu ya da doyuramamış olduğu ihtiyacın tezahürüdür. Kişi sevgi nesnesiyle ilişkiye girdiğinde ruhsal ceplerinden narsisistik gereksinimler listesini çıkarır. Sevgi nesnesine adeta şöyle demektedir kişi: "Beni o kadar çok sevmelisin ki annemin sevgi eksikliğini hiçbir şekilde hissetmemeliyim artık", "Duygusal ihtiyaçlarımı karşılamak için her zaman hazır ve istekli olmalısın ki annem tarafından doyurulmamışlığımın derin ruhsal acısını hissetmemeliyim", "İlişkimizdeki yakınlık ve mesafeyi öyle bir ayarlamalısın ki ne annem kadar boğucu ne de uzak ve mesafeli algılamalıyım seni"... Liste uzar gider. Psişik çatlakları ne kadar derinse kişinin, narsisistik gereksinim listesi de o kadar doludur ve doyurulması acildir. Bu acil psişik ihtiyaçlar listesiyle ruhsal dünyayı alacaklı kılan işlevini yeterince sergileyememiş ebeveynlerdir aslında. Bu alacaklılık hali ruhsal basınç yarattığında öteki beliriverir ilişkisel sahnede. Onunla ilişkide sahnelenmeye başlar "alacaklarım" listesi. Bu durum, kişiye borçlanmış olan başkasıyken alacağın tahsilatını başkasından yapmaya çalışmaya benzer aslında. Ve tabii ki narsisistik alacaklarım listesi asla tam olarak karşılanamaz. Kişi annesiyle ilişkide füzyon haline veda edeli çok olmuştur. Meme psişik işlevini yitirmiş, çoktan vazgeçilmesi gereken bir organ haline gelmiştir. Psişik gereksinimleri doyursun diye meme arama talebi beyhudedir. Kişi psişik yapısındaki çatlakları kendi onarmak zorundadır. Artık ne kadar onarabilirse... Ancak onaramayacağı bir yol varsa o da bu ihtiyaçları şimdiki sevgi nesnesine fatura etmektir. Bu psişik borç hiçbir sevgi nesnesinin karşılamayacağı kadar yüksektir. En iyi sevgi nesnesi bile eksikli sevecektir. İlişki kırıklıktır. İlişkisel kırıklıklara, ilişkideki hayal kırıklıklarına kişinin kendi psişik çatlaklarına düşmeden katlanabilme becerisidir ilişki. Yoksunluklara dayanabildikçe ilişki yeşerir iki kişi arasında. Elbet bu yoksunluğun dozu ve şiddeti de önemlidir. Ancak kendi psişik gediklerini hatırlatan ilk durumda kişi kendisini (ya da ötekini) ilişki dışına fırlatıyorsa, sebebi sevgi nesnesinin yapıp ettiklerinde değil, kişinin kendi psişesinde aramak yerinde olacaktır. Dışsal gerçeğin "incir çekirdeğini bile doldurmadığı" durumlarda bu özellikle geçerlidir. Bir incirin çekirdeğini dahi doldurmaz görünen bir sebep tüm psişik yapıyı işgal etmiş olan yoksunluğun maddedeki tezahürü olabilir. Kişi sevgi nesnesini aradığında beş dakika içinde ulaşamadı diye ilişkisini bitirecek noktaya gelebiliyorsa, orada sebebi ihtiyaçları (ağlamaları) duyup gelmeyen annede aramak gerekebilir. Her narsisistik yara kaçınılmaz olarak öfke yaratır. Her narsisistik öfke muhatabına yönelmiş öldürücü bir silahtır. Ölüm soyut manada bir ilişkinin katli olarak da görülebilir. Aramalara dönmeyen sevgili, ağlamalara dönmeyen anne olmuştur psişe içi yapıda. Sevgilinin neden hemen dönmediğinin rasyonel açıklamalarının bir önemi yoktur. Sevgili nezdinde ağlamalara dönmeyen anne katledilmiştir çünkü. Her ilişki kendi celladını içinde yaratır. Boynuna ilmek geçirilen ilişki, ipi çeken cellat ise psişik yapıya kazınmış annesel izlerdir. Psişe annenin izini takip ettiği gibi babanın intrapsişik izini aramak da çoğu sorunun yanıtı olacaktır. Rekabet duygularının odağındaki öteki her daim babadır. İlişkisel üçgenin kurulduğu her yerde – örneğin aldatma/aldatılma durumlarında- babanın psişe içi izini takip etmek kişiyi ilişkisel açmazlarının kaynağına ulaştıracaktır. Ötekine rekabet edilmeye dahi yeltenmeksizin sorgusuz sualsiz teslim edilen her sevgi nesnesi baba korkusunun psişik gölgesinin ilişki üzerine düşmesidir. Ve fethedilen her öteki, babanın elinden alınmış olanın kanıtı gibidir. Üzerine daima suçluluk duygularının gölgesi düşecektir.

Böyledir insanoğlu. Her yeni sevgi ilişkisinde ilksel ilişki nesneleriyle kurulmuş olanı tekrar etmeye yazgılıdır. Yeni diye birşey yoktur ilişkisel sahnede. Psişik geçmişte olanın şimdiye tezahürünün etkisi sadece azaltılabilir. Makus talih denen kişisel yazgı terapötik sahada kısmen tekrardan yazılabilir. Ve böylece öğrenir insan. Eksiklerini, eksiklikleriyle yaşamayı öğrenir. Bilincinin dışında seyredenleri bilincinin ışığına taşıyabilir. Farkında olmaksızın çektiği acıları farkındalık alanına taşıyıp farkında olarak çekebilir. İnsan olmak eksikli olmak demektir. Eksikli olan ise acı çekmeye mahkûmdur. Acının varlığı değişmese de niteliği değişebilir, değiştirilebilir...

Cansu GÜNEY, Şeyda KUTSAL

Bir cezalandırma yöntemi olarak "iletişimsizlik"

Hücre cezası

© DİLEK ÖZALP

Hücre cezası, mahkûmun elinden ötekini alarak, benliğini anlamlandırmasının önüne geçmenin doğrudan yoludur.

Kişi, kendi benliğini öteki üzerinden deneyimler ve var eder. Bu durum; benin, kendisini başkasının kimliği üzerinden tanıması ve tanımlamasıyla gerçekleşir. Öteki; benin kişiliği, kapasitesi, kimliği hakkında bende farkındalık oluşturur. Psikanalitik kuramda da "ben ve öteki" ilişkisi geniş çerçevede incelenmiştir. "Nesne ilişkileri kuramı" bu ilişkiyi, bireyin kendiliğinin bütünleşmesinin ancak anne/bakım veren yardımıyla olduğunu savunur. Bu ilk nesne ile ilişki güvenli bir biçimde kök salabilirse, olumlu bir gelişimin de temelleri atılmış olur. Annenin sunduğu "kucaklayıcı çevre" sayesinde kişi, kendisini bütünleşmiş olarak algılayıp kendilik duygusunu gerçekleştirir. Kendilik duygusunun gerçekleşmesi ise ötekilerden farklı olduğunu fark edebilme ile başlar. Bu farkındalık, benin ötekiyle karşılaşması ve yakın temas kurmasını gerektirir. Ben, ötekini tanır ve ötekiyle dönüşerek kendine ve dış dünyaya bir bakış açısı geliştirir. Bu iki taraflı bir farkındalık sürecidir. Ben, değişip dönüşürken aynı zamanda öteki de aynı değişimi yaşar.

Varolmak için ben ve öteki ilişkisine değinilen bu noktada, bu varoluşa ket vuracak, hem benin hem ötekinin kendilik bilincini ortadan kaldırabilecek bir unsur öne çıkar: ötekileştirme.

Ötekileştirilen, dışarda kalanı, gruba dahil edilmeyeni simgeler. Kendi sosyal statüsünün içerisinde yer almayan veya içinde bulunduğu grup veya topluluğa ait olmayan ile betimlenir. Oysa insan, diğerleri tarafından fark edilmeyi, kabul edilmeyi ve gruba ait olmayı arzular. Bir grubun üyesi olmaya duyulan istek, ait olmaya dair temel bir ihtiyaçtır. Evrimsel bir yaklaşımla da insanların, gruplar halinde avcılık yapmaya, üremeyi sağlamaya, iş yükünü paylaşarak birbirlerini korumaya dayanarak, hayatta kalmak için gerekli ihtiyaçların sosyal bağlar yoluyla karşılanabilir olması beklenir. Grubun dışında kalmak hayatın devamlılığını da tehdit eden bir unsura dönüşür.

Tüm bunlar doğrultusunda, fark edilmeme, yok sayılma, reddedilme, gruba kabul edilmeme, grubun dışına atılma, ayrımcılığa uğrama hallerinin var oluşa gerçekleştirilen en temel tehdit olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Bu haliyle de, belki de insana verilebilecek en büyük cezanın dışarıda bırakılmak, tecrit edilmek olduğu söylenebilir.

Ceza yöntemi olarak hücre cezası

Türk Dil Kurumu'na göre tecrit; ayırmak, ayrı yerde tutmak, soyutlama ve yalıtım anlamlarında kullanılır. Ceza yöntemi olarak tecridin kullanımı; hüküm giymiş kişinin, hükümlünün açık havaya çıkma hakkı saklı kalmak üzere, geceli ve gündüzlü bir hücrede tek başına tutulması ve her türlü temastan yoksun bırakılmasıdır. Bu cezalandırılma yöntemi, "hücre cezası" olarak tanımlanır.

Hücre cezası, 1790 yılında Pensilvanya da mahkûmların birlikte bulundurulmaması düşünülerek bir hücre cezaevinin inşa edilmiş olmasıyla başlar. Sistem uyarınca, cezaevine girdikten sonra hücresine gönderilen mahkûmun, diğer mahkûmlarla temasına imkân verilmez ve suçluların cezaevinde birbirlerinden ve toplumdan soyutlanıp, mutlak yalnız kalarak işlediği suçları düşünüp vicdan azabı duyacakları, pişman olacakları, işledikleri suçlardan nefret ederek düzelmeyi isteyecekleri, böylece en iyi şekilde ıslah edilecekleri

düşüncesine dayanır.

O dönemde pek çok ülke bu fikri oldukça benimsemiş, idam cezasına karşı bir alternatif olarak görmüştür. Hücre cezası alan kişilerin başkalarıyla etkileşim kurmaları yasaktır veya oldukça sınırlıdır. Hücre cezası, mahkûmun elinden ötekini alarak, benliğini anlamlandırmasının önüne geçmenin doğrudan yoludur.

Hücre cezası, mahkûmlarda, diğerleriyle hiçbir zaman birlikte olamayacağı, sadece kendi bedeni içinde yalnız kalacağı etkisini uyandırır. Duygularını öteki üzerinden ve ötekiyle gerçekleştirmeye ihtiyaç duyan kişiye bunu yapamayacağı, tüm bunları kendi başına yaşaması gerektiği dayatılır.

Hücre cezasına mahkûm edilenler üzerinde araştırma yapılmasının kısıtlılığının yanında, cezanın içerdiği izolasyon, iletişimsizlik, uyaran yoksunluğunun insan zihnine etkisini gösteren çalışmalar vardır.

Nörobilimci Doktor Matthew Lieberman, "duyusal yoksunluk", "algı mahrumiyeti", "duyusal algı yitimi" konularını ele alan birden fazla deney yapmıştır. Deneyin sonucunda, sosyal acı çekenlerin beyin faaliyetlerinin fiziksel acı çeken kişiler ile aynı olduğu gözlemlenmiştir.

Uyaran yoksunluğu, iletişimsizlik ve izolasyonun insan zihnine etkisini inceleyen araştırmaların bir diğeri, 1955 yılında fizyoloji psikoloğu Jack A. Vernon başkanlığında, Princeton Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. Işık ve sesin geçmediği, hareket alanının kısıtlı olduğu karanlık ve sessiz duyusal yoksunluk laboratuvarı kurulur. Deneyin sonucunda deneklerin, dokunma, uzay ve zaman algısı açısından genel bir yönelim bozukluğuna sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Hücre hapsi süresince mahkûmlar tarafından genellikle "bedene hapsolma ve delirme hissi, konuşmayı unuttuğunu sanma, duygularını anlamlandıramama, hayal ve gerçeği karıştırma" tecrübe edilmiştir.

Uzun yıllar hücre hapsinde kalmış kişilerin röportajlarına bakıldığında, hemen hepsinin benzer geribildirimler verdiği görülür.

"Buralarda ses duymanın imkânı yoktu. Buralara ölüm hücreleri diyorduk. Dışarıdan gerçekten hiçbir ses gelmiyordu, ne bir tramvay sesi, ne bir uçak sesi. Bütün duvarlar beyaza boyanmıştı. insan yalnız kalır, kimseyi göremez ve hiçbir şey duyamazdı. Bu uzun yıllar böyle sürdü. Uzun süreçte insan konuşmayı bile unutuyor. Örneğin bir gazete okuyorsunuz ama orada yazan kelimeleri algılayamıyorsunuz, kelimelerle ilişkiniz kesiliyor. Belli bir süre sonra fiziksel olarak da hasta olmaya başlıyorsunuz. Bu bütün tutsaklarda görüldü. Bir süre sonra vücut artık tüm bunlara tepki veriyor. Mesela kan dolaşımında problemler yaşanıyordu, kan basıncı düşüyordu, kulakta çınlamalar oluyordu, vücudun tepki vermeye başlamasıyla kronik hastalıklara yakalanıyordunuz. Her vücudun kendi tipik özeliklerine göre belli hastalıklarınız oluyordu artık; kiminin kafasında, kiminin boğazında, kiminin herhangi bir iç organında, herkesin kesin bir hastalığı oluyordu."

"İzolasyonda her ruh hali bir boşlukta kaybolmaktır. Mutlu musun? Üzgün müsün? Kızgın mısın? Bunların hiçbir önemi yok... Bu duyguları aktaramazsın, bu yaşanan her şeyin içinde kalması demektir. Senin, senin içinde yaşamak zorunda kalması demektir. Sen, senin içinde hapsedilmişsin ve hep böyle kalacaksın..."

1970'lerin başlarında Hamburg Üniversitesi Kliniği'nde izolasyonun insan beyni üzerinde etkileri hakkında araştırma yapılır. Bu amaçla "Camera Silens" olarak adlandırılan bir bölüm oluşturulur. Camera Silens; ses geçirmeyen, karartılmış, manyetik dalgalara karşı da izole edilmiş, o dönemin imkânlarıyla son teknikle üretilmiş dinleme ve gözetleme olanaklarıyla donatılır. Deneye, yaşları 20 ile 55 arasında değişen 20 kadın ve erkek katılır. Kendilerine, hücrede ne kadar kalırlarsa o kadar para ödeneceği belirtilir. Deneye katılan insanlar bu odada tutuldukları süre içerisinde video kameralarla gözetlenir, konuşmaları mikrofonlarla dinlenir, kalp atışları, nefes alış verişleri, nabızları sürekli olarak bağlı oldukları cihazlarla takip edilir. Deneye katılan 20 kadın ve erkekten bazıları izolasyon koşullarına dayanamamış ve korku, aşırı gerilim ve panik nedeniyle deneyi yarıda bırakmışlardır.

Deneyi bırakan deneklerden bir tanesi, yaşadığı tecrübeyi, *"Deneyden iki saat sonra ruh halim depresifleşti. Kendimi çökmüş gibi hissettim ve hiçbir iletişim kuramadım, reaksiyon gösteremedim. Sosyal inisiyatifim tamamen felç olmuştu"* şeklinde aktarmıştır.

Bir başka deneğin ifadeleri, *"Süreç içerisinde rahatlamanın olamayacağına inanıyorum. Herhangi bir zaman, var olmayan bir şey beni tahrik edebiliyor. Gürültü yok, ışık yok, meşgul olunabilecek hiçbir şey yok. Uzun süre dayanmak mümkün değil"* olmuştur.

Edebiyat ve sinema alanlarında da tecrit ve sosyal izolasyonun etkileri işlenmiştir. Stefan Zweig'ın "Satranç" romanı, diğerlerinden soyutlanarak hiçliğe mahkûm edilen bireyin yaşayabileceği mental ve psikolojik problemleri açıkça gözler önüne serer. *"Bize hiçbir şey yapmadılar, bizi tümüyle hiçliğin içine yerleştirdiler, çünkü bilindiği gibi yeryüzünde hiçbir şey insan ruhuna hiçlik kadar baskı yapmaz."* Kitaptaki ana karakterin sözleri, fiziksel işkenceye maruz bırakılmadan sadece tümüyle dış dünyadan soyutlanmanın, kişinin varoluşuna verilebilecek en büyük ceza olduğunu aktarır.

12 yıl boyunca hücre cezasına mahkûm edilen üç siyasi mahkûmun hikâyesinin ele alındığı " La noche de 12 anos" filminde, yalnızlıktan akıl sağlıklarını kaybetmemek ve hayata tutunabilmek için ortak bir dil oluşturan, duvarlara vurarak aralarında oluşturdukları bir dil aracılığıyla haberleşen mahkûmlar şunu düşündürüyor: "En temel ihtiyaçlarının elinden alındığı ve başkalarının inisiyatifine bırakıldığı ortamda, hayatta kalmak için akla gelen ilk hamlenin 'iletişim kurmak' olması, varoluşumuzun temelinde, ötekine duyduğumuz ihtiyacın olduğunu göstermez mi?"

Kaynakça

Klein, M. (2002), *Haset ve Şükran*. Metis Yayıncılık.

J. A. Vernon, *Inside the Black Room: Studies of Sensory Deprivation*, Clarkson N. Potter, New York 1963.

Zweig, S. (1941), *Satranç*. Can Yayınları.

Dönmezer, Sulhi-Erman, Sahir (1999), Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:III, 14. Baskı, İstanbul 1999.

Saygılı, A. (2004), Mikro-İktidarın Bir Fiziği: Hapishane. İstanbul.

Murat ÖNDERMAN

© TACIM AKTAŞ

İletişimsizliğin aurası

Mutlak, istisnasız bir iletişimsizlik içinde bir kimlik oluşturamayız. O zaman kendimizi bir hayalet gibi hissederiz. (...) Yalnızlığımız bile diğerleriyle bir ilişki biçimidir. Kendi başımıza yalnız bile olamayız. Ancak diğerleriyle yalnız olabiliriz.

"Böylece, daima bildiğimden daha çoğunu söylerim."

Jacques Lacan

Sık sık dile getirilen, diğer insanlar hakkındaki düşünce ve duygularımızın tekil bireyler olarak sadece bize işaret ettiği görüşü, hepimizin solipsizmin tasvir ettiği biçimde içine kapalı özneler olduğumuz anlamına gelir. Fakat bireysel öznenin diğerleriyle birlikte var oluşu, insanlar arasındaki etkileşimin ve bu etkileşimin bir ortamı olarak iletişimin özneler arası bir bağlamda ele alınmasını mümkün kılar. İleti/şim kelimesi de ilişkiseldir ("şim" bunu imler). Ya kendine tamamen yeten birisi, bir antite (kendi ayrı varoluşu olan) bireyiz ya da diğerlerine muhtaç ve bağımlı, zavallının tekiyiz önermesi yanlıştır. Sosyal hayat bireylerin az çok özerk olmasını gerektirdiği gibi, özerk ve bağımsız olmak da bir antite olmayı gerektirmez. Bazen, leb demeden leblebiyi anlarız; çünkü hayatımız ve anlayışımız ilişkisel ve öznelerarasıdır. İletişimde örtük bilgilerin yeri ve işlevi çok önemlidir. Bu ortak bilgiler büyük ölçüde gündelik hayattan ve yaşam dünyasından gelir ve orada üretilir. Gündelik hayat ritüelistiktir ve iletişimi besleyen hatta mümkün kılan örtük bilgiler çoğunlukla bu ritüellere ilişkin ipuçlarıdır. Çok farklı bir kültüre girdiğimizde kültür şoku yaşamamız biraz da bu sebepledir. Bir dili bilebilirsiniz ama neyi ne zaman hatta nasıl söyleyeceğiniz, ancak gündelik hayatta zaman içinde ve o hayata bizzat katılarak elde edebileceğiniz örtük bilgileri kullanmanızı gerektirir. Yoksa size gülebilirler. Gündelik hayatın tekrarları içinde gözümüzden kaçanın ne kadar önemli olduğunu bize sözünü ettiğim kültür şoku gösterir. Bu örtük bilgiler tam da onlara aşina olduğumuz için gözümüzden kaçar. Dolayısıyla, gündelik hayatın kişilerarası iletişimi hep pratik aklın ve pratik zekânın kullanımını da gerektirir. Pratik zekâ da açık veya kitabi bilgiden çok, örtük ve tecrübi bilgiye yaslanır. "Abi" veya "teyze" kelimelerinin Türkçedeki sözlük anlamını bilmeniz, sokakta kimlere abi veya teyze diyeceğinizi de bildiğiniz anlamına gelmez. Sokakta kime "amca" diyeceğiniz, tamamen örtük bilginizle ilişkilidir. Toplumsal hayatın yeniden üretimi asgari düzeyde de olsa bir ortak anlayışı da gerektirir. İletişim kurmak bir ileti değiş tokuşunun çok ötesindedir zira belirli bir sosyo-kültürel bağlamda gerçekleşir. Özerkliğimiz de ilişkisel bir zeminde oluşur. Sadece cansızlar tepki vermez ve insanlar arasındaki etkileşim hayati bir önem taşır. Bu etkileşim büyük ölçüde sözlü veya sözsüz iletişim yoluyla gerçekleşir. Kişilerarası etkileşime ve iletişime tamamen hâkim olamayız çünkü onlarda hep bireysel öznelere aşkın bir boyut bulunur. Kişilerarası konuşmaların kendi öykülerini yazma potansiyeli vardır. Kişilerarası konuşmalar, konuşmaya içkin bir hedefi olan bir tür işe indirgenemezler çünkü. Konuşamamak psikotizmi çağrıştırır. Demek istediğim şu ki, kişilerarası iletişim bir araca indirgenemez ve tamamen, mutlak biçimde araçsallaştırılamaz. Bu, iletişimin tamamen akılcı olamayacağı anlamına da gelebilir. Bir paylaşım ve ortaklığa işaret eden dertleşmek fiili insana kendini iyi hissettirir; hem psikanaliz de bir "konuşma terapisi" (talking cure) olarak anılmaz mı! Online iletişim, özellikle de online ders verirken sürekli kendi yüzünüze bakarak konuşma ortamı, evrim sürecinde uzun sürede oluşmuş yüz yüze ve direkt (dolayımsız ve programlardaki arayüzsüz) iletişim kodlarımızla uyumsuz. Belki de bu yüzden, online ders vermek yüz yüze ders vermekten daha yorucu. İletişimdeki dolayımlanmayı bir engellenme gibi algılıyor ve bu yüzden de farkına bile varmaksızın içten içe öfkeleniyor olabiliriz. Belki çoğu kişinin telefonla aranmaktan pek hoşlanmaması da bu yüzdendir. Çoğu insan cep telefonuyla konuşurken aşağı yukarı yürür. Bu ritüel de kaygılarını kontrol etmeye yarıyor diye düşünüyorum. Kastettiğim, sözü geçen dolayımlı iletişimin ürettiği kaygı. "Yüz" kelimesinin metaforik kullanımlarının önemi abartılamaz. Bu noktada ilişkisel bir psikolojiye yaklaşıyorum.

Ben bu yazıda daha çok eksik iletişime odaklanacağım. Fakat bu ifademden, eksiksiz, tümüyle saydam ve rasyonel bir iletişimi mümkün ve arzu edilir gördüğüm anlaşılmasın lütfen. Aslında bunu mümkün görmüyorum. Bunun mümkün olmadığını düşünmek, eksiksiz bir ilişkinin mümkün olmadığını düşünmek anlamına da gelir. Bu noktada muhtemelen Lacan'a yaklaşıyorum. Ama daha önce E. Jones klasik psikanalizin bakış açısını da özetler biçimde şöyle yazmıştı: "... gerçek sembolizm, bastıran eğilimlerle bastırılan arasındaki içsel (intra psychic) çatışmanın sonucunda ortaya çıkar, ... sadece bastırılan sembolize edilir, sadece bastırılan

sembolleştirilmeye ihtiyaç duyar".[1]

Lacan görülemeyene bakarız demiş. Belki bizi konuşturan da, zaten üzerinde konuşulamayacak olandır. Lakanyen perspektifte üzerinde konuşulamayacak yani sembolleştirilemeyecek olansa gerçektir (real). İnsan bazen havsalasının almadığı olaylar karşısında susar. Havsalasına sığmamayı işgal edilmek olarak da düşünebiliriz. Travma da havsalamıza sığmayana maruz kalmamızdır. İdrak edemediğimizdir. Sembolik düşünme bize güç hissi ve ümit verir. Konuşan özne ümitli öznedir. Psikanaliz için sık sık konuşma terapisi (talking cure) denmesi boşuna değildir. Travma deneyimi üzerinde konuşuldukça, travmatik olay özel olmaktan çıkar. Özel olan tekel olacağından, travma yaşantısı başka birisiyle paylaşıldıkça, dilsiz gerçeğin üzerimizdeki bizi felç eden baskısı da hafifler. Bu yüzden birçok kişi yazdıkça kaygılarının yükünün hafiflediğinden söz etmiştir. Yoğun kaygı ufkumuzu daraltırken gerçek (real) tarafından işgal edilmişizdir. Kaygısı azalan kişinin gözündeki sis perdesi dağılır ve tekrar konuşmaya başlar.

Dolayısıyla belirli bir anlamda, insanın sembolik dünyasına içkin ve dilin içsel limitiyle ilişkili bir iletişimsizlik normaldir (tipiktir) ama bu, gündelik hayatta iletişimsizliğin belirli boyutlarını ve daha özel sebeplerini ayırt edemeyeceğimiz anlamına gelmez. Bu belirli sebepler ortadan kalktığında bile tam ve saydam bir iletişimin kurulamayacağı anlamına gelir. İletişimsizliğin kişilerarası ilişkilerde ortaya çıkan belirli sebep ve görünümlerinin hepsini ele alıp tüketmek elbette çok zor. Zaten böyle bir amacım da yok. Yine de önemli bulduğum birkaçına değinmek istiyorum.

İletişimsizliğin önemli bir görünümü diğerine bir yanıt yerine bir karşılığın verilmesidir. Fakat yanlış anlaşılmak tamamen olumsuz sayılmaz çünkü bize dünyanın bizden ibaret olmadığını, öbürlerinin başka yönlere bakabileceklerini gösterir. İç dünyamızın oluşması biraz da anlaşılmamış olmamıza bağlıdır. Çünkü anlaşılmamamız, bize direnene ve sınır koyana işaret eder. Genellikle bu iki durum arasında gidip geliriz. Bize direnen ve bize indirgenemeyecek olan anlamında olumsuzu ortadan kaldıramayız. Biz biraz da yanlış anlaşılarak ve anlaşılmayarak farklı olduğumuzu hissederiz. Fakat fark da ilişkiseldir ve başka birisine göre farklıyızdır; dolayısıyla mutlak, istisnasız bir iletişimsizlik içinde bir kimlik oluşturamayız. O zaman kendimizi bir hayalet gibi hissederiz. Mevcut olan ama görülmeyen birisiyizdir. Yanlış anlaşılmamız bizde bir dışlanma hissi, o da hayal kırıklığı yaratabilir. Hayal kırıklığı ise kızgınlık ve öfkemizi tetikler. Dışlanmak genellikle haksızlığa uğramak gibi yorumlanır. İletişimsizlik kalımlı ise kaygıya karşı savunmalarımız da yapısallaşır. Bir şizoid, yakınlarınca sevilmediğinden veya belki daha doğru bir ifadeyle kendisine iyi niyetle yaklaşılmadığından çok, anlaşılmadığına, görülmediğine, hayaletimsi olduğuna inanır ve bu durumu değiştiremeyeceği bir gerçek (fact) olarak kabul eder. İyi niyet sevginin hanesine yazılır. Sevilip de "sadece" anlaşılmadığına inandığı için, yine de içsel bir dayanağı vardır ve bundan dolayı da ümitlidir. İyi niyetin diğerini anlamaya ve onu görmeye yetmediğine inandığından, duygularını diğerlerine ifade etmemeyi öğrenmiştir. İletişiminin duygusal ve sezgisel yönü zayıf, kavramsal ve analitik yönü ise daha öndedir. Havadan sudan konuşmadan (small talking) hoşlanmaması da muhtemelen bu sebepledir. Çok konuşan biri de esasında bir şizoid olabilir. O, diğerine bıkıp usanmaksızın ulaşmaya çalışan biri gibi de düşünülebilir. Dinlenmediğine ve hayaletimsi olduğuna, bilincinde olmadan inandığı için de diğerini dinlemeden ve ona konuşma fırsatı bırakmadan sürekli konuşur. İyi niyet varsa ümit de bitmez diye düşünür belki de, fark etmeden. Diğerini dinlemeyerek onu kendi eski yerine koyar. Çok konuşmak ve böylece iletişim zamanını tekeline almak, diğerine bir ulaşma, erişme çabasına işaret edebilir. Bunu besleyen örtük, bilinçdışı kaygı dışlanma kaygısıdır. Hayaletimsi olmak dışlanmanın, diğerince görülmemenin metaforudur. Ebeveynlerinin ve yakınlarının genellikle iyi niyetli olduğuna ve kendisini bu anlamda sevdiklerine ama yine de anlamadıklarına inanan pek çok insan vardır sanıyorum. Yakınlarının "doğal" sevgilerinin işlenmediğine ve derinleşemediğine inanırlar. Böyle bir sevgi onları hapseder; çünkü sembolleştirilmemiştir. Sürekli konuşan

[1] Ernest Jones, "The Theory of Symbolism", Papers on Psycho-Analysis, Bailliere, Tindall and Cox, London, 1948 içinde, s. 116.

biri boşluk olmasın endişesi de taşıyabilir. Zincir kopmasın ki ilişkimiz bozulmasın: Susarsam onu kaybedebilirim. Konuşmak belki de bazen dokunmanın süblimasyonudur. Herkese her şeyi anlatmaktaki içkin iyimserlik, yetersiz empatiye de işaret edebilir. Nietzsche'nin elit çoğunluk olmayı istemeyen bir azınlıktır mealinde, harika ve eşsiz bir sözü vardı. Dolayısıyla, böyle bir azınlığın herkese her şeyi anlatmayacağı akıl yürütmesinde bulunabiliriz. Yazdıklarına bir okunma/anlaşılma bariyeri koyan, kolay okunamamalarıyla ünlü bazı yazarların niyetleri buydu belki de. Türkçedeki "davul bile dengi dengine" sözü bu fikri dile getirmez mi? Fakat özbilinçliliği (kendilik farkındalığı, kendisiyle meşguliyeti, kendilik algısı) yüksek düzeyde olan bazı insanlar (muhtemelen daha çok da kadınlar) kendilerinden daha düşük düzeyde özbilinçli insanlarla ilişki ve etkileşim kurmayı tercih edebilirler. Zira bu -genellikle bilinçsiz- tercihleri, yüksek düzeydeki özbilinçlerinden kaynaklanan kaygılarını düzenlemelerine hizmet edebilir. Öbürü kendini tanımıyordur ki sizi tanısın ve sizin hakkınızdaki düşüncelerini size ifade ederek, özbilinçlilik düzeyinizi daha da yükseltsin. *Kaygı deyip geçemeyiz; kaygı zihni çekip çevirir.* Yüksek özbilinçlilik, kendini avucunun içi gibi bilmekten çok, kendine dönük algısı sürekli açık olmak gibi bir tutum. İki yüksek özbilinçli insan bir araya gelirse, birbirinin kaygılarını çoğaltabilir. Duyguların bulaşıcı olduğu artık harcıâlem bir bilgi. Bu yüzden, özbilinci yüksek biri özbilinci düşük yani onda ilave kaygı üretmeyecek, tanıması göreceli olarak kolay birini iletişim partneri olarak tercih edebilir. Popüler sinema filmlerini izlemek de insana kendini unutturur ve özbilinç düzeyini düşürür. Hatta sigara tiryakiliğinin oluşumunda da rolü vardır bu etkinin. Sigara içme ritüeli, insanın kendilik farkındalığını askıya almasına hizmet eder. Sigarayı yakarken (dikkat gerektirir), dudaklarınıza götürürken, dumanını içinize çekerken ve üflerken, kaygınızı askıya alırsınız. Kaygıyı birkaç saniyeliğine bile olsa askıya almak, "dünya varmış" demek için yeterlidir ve bu da sizi bir tiryaki veya bağımlı yapmaya yeter de artar bile.

Anlaşılmamak hayal kırıklığı yaratır zira kendimizi ifade etmemiz, ifade edişimizden önce zaten hazır ve tamam bir benliğin (antite benlik) kendisini dışa vurması, bir deklarasyon eylemi anlamını taşımaz. Kendimizi diğerine ifade edişimiz, kendimiz olmamızın bir gereğidir. Diğer bir deyişle, biz kendimizi ifade etmeksizin bir insan olarak kendimiz olamayız. Öyle kurulmuşuzdur. Bundan ötürü, ifade özgürlüğü bizim belirli bir sosyal ve kültürel bağlamda mümkün olduğu kadar kendimiz olmamız için gereklidir.[2] Konuşmaların sık sık sertleşmesi biraz da bu sebepledir. Kendimiz hep işin içindeyizdir çünkü. Bizi kuranı, sembolik dünyamızı ve dilimizi terk edemeyiz. Bu tek yönlü bir yolculuktur. Geriye dönüşler olabilse de bir çıkış yoktur. Dili terk edemeyiz; aksi halde kendimiz olmaktan çıkarız. Dilimiz bize ümit verir çünkü diğerleriyle bir ortaklık biçimidir. Yalnızlığımız bile diğerleriyle bir ilişki biçimidir. Kendi başımıza yalnız bile olamayız. Ancak diğerleriyle yalnız olabiliriz. İletişimsizlik bizi yalnızlığa mahkûm edebilir; o zaman bu bir tercih değildir. Anlaşıldığımızda kapsandığımızı hissederiz. Kendimizi çok çeşitli biçimlerde ifade edebiliriz. Yazarak, çizerek, kaşımızı kaldırarak, gözümüzü kapatarak, konuşarak, dokunarak, dokunmayarak, terleyerek, somurtarak, yüzümüz kızararak, başımızı eğerek, başımızı dik tutarak, ayak ayak üstüne atarak, ceket düğmemizi ilikleyerek veya iliklemeyerek, kapıdan diğerinden önde girerek, sonra girerek, sırtımızı dönerek, küserek, susarak, yüzüne bakmayarak, susmamız gereken yerde konuşarak, yüksek sesle konuşarak, alçak sesle konuşarak, gülerek, ağlayarak, el kol hareketleriyle, oturarak, oturmayarak vs. Eğer kendimizi ifade edemediğimizi, sesimizi duyuramadığımızı hissediyorsak, kendimizi öne çıkarabilir, hatırlatabilir, vurgulayabiliriz. Hatta agresifleşebilir, diğerinin sözünü kesebilir, daha sözü bitmeden parmak kaldırabiliriz. Fakat muhataba dokunmayan, ulaşmayan öfkemiz daha da öfkelenmemize yol açabilir. Anlaşılmaktır önemli olan. Öfkemiz aslında "beni anla, beni fark et" çığlığımızdır; kendimizi diğerine hatırlatmanın başka bir yolunu bulamamışızdır. Anlaşılma isteğimiz, onaylanma arzumuzdan bağımsızdır ve daha önce gelir. Bağlanma da sevgiden önce gelir. Zaten yeterince anlaşılmadan onaylanamayız. Takdir görmek için diğerinin nabzına göre şerbet vermemiz beyhudedir çünkü o zaman biz neredeyiz? Nabza göre şerbet vermeden eylemişsek, muvaffakiyetimizin diğerlerince takdir edilmesi bizi memnun eder. Takdir edilmekten memnun olmamız için, anlaşıldığımıza inanmamız gerekir. Onaylanmaksızın da anlaşılabiliriz. Kendimizi ciddi biçimde mağdur hissettiğimizde ve kendi kendimizi iyileştiremediğimizde, empati becerimiz eksilir hatta kaybolabilir. Üzerimize bir ağırlık çökmüştür; adeta bir kâbusu yaşıyoruzdur, elimiz kolumuz bağlanmış ve dilimiz tutulmuş gibidir. Yaşadıklarımızı dile dökemiyoruzdur. Sembol kullanma kapasitemiz daralmıştır. Başa çıkamadığımız kaygımız ufkumuzu daraltmıştır. Bu yüzden, kaygısı hafifleyen insanlar "dünya varmış" der. Dünya sanki eski yerine gelmiştir, daha doğrusu biz onu tekrar fark etmeye başlamışızdır. Gözümüzün önündeki sis perdesi dağılmaktadır. Kaygı gözümüze perde çeker, biz kaygımıza odaklanırken diğerini kapsamamız zordur. Artık onun bir şahidi olamayız. Sanki diğerlerinin derinlikleri kaybolmuş ve tek boyutlu gibidirler. Üzerimize çöken ağırlığın yüküyle sadece dilimiz tutulmuş değil kulaklarımız da işitmiyor gibidir. İletişimden yavaş yavaş koparız ve içimize kapanırız. Psişik canlılığımız ölmektedir. Artık "can kulağıyla" dinleyemeyiz. Konuşabilmek psişik canlılığın işaretidir.

Türkçede "can kulağıyla dinlemek" diye harika ve eşsiz bir deyiş var. "Can kulağıyla" dinlemek, sözsüz ve sezgisel

[2] Düşünceler fiziki olarak veya şiddetle de ifade edilebilir. Bu makalede konunun bu yönüne değinmeyeceğim.

iletişime işaret ediyor gibidir. İnsanların dışındaki canlılarla iletişimi can kulağıyla kurduğumuz söylenebilir. Belki de beyin ve zihin kapasitesi bunun için yeterince gelişkin canlıların sezgi yoluyla kurdukları iletişimin bir öğesine işaret eder "can kulağıyla dinlemek" deyişi. Köpeğiniz sizi can kulağıyla dinler mesela. Birisini can kulağımızla dinlerken analitik düşünce geri plandadır. Can kulağıyla dinleyemeyen, can yoldaşı olamaz. İçgörümüz ise deyim yerindeyse kendimizi duyduğumuz can kulağımızdır. Can kulağıyla dinleyememek ciddi bir sezgi sorununun işareti olabilir. Ne doğru akıl yürütmek, ne analitik düşünmek ne de kitabi bilgiye sahip olmak can kulağının yerini tutabilir. Diğeri konuşmadan da onu anlayabiliyorsunuz; bu insanların (ama muhtemelen sadece insanların değil) sahip oldukları, rasyonalist bakış açısına sığmayacak bir beceridir. Birbirine yakın olan insanlar konuşmadan da anlaşabilir ve birlikteyken konuşmadan da mutlu olabilirler. Birbirini kabul edip seven insanların birlikteyken hep ortak bir şey yapmaları gerekmez. Birlikte olmaları bir ortaklıktır zaten.

Bazen, anonim bir kamuya ama çoğunlukla da yakınlarımıza bazı sorunlarımızı ifade ederiz ve çoğu kez niyetimiz bir çözüm önerisi beklemekten çok, sadece paylaşmaktır. Mesela birisine "Bahçedeki çiçeklerimi çalmışlar" dediğimizde, beklediğimiz muhtemelen bize çözüm yollarının önerilmesi değil, üzüntümüzü diğerleriyle paylaşmaktır. Burada niyetin doğru okunması analitik düşünmekten çok, sezgiye bağlıdır ve büyük ölçüde bağlamsaldır. Normal diğer bir deyişle tipik insanlar hem onları mutlu edenleri (mesela beğendikleri bir kitabı, bir filmi, bir mekânı) hem de mutsuz edenleri ifade ederek diğerleriyle paylaşmak isterler. Biz diğerinden sorunumuza bir çözüm yolu önermesini beklediğimizi ifade etmemişken ve sadece duygularımızı paylaşmak isterken o bize akıl verdiğinde kendimizi dışlanmış hissedebiliriz. Aynı şekilde, ciddi veya ölümcül hastalıkları olanlara söylenen "Sen güçlüsün, yeneceksin" gibi sözler, iyi niyetle söylenmiş olsalar bile, onların kendilerini yalnız hissetmelerine yol açabilir. Yalın, somut, içten ve diğerinden bir beklenti içermeyen, ona ne yapması gerektiğini ima etmeyen ifadeler muhtemelen çok daha etkili olur. İlkinde yine "sen" dilinin bir versiyonuyla karşılaşıyoruz. "Halden anlamak" Türkçedeki başka bir harika sözdür. Can kulağıyla dinlememişsek, halden nasıl anlayabiliriz ki?

Kendini ifade etmekte biraz dürtüsel bir yön de vardır. Belki de bu sebeple birçok insanın kendini ifade etme eğilimi, muhataplarını anlamaya çalışma isteklerinin önüne geçer. Yine aynı sebeple çoğu kişi birisini dinlerken ona vereceği yanıtı veya karşılığı düşünmeye başlar. Yine de buradaki, "geveze"lerde ve dışa dönüklerde belirginleşen dürtüsellik denetlenemez değildir. Yargılarını askıya alabilmek ve fikirlerini hemen ifade etmeden kıdemlendirmek gibi iletişimi güçlendiren beceriler, yeterince emek ve zaman harcanarak kazanılabilir. Öte yandan, yazım stilleri, cümlelerinin uzunluğu, seçtikleri veya oluşturdukları soyut kavramlarla okuyucular için elek işlevi gören bir bariyer oluşturan kimi yazarlar da vardır. Kimi dar ama kendine hitap eden bir okuyucu kitlesine ulaşmayı ister kimisi her okuyucuya. Kimi aforizmalarla yazar (mesela Nietzsche) kimi soyut, kavramsal bir dille. Kimi fikirlerini emek harcanmaksızın anlaşılmamasını sağlayacak kadar değerli bulur kimi herkes kolayca anlasın ister.

İletişim rutinlerimiz bozulduğunda, hayatımızda önemli bir yeri olan bir yakınımızı artık anlayamamaya başladığımızda, çoğu kez pek de sağlam dayanakları olmayan bir süreklilik sergileyen gerçeklik hissimiz de zedelenir. Bir yakınımızın zihinsel bir sorun sebebiyle artık bizi tanımamaya başladığını düşünelim örneğin. Ne korkunç bir histir bu! Yakınımız olan diğerini artık tanıyamamaya başladığımızda, gündelik hayatımızın biraz da kolayca varsayılan kesinlikleri inandırıcılıklarını yitirmeye başlar. Bir sevdiğimizin ("anlamlı öteki"nin) bizim için önemli olan bir gerçeği bizden gizlediğini düşünmeye başladığımızda (örneğin aldatıldığımızdan kuşkulandığımızda), ona olan güvenimiz zedelendiğinde de gerçeklik hissimiz zayıflar ve gündelik hayatın varsayılan kesinliği yerini şüpheye bırakır. Bu konumda çoğu insan kendini zayıf hisseder çünkü diğerine inanma ihtiyacının baskısı altındadır. Hayatı adeta elinin altından kaymaktadır. Diğerini onu tanıyamamaya başlayarak tanıyabileceğimiz gibi kendimizi de kendimizi tanıyamayarak tanıyabiliriz. Mesela kendimizi yapacağımızı hiç düşünmediğimiz, kendimize yakıştıramadığımız davranışlarda bulunurken bulduğumuzda! Böylece, bizde bize direnen bir yön olduğunun da farkına varırız. Kendimize karşı tamamen saydam değilizdir. Böylece diğerlerine "Beni benden daha iyi mi tanıyorsun?" dememiz zorlaşır. Kendimizin mutlak hâkimi değilizdir. Anlamak dünyayla ilişkimizin bir boyutuysa, bundan onu anlamaya çalışmak zorunda olduğumuz sonucu da çıkar. Anlayamayabiliriz ama anlamaya çalışmamak elimizde değildir. Kaygı gibi anlam arayışı da insan zihnini çekip çevirir. Hayatına kendi elleriyle son veren çoğu insan bunu mutsuz olduğu için değil, mutsuzluğuna bir anlam atfedemediği için yapar. Sanki, psişik hayatları bedensel hayatlarından önce zaten sona ermiştir, cümleyi yazmışlardır ve sadece son adımı atıyorlar, noktayı koyuyorlardır.

Birbirimizden farklı oluşumuz diğerini anlama isteğimizi koşullar. Farklılık hep az çok bir uyumsuzluk da yaratır ve öbürünü anlamaya çalışmak da bu sorunu çözme yolunda atılan bir adımdır. Diğerini kabul etmemiz aramızdaki uyumsuzluktan kaynaklanan çatışmaları da kabul etmemiz anlamına gelir. Fakat birisini kabul edebilmemiz için onu az çok anlamamız gerekir. Yargılandığımızda kendimizi kapatırız çünkü kabul edilmediğimizi hissederiz. Böylece yargılayan kişi, diğerini tanımak şansını ve fırsatını kaybeder. Bu şansı kaybetmek, diğeriyle yakınlaşma şansını da yitirmek demektir. Ona yakınlaşma şansını yitirmemiz ise, onu ayakları yere basan bir sevgiyle sevme şansını kaybetmemiz demektir.

Habermas şöyle yazar: "Anlamanın öznelerarasılığı olmaksızın bilginin nesnelliği de olmaz".[3] Türkiye'de kimi okuryazarların uzak durduklarını beyan ettikleri "kahvehane muhabbeti",

[3] Jürgen Habermas, Doğalcılık ve Din Arasında: Felsefi Denemeler, YKY, İstanbul, 2012, s. 165.

büyük ölçüde örtük bilgiye ve sezgiye yaslanır ve tam da bu yüzden kahvehaneler "halkın nabzı"nın ölçülebileceği mekânlardır. Kahvehaneler halkın nabzının attığı mekânlardır. Bence, bir entelektüelin vazgeçemeyeceği mekânlardır. Kahvehaneler geçmiş tecrübelere dayanan öngörülerin ve beklentilerin ifade edildiği ama analitik ve refleksif düşünmenin öne çıkmadığı, konudan konuya atlanan bir ortaklık mekânıdır. Tipik bir kahvehane müdavimi, evine gidince o gün ne konuşulduğunu unutuyordur muhtemelen ama bu biraz da gündelik hayatın ritüelistik doğasından ileri gelir.

Düşündüğümüzle ifade ettiğimiz her zaman örtüşmez. Bazen ifademiz düşüncemizden farklılaşır fakat böyle durumlarda bile çoğu kişi ifademizden ne düşündüğümüzü anlar. Ben bir öğretim üyesiyim ve öğrencilerimin sınav kâğıtlarında yazdıklarının düşündüklerini, akıllarından geçeni yansıtmadığına sık sık şahit olurum. Hatta çoğu kez yazdıklarından çok, yazarken akıllarından geçeni hatırlar ve itirazlarını da buna göre yaparlar!

Öznelerarası iletişim, ya diğerlerini fuzuli kılan bir bireysellik ya da diğerine muhtaç bir zavallılık akıl yürütmesinin ötesinde cereyan eder. Yüz yüze ve sözlü iletişim ortamında hem ilişkisel hem de otonom olabiliriz. Fakat kendimize karşı mutlak, diğer bir deyişle istisnasız biçimde saydam olamayacağımızdan, diğeriyle tam bir yakınlık kurmamız da imkânsızdır. Hatta belki de kendi kendimize saydam olmadığımız için diğerine anlatır ve konuşuruz ki bu noktada zannedersem yine Lacan'a yaklaşıyorum. Dile bir kez girince ondan bir daha çıkamamak anlamında sürekli olarak anlatırız. Raymond Williams'ın bakış açısında her konuşana anadili miras kalmıştır.[4] Fakat belki de daha doğrusu her konuşan anadiline miras kalmıştır. Sağduyu zihniyetin yani düşünme biçimimizin habitusudur ve kişilerarası iletişim bu habitusun hem ortamı hem de kurucusudur. Bu bağlamda Ferenczi travmaya dair çok ilginç bir görüş beyan eder. Travma insanın başına geleni, maruz kaldığını anlamlandıramamasına yol açan bir "fazla" ile (excess) karşılaştığında ortaya çıkar. Olayın anlamlandırılamaması ile psişik parçalanma birbirine eşlik ederler.[5] Lacan'ın travmaya yaklaşımı da pek farklı değildir. Lacan'a göre gerçek (real) sembolleştirilemez ve travma da bu anlamda gerçeğin bir karışması, bir müdahalesidir.[6] Ben Lacan'dan ilham alarak ve onun çizgisinin aurası içinde ilerlemeyi deneyerek ama yazacaklarımın onu yansıttığını iddia etmeksiniz, şunları yazmak istedim: Gerçek (real) kendimizi, kendimizi tanıyamayarak tanımamıza yol açandır. Kendini özerk ve sorumlu bir birey sayarken, yola park etmiş bir arabaya çarptıktan sonra hiç düşünmeden kaçmak, plan bile yapmadan ve aniden yalan söylemek bu anlamda gerçeğin işaretidir. Yani alışılageldik kendilik algımızı bozan her neyse, o gerçeğin işaretidir. Bu bozulma çoğunlukla olumludan olumsuza doğru olur. Zira tipik insanlar kendilerini biraz abartırlar.[7] Birini kaybetmek de bazen aniden olur. Hazırlıksız yakalanırız ve kalkanlarımız henüz cebimizdedir. Öyle, birden ortada kalırız. Başımıza geleni anlamamız bile zaman ister. Bu yüzden ani kayıplar bize gerçeğin işaretini verir. Hicran veya yas duygusu hissi diğerinin gerçeğinin işaretidir. Onu kendime indirgeyemediğimi gösterir çünkü. Yas çekerken diğerinin ikame edilemezliğini anlarım. Bu yüzden, bilinçli seçimlerimizden, planlanmış yeniliklerden ve bu yolda sergilenen cesaretten gerçeğe dair çok şey beklemiyorum. Kesintiler, direnmeler, süreksizlikler, aniden oluşanlardır gerçeğin işaretleri. Kafamızı karıştıranda, hesabımızı bozanda, yeniden başlatanda ve yıkıp yeniden yaptıranda, başımıza gelendedir. Doğmamızda, ölmemizde ve yas çekişlerimizdedir. Yası dile getirmek çok zordur. Yas paylaşılması zor bir yaşantıdır. Onun için ateş düştüğü yeri yakar denir. Yas sembolleştirilmesi zor olduğu ölçüde gerçeğe işaret eder. Kendimizi, kendimizi tanıyamayarak tanırken, ideallerimizi ve masumiyetimizi de kaybedişlerimizdedir gerçek (real). Gerçek oyunbozandır. Bu yüzden de iyi ki vardır. Gerçeğin (real) işareti, gerçeklik hissimizi bozanda, bu yüzden gündelik hayat oryantasyonumuzu kaybetmemize yol açandadır. Mesela eşinizin sizi aldattığına dair bazı işaretleri öğrendiğinizde yaşadığınız oryantasyon kaybındadır. Artık hemen hiçbir şey eskisi gibi değildir. Bu dayanılması zor bir deneyimdir. Mihenk taşlarınız eksilmiştir. Gündelik hayatın onsuz olmaz ama aslında sağlam olmayan kesinlikleri aşınmıştır. Öylece ortada kalırsınız. Gerçek, gündelik hayatı mümkün kılan kesinlik algılarımızı sürekli aşındıran bir törpüdür. Gerçek bir ömür törpüsüdür. Kafamızı sürekli çarptığımız bir şeydir. Ben bunu nasıl yapabildim, ben kimim ki dedirtendir. Hâkim olamadığımızdır.

Birisine kendimizi açtığımızda, kendimizi ona yakın hissederiz, kendimizi kapadığımızda da uzak. Diğeriyle konuşmak için, farazi bir üçüncü, diğer bir deyişle "o" da gereklidir. Üçüncü kişinin varlığı, sadakatin ve bu bağlamda hem sırrın hem de özel olmanın imkân şartıdır. Birisi için tekel konumunda olduğumuzda kendimizi özel hissederiz. Bebeklerin annelerinin yegâne sevgi nesnesi konumunda olmayı arzulamalarında olduğu gibi. O yüzden, birine yaklaşmak bazen diğerinden uzaklaşmak demektir. Özellikle

[4] Michel Bourse, Halime Yücel, Kültürel Çalışmaları Anlamak, Çeviren: Halime Yücel, İletişim, İstanbul, 2017, s. 42.

[5] Adrienne Harris, David Lichtenstein & Chris Christian, "To Whom Does the Subject Speak? Between the Relational and Lacanian Schools of Psychoanalysis: A Conversation With Adrienne Harris and David Lichtenstein, Moderated by Chris Christian", Studies in Gender and Sexuality, 16:4, 2015, s. 231.

[6] Adrienne Harris, David Lichtenstein & Chris Christian, "To Whom Does the Subject Speak? Between the Relational and Lacanian Schools of Psychoanalysis: A Conversation With Adrienne Harris and David Lichtenstein, Moderated by Chris Christian", Studies in Gender and Sexuality, 16:4, 2015, s. 240.

[7] Shelley E. Taylor, Jonathon D. Brown. "Positive Illusions and Well-Being Revisited, Seperating Fact from Fiction, Psychological Bulletin, July 1994, Vol. 116, No. 1, s. 21-27.

romantik ilişkilerde, üçüncü bir kişiye yaklaşırken ikinci kişiye, partnerimize olan yakınlığımızı koruyamayız. Eğer bu yakınlaşma-uzaklaşma ilişkisi olmasaydı, romantik ilişki partnerimizin iç dünyamızdaki yerini de koruyabilirdik ama böyle yapamayız. Nefret de bir yakınlık biçimidir ama istenmeyen bir yakınlık! Nefret ettiğimiz birisine kayıtsız kalmamız imkânsızdır. Onu bir âşık kadar düşünür, merak eder ve onunla ilgileniriz. Ona dair olumsuz hayaller kurarız. Nefret de aşk kadar kalımlıdır. Öfke ve kızgınlık gelip geçer ama nefret dirençlidir. Nefret yaşantısında sanki sekteye uğramış bir iletişim vardır ve nefret de bu engeli ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Biz, asıl hedefi nefret ettiğimiz kişi sanırken yanılıyoruzdur, asıl hedef aramızdaki ilişkiyi bozandır. Çoğu nefret, aradaki örtük engel ortadan kalktığında aşka dönüşecek gibidir ve zaten aslında o engeli ortadan kaldırmaya yönelmiştir ama biz bunu bir sebepten ötürü bilmek istemeyiz. Öte yandan, iktidardan arınmış bir kamudaki rasyonel iletişimi pek çok kapalı kapıyı açacak bir anahtar, bir maymuncuk veya bir tür aşı gibi gören Habermas'ın bu bakış açısı, kilit sorunları çözebilmek için sağlam bir bakış açısını sunmaktan çok, zaten pek çok sorundan arınmış bir kamuyu ve iletişimi varsaydığından, tatminkâr olmaktan uzak. Diğer bir deyişle, zaten ulaşılamamış hedefleri varsayıyor. Bu kadar rasyonel olursanız, çözülmeyecek kaç sorun kalabilir ki! Ayrıca iletişimin bu kadar rasyonelleşmesini beklemek pek gerçekçi de değil. Rasyonel bir iletişim ne kamusal ne politik düzlemlerde tüm sorunları çözebilir. Kaldı ki, vurgulanmış bir rasyonalite de kendi hiyerarşisini kuracaktır. Demokratik siyaseti mümkün kılan, toplumun saydamsızlığıdır diyebiliriz siyaset kuramcısı E. Laclau'yu izleyerek.

Peki diğerini tanımayı ve anlamayı niye isteriz? Çünkü çoğu kez merak ederiz. Bazen sadece bir insanı merak etmekle başlar her şey, o sizin yanınızda diye kendinizi şanslı hissetmenizle zirvesine çıkar ve onu artık merak etmemeye başlayınca da biter. Değer verdiklerimizi sevmediğimiz de olur. Merakın ne getireceği belli olmaz. Merak ettikçe tanır ve tanıdıkça sevebiliriz. Ama her şeyin ötesinde, birbirimizi az çok anlamasak sosyal bir hayat kurulamazdı. Birbirimizi az çok anlayacak şekilde biçimleniriz. Çatışmak için de birbirimizi az çok anlamamız gerekir. Bourdieu, parlak zekâsını yansıttığı bir saptamasında kavga etmek için pek çok müştereğimizin bulunması gerektiğini yazmıştı. En azından neyin uğrunda mücadele etmeye değer olduğu konusunda uzlaşmış olmamız gerekir ki kavga edebilelim! Bu uzlaşmanın bilinçli olması şart değildir elbette, hatta çok kez örtük bir uzlaşma söz konusudur.

Anlaşılmamak bazen agresyona maruz kalmak gibi algılanır. Şöyle bir durum düşünelim örneğin: Siz bir avukatsınız ve muhatabınız da bunu biliyor ama mesela sizin normlar hiyerarşisinin anlamını bilmediğinizi varsayarak konuşuyor. Bu durumda, sizin bu ifadeden, muhatabınızın herhangi bir avukatın bilmesi gereken önemli bir hususu sizin bilmediğinizi düşündüğü sonucunu çıkarmanız ve bu sonucu da bir küçümse(n)menin işareti olarak yorumlamanız mümkündür. Aslında sizin yetersiz olduğunuz ima edilmektedir. Hatta, özellikle sosyal medyadaki gözlemlerimden yola çıkarak, aynı sebeplerle tetiklenen "akademisyen öfkesi" denebilecek bir öfkeden bahsedilebileceğini sanıyorum. Sürekli olarak anlaşılmamak bir boşluk hissine de yol açabilir.

İçten ve yalın olanın kendine özgü bir derinliği vardır bu derinlik insana çok yakışır. Derindir çünkü ötesi yoktur ve ötesini aramaya gerek de yoktur. İçten ve yalın konuşmalar diğerinin savunmalarını tetiklemez. İncelik de derindir. Nezaket de inceliklidir. Bazı konular konuşulmadan kalır ama iki taraf da konuşulmadan kaldığını ve bunun sebebini bilir. Birbirlerini anlamışlardır. Anladıkları için konuşmazlar. Sanki onların yerine ilişkileri konuşmuştur. Bu da ötesi olmayan bir ilişkidir. Anlaşılmak ve diğerince kapsanmak bir yakınlık hissi doğurur. Paylaşmak yakınlığı yakınlık da çok kez sevgiyi beraberinde getirir. Türkçede "Ağlamayan çocuğa meme vermezler" diye bir söz var. Bu söz anlaşılmayan, diğerince kapsanmayan öznenin kendini diğerine duyurmak için kendini ifade etmekten ümidini kesip, kendini ileriye sürmesini (self-assertion) dile getirir. Kendini ifade etmenin daha agresif biçimlerini kullanmayı tercih etmektedir. Bu tavrın bir benzeri Türkiye'de sayısız sürücünün sergilediği, trafikteyken, öndeki aracın sürücüsünü klakson çalarak "dürtme" davranışıdır. Bence bunlar eşyapılıdır. Aynı mantığı sergilerler. Diğerini "dürtmek" amacıyla ona klakson çalmayı adet haline getiren sürücü, çakarlı, sirenli trafikte öncelikli bir araç gibi davranarak, diğerinin onu fark etmesini sağlamaya çalışmaktadır; zira diğerinin normal olarak onu algılamayacağına veya umursamayacağına inanmaktadır. Bundan ötürü de ağlayan bir çocuk gibi klaksonunu çalmaktadır. Bunun sebebi muhtemelen, çocukluğunda diğerince (significant other) yeterince kapsanmamış olmasıdır. Kameralara el sallayan insanlar gibi, varlığını diğerlerine göstermek istemektedir. Ama bu kez gülümseyen birisi yoktur. Muhtemelen kendisi de ulaşılması kolay olmayan, biraz kapalı biridir. Sözel olmayan iletişimin gevezesidir. Tipik bir geveze de diğerinin -kendi başına bırakıldığında- onu fark etmeyeceğine, anlamayacağına inanan biridir muhtemelen. Baudelaire "Nerede değilsem orada iyi olacakmışım sanıyorum" demiş. Geveze, Baudelaire'in sözünü ettiği gezgin tipinin sözel görünümü gibidir. Söylemediği hep daha iyi olacakmış gibidir. Atasözünün ağlamayan değil de konuşmayan çocuğa meme vermezler versiyonunu sahiplenmiştir. Psikanalistler Bion'un "containment", Winnicott'un "holding" diye ifade ettikleri, Türkçede diğerini kapsamak diyebileceğimiz ego işlevlerini zayıf bir ego yerine getirmekte zorlanır. Eksilmeden verebilme hissi güçlü bir egoya işaret eder. Birisini can kulağıyla dinleyebilmek de güçlü bir egoyu gerektirir. Çünkü kendi kaygınızı taşıyamıyorsanız, ufkunuz da daralır ve diğeriyle meşgul olma beceriniz sakatlanır. İnsanlar yalnız ayaklarını değil hayallerini de yorganlarına göre uzatır ve yorgandan sorumlu olan makam da egodur. Sosyal medyada özellikle anonim hesaplarla yazanlardan bazıları orada, kendilerinden ahlaki olarak beklediklerinin düzeyini düşürüyor çünkü egoları bireyliklerini anonim bir ortamda yitirmelerine engel olamayacak kadar zayıf. Nitekim söylemleri de diğerlerini

kapsayabildiklerine işaret etmekten uzak kalıyor. Böylece sosyal medya ile bir kitle toplumu kuruluyor.

Anlayış bağlamsaldır. Türkiye'de birbirini tanımayan, sokaktaki, kamusal alandaki herhangi biri olarak karşılaşan insanların, birbirlerine aile terimleriyle hitap etmelerine sık rastlanır: Teyze, abi, abla, birader, kardeş, bacı, amca, dede vb. Bu hitap etme biçiminin kültürel anlamına uzak insanlar onu lafzi okuyarak mesela "Ben senin nereden ablan oluyorum" diyebilirler. Bu hitap tarzı seçilir, çünkü Türkiye'deki kolektivistik kültürel ana caddede ahlakın etki alanı grubun sınırlarıyla örtüşür ve bu da herhangi biri olarak insanlar arasındaki ilişkilerde bir ahlaki boşluğa sebep olur.[8] Aynı boşluk, Türkiye'de hukukun da boşlukta çalışmasının ve sık sık patinaja düşmesinin sebeplerinden biridir. Zira hukuk toplumsal ahlakça desteklenmeden çok yol alamaz. Bu boşluğu gidermeye yönelik olarak, insanlar herkesin ve hiç kimsenin alanı diyebileceğimiz kamusal alanda diğerlerine kötü bir niyetle yaklaşmadıklarını ifade etmek için, onlara aile terimleriyle hitap edebilirler. Çünkü bu hitap biçiminin etkileşim için gereken kişilerarası güveni oluşturacağını düşünürler.[9] Bu tutum, sosyal güvenmezliğin asıl veya karine kabul edildiğine işaret eder. Güvenilirliğin ayrıca ispat edilmesi gerekir. Bu yüzden de güvenilirliğini ispat külfeti veya yükü iletişimi başlatacak kişiye düşer. Gündelik hayatın bu gibi iletişim rutinlerini büyük ölçüde sosyal özneler kendileri kurar ve hariçten gelen biri için bu sokak dili çok yabancı olabilir. Adeta sudan çıkmış balığa dönebilir.

Anlayışın sosyal bağlamına zihniyet veya düşünme biçimleri de dahildir. Türkiye'de güçlü zihniyetler olan pratik düşünme ve sinizm hem gündelik hayatta hem de kamusal alandaki iletişimin bağlamını az çok şekillendirirler. Sinik zihniyet, kişileri insanların eylem ve sözlerinin ardına, beyanlarının gerisine, ifade edilene yansımadığı varsayılan "gerçek" niyetlerini keşfetmeye yönlendirir. Şu var ki niyet okumak da insanları harekete geçirdiği varsayılan bencilce motifleri ortaya çıkarmak amacıyla yapılır. İnsanların genellikle ilkelerine veya değerlerine göre davranmadıkları karinesi kabul edilir. Sosyal özneler, sosyal yabancılar arasındaki kişilerarası tüm etkileşim ve iletişimin mikro komploların örgüsüyle dokunduğu örtük bilgisiyle hareket ederler. Sözler sadece bir kılıftır ve ikiyüzlülük ve samimiyetsizlik karinedir. Böylece bir başlangıç noktası bulunamaz ve bir döngüye girilir. Zira güvenmezlik asıldır. Bir tutunma noktası yoktur. Muhatabın ikna olması mümkün değildir zira samimi olduğunuza bir türlü inanmaz. O zaman da tüm sözel iletişim boşlukta cereyan eder ve rölantide işler. Yüksek düzeyde "sen dili" kullanılır ve bu da iletişimi kilitler. Kalımlı bir güvenmezlik tutumu her yere sirayet etmişse artık bir başlangıç noktası da yoktur. Türkiye'de sinizm sadece resmi otoritelere yönelik değildir gündelik hayatın sokağına da derinlemesine sirayet eder; adeta tüm kamusal iletişim bağlamını şekillendirir. Kilit bir sorundur zira diğer birçok önemli sorunun çözülmesi sinik zihniyetin güçsüzleşmesine bağlıdır. Güvensizlik gelip geçici bir duygusal durum iken güvenmezlik bir tutumdur, yapısal, organize ve kalımlıdır. İyi niyet ve kötü niyet algıları, iletişimin duygusal tonunu şekillendirirler. İyi niyetli iletişim açıktır, kötü niyetli iletişim kapalı. Türkiye'de sosyal ve siyasal kimlikler gibi sosyal yabancılar arasındaki iletişim de kapalı olmaya eğilim gösterir.

Bir olay anlatayım. Bir yaz akşamüstü Boğaziçi'nde sahilde yürüyordum. Çekek yerinde duran bir sandala konmuş birkaç martı vardı. Sandalın yakınındaki bankta oturan bir adam, martılardan birine sürekli küfrediyordu. Onunla konuşmak istesem, ne derdim diye geçirdim aklımdan. Bir martıya küfreden birisine ne söylerdim; daha doğrusu neyi söylersem onunla iletişim kurabilirdim. Bu düşüncelerin benzeri, yaşadığım semtte sokakta yürürken yüksek bir binanın önünde biriken kalabalığa denk geldiğimde, 4-5 kişilik küçük bir grubun, apartmanın terasına çıkmış ve muhtemelen hayatının son muhasebesini yapmakta olan birisine, aşağıdan, eğlenen bir ses tonuyla "atla, atla" diye bağırdıklarına şahit olduğumda da aklımdan geçmişti. Onlara nasıl hitap edebilir, daha doğrusu ulaşabilirdim? Muhtemelen bu benim iletişim becerilerimi aşan bir beceriyi gerektiriyordu. Ben bahçeli bir binada oturuyorum ve bahçeye bazen bahçe çitinin üzerinden içine idrar yapılmış şişeler atılıyor. O şişeleri atanlardan birisiyle karşılaşsam, acaba ona ne diyebilirim? Utanmaksızın onunla konuşabilir miyim? Sırf bu nedenle bile görmezden gelir miyim? Bilemiyorum. Acaba herkesle her zaman konuşabilir miyiz? Sanmıyorum. Martıya küfreden adamla konuşmanın bir yolunu bulamamıştım çünkü onu anlamanın sembolik bir yolunu bulamamıştım ve bu da benim için muhtemelen Lacan'ın gerçek (real) dediğiyle karşılaşma anıydı. Sözü geçen adam, sandala konmuş martıya küfrederken belki de psikotik bir epizoun içindeydi (aslında pek de öyle görünmüyordu) veya sadece eğleniyordu. Bana oldukça yabancı bir eğlenme biçimi!

Özellikle, gelip geçici olacağı varsayılan karşılaşmalarda, hitap ettiğim birçok insanın üçüncü kelimeden sonra hayal kurmaya başladıklarını zannediyorum. Dikkatlerini daha uzun boylu sürdüremiyorlar. İletişimi bir değiş tokuş modeli üzerinden

[8] Karş. ve bkz. Hofstede, Geert. "Value Systems in Forty Countries: Interpretation, Validation and Consequences for Theory", Cross-Cultural Contributions to Psychology, Ed. by Lutz H. Eckensberger, Walter J. Lonner, Ype H. Poortinga, Swets and Zeitlinger B. V., Lisse, 1979 içinde; Geert Hofstede, Cultures and Organizations -Software of the mind-, McGraw-Hill Book Company, London, New York, 1991.

[9] Kamusal alanda güvenin aile terimlerinin kullanılmasıyla sağlanması konusunda: Alan Duben, "The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey", Sex Roles, Family & Community in Turkey, Edited by Çiğdem Kağıtçıbaşı with the assistance of Diane Sunar, Indiana University Turkish Studies, 1982 içinde, s. 84.

kurmanın da bu eğilimi beslediğini zannediyorum. Sözü geçen insanlar bir an önce "sadede gelmemi" bekliyorlar. İletişimi araçsalcı bir zeminde kuruyorlar. Konuşma ne kadar basit, kısa ve "yararlı" olursa o kadar iyi!

Birçok insan da önermelerini veya saptamalarını soru formunda dile getiriyor. Örneğin, "varsaydınız mı" değil de "neden varsaydınız" gibi. Diğer tarafça beyan edilmemesine rağmen, varsayılanı ona doğrulatma formunda soru sorulması, bazı konuların tartışmaya kapalı yani kesin olduğunun düşünüldüğüne işaret eder; diğerinin bu "yasaklı" alana girmesini engellemeye yarar ve bu tavır diğerinin savunmalarını tetikleyip iletişimi bozabilir. Doğrulatma kalıpları tartışmaya kapalı tutulanları örtük olarak içerir. Ben ardında dokunulmaz önermeler gizlenen soru formundaki ifadelere yanıt vermemeyi tercih ediyorum. Çünkü burada artık açık bir iletişim yani diyalog yok. Saygı göstermekle saygısız davranmamak arasında bir fark var. Böyle bir örtük yasak varsa, iletişime artık bir müdahale var demektir.

İletişimi "sen dili"nden daha çok bozan yoktur. Gündelik hayatta ve sosyal medyada diğerlerine inanılmaz ölçülerde yakıştırma, yansıtma ve atıf yapılıyor. Bu bir tür hamallık. "Sen dili" ibaresi, samimiyet ve yakınlığı ifade eden "sen" zamirine gönderme yapmaz. Sen dili, diğerini nesneleştirmek, ne yapmasının veya ne düşünmesinin onun için uygun, gerekli veya faydalı olduğunu belirtmek, onu küçümsemek gibi anlamlara gelir. Siz diğerini zaten avucunuzun içi gibi bildiğinizi düşündüğünüzden, onunla konuşmanız da ona gerçekte ne olduğunu belirtmeye odaklanmıştır. Türkiye gibi sinik zihniyetin güçlü olduğu kültürel bağlamlarda sen diline çok başvurulur. Birisini bir kesimin, bir kültürel, sosyal veya politik eğilimin, bir grubun numunesi seçerek, parmağınızla gösterircesine işaret veya ima etmeniz onun farkını ve özerkliğini hiçleyen agresif bir tavırdır. Bu da sen dilinin bir görünümüdür. Birinin şahsını değil fikrini eleştirmiş sayılabilmemiz için, ifademizden onun kimliğinin anlaşılmaması gerekir. Ben dilini kullanmak daha yüksek bir bilişsel kapasite ve içgörü düzeyini gerektirir.

Türkiye'de birçok evde âdet olduğu üzere, ayakkabıların apartman dairelerinin kapılarının önüne bırakılmasında da bir ileti vardır. Bu örtük ileti, evin temizliğinin apartmanın kamusal alanı sayılabilecek olan apartman holünün temizliğinden daha önemli olduğu ve daha da geniş anlamda ailenin yararının kamununkinin önünde olduğudur. Ev için makbul olmayan eşya kamusal alana bırakılabilir ve bunda bir sakınca yoktur; çünkü o ikincildir.

Ben dili ve sen dilinin yanına dedikoduda örneklenen o dilini de ekleyebiliriz. Üçüncü kişiden bahsederken kendimizi sık sık unuturuz. Belki çoğu insan kendini anlatmaktan pek hoşlanmaz. Fakat bazen de kendimizi, kendimizi anlatarak unuturuz.

İnsanın zihnindekileri yoğurması ve çöp gibi hemen dışa atmaması da düşüncelere saygının işaretidir. Bazen düşünceleri de misafir etmek gerekir. Birçok insan fazla hızlı düşünür, düşüncelerinin kıdem kazanmasına izin vermez.

Birçok ilişki, yakınlık/uzaklık dengesi iyi kurulmadığı için bozulur. Sözü geçen denge, iletişimde de yakınlık/uzaklık dengesinin kurulmasını gerektirir. Bana "Profesör oldun mu?" diye çok sorulmuştur; birçok yeni evliye çocuk sahibi olup olmadıkları, birçok gence evlenip evlenmedikleri sorulur. Çünkü normal veya tipik olan budur ve diğerinden beklenen de buna uymasıdır. Böylece soru içinde bir beklenti hatta talep de barındırır. Demek ki soruyu soran kendinde bunu beklemek hakkını da bulmaktadır. Böylece diğerinin özerkliği ve farkı hiçe sayılır. Muhtemelen, kolektivistik bir ana caddesi olan topluluklarda daha sık karşılaşılan bir iletişim formudur bu. Bu iletişim formu benliği rollerin tanımladığı örtük bilgisine ve bir zihniyet biçimine de işaret eder.[10] Sinizm kadar kolektivizm de Türkiye'deki zihniyetin ana caddelerinden birini oluşturur. Bunlara pratik aklı da eklemek gerekir. Bu büyük üçlü, Türkiye'deki bazı önde gelen iletişim kalıplarını oluşturur. Hofstede'nin işaret ettiği üzere, kolektivistik kültürlerde iletişim yüksek derecede bağlamsaldır.[11] Soyut ve kavramsal ifadelere daha az başvurulur da diyebiliriz zannedersem. Öte yandan, şehirlerarası, uzun mesafeli yolculuklarda seyahat ederken eğitimli, kentli ve bireyselleşmiş ya da modern kişiler genellikle kitaplarına veya müziklerine gömülür ve yanlarında oturanları tanımak için özel bir gayret göstermezlerken, daha geleneksel yolcular yanlarındakilerle konuşmaya dönük ve iletişime daha açıktırlar. Tanımadıkları insanlara zorlanmadan hayatlarını anlatabilir ve kolay yakınlaşırlar. Oysa kentli eğitimliler zor yakınlaşır, mesafelerini korur ve belki de bir daha hiç görmeyecekleri bu insanları tanımak için isteklilermiş gibi durmazlar. Bu da onların iletişimi araçsallaştırdıklarının bir işareti sayılabilir. Ne de olsa onlar için ilişkiler verili değil iradidir. İlişkiler asıl sayılınca diğerleriyle iletişim kurmak için özel bir sebebinizin olması gerekmez ama diğer durumda gerekir ve bu gerekçeyi gelip geçici bir seyahat sırasında düşünmek kentli bireyler için daha zordur. Eğitimsiz ama geleneksel insanların kendilerine özgü bir sıcaklıkları vardır ve belki de cehaletin erdemlerinden biri de budur. Türkiye'de genellikle buluşma saati verilir ama ayrılık saati belirlenmez. Hatta bu düşünülmez bile. Bunun müzakeresi ayıp sayılır. Görüşmenin sonlandırılması gerektiğinde ise meşru bir gerekçe belirtmeniz gerekir ("kusura bakma, annem bekliyor" gibi).

[10] Holistik dünya görüşünde bireyi statüsünden ayırt etmek için bir çaba gösterilmediği konusunda bkz. Richard A. Shweder (with Edmund J. Bourne); "Does the Concept of the Person Vary Cross-Culturally", Richard A. Shweder, Thinking Through Cultures: Expedition in Cultural Psychology, Harvard University Pres, Cambridge, Massachusetts, 1991 içinde.

[11] Geert Hofstede, Cultures and Organizations: Software of the Mind, HarperCollinsBusiness, 1994, s. 67

Semiramis YAĞCIOĞLU

Yazınsal iletişim ve semptom olarak adıllar

Her yazar, iletişim kurabileceği bir okuru şiddetle arzular.

"İyi okur, benim kardeşim, ikizimdir"

Vladimir Nabokov, "Lectures on Literature"

Nobel Edebiyat Ödüllü (1993) yazar Toni Morrison yazınsal iletişimi, yazar ve okur arasında gerçekleşen, neredeyse gerçek zamanlı söyleşiye benzer bir süreç olarak tanımlıyor.

"Dilimin boşlukları ve aralıkları olmalı ki okur içine girebilsin. Sonra biz (sen okur, ben yazar) bir araya gelip bu kitabı oluşturalım, deneyimi duyumsayabilelim" (1994: 160).

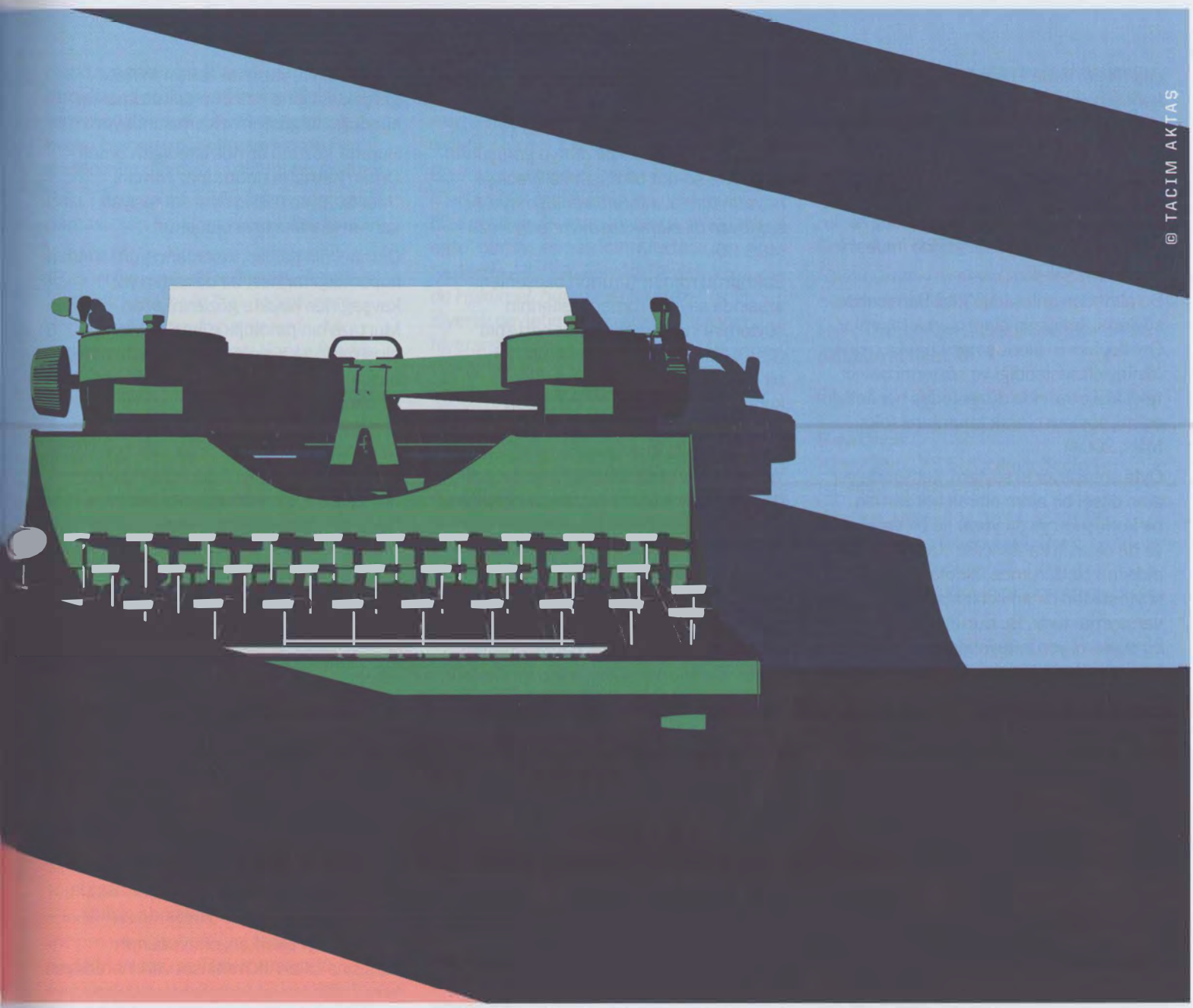
Dixon ve Bertolussi (1996) deneysel çalışmalardan yola çıkarak, okurların, yazınsal metinleri, iletişimsel bir durum olarak işlemlediklerini ve okuma edimini, tıpkı Morrison gibi, yazar ile söyleşiye girmek olarak algıladıklarını savlıyorlar. Ancak dilbilimsel çalışmaların modellediği karşılıklı konuşmadan farklı olarak, yazar ve okur arasında kurulan iletişimde, iki kişi arasında gerçekleşen bir söyleşide taraflardan birinin söylediği bir sözü karşı tarafın tamamladığı ve yanlış anlamaların olması halinde, düzeltmelerin yapıldığı bir iletişim sürecinden farklı bir işbirliğinin kurulduğuna işaret ediyorlar. Biliyoruz ki, çoğu zaman yazar metnini başka bir zamanda ve başka bir kültürün kucağında yazmış olduğundan, okurun, okuduğu metne dair oluşturduğu zihinsel tasarımları, yazar ile paylaşıp ondan geribildirim alması mümkün değildir. Ama bu durumun, onun eserinin çeviri yoluyla, başka bir coğrafya ve kültür içinde yetişmiş okurlarıyla buluşup, çok sevilmesine engel olmadığını da biliyoruz. Marquez'in "Yüzyıllık Yalnızlık" romanının bunca sevilmesi, başka nasıl açıklanabilir ki?

Dixon ve Bertolussi, okurların yazınsal metinlerde, anlatıcıyla iletişim kurduklarını ileri sürüyorlar. Ancak Dixon ve Betolussi'den farklı olarak ben, okurların zihinsel enerjilerini, anlatı evreninde yer alan kişileri anlamaya harcadıklarını düşünüyorum. Bu görüşümü temellendirmek için Roland Barthes'ın sözlerinden yola çıkmak istiyorum.

Roman kahramanının kim olduğunu çözümlemeye çalışmanın, okuma sürecini yönlendiren en önemli dinamik olduğunu söyleyen Roland Barthas'a göre okur, metnin içine girdiğinde roman kahramanına bir ad bulma uğraşına girer.

"Okumak bir ad koymak için uğraş vermek, bir metnin tümcelerini anlamsal bir değişikliğe uğratmaktır. Bu dönüştürüm düzenli değildir; birçok olası ad arasında tereddütler içerir: Eğer bize Sarrazine'in 'engel tanımayan o güçlü iradeye' sahip olduğu söyleniyorsa, bunu nasıl okumamız gerekir? İrade, enerji, sebat mı yoksa inatçılık mı?" (1974:92).

Kısaca roman kişilerinin eylemlerinden ve sözlerinin toplamından *Y kötüdür, Z yalancıdır* gibi zihinsel tasarımlar oluşturmak için okur, tüm gücünü seferber

eder. Okur anlatı evreninde yer alan kişiler hakkında zihinsel tasarımlar oluşturmak için hangi metinsel ipuçlarını değerlendirir sorusuna yanıt aramak ise yazınsal iletişimin doğasını anlamak için başlı başına önem taşır.

Yazara, ulaştığımız zihinsel tasarımların doğruluğunu onaylatmak olanağından yoksun olduğumuza göre, yazınsal metinle baş başa kalmaktan başka çaremiz kalmaz. Roman kahramanına *sen kimsin* diye sorarken elimizdeki tek somut verinin onun kullandığı dil olduğunu biliriz.

Kuşkusuz, dil kullanımı ve kimlik arasındaki kopmaz ilişkiyi, Jacques Lacan ve Emile Benveniste'nin çalışmalarından bu yana daha iyi anlamış olduğumuzu hatırlamakta yarar var. Jacques Lacan'a göre insan yavrusunun, toplumun ve tarihin içinde insan olma serüvenine geçişi ve kim olduğunu bilişi, dil kullanmayı öğrenmekle eşzamanlı olur. Lacan'a göre, sessel imgelerle nesneleri temsil etmeyi öğrenen ve anlamlar kurma becerisini kazanan insan, her şeyden önce kendini dil düzleminde temsil etmek ister (Pluth 2007:10). Bu ise, *ben* göstereniyle kendisine bu simgesel dizge içinde bir yer açmasıyla mümkün olur (Benveniste 1971). Dilbilimci Émile Benveniste'ye göre dil, özne olmanın koşuludur çünkü söylem düzleminde kendisini *ben* ile gösteren özne, bu beni *ben-olmayandan* yani *senden* ayırmayı öğrenir ve ötekinin farkına varır. Catherine Belsey'in de işaret ettiği gibi bilinç, yani insanın kim olduğuna dair farkındalığı, kendi *benini* ötekinin dil düzleminde göstereni olan *senden* ayırdığı ölçüde olur ki, bunu mümkün kılan da Benveniste'nin iddia ettiği gibi söylemdir ([1985] 2009:166).

Benveniste, söylem ve "dil dizgesi" arasındaki karşıtlığı şöyle vurgular.

"*Tanımlaması zor, sonsuz sayıda*

çeşitliliğin ifadesi olan tümce, insan konuşmasının eyleme geçmiş can damarıdır. Bundan çıkarmamız gereken sonuç şudur: Tümceyle birlikte, bir göstergeler dizgesi olan dilin alanından çıkıp, dilin bir iletişim aracı olarak kullanıldığı, başka bir evrene gireriz ki, bu durum söylem sözcüğünde ifadesini bulur" (1971:110).

Bu alıntıdan anlaşıldığı gibi, Benveniste, söylemi, iletişimin alanı olarak tanımlar. Özetle, birinin (konuşmacı) başka birine (dinleyici) seslendiği ve sözlerini birinci tekil kişi etrafında düzenlediği her iletişim edimi, söylem olarak tanımlanır (bkz. Mills, 2004).

Öyle anlaşılıyor ki söylem, iletişimde yer alan dilsel bir birim olarak her zaman bir konuşucu ya da yazar ile bir dinleyen ya da okurun katılımcılar olarak yer aldıkları bir durumda, bir olay hakkında söyleştikleri dinamik bir süreci ön varsaymaktadır. Bu durumda, herhangi bir söylemi yorumlayabilmek için, söz konusu dilsel birimde gözlemlenen ve bir desen ortaya çıkmasını sağlayan dilbilgisel verilerin farkında olmayı gerektirir.

Yazınsal metinleri söylem olarak ele almak, daha önce de sözünü ettiğim okumayı bir süreç olarak tanımlayan görüşlerle buluşan bir yaklaşımdır. Bu yazının ele aldığı yazınsal metin türü roman olduğuna göre, roman türünü bir söylem olarak tanımlayan M. Mikail Bakhtin'in yazmış olduğu "Novel as Discourse" makalesinden yola çıkmak kaçınılmaz olacaktır. 1935'e tarihlenen bu çığır açıcı metinde Bakhtin, romanın temel özelliğinin çok seslilik olduğunu söyler. Ona göre, romanın dili yekpare değil, tersine, roman hangi toplumun içinden doğmuş ise o toplumun içinde, herhangi bir tarihsel anda barınan çeşitli seslerin orkestrasyonuyla örgen bir bütünlüğe kavuşan bir tür olarak tanımlanmalıdır.

Bakhtin'den yola çıkarak, sanırım roman kahramanını *psiko-sosyo-kültürel bir* özne olarak kurgulayan en önemli bileşenin, roman kahramanının *söylemi* olduğunu söyleyebiliriz. Bakhtin, bir romanı *"sahici kılmanın önkoşulu olarak"*, içinde barındırdığı seslerin çeşitliliği olduğunu ileri sürüyor.

"Dili soyut dilbilgisel ulamlardan oluşan bir dizge olarak değil, tersine dili ideolojik olarak doymuş, belli bir dünya görüşünün dili, hatta somut bir düşünce, ideolojik hayatın tüm alanlarında anlaşmayı sağlayan dil olarak tasavvur ediyoruz" (489-90).

Bakhtin'in roman türünün bileşenleri arasında saydığı roman kişilerinin söylemini incelemek için Genette'nin (1980) "Kim konuşuyor?" sorusu iyi bir başlangıç olabilir. Aslında "Kim konuşuyor?" sorusu dili, insandan bağımsız bir dizge olarak değil, konuşucularla ilişkilendirmeyi gerektirir. Yani Ferdinand de Saussure'ün *langue* dediği dilin konuşuculardan bağımsız bir dizge olarak değil, dili sosyokültürel bir konumdan konuşan özne açısından ele alınmasını gerektirir. Bu da bir dizi soruya yanıt aramak anlamına gelir.

Bana göre okuma, bir bakıma metindeki söylemin göstergelerini birer semptom olarak ele alıp, bu söylemdeki örüntülere tanı koymak, anlam yüklemektir. Daha önce de işaret ettiğim gibi, bu dilsel verilerin en önemlisi *ben* göstergesidir. *Ben*, kapalı bir dilbilgisel ulam olan birinci kişi göstergesidir. *Ben* ve bu ulamda yer alan *sen, o, biz, siz, onlar* gibi, diğer göstergeler bilindiği gibi, boş göstergelerdir. Yani ancak konuşan öznenin kendisini temsil ettiği ve diğer kişilere seslendiği bir söylem içinde içi dolar. Ancak o zaman, o göstergelerin içine konuşanın sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve demografik dünyası, yani kim olduğuna dair bilgiler dolar. O zaman ses ete kemiğe bürünür, bir bedene bağlanır.

Psikanalizin ve edebiyatın merkezinde oturan söylem, roman kahramanının psiko-sosyo-kültürel bir özne olarak kurgulanmasında hangi ipuçlarını barındırır? Ben, anlatıbilim alanında kullanılan yazar, varsayımsal (implied) yazar gibi ayırımlar yerine, metin ve okur arasında gerçekleşen ve yakın okumayı öne çıkaran bir çözümleme yöntemine odaklanacağım. Bu yazıda, tekrarlanan adılların metinsel gösterge olarak yazınsal iletişimde oynadığı rolü, roman kişilerinin söylemine odaklanarak incelemenin, yazınsal iletişimin nasıl gerçekleştiğine dair önemli tutamaklar sunduğunu göstermek amacındayım.

Burada, sözünü etmek istediğim örnek Orhan Kemal'in unutulmaz romanı "Murtaza"nın (1952) aynı adı taşıyan kahramanı Murtaza olacaktır.

Osmanlının dağılıp, insanların yurtlarından koparıldığı tarihsel bir dönemin yol kavşağında hayata gözlerini açan Murtaza'nın patolojik ruhsal yapısının oluşmasına kaynaklık eden çelişkilerin peşine düşmek, okuyucuyu zorlayan bir okuma serüveni olarak yaşanır; yanıtlanması gereken bir sürü soru, romanı bitirdikten sonra da zihnini meşgul etmeye devam eder. Murtaza, neden her ağzını açtığında mutlaka Balkan Harbi'nde şehit düşen dayısı Kolağası Hasan Bey'i anar? Neden hep "Yukarda Allah, Ankara'da devlet ya da hükümet, burada da Murtaza" demek zorunda hisseder kendini? Bu sözleri söyledikten sonra neden "koca burun kanatları hazdan" titrer? Neden vardiyasında uyurken yakaladığı küçük kızını bir tokatta öldürdüğü zaman vicdan azabı duymaz? Neden vazife "ekmekten" daha değerlidir? Göçmen olması ile tüm bunların bir ilişkisi var mıdır? Kısaca Murtaza kimdir? Bu ve buna benzer sorular, yanıtlanması çok da kolay olmayan sorular olarak okuyucunun karşısına çıkar. Yanıtlara ulaşmanın en önemli anahtarı, roman kişileri arasında geçen konuşmaların aynasında gizlidir.

"Murtaza"yı okurken, okuyucunun karşısına çıkan ilk metinsel veri, neredeyse kendinden her söz edişte Murtaza'nın mutlaka dayısı Kolağası Hasan Bey'i de anması olur.

"Değilim, değilim ben sen. Sen sensin ben ben! Dolaşır benim damarlarımda şehit Kolağası Hasan Bey'in mübarek kanı!" (s.27).

"Dolaşır damarlarımda şükür, dayım Hasan Bey'in mübarek kanı!"

"Yaşa arslan yavrusu arslan! İşte şimdi tıpkı oldum Kolağası Şehit Hasan Bey"

Neden Murtaza her *ben* deyişte, Kolağası Şehit Hasan Bey'i de birlikte anar?

Belki de okuru roman kahramanının ruh ağrısını çözümlemek için psikolojik bir okumaya davet eden bu tekrarlar, bize Murtaza'nın kendisini tek başına

ayakta durabilen bir varlık olarak temsil etmekte güçlük çektiğini, kendisini temsil edebilmesi için dil düzleminde başka birine, yani Kolağası Hasan Bey'e gereksinim duymakta olduğunu gösterir.

Peki, Murtaza'nın bedeninin ayrılmaz bir parçası olan Kolağası Hasan Bey kimdir?

Yunanistan'ın Alasonya kasabasında 1925'lerden sonraki mübadelede annesi ve erkek kardeşiyle Türk topraklarına göç eden Murtaza'nın anayurda dair anılarının içinde Kolağası Hasan Bey'in anısının canlılığını koruması şaşırtıcıdır. Besbelli, Balkan Harbi'nin cehenneminde dayının gösterdiği kahramanlık öyküsü, küçük Murtaza'nın ruhuna silinmemek üzere "hatırlamadığı bir yaşta" kazınmış olmalıdır. Tam da simgesel evreninin oluşmakta olduğu, ruhsal gelişimini belirleyen bir yaşta, "dünyasının" kaybolma tehlikesiyle yüz yüze geldiği, tüm dengelerin hızla çöktüğü bir tarihsel dönemeçte, dayı bu "düzeni" korumaya çalışan kurtarıcı olarak simgesel evreninde silinmez bir yer edinmiş olmalıdır. Bir hayalet gibi kimliğine mühürlenmiş Kolağası Hasan Bey'e tutunamasa, Murtaza'nın ayakta duramayıp çökeceğini hissetmek sarsıcıdır. Anayurtta yarısını kaybettiği ruhu ancak Kolağası Hasan Bey'e tutunarak bütünlüğüne kavuşmuş gibi olur.

Murtaza'nın *benine* eklemlenmiş Kolağası Hasan Bey'in aynı tümce içinde yer almasının, aslında bir ruhsal *incinmeye* işaret ettiğini fark ettiğimiz anda Murtaza'nın Türk romanında karşılaştığımız en karmaşık karakterlerden biri olduğunu sezmeye başlarız.

Orhan Kemal, Murtaza'nın "Türkiye Cumhuriyeti"nin simgesel evreni içinde "muhacir" olmaktan kaynaklanan yalnızlığını, yine adıllar aracılığıyla kurgular. Fabrika işçilerinden Azgın, *biz* ve *siz* adıllarının prizmasından dokuduğu söylemiyle Murtaza'nın hep yabancı kalmaya yazgılı konumunu okura çarpıcı bir biçimde sezdirir.

"Biz Yunan'a kurşun atarken siz neredeydiniz lan? Hı? Nerdeydiniz? Kanı bozuklar.. Adam mı oldunuz? Yoksa yerliler öldü mü? Öldük mü biz lan? Cemal Paşa gibi adamın yanında bulundum ben. Arslan diye arkamı tapıkladı. Ne Yemen'i kaldı, ne Galiçya'sı, [...] Hani benim evim? Hani bağım? [...] Yok diye öldük mü lan? Bu memlekete geldiniz de ev, bark, tarla sahibi oldunuz tüm (s.198-199).

Biz//siz ayırımından beslenen bu öfke, Murtaza'nın ötekiliğinin kaynaklarını bize gösterir. Roman boyunca, "muhacir oğlu" olmayı aşmak için, Murtaza sık sık *"yukarda Allah, Ankara'da Devlet, hem de Hükümet, burada da Murtaza"* (s. 2) diyerek devletin ideolojik kurumlarının hiyerarşik yapısı içinde sarsılmaz bir yeri olduğunu, bunu da *"kurs görmüş, amirlerinden sıkı terbiye görmüş"* (s.103) olduğuna bağlayarak ilan eder.

Bu tekrarlanan tümceler, Murtaza'nın kendisini temsil etmek için bu kez de devletin ideolojik aygıtlarını koltuk değneği olarak kullandığını bize gösterir. Anlarız ki, Althusser'in diliyle devletin ideolojik aygıtları onun bedenine ve ruhuna dokunmayı başarmış; ona "yasalara" uymayı ki, bu her zaman iktidardakilerin çıkarlarına hizmet etmekle örtüşür, temel varlık nedeni sayan bir "vatandaş" olarak biçim vermiş ve tabiiyetini belirlemiştir. Bu terbiyeyi almamış, ötekileri hizaya getirmek vazifesini üstlenmek, Murtaza'yı sadece biçimlenen değil, biçimlendiren konumuna da yükseltir ve ayakta kalabilmesini sağlar. Yasa ile özdeş olma sanrısı Hasan Bey fantezisini de sürdürme olanakları sunar. Bekçi kıyafeti Hasan Bey kılığında/bedeninde dolaşabilme olanağı verir ona. Bu kıyafet, faşizmin dünyayı kasıp kavurduğu bir tarihsel anla örtüşür ve bu nedenle öznenin ideolojik söylemler tarafından nasıl biçimlendiğini de okura anımsatır.

Sonuç olarak, adılların bir metinsel semptom olarak ele alınmasının, okuru, anlamların tüketicisi olmaktan anlamların üreticisi konumuna yükselttiği bir okuma sürecine katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Böyle bir okumanın yazarlaştırıcı bir işlevi olduğunu, hatta Nabokov'un "iyi okur, benim ikizimdir" özlü sözünde ima ettiği gibi okumayı yazmak ile özdeş kılan bir iletişim sürecini mümkün kıldığını, kendi deneyimlerime dayanarak söyleyebilirim. Ben, bu yazıyı, yazarla tam bir özdeşim kurmanın mümkün olmadığı gerçeğini saklı tutarak, adılları semptom olarak çözümlemenin roman kişilerini, sosyokültürel ve psikolojik bir özne olarak çözümlemenin kapılarını araladığını ve böylelikle metinde sözün simgesel düzleminde söylenmeyeni, biz okurlara söylemek olanağını sağladığını vurgulayarak bitirmek isterim.

Bilmem sizi ikna etmeyi başarabildim mi sevgili okurum? Oğuz Atay "Korkuyu Beklerken" (1975) öyküsünde ne demişti?

"Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?"

Her yazar, iletişim kurabileceği bir okuru şiddetle arzular.

Kaynakça

Atay, Oğuz. 1975. *Korkuyu Beklerken.* İstanbul: İletişim Yay.

Bakhtin, Mikhail M.[1934-35] 2006. "The Novel as Discourse". *The Novel: An Anthology of Criticism and Theory,1900-2000.* (haz. Dorothy J. Hale) içinde, 481-511.

Barthes, Roland.1974. *S/Z* çev. R. Miller. London: Jonathan Cape .

Belsey, Catherine. [1985] 2009. 'Constructing the Subject' (haz. D.Price Herndi, R. Worhol-Down), *Feminisms REDUX: An Anthology of Literary Theory and Criticism* içinde. New Brunswick US: Ruthgers University.

Benveniste, Émile. 1971. *Problems in General Linguistics.* Miami: University of Miami Press

Dixon, Peter ve Bertolussi, Marisa.1996. "Literary Communication: Effects of reader –Narrator Cooperation".*Poetics 23*: 405-430.

Kemal, Orhan. [1952] 2007. *Murtaza.* Everest Yayınları (17. Baskı).

Mills, Sara. 2004. *Discourse,* Taylor & Francis Group, http://ebookcentral.proquest.com/lib/ege/detail.action?docID=182431

Nabokov, Vladimir. 2002. Lectures and Literature. New York: Mariner Books.

Pluth. Ed. 2007. *Signifiers and Acts* New York: State University of New York Press.

Tate, Claudia 1994. "Conversation with Toni Morrison". Conversations with Toni Morrison Danille Taylor-Guthrie (haz.) içinde. Jackson: Univ. Press of Mississipi, 156-170.

Volkan DELİ

Yüz yüzelik, dijital iletişim istenci ve dijital çağdaşlık

İletişimin zayıfladığı ve kesildiği yerde, toplumsala özgü her ne varsa azalır, zarar görmeye başlar ve nihayetinde yok olma riski taşır. (...) Milyonlarca iletişimcinin ve yorumcunun olduğu bu dijital ortamda "biz-ilişkisi" kurmak mümkün mü?

-Sesim geliyor mu?
-Beni duyabiliyor musunuz?
-Kameranızı açmanız mümkün mü?
-Bağlantı koptu.
-Görüntü gitti.

Uzun bir süredir aşina olduğumuz bu cümleler, bir bakıma günümüz koşulları altında, insanın iletişimi korumak ve iletişimin sürekliliğini sağlamak için gösterdiği çabaların kısa bir özeti olarak görülebilir. İnternet kullanımının artmasıyla birlikte hızlanan dijitalleşme süreci, hızlı bir şekilde yeni kavramlarla karşılaşmamızı sağlıyor. İletişim ve bilgi teknolojileri, özellikle salgınla birlikte günlük yaşamımızın vazgeçilmez unsurları haline geliyor. Dijitalleşme, dijital kimliklerin ya da toplulukların oluşumu, geleneksel anlamıyla bildiğimiz birey, topluluk ve toplum ilişkisini de derinden etkiliyor.

Otomobillerin ortaya çıkışından tren yollarına ve telgrafın icadına kadar, teknolojik ilerlemenin tarihi, zaman ve mekân ilişkisinin nasıl dönüştüğünü de resmeder. Modernitenin bir tezahürü olarak, insanın zaman, mekân ve çevre algısının değiştiği tespitini de öne çıkarabiliriz. Judy Wacjman bu dönüşümün merkezine hız kavramını koyarak, telgraf ve telefonun bir mesajı iletme hızının büyüleyici bir etki yarattığını ve zamanla birlikte ele alınan uzam/mekân anlayışını ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Ancak burada, internet için ayrı bir parantez açmamız gerekiyor çünkü Wacjman'ın altını çizdiği hız fonksiyonu, internetle devasa bir boyuta erişmiştir. Dolayısıyla anlık ve eşzamanlı bilgi veya data transferi, zaman ve mekân denkleminde devrim niteliğinde sonuçlar doğurmuştur. Manuel Castells tarafından, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim niteliğindeki bu dönüşümler "ağ toplumu"nun ortaya çıkışı olarak tespit edilmiştir.

Bugün ağ toplumu ya da ağ bireyleri, dijital topluluklar, siberalanlar vb. iletişim de dahil olmak üzere her şey muazzam bir hız üzerinde hareket ediyor. Zaman ve mekân dolayımı olmadan, insanlar mekâna ait tüm sınırları aşarak iletişim biçimleri geliştiriyor, kişisel tercihlerini, beğenilerini,

© UĞUR HALICI

özlemlerini, hüzünlerini ve sevgilerini paylaşabiliyorlar. Kuşkusuz dijital çağ bildiğimiz anlamda bir topluluk ya da toplum anlayışının ötesine geçerek, insana yeni bir deneyim alanı açıyor. İnsanın dünyasallığına paralel olarak, emek, iş ve eylem süreçleri de dönüşüyor.

Bu dönüşümü nasıl anlamak gerekir? Bu dönüşümün faydaları ve zararları nelerdir? Bu tip soruların cevapları, bu kısa yazımızın amacını aşmaktadır. Ancak bu yazının tüm gayesi, dijitalleşen iletişimimize ve ilişkilerimize teorik bir bakış atmak olabilir. Toplumsal bir varlık olarak insanın dili, Marx'ın ifade ettiği gibi, bilinci kadar eskidir. İnsanın kendini geliştirme ve daha iyi -bir toplumda- yaşama arzusu, iletişimi ve iletişim araçlarını geliştirerek ortaya konmuştur. Edebiyattan müziğe, siyasetten hukuka, sözleşme, söz verme, akdetme, anlaşma ve antlaşma vb. iletişim biçimlerinin sürdürülebilir olması için yaratılmış muhatap olma biçimleridir. Bu anlamda iletişim çok seslilik içermesi beklenen ve toplumsal katılım açısından zengin bir idealdir. Daha iyi bir iletişim ideası altında iletişim kurarız ve bunu daha iyi toplumsal koşullar için, toplumsal belirleyiciler altında yaparız. Şunu biliriz ki iletişimin zayıfladığı ve kesildiği yerde, toplumsala özgü her ne varsa azalır, zarar görmeye başlar ve nihayetinde yok olma riski taşır.

Sıklıkla söylendiği gibi, dijital platformlar insanlara kendi düşüncelerini ve yapıp ettiklerini ötekiyle paylaşma fırsatı sunan demokratik platformlar olarak ön plana çıkıyor. Anlatmak istediğiniz bir hikâyeniz varsa bunu dünyayla paylaşmanızın önünde şu an için teknolojik bir engelin olmadığını söyleyebiliriz. Bu açıdan baktığımızda, dijital çağda ortaya çıkan yeni imkânlar, iletişim formlarımızı geliştiriyor ve iletişim istencimiz üzerine tefekkürde bulunmamızı sağlıyor. Bu bağlamda, Nietzsche'nin "güç istenci" kavramından ilhamla, gelişen yeni koşullar altında, "dijital iletişim istenci (the will to digital communication)" kavramını önereceğim. Bu noktada bu kavramla genel olarak ifade ettiğim şey ise: İnsanların internet tabanlı iletişim ve bilgi teknolojilerini el altında hazır bulundurmasıdır. Şeylerden haberdar olma, yorumcu olarak bulunabilme, iletişime hazır olma ve iletişimi başlatabilme ve sonlandırma potansiyelinin tamamıdır. Doğası gereği, bu potansiyel ziyadesiyle bölünmüştür ve dolaylı bir alanda zuhur eder. Günlük yaşamın bir parçası olarak, yeryüzünde, coğrafyamızda, mahallemizde, sokağımızda, apartmanımızda bulunan doğrudan karşılaşmaları ve yüz yüze gelme olasılıklarını içermez. Dijital alandaki öznelerarası ilişkiler bu anlamda kendine özgü karşılaşmalar, planlar, olasılıklar ve ihtimaller üzerine bina edilmiştir.

Alfred Schütz'ün açtığı yoldan ilerlersek, yüz yüze ilişkide ötekiyle karşılaştığımız ortak bir çevreyi ve ortak bir şimdiyi paylaşırız. Muhatabımızla iletişim halindeyken bu iletişime ayak uydururuz ve kendimizi anlık olarak dışarıdan görüp tekrar ötekiyle olan karşılıklı iletişime döneriz. Schütz'e göre ortak bir çevreyi paylaşıyor olmak fikri önemlidir çünkü ötekiyle bu çevre içinde benzer nesneleri birlikte deneyimleme ve yorumlama şansımız vardır. Dolayısıyla, burası "bizim çevremiz", "biz" dünyasıdır. Ve ancak biz dünyasında ortak deneyimler üzerine öznelerarası bir dünya kurabiliriz (2018:215-219). Dijital alanda gerçekleştirdiğimiz muhataplık, Schütz'ün kavramlarıyla düşünürsek, bir "yüz yüzelik" içermediğinden ortak bir çevre ya da böyle bir çevrede edinilen ortak deneyimler üzerinden düşünülemez. Bir başka ifadeyle, yüz yüze iletişimde paylaştığımız "şimdilik" ve "buradalık", dijital bir iletişimde sadece bölünmüş bir "şimdilik" ve bölünmüş bir "biz dünyası" olarak ele alınabilir. Yüz yüzeliğin getirdiği ortak zamansallık ve mekânsallık kaybolmuştur. Biz ilişkisine dayanmayan, spesifik amaçlar doğrultusunda oluşturulmuş bir iletişim ağı içindeyizdir. Dolayısıyla buradaki dijital iletişim istencimizin beklentisi bir hakikilik duygusu elde etmekten ziyade, ortak bir çevrenin inşa edilmesi, hakiki duyguların yurdu olan biz dünyasında iletişimin devam ettirilmesi olabilir.

Schütz'ün yaklaşımı üzerinden devam edersek, iletişim, karşı karşıya gelmek ya da basit şekilde muhataplık gibi algılanamaz. Yüz yüzelik, benim kendimi ötekiye, ötekinin de kendisini bana açık/samimi bir şekilde sunduğu, şimdilik ve buradalık içinde, karşılıklı kavrama ve anlama sürecidir. Bu apaçık sunumla kişiler, bakışlarını, yüz ifadelerini, ses tonunu, beden dilini vb. karşılıklı olarak deneyimleme fırsatı bulurlar. Schütz bunu "sen yönelimlilik" olarak adlandırırken, bu esnada muhatabın bilincine yönelmenin ve onun varlığının farkında olmanın altını çizer. Ve bu ilişki karşılıklı farkındalık olduğu sürece "Saf Biz İlişkisi"nden bahsedebiliriz. Dolayısıyla, bu türden bir ilişkiyi şöyle örneklendirebilirim: Bilgi ve iletişim teknolojileri ötekiler tarafından da yaygın bir şekilde kullanılıyor çünkü ortak çevremizde meydana gelen salgın bu tür bir deneyime yol açtı. Ancak, öznelerin deneyimlerinin farklı olduğunun da farkındayız ve öznelerin öznel deneyimlerine ilişkin bir bilgimiz bulunmadığını da biliriz. Burası bizim en saf haliyle biz olarak bulunduğumuz biz-ilişkisinin alanı yani öznelerarası dünyadır. Ve buranın dijital bir platformla ikame edilmesi, toplumsal gerçekliğin doğasına aykırıdır.

O halde, milyonlarca iletişimcinin ve yorumcunun olduğu bu dijital ortamda, "biz-ilişkisi" kurmak mümkün mü? Bireyin, dijital koşullar altında yüz yüzelik koşulu sağlanmadığı için, sen-yönemlilik türünden bir pratik geliştiremeyeceğini düşünürsek, biz-ilişkisinden bahsetmek oldukça zordur. Ancak öznelerarası dünyada (dış dünyada) geliştirdiğimiz "biz-ilişkilerinin" bu yeni ortamda varlığını sürdürmesi söz konusu olabilir. Bunu bir bakıma, Schütz'ün kavramları üzerinden düşünmeye devam edersek, "bir ilgililik sistemini" paylaşan kişilerin dijital alanda bir araya gelmesi şeklinde görebiliriz. Schütz, ilgililik sistemlerini paylaşan kişiler arasındaki iletişimin, başarılı bir iletişim olabileceğini belirtir. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz ki birbirinden kopuk milyonlarca içeriğin ve yorumun paylaşıldığı dijital ortam, "yalnızca dış dünyanın gerçekliği içinde meydana gelen iletişim" aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Dış dünyanın gerçekliği toplumsalın var olduğu alandır. Bu çerçevede, dijital platformların kullanımında, ilgililik sistemlerinin ne denli etkili olduğunu anlamak önem arz etmektedir. Başka bir deyişle, dış dünyamızın gerçekliğinde oluşturduğumuz ilgilerin, dijital alandaki iletişimimizin başarısında doğrudan etkili olduğunu not etmeliyiz.

Buraya kadar söylediklerimizden şunu çıkarabiliriz: Dijital iletişim biçimleri ve dijital

topluluklar, dış dünyamızdaki gerçekliğe bağlıdır. Bu anlamda Schütz'ün, "gündelik yaşam dünyası" oldukça işlevsel bir kavram olarak ortaya çıkıyor. Ne olup bitiyorsa, "şu anki deneyimimize ve yorumlarımıza sunulan", "bizden önce var olan, bizden öncekilerin deneyimini ve bilgisini içeren", "gündelik yaşam dünyasında" olup bitiyor. Ve bizler aslında, "benlik" ve "özbilinç" sahibi varlıklar olarak, G.H. Mead tarafından belirtildiği gibi, toplumsal koşulların belirleyiciliği altında, rol alma, jestler, katılım ve etkileşim yoluyla benliklerimizi buluyoruz. Tam da bu noktada, toplumsallığın belirleyici olduğunun altını bir kez daha çizmeliyiz. Çünkü bireyin sosyal, ekonomik ya da fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının tek yolu toplumsal bir ağın varlığıdır. Mead'in de belirttiği gibi birey yine "toplumsal bir bireye" ihtiyaç duyar. Ve en önemlisi de şu cümlede ifade ettiği gibi: "sadece diğerleriyle iletişim kurarak, yani anlamlı iletişim yoluyla toplumsal süreçlerin gelişimi sayesinde benliğine ulaşır." Ve bu "iletişimsellik ilkesine" dayanan toplumsal mekanizmanın çalışması dilin varlığına bağlı olarak gelişir Şimdi şu soruyu sorabiliriz: Yüz yüzeliğin olmadığı ve biz-ilişkisinin sıfırdan tesis edilemediği dijital iletişim ağları, iletişimsellik ilkesinden mahrum mudur? Aksine, az önce bahsi geçen gündelik yaşam dünyasına her geçen gün daha çok bağlanmaktadır. Kökleri, toplumsalın içindedir ve insan ihtiyaçlarına cevap vermek için fonksiyonlar üretmektedir. Evet, dijital iletişim ağlarının ya da dijital platformların, kurgular ve simülasyonlar içerdiğini söyleyebiliriz ancak dijitalleşmenin kendisinin kurgu olduğunu ya da sanal bir varlık olduğunu iddia edemeyiz. Dijital ortam, dijital çağın insanı tarafından toplumsal ilişkiler kurmak ve geliştirmek için, öncelikli olarak anlamlı bir etkileşim ve muhataplık biçimi olarak, dil ve semboller aracılığıyla geliştirilmiş ve kullanılmaktadır.

Kullanılıyor ama ... şeklinde birçok yorum, dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan birçok rahatsızlığı ve suistimali haklı olarak işaret etmektedir. Bu rahatsızlıkların birçoğu, gizlilik, mahremiyet, güven gibi kaygı uyandıracak temel önemli alanlardan oluşmaktadır. Ve bu kısa yazının çerçevesi dışındadır. Ancak kısaca not düşmek gerekirse, Mead, insanın büyük toplumsal yapıya uyum sağlamak için ötekiyle ilişkisinde "rol alma" ve "jest alışverişinde" bulunduğunu, kendisini ayarladığını, davranışlarını bu uyumluluğa göre şekillendirdiğini söyler. Özbilinç sahibi bireyin, bilişsel bir sürecin parçası olarak, toplumsal ilişki içinde kendi benliğini dışarıdan görebilme kapasitesi gösterdiğinin altını çizer. Ve fakat, dijital iletişimin bölünmüş şimdiliği ve buradalığında, bu rol almaların ve jestlerin sahtelik riski taşıdığı ya da etik ve ahlaki normlara aykırılık gösterebileceği bilinmektedir. Bu riskler gündelik yaşam dünyasında da vardır, fakat dijital toplumun anonim kimlikleri risklerin yoğunluğunu artırmıştır.

Anonimleşen kimlikler altında dijital iletişim ve dijital yorumcu, sorumluluk almak ve özgün bir deneyim üretmek yerine, iletişim ilkesini ihlal edebilir. Fakat yine de bu ihlalin toplumsal bir kökü olduğunu unutmamalıyız. Buradaki bireylerin, Mead'in kavramlarıyla söylersek, "ferdi benleri" ve "sosyal benleri" gündelik yaşam dünyasından beslenmektedir. Dijital ortamda oluşmuş ve gündelik yaşam dünyasında devam etmek isteyen her iletişim ve ilişkinin, kişinin ferdi beni (yani bireyin ötekilerin tavrı üzerinden geliştirdiği özbilinci, özgür iradesini kullanarak aldığı kararları ve tavırları) ve sosyal beni (edinilen bu tavırların kullanıldığı kolektif alan) aracılığıyla devam ettirilecektir. Dijital toplumun özneleri son tahlilde kurdukları iletişimin sonuçlarından ve sorumluluğundan muaf değildir.

Artık şunu söyleyebiliriz, yüz yüzeliğin olmadığı iletişim türlerinde, doğrudan bir deneyim yoktur. Günlük yaşam dünyamızda, dolaylı deneyim elde ettiğimiz, dolaylı bir biz-ilişkisinden de bahsedebiliriz. Bu doğrudan bir biz-ilişkisi olarak ele alınamaz ancak Schütz açısından bu dolaylı biz-ilişkisinin bir tezahürü olarak görülebilir ve bu dolaylı ilişkide "çağdaşlarımıza" ilişkin yüz yüze veya doğrudan olmak zorunda olmayan, dolaylı bir deneyim içeren "anonim bölgelerden" oluşur. Daha da fazlası, bu tür bir dolaylı deneyim de yine, bir yönelimsellik kapsamında "onlar-yönelimlik" olarak ele alınabilir. Bu sen-yönelimden farklı olarak, Çağdaşların zihin akışını kavramak, onu özgünlüğü içinde anlamak vb. süreçlerden farklıdır. Dolayısıyla, Schütz açısından, Çağdaşlara ilişkin bilgi elde etmenin aracı "tipler" üzerinden ilerlemektir. Ve en nihayetinde, yüz yüze iletişimdeki karşılıklı bilgi edinme ve gelişme süreci burada kendisini "ideal-tipik şemalar" üzerinden Çağdaşlar hakkında bir yorum geliştirmeye iter.

Dijital araçların bize sağlamış olduğu imkânlarda da her zaman bir dolayım (mediation) söz konusudur. En basit haliyle, teknolojinin ve ileticinin rol oynadığı bir dolayım ya da daha ileri götürürsek, kontrol ve sansürleme amacıyla işleyen bir otoriter dolayım. Ve en önemlisi, buradaki "iletişimsellik ilkesi", oldukça geniş anonim bölgeler içerir. Dolayısıyla sayısız iletişimsel içeriğin bulunduğu bu anonim alanda da onlar-yönelimlik söz konusudur. Bu kapsamda bir "dijital çağdaşlık" kavramı ortaya atabilirim. Dijital çağdaşlarımızla tek tek iletişime girmemiz, sen-yönelimlilik geliştirebilmemiz kolay değil. Dolayısıyla cağdaşlar hakkında yorumlarımız, Schütz'ün gündelik yaşam dünyasında olduğu gibi, dijital platformlarda da "tipler" üzerinden anlaşılabilir. Bu vesileyle, bir TikTok kullanıcısını bir Instagram kullanıcısından birçok açıdan ayırt edebiliriz. Ya da bir onlara-yönelimlik geliştireceksek yine bu tipler/şemalar üzerinden bir eleme yapabiliriz. Fakat bunlar, toplumsal anlamda olumlu sonuçlar doğuracak dijital bir çağdaşlık için engellerdir. Çağdaşlarımız kendi anonim bölgelerinde, tipler ve şemalar altında yaşamaya devam ediyorlar, yani toplumsal gerçekliğimiz henüz dijital bir çağdaşlık için cevaz vermiyor. Dijital çağdaşlığımız, dijital iletişim istencinden de yeterince beslenmiyor. Değer yaratan, değerlerin yeniden değerlendirilmesini öngören, bu alanın demokratik doğasına uygun ilgililik sistemleri geliştiren, tiplerin/şemaların ötesinde anlamalara imkân tanıyan bir dijital çağdaşlık, doğmak için toplumsalın gözlerine bakıyor. İletişim burada başlıyor.

Kaynakça

Alfred Schütz, 2018, Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler, Heretik Yayınları, Ankara. George Herbert Mead, 2019, Zihin, Benlik ve Toplum, Heretik Yayınları, Ankara.

Judy Wajcman, 2015, Pressed for Time: The Acceleration of Life in Digital Capitalism, The University of Chicago Press, USA.

Ertuğrul AKGÜN

İletişim nosyonuna dair kısa bir tasvir

Bu yazıda iletişim kavramına, iletişim faaliyetine, iletişimin temel önem kazandığı, derin bir dönüşüme maruz kaldığı modernlik ve postmodernlik hususu bağlamında iletişim kavramının, faaliyetinin kimi karakteristiklerine yani bir yönüyle iletişim kavramının temel yapısal evrimine ana hatlarıyla temas edilecek; iletişim kavramına, faaliyetine dair günümüze kadar süregelen tartışmaları şekillendiren ilksel metinler ve bu metinlerde ifade edilen temel düşünceler iletişim nosyonunun daha doğrusu retoriğin kurucu babaları çerçevesinde ana hatlarıyla değerlendirilecektir. Her biri ayrı bir yazıya konu teşkil eden bu hususları ayrıntılı ve sistematik bir biçimde irdelemek kuşkusuz ki bu yazının sınırları çerçevesinde mümkün değildir. Yazının meramı daha ziyade esasa dair hususları bir tür tasvir etmektir.

İletişim kavramı çok sayıda anlamı kapsamakta (Mattelart ve Mattelart, 2017:7) ve muhtelif disiplinlerin kesişme noktasında bulunmaktadır. İletişim kavramı amiyane bir tabirle bireysel ve kamusal bir nitelik taşımakta; kişilerarası iletişim, kitle iletişimi, siyasal iletişim, pazarlama iletişimi, kurumsal iletişim, stratejik iletişim vb. gibi farklı alanlara konu teşkil etmektedir. İletişim etkinliği tarihsel, yapısal gelişime ve temel iletişim araçlarının, iletişim dilinin evrimine koşut olarak farklı bir karakter kazanmakta; bu bakımdan sözlü, yazılı, elektronik, dijital kültürel yapı iletişim etkinliğini her düzeyde şekillendirmektedir. Bu hususta Ünsal Oskay'dan şu sözcükleri nakletmek mümkündür: *"İletişim, insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur"* (Oskay, 2019:15).

Modern dönemde iletişim etkinliğini rasyonel ikna stratejileri şekillendirmekte ve iletişim etkinliği her düzeyde ikna gayesine yönelmekte. Dolayısıyla bu dönemde ikna gayesine koşut olarak faşist, otoriter, karizmatik lider, diktatör, reklamcı, halkla ilişkiler uzmanı türünden figürler, modern demagoglar ve retorik ön plana çıkıyor.

© TANJU AKLEMAN

Modernlik ve postmodernlik: iletişim nosyonu

İnsanı diğer varlıklardan ayırt eden iletişim etkinliği modernleşme süreci ile insani tüm eylemler bakımından merkezi bir konuma kavuşmakta hatta insan bedeni dahi moda, seremoni vb. türünden etkinlikler marifetiyle "biyolojik bir gösterge" haline gelmekte, iletişim etkinliğine konu teşkil etmektedir. Bu dönemle birlikte iletişim etkinliği muazzam bir dönüşüme maruz kalmakta, yerel, bölgesel hatta bireysel karakterini, söz ve fiziki uzam ile mecburi bağını, mitik, mistik unsurlarını yitirmekte; ulusal hatta uluslararası, kitlesel, endüstriyel bir forma bürünmektedir. Temas edilen husus, iletişim etkinliğini uzmanlığa, araçsal bir rasyonaliteye, stratejik bir planlamaya tabi kılmakta; iletişim etkinliğini şekillendiren bireysel unsurları, her nevi farkı tabiri caizse imha etmekte, böylece iletişim etkinliği homojen, performatif, dikey, kelimenin düz anlamıyla tek anlamlı (Deleuzeyen manada ya da Duns Scotus'un işaret ettiği manada değil) bir karakter kazanmaktadır ve galiba Heidegger haklıdır! Bu bakımdan modern dönemde iletişim etkinliğini rasyonel ikna stratejileri şekillendirmekte ve iletişim etkinliği her düzeyde ikna gayesine yönelmektedir. Dolayısıyla bu dönemde ikna gayesine koşut olarak faşist, otoriter, karizmatik lider, diktatör, reklamcı, halkla ilişkiler uzmanı türünden figürler, modern demagoglar ve retorik ön plana çıkmaktadır. Özce, modernleşme süreci ile birlikte iletişim etkinliğinin çehresi değişmekte, iletişim etkinliği bir dolayımlamaya ve bu dolayım neticesinde Habermasçı manada bir tahrifata (verzerrung), bir gürültüye maruz kalmaktadır. Artık iletişim etkinliği Sokrates figüründe temsil edildiği üzere, çarşı-pazarda aktif, karşılıklı etkileşime dayalı, diyalektik bir form çerçevesinde değil, iletişim etkinliğinin faillerine aşkın bir form çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu husus neticesinde iletişim etkinliğinin failleri pasifleşmekte, her bakımdan özerk karakteri (otonomi), iletişim etkinliği ise "komünal" karakteri yitirmektedir. Bu manada iletişimin müşterek niteliğinden baki kalan yegâne unsur, sağduyuyu (common sense) ikna etmektir, ikna gayesidir. Yani iletişim etkinliğinin çerçevesini çizen husus Sokrates'in diyalektiği değil, Schopenhauer'in eristik diyalektiğidir.

"Postmodern dönemin" yol açtığı dönüşümler ise iletişim etkinliğini külliyen deforme etmekte, Baudrillard'ın neredeyse tüm kehanetleri gerçekleşmektedir. Bu manada kara bir delik bütün mesajları, bütün göstergeleri adeta yutmaktadır. Artık iletişim etkinliği tahrifat bir yana, bir nevi ağ temelli siber uzamda tüm rasyonel zemini yitirmekte ve bütün sözcükler, bütün göstergeler 0-1 aralığına hapsolmaktadır. İletişim etkinliğinin çerçevesini ise performatif bir karakter değil, bir tür kodlama şekillendirmektedir. Öte taraftan, "dijital teknolojik devrim" de iletişim etkinliğine derin bir tesirde bulunmakta, bu yönüyle teknolojik devrim kimi yazarlar tarafından anti-hiyerarşik demokratik karakter, enformasyonun, bilginin özgür dolaşımı, saydamlık, erişilebilirlik, katılım vs. gibi hususlar bakımından muazzam bir imkân şeklinde değerlendirilmektedir. Sözgelimi, iletişim faaliyetine dair en büyük engeli başkasının zihnindeki düşünceleri görmek hususu* ile ilintilendiren Prensky'e göre dijital teknoloji bu engeli aşmak imkânı taşımaktadır (Prensky, 2011:24). Yani dijital teknoloji marifetiyle çok kipli bir iletişim (multimodal) hakikat ya da yalanı açığa çıkarmak, beyin dalgalarını okunabilir bir forma dönüştürmek mümkündür (Prensky, 2011:24). Temas edilen hususlar, Antik Yunan'dan beri süregelen iletişim nosyonuna dair temel tartışmanın yani ikna ve hakikat ikileminin, ikiliğinin çerçevesini yeniden tayin etmekte, iletişim kuramına dair temel kavramları da bir yönüyle hükümsüz kılmaktadır. O halde büyük dönüşüm çağında (Polanyi'den mülhem) iletişim kavramı nedir ve iletişim faaliyeti nasıl şekillenmektedir? Bu majör soruyu yanıtlamak kuşkusuz ki iletişim nosyonuna dair bu tasviri yazının sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla birazdan iletişim nosyonuna dair temel hususları anlamak bakımından iletişim nosyonunun ilksel kökenlerine Platon, Aristoteles bağlamında temas etmek suretiyle bu fasıl kapatılacaktır.

Sokratik bir dublör ve öğrencisi gözünden iletişim nosyonu

SOKRATES: "Bir hatibin iyi ve güzel konuşabilmesi için konuşacağı şeyler hakkında gerçekleri bilmesi gerekmez mi?"

PHAIDROS: "Sevgili Sokrates, benim duyduğuma göre bir konu hakkında konuşacak hatip gerçek doğruları değil, yargıyı verecek olan çoğunluğun kabul edeceği doğruları, gerçekten güzel ve iyi olanları değil, öyle görünenleri dile getirmelidir. Çünkü (insanlar) gerçeklerle *değil, bunlarla ikna olurlar"* (Platon, 2020:43).

İletişim kavramını tanımlamak, iletişim faaliyetinin imkânını tayin etmek, muhtelif ontolojik, epistemolojik, ahlaki, siyasi vb. yaklaşımlara dair bir çerçeve çizmek manasına gelmektedir. Felsefi düşüncenin iletişim kavramına alakası bu hususta kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan iletişim kavramını, Habermas örneğinde görüldüğü üzere iletişimsel eylemi tüm yönelimsel unsurlardan, tahrifattan arındırmak, rasyonel bir zemine oturtmak aynı zamanda müşterek bir toplumsal tahayyüle dair bir imkânı ya da Sokrates'in dublörü Platon örneğinde görüldüğü üzere iletişimi demagojik, retorik ve tüm sofistike unsurlardan arındırmak epistemeye, mutlak hakikate erişmek hususuna dair bir imkânı ifade etmektedir. Yani hem Habermas hem de Sokrates'in dublörü zaviyesinden bakıldığında, iletişim nosyonu bu iki figür bakımından farklı düzeylerde saflaşmakta, rafine, aşkın ama bir yönüyle hakikate matuf bir karakter kazanmaktadır. Gerçi, Sokrates ile mukayese edildiğinde, Habermas'ın iletişim nosyonunun daha pratik-pragmatist bir motivasyon uyarınca şekillendiği elbette aşikârdır. Ancak her iki figür farklı usullerle ve düzeylerde aşkın bir iletişim nosyonu marifetiyle toplumsal, siyasi bir inşa kaygısı gütmekte, bu bakımdan müşterek bir hedefe yönelmekte, pratik sorunlara yanıt üretmektedir. Yazının sınırlarını fersah fersah aşan bu muammayı bir kenara not edelim ve bu kadar gevezelikten sonra artık iletişim nosyonu bakımından anahtar nitelikteki dublöre geçelim!

Az önce Sokrates dublöründen nakledilen pasaj yani Sofist ikna, retorik, "demokratik demagoji" usulüne karşı Platoncu hakikat retoriği aslında iletişim nosyonuna dair günümüze kadar süregelen tüm tartışmaları neredeyse özetler niteliktedir. Bir başka deyişle, bu pasajın teması ya da bu pasajın ana fikrini teşkil eden ikna, hakikat ve sağduyu motifi, iletişim nosyonuna, iletişim faaliyetine dair tartışmanın ana çerçevesine işaret etmektedir. Sokrates dublörü iletişim nosyonuna dair temel düşünceleri ifade ettiği Gorgias diyaloğunda da benzer bir izlek takip etmekte, bu diyalogda da iletişim nosyonuna dair tartışmanın temel çerçevesini ikna, hakikat

* Başkasının kafasının içinden geçenleri göremeyiz ve bu olgu bizleri her türden aldatıcı stratejiye sevk eder (Prensky, 2011:24).

ve sağduyu motifi ya da ikna-hakikat ikili karşıtlığı teşkil etmektedir.

Sokrates dublörü Gorgias diyaloğunda temel felsefi yaklaşımına koşut olarak iletişim etkinliğini, iletişim nosyonunu episteme, hakikat ya da doğruluk gayesine tevcih etmektedir. Bu bakımdan Sokrates dublörü tıpkı diğer diyaloglardaki gibi Gorgias diyaloğunda da bir ikili karşıtlık daha doğrusu iletişim nosyonu bağlamında bir ikili karşıtlık inşa etmekte, bu ikili karşıtlığın ana terimini hakikat motifi, tali terimini ise ikna ve bu hususla ilintili çoğunluk yani sağduyu motifi ifade etmektedir. Tıpkı diğer diyaloglarda olduğu üzere Gorgias diyalogunda da ana terim yani merkez zatını, tüm varlığını hakikat gayesine vakfeden Sokrates'i ya da onun dublörünü, tali terim yani çeperi ise maddi, tensel, her nevi fani haz, nimet peşinde koşan Sofistike figürleri ve onların suç ortağı sağduyuyu temsil etmektedir. Bu bakımdan iletişim nosyonu bağlamında ikili karşıtlığın ve bu hususla ilintili hiyerarşinin ana terimi ebedi, tali terimi ise fani bir hayat formunu temsil etmektedir.

Az önce ifade edildiği üzere, Gorgias diyaloğu iletişim nosyonu, etkinliği bağlamında bir ikili karşıtlık uyarınca şekillenmektedir. Bu manada egemen terimi temsil eden Sokratik figür çoğunluğu yani sağduyuyu ikna etmek, inandırmak değil, her ne pahasına olursa olsun hakikate tevcih etmek gayesine matuftur. Yani egemen Sokratik figür sağduyuyu aldatmak yerine bilgeliğin dostu olarak her ne surette olursa olsun doğruyu ifade etmekte, tıpkı acı reçete yazan, sıhhat için perhiz veren bir doktor gibi sağduyunun hoşuna gideni değil, doğru-sağlıklı olanı dile getirmektedir. Bu hususta Sokratik figürün şu sorusunu not etmek gerekmektedir: "...Atinalıları olabildiğince iyi etmek için bir hekim gibi onlara karşı mı çıkayım, yoksa, hizmet edip onları hoşnut kılmaya mı çalışayım?" (Platon, 2019:120). Dolayısıyla Sokratik figür için temel kriter sağduyunun tanıklığı ya da onayı değil, doğru olandır. Tali terimi temsil eden Sofistik figür ise doğruya değil, aldatmaya, yanıltmaya matuf bir hatip, bir "retorik ustasıdır". Özü dalkavukluk olan retorik (Platon, 2019: 27) iyi, doğru uyarınca değil, neşe ve zevk uyarınca şekillenmektedir. (Platon, 2019: 26). Bu bakımdan retoriğin çerçevesini tabiri caizse ebediyete dönük düşünmek temelli bir yönelim değil, duygu temelli hoşa gitmek, memnuniyet motifi çizmektedir. Dolayısıyla Sofistik figür sağduyuya tıpkı bir çocuk gibi muamele etmekte ve çocuğun hoşuna gitmek gayesi taşımaktadır. Özce, sofistik figür hakikat değil, ikna etmek, inandırmak motifi uyarınca şekillenmekte, çoğunluğun, sağduyunun kuvvetine yönelmektedir.

Sokratik dublör tilmizi Aristoteles ise her felsefi hususta olduğu üzere iletişim faaliyeti, iletişim nosyonu hususunda da hocasına şerh düşmekte, onu realist yaklaşım penceresinden tashih etmekte, bir başka deyişle Aristoteles mutedil felsefi yaklaşım icabı iletişim faaliyetine, iletişim nosyonuna dair hocasının düşüncelerini kendi retorik nosyonu bağlamında dengelemekte, her zamanki arabulucu rolünü ifa etmekte, ikna ve hakikatin ifrata kaçan yönlerini törpülemekte, Sokratik dublörün iletişim ideasını ayakları üzerine oturtmaktadır. Bu bakımdan Aristoteles iletişim faaliyeti, iletişim nosyonu çerçevesinde tabiri caizse kılı kırk yarmakta, iletişim faaliyetini, iletişim nosyonunu sistematik, detaylı bir biçimde irdelemektedir, daha doğrusu tanımlamakta, çerçevelemektedir. Aristoteles iletişim nosyonunu, iletişim faaliyetini tabiri caizse teşrih masasına yatırmakta, iletişim faaliyetinin, iletişim etkinliğinin yani retoriğin bileşenlerini ethos-pathos ve logos şeklinde temyiz etmektedir. Öte taraftan, Sokratik dublör idealist yaklaşım icabı bir yönüyle iletişim faaliyetinin, nosyonunun ethos ve pathos unsurunu ihmal etmekte, iletişim faaliyetini, iletişim nosyonunu genel felsefi yaklaşıma koşut olarak logosa yönlendirmektedir. Buna karşılık, Aristoteles iletişim faaliyetini ethos-pathos-logos kavramları eşliğinde karşılıklı etkileşime dayalı bütünsel bir çerçevede değerlendirmekte, iletişim faaliyetine tesir eden tüm unsurlara hakkı teslim etmektedir.

Aristoteles'in temyiz ettiği iletişim unsurlarını, iletişim nosyonunu özne-nesne-önerme yahut kaynak (gönderici)-alıcı (hedef), mesaj çerçevesinde de değerlendirmek mümkündür. Temas edilen iletişim nosyonu, iletişim unsurları Aristoteles'in genel felsefi yaklaşımına koşut olarak özdeşlik, çelişmezlik hatta üçüncü halin imkânsızlığı şeklindeki temel mantık ilkeleri uyarınca şekillenmektedir. Bu bakımdan iletişim faaliyetinin etkinliği, mesajın alıcı üzerindeki tesiri daha doğrusu ikna motifinin gerçekleşmek hususunu aslında iletişim unsurları arasındaki ahenk tayin etmektedir. Ayrıca iletişim unsurları bir yönüyle iletişim faaliyetinin düzeyleri ve katmanlarını ifade etmekte, bu suretle Aristoteles hocası Sokratik dublörden farklı olarak logos temelli tekdüze, saf bir iletişim faaliyeti, nosyonu değil, "habitus" duygu ve mantık bir başka deyişle ethos-pathos-logos temelli farklı düzeylerde, katmanlı bir iletişim faaliyeti, nosyonu tanımlamakta, dolayısıyla güven, otorite vb. gibi iletişim faaliyetine dair psikolojik motifler (ethos-pathos) marifetiyle aklı dengelemektedir. Yani Aristoteles iletişim nosyonu iletişim faaliyetinin tüm katman, unsur ve düzeylerini göz önünde bulundurmakta, ikna-hakikat ikilemini bu usul, bütünsel bir çerçeve marifetiyle aşmakta, bu bakımdan Aristoteles Sokratik ve sofistike figürlerden ayrı bir mertebede konumlanmaktadır.

Sonuç yerine

Yazının buraya kadar olan kısmında iletişim faaliyeti, iletişim nosyonu ana unsurları bakımından değerlendirilmekte, iletişim faaliyeti, iletişim nosyonu çerçevesinde dönüşüme yol açan faktörlere, öne çıkan felsefi figürlere işaret edilmektedir. İletişim nosyonu, faaliyeti ve bu hususa dair tartışmalar esasında ikna-hakikat ikili karşıtlığı bağlamında, ikilikler temelindeki geleneksel Batı metafiziği çerçevesinde şekillenmektedir. Bu manada Sokratik figür egemen terimi, merkezi yani akıla matuf hakikat motifini, sofistike figür ise tali terimi, çeperi ve her nevi aldatmaya matuf ikna motifini temsil etmekte, Aristoteles ise her iki felsefi figür arasında bir arabulucu rolünü retorik bağlamında ifa etmekte, ikna ve hakikat motifine iletişim nosyonu, faaliyeti çerçevesinde rolünü teslim etmektedir.

Kaynakça

Aristoteles: Retorik, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Mattelart, Armand & Mattelart, Michele: İletişim Kuramları Tarihi, Çev. Merih Zıllıoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları,2017.

Oskay, Ünsal: İletişimin ABC'si, İstanbul, İnkılap,2019.

Platon: Gorgias, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Platon: Phaidros, Çev. Ari Çokona, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2020.

Prensk, Marc: "Digital Widsom and Homo Sapiens Digital", Deconstructing Digital Natives, Ed. By.Michael Thomas, New york, Routledge, 2011, p.30-45.

Emin YILDIRIM

Anlam, anlatmak, anlamak: işte, bütün mesele bu (mu?)

Alıcı öznenin zihni, gönderici öznenin zihnindeki anlama ne kadar uygun yorum yapıyorsa, o zaman iletişimin varlığından söz edebiliriz.

İletişim, *gönderici* ve *alıcı* konumundaki iki insan veya insan toplulukları arasında gerçekleşen, birinin anlatmasını, diğerinin anlatılanı anlamasını ve böylece zihinlerin karşılıklı etkileşimini sağlayan, anlam içerdiği kabul edilen duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışveriş süreci olarak tanımlanabilir. Bu tanımın doğası gereği, iletişim, *dil üzerinden* anlam üretme, paylaşma ve iletiye ortak anlam kazandırma çabasıdır. Dil nedir? Dil ile dünya, dil ile zihin arasında nasıl bir ilişki vardır? Anlam nedir? Bir ifadenin anlamlı olmasını mümkün kılan nedir? Anlatmak nedir? Anlamak nedir? Anlaşmak nedir? Anlamayı anlamak nedir? Ve nihayet bu sorulara cevapların imkânı nedir? Bunlar, *dil felsefesinin* kadim konularındandır (1). Diğer yandan, gerek sözel gerekse yazıyla, hakikaten biz kendi zihin içeriğimizi tam olarak anlatabilir miyiz ya da başka zihinlerin ürettiği *anlamı* tam olarak anlayabilir miyiz, yoksa sosyal yaşamımızın vazgeçilmez bir etkinliği olan iletişim sürecinde tüm yaptığımız, sadece, kendi öznel deneyimimize, birikimimize, hal ve durumumuza göre, bir *yorumlama* faaliyetinde bulunmak mıdır?

Bir tanıma göre, *anlam* için bir ifadenin varlığına, *anlamak* için de bu ifadenin *anlaşılmasına* ihtiyaç vardır; anlamanın en alt derecesi ifadenin ne dediğini anlama düzeyi olan *linguistik/ gramatik* anlamadır, ifadenin, farklı bağlamda kullanılmış olan metaforik anlamı da dahil olmak üzere, niyet, duygu ve düşünce gibi içeriğini yani *ne demek istediğini* kavramak olan anlama ise üst düzey anlamadır (2). Bir diğerine göre, yorumlamanın amacı bir durumu ya da metni anlamlandırmak, ne anlama geldiklerini anlamaktır; zira, dolaysız kavramanın bizi başarısızlığa uğratması durumunda anlama gereksinimi, başvurduğumuz mantıksal analiz ve genel ilkelerin ötesine giden, bir kişisel yorumsal çabayı barındırır, böylece, anlama, bilgi denilen basit informatif alışverişin ötesine geçen, yalnızca olguların değil, bu olguların *anlamlı bir bütüne* dahil edilmesini kavrama manasında, *yorumsal* edimle elde edilen bir bilgidir (3). Gilles Deleuze, "Anlamın Mantığı" (*Norgunk, 2020*) adlı eserinde, *anlamın ontolojisini* irdeleyerek, "anlamın var-olduğu bile söylenemez; o ne şeylerdedir ne zihinde, ne fiziksel varoluşa sahiptir ne zihinsel varoluşa. Anlamın faydalı olduğunu ve sağladığı fayda için onu kabul etmek gerektiğini söyleyebilir miyiz, en azından? Bu bile söylenemez, çünkü anlam etkisiz, nüfuz edilemez ve yalıtık bir parlaklıkla donanmıştır" derken, *anlamın* dünyayı idrak etmemizi sağlarken, kendisinin tanımlanmaktan uzak, çelişkili ve paradoks barındıran bir şey olduğunu ifade etmektedir.

Martin Heidegger, "Hümanizm Üzerine" (*T. Felsefe Kurumu, 2020*) adlı eserine "...Düşünme, Varlığın insanın özüyle olan bağını yerine getirir. Düşünme, kendine Varlık tarafından verilmiş bir şey olarak bu bağı yalnızca Varlığa sunmakla yetinir. Bu sunuş, Varlığın Düşünmede dile gelmesiyle gerçekleşir. *Dil Varlığın evidir*. Dilin meskeninde insan ikamet eder" sözleriyle başlamaktadır. Heidegger, "*Dil Varlığın evidir*" derken, dünya, bir

dünyaya ilişkin kavrayışımızdan ayrılamaz; sadece, bölünemez olan dünya içinde *varlık* vardır; bununla birlikte, dünyaya ilişkin kavrayışımız da dilimize ayrılmazcasına bağlıdır, dolayısıyla *varlığı* bize yansıtan, onun üzerindeki örtüyü kaldırıp aşikâr hale getiren, algılarımızın, anlamamızın ve anlamlandırmalarımızın *gündelik dilimizin* kodlarına göre olduğunu, söylemektedir (4). Peki, biz bu *kodları* nasıl biliyoruz?

St. Augustinus, "İtiraflar" (*Alfa, 2014*) adlı eserinin "*konuşmayı nasıl öğrendiğini*" irdelediği bölümünde (*1/13*) "...bir zamanlar yüreğimden geçenleri ağlayıp sızlayarak, değişik sesler çıkararak ve ellerimi kollarımı farklı şekillerde oynatarak anlatmak isterken, anladım ki, ... insanların bazı nesnelere bazı adlar verdiklerine ve hangi nesnenin adı söylense ona doğru yöneldiklerine dikkat ettim ve belli bir nesneyi göstermek istediklerinde çıkardıkları sesin, o nesneye verdikleri birer ad olduğunu anlayıp bunu belleğime yerleştirdim ... zihinlerinden geçenleri bu dille gösterebiliyorlardı" diye yazmaktadır. Bu *sözcük merkezci* paradigmada, dilsel ifadelerin anlamlarını, onu oluşturan sözcüklerin anlamları belirlemekte, sözcüğün temsil ettiği anlam ise bir nesnenin/şeyin düşünsel bir tasavvuru olarak anlaşılmaktadır. *Dil ve dünya ilişkisinde* "adların adlandırdıkları şeyin özünü yansıttıklarını, bunu da adlandırdıkları şeyleri sesler aracılığıyla taklit ederek yaptıklarını" ve "adların nesnelere rastgele verildiklerini, bunun da uzlaşımsal olduğunu" tartışan, Platon'un "Kratylos" (In: "Diyaloglar", *Remzi, 2014*) diyaloğundan beri yaygın bir görüşe ait olan bu *Augustinusçu tasviri dil* anlayışını, "Felsefi Soruşturmalar" (*Metis, 2020*) adlı eserinde eleştiren "mantıkçı pozitivist" Ludwig Wittgenstein, "*dil dünyayı temsil etmek için kullandığımız basit bir aracı değildir*" demektedir. Çünkü, böyle olsa idi, "bir adın karşılığı, adın taşıyıcısı ile aynı" olurdu; örneğin, Bay N. N. öldüğünde, adın taşıyıcısının öldüğü söylenmiş olur, karşılığının değil, aksi halde "Bay N. N. öldü" demenin bir anlamı olmaz, saçma olurdu (madde 40), diye devam etmektedir. "*Bir sözcüğün karşılığı, dildeki kullanımıdır*" (madde 43) diyerek, anlamın, sözcüğün işaret ettiği şey değil, kullanımı olduğunu ifade eder, çünkü sözcüklerin altta yatan bir özleri, ortak bir paydaları, eşsiz bir işlevleri yoktur. Peki, bu *kullanımları* nasıl ediniyoruz?

"Frankfurt Okulu"ndan Jürgen Habermas, "İletişimsel Eylem Kuramı" (*Alfa, 2019*) adlı eserinde, alıntıladığı bir çalışmada araştırmacının "...bizim yağmuru salt meteorolojik nedenlere dayandırmamız, yabanılların ise tanrıların, ruhların ya da büyünün yağmura etki edebileceğine inanması, bizim beyinlerimizin onlarınkinden farklı işlediğinin bir kanıtı değildir... Bu sonuca kendim, gözlem yapma ve sonuç çıkarma yoluyla varmadım (...) sadece, toplumumuzdaki başka herkesin kabul ettiği şeyi, yağmurun doğal nedenleri olduğunu kabul ediyorum... Benzer olarak, elverişli doğal ve ritüel koşullarda uygun büyü yöntemleriyle yağmura etki edebileceğine inanan bir yabanıla daha az zeki gözü ile bakılamaz. O da, böyle bir inanışa kendi gözlemleri ve çıkarımları sonucunda varmamıştır, tersine, bu inanışı kendi kültürünün içine doğmakla almıştır. İkimiz de, *içinde yaşadığımız, bizim için hazır bulduğumuz düşünce kalıplarıyla düşünüyoruz.* Yabanılın mistik, bizim ise bilimsel düşündüğümüzü söylemek anlamsızdır. *Her iki durumda da benzer türden zihinsel süreçler devreye girmiş ve düşünce içeriğine benzer yoldan ulaşılmıştır*" dediğini yazmaktadır. Bu sözler, Heidegger'in "*Dil Varlığın evidir*" yargısını hatırlatmaktadır.

Habermas, söz konusu eserinde, simetrik iç ve dış dünya kavramlarından bahsederek, "nesnel ve sosyal ortak dış dünyadan farklı bir iç *öznel alanın* var olduğunu, *bu ortak-olmayışlar alanının yalnızca o bireyin ayrıcalıklı erişim hakkına sahip olduğu yaşantılar toplamı olduğunu*" söyleyerek, *günlük dil kullanımı ile* bu bireyin kendi öznelliğinin bu parçasını başkalarının gözleri önüne seren dışavurumcu tutumu ve bunu karşılayan öznenin nesneleştirici tutumu etkileşime girerek, *iletişim* sağlanmaya çalışılmaktadır, diye devam etmektedir. Habermas'ın işaret ettiği husus, tam da zihin felsefesindeki *qualia* kavramına karşılık gelmektedir. Bu kavram, bir deneyimin öznel yönünü göstermekte, bilincin öznelliği nedeniyle, örneğin aynı manzara karşısında her insanın etkilenimi, duygulanımı ve düşüncelerinin farklılığına, zihinsel tasarımının benzersiz olmasına işaret etmektedir. Bu zihin durumunu yani *fenomenal bilinç* durumunu bir başkasına tam bizdeki hissiyatı ile anlatabilir miyiz veya başkasının bu öznel deneyimini hissedebilir miyiz? Bu sorulara olumlu cevap vermek güç gözükmektedir. Thomas Nagel'in "*Bir yarasa olmak nasıl bir şeydir?*" başlıklı bir düşünce deneyini anlatan, felsefe tarihinin belki de en çok atıf almış makalesi bu konuyu işlemektedir (*Philosophical Review, 1974:83:435-50*): Biz, yarasanın davranışını, sonar sistemini ne kadar iyi bilsek de, öznel ve özsel bir olgu olması nedeniyle, onun zihinsel deneyimini, *bizzat*

© SERCAN TUNALI

© SERCAN TUNALI

onun kendisi olmadığımızdan asla kavrayamayız.

Ludwig Wittgenstein'ın, "Tractatus Logico-Philosophicus" (*B/F/S:1985*) adlı, anlaşılması hayli güç eserinin ilk önermesine göre, "dünya, olduğu gibi olan her şeydir" ve "dünya olguların toplamıdır" (*1 ve 1.1* önermeleri). Daha sonra "toplam gerçeklik, dünyadır" ve "tasarım, gerçekliğin bir taslağıdır" önermeleri (*2.063* ve *2.12*) gelmektedir. "Tasarım gerçeklik ile uyuşur ya da uyuşmaz, yani doğru veya yanlıştır" (*2.21*), "tasarımın ortaya koyduğu, anlamıdır" (*2.221*) ve "anlamının, gerçeklik ile uyuşması ya da uyuşmamasından doğruluğu ya da yanlışlığı oluşur" (*2.222*) demektedir. Diğer yandan, "olguların mantıksal tasarımı, düşüncedir" (*3*) ve bu yönüyle "doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır" (*3.01*) diye akıl yürütmektedir. Buradan da "yalnızca olgular bir anlamı dile getirebilir" (*3.142*), dolayısı ile "*ancak, tümcenin anlamı vardır*" (*3.3*), çünkü, "*düşünce, anlamlı tümcedir*" (*4*) ve "*tümcelerin toplamı dildir*" (*4.001*), zira "tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır; gerçekliğin, biz onu nasıl düşünüyorsak, öyle bir taslağıdır" (*4.01*) sonucuna ulaşmaktadır. "Tümcenin anlamı, olgu bağlamlarının varoluş ve varolmayış olanaklarıyla uyuşması ve uyuşmamasıdır" (*4.2*), demekte ve yine akıl yürütme ile, "*dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler*" (*5.6*), nihayet, "*üzerinde konuşulamayan konusunda susmalı*" (*7*) sonucuna ulaşır. Bu son önerme düşüncenin sınırlarıyla ilgilidir. Nitekim, insan yaşamında önemli olan şeylerin büyük bölümü, anlamlı bir şekilde anlatılabilen dünyanın dışında yatar, ifade edilemezler, ifade edilseler anlaşılamazlar. Habermas, "Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine" (*Kabalcı, 2011*) adlı eserinde *Wittgenstein*'ın "Tractatus"undan bahsederken "dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler, derken, dilin mantığı, dünya içinde olanları kavrayışımızın çerçevesini, yani dünyanın nasıl olduğunu, aşkınsal zorunlu bir biçimde saptarken, bu durum, kendisini bu (mantıksal) dilin içinde dile getiremez. *Mantık dünyayı doldurur, dünyanın sınırları onun da sınırlarıdır.* (...) *...düşünmediğimizi söyleyemeyiz de*" diye yazmaktadır. Görüldüğü gibi, Wittgenstein, analitik felsefe geleneğinde çok önemli yeri olan, "Tractatus"da düşünce, dil, gerçeklik ve anlam arasındaki ilişki üzerine mantıksal analiz yaparak; temsilin doğası, düşünce, dil ve gerçeklik arasındaki ilişki ile düşünceyle temsilin sınırları hakkında ve de mantığın ve mantıksal doğrunun doğası hakkında görüşlerini ortaya koymaktadır. Wittgenstein'ın bu ilk dönem felsefesi "*anlamın resim kuramı*" olarak anılmaktadır. Bu yargıya onun "*olguların tasarımlarını kurarız*" tümcesinden varılmaktadır. Bir manzara resminin resim olabilmesi, perspektif kuralı gibi bazı kurallara bağlıysa ve aksi takdirde doğayı temsil edemiyorsa, önermeler de, içinde ortaya çıktığı dilin sözdizimi kurallarına uyması halinde düşüncenin temsil görevini yerine getirebilir, aksi halde önerme olmayıp garip sesler olmaktan öteye gidemez. Bu resimlerin yani tasarımların nesnelere uygun düşmesiyle doğru, aykırı düşmesiyle de yanlış oldukları sonucuna varılır, ki bu değerlendirmeyi de iletişimde bulunan gönderici ve alıcı zihnin kendi bakış açısından yapacağı açıktır. "Tractatus"da, basit nesnelere bir ad izafe edildikten sonra, bu adın artık o nesneyi temsil etmekte olması ve bunun "anlamın" en temel yönü olarak görülmesi, Augustinus'un etkisini göstermektedir. Yine sözcük yerine *tümceyi (önermeyi)* temel alan bu *önermesel anlam paradigmasında*, dilsel anlatımların zihindeki tasarımlarla düşünceleri temsil etmeleri, bu tasarımların dilsel anlatımların anlamlarını teşkil etmeleri, aslında Aristoteles'ten beri değişik biçimlerde ifade edilen, dilsel anlatımların zihindeki tasarımların uzlaşımsal işaretleri oldukları yollu düşünceyi yinelemekten başka bir şey değildir ve metafiziğin temel varsayımı olan *töz* kavramının görevini de, burada *tümcenin (önermenin)* üstlendiği görülmektedir.

Nitekim, Wittgenstein, ikinci dönem eseri olan "Felsefi Soruşturmalar"ın (*Metis, 2020*) önsözünde, "Tractatus"da öne sürdüğü düşüncelerinde ciddi hatalar bulunduğunu fark ettiğini itiraf ederek, oradaki dil anlayışından tamamen farklı bir yaklaşım ortaya koyar ve bu eser birçok bakımdan aslında "Tractatus" eleştirisidir. "Felsefenin vardığı sonuçlar, anlama yetisinin dilin sınırlarına çarptığında edinmiş olduğu şişliklerin keşfedilmesidir" (madde 119) ve bu şişliklerin çözümü için de, dilin nasıl çalışması gerektiğine değil, fiilen nasıl çalıştığına bakmak gerektir, demektedir. Felsefe sorularının doğru sorulmamasının, cevaplarının açık seçik verilmemesinin sorumlusu, dilin çok anlamlı yapısı değil, dilin bu yapısının farkında olmadığından dili yanlış kullananlar olduğunu, "felsefi sorunlar, *dil tatile çıktığında boy gösterir* (madde 38)" diyerek ifade etmektedir. Bu ikinci dönemi *Wittgenstein*'ın "*oyun kuramı*" adıyla anılan "kullanımcı anlam" hipotezidir. Buna göre, anlam fenomeni belli bir dil içinde belli bir yaşam biçimi çerçevesinde toplumsal uzlaşı yoluyla belirlenmiş birtakım kurallar uyarınca oynanan bir *dil oyunu* olarak temellendirilmiştir. Bir şeyin anlamı

demek, o şeyin belli bir *bağlamda* nasıl kullanıldığını anlamak demektir.

"Doğayı *açıklarız*, insanı ise *anlamamız* gerekmektedir" diyen, *Wilhelm Dilthey, "İnsan ve Tarih Dünyasında Tekilleşme ve Sanat" başlıklı yazısında (In: Hermeneutik ve Tin Bilimleri; Notos, 2017)*, "Her anlama bir yeniden üretimdir. Yeniden üretme ve anlama sürecini aydınlatmak için iç deneyimden, kişiye özel durumların yaşantısından yola çıkmak durumundayız... insanın tarihselliği nedeniyle, yaşantı hali bizim kişiselliğimize bağlıdır. Bu hal daima, belli belirsiz de olsa, içinde bulunduğumuz *yaşama ortamına* bağlıdır... Yaşantının bu karakteristiği, diğer kişilerin hallerinden ve tavırlarından onların yaşantılarını yeniden kendimizde üretme sırasında tekrarlanır. Her şeyden önce biz bir diğer kişinin, bir yabancı halin anlaşılmasını *analojik çıkarımla* sağlayabiliriz. Bu çıkarım, dışsal olandan benzerlik yoluyla içsel olana giden bir çıkarımdır ve başkasının içselliğinin kendimizde *kaba, şematik temsilinden*, yansımasından ibaret bir tasarım olmaktan öteye geçmez. (...) Diğer kişilerin ifadelerinin ve dışavurumlarının yorumlanması, böyle bir dışavurumun ait olduğu *bağlamın bilgisine* dayanılarak yapılır" diyerek, öznel deneyimi ancak *analoji* ve *bağlam* üzerinden, o da tam olmayarak, anlayabilme imkânına vurgu yapmaktadır. Diğer yandan Dilthey, "bir eserin bütününü anlamak, bileşiminde bulunan bireysel sözcüklerin anlaşılmasına, bireysel parçalarının anlaşılması da bütünün anlaşılmasına bağlıdır" derken, *hermeneutik döngü* kavramından bahsetmekte ve *anlam* konusunda çağdaş felsefedeki farklı görüşlerin gelişinin haberini vermektedir, sanki. Hans-Georg Gadamer'e göre, *anlama* tarihsel bir çerçeve içinde var olan bilinçli insan varlıklarının dünya ile ilişki içine girmelerinin temel yoludur, yani *anlamanın* ontolojik bir anlamı vardır ("Hakikat ve Yöntem", *Paradigma, 2009*). Bu eserinde Gadamer, *Descartes*'tan beri özneye atfedilen radikal epistemolojik özerkliği, onun koşullanmışlıktan bağımsızlığı ve bilen öznenin mutlak bir biçimde kesin bilgiye ulaşmaya muktedir olduğu düşüncesini, nesnel bilgiye ulaşmada araçsal aklın yüceltilmesini reddederek, *öznenin merkezi konumunu* yerinden eder. Ona göre, her tür düşünüşümüz kaçınılmaz olarak *öznelerarası yaşama dünyası* içinde gerçekleştiğinden, zorunlu olarak yaşama dünyası tarafından koşullanır, bu nedenle *belirli bir kültürel ufuk içinde bile karşılıklı anlamanın muhakkak addedilemeyeceğini* kabul etmek gerekir, zira, *tüm önyargılardan bağışık olan bir anlama mümkün değildir*. Benzer olarak, belli bir *metnin de tek bir doğru yorumu yoktur*. Bu görüşler, adeta, daha sonraki *postyapısalcı* düşüncelerin de temelidir.

Postyapısalcılık, Aydınlanma sonrası düşüncenin kimi daha şüpheci eğilimlerinin doruk noktası olarak görülebilir; bu felsefi görüşler, bir yandan *Hegelciliğe* ve *Marksizm*'e, diğer yandan da *Sartrecı* varoluşçuluk ve fenomenolojiye bir tepki olarak, yirminci yüzyılda belirgin hale gelmiş, sonucunda öznenin, hümanizm ve rasyonalizm içindeki imtiyazlı felsefi ve politik statüsü radikal bir biçimde sorgulanmıştır. Diğer yandan dil, bu anti-hümanist düşüncenin önemli bir diğer kaynağının, oldukça farklı bir anlam içinde bile olsa, merkezinde yer alır. *Postyapısalcılığın*, bir *yapısalcılık* eleştirisi olduğu düşünüldüğünde, onun gelişiminde temel ilham kaynağı, yapısalcılığın dayandığı Ferdinant de Saussere'ın *yapısal dilbilimi* görüşleridir (5). *Yapısalcılık*, yapının malzemeleri ile ilgilenmeyip bizzat yapıya yönelerek, yüzeyde görünen fenomenlerin altında saklı bir sistem ve yapının var olduğunu kabul eder. Sistemdeki birimler tek başına bir anlam ifade etmezler, onlara anlam kazandıran şey bir sistemin/yapının parçası olmaları ve diğer birimlerle olan bağlarıdır.

Saussere, "Genel Dilbilim Dersleri" (*Multilingual:1998*) adlı eserinde, özne ile dil arasındaki ilişkiye dair dili *ad dizini* kabul eden geleneksel görüşe meydan okuyarak, dilin, göstergelerden oluşan kendi içinde bir sistem olduğunu; göstergelerin de nesnenin kendisi değil imgesi (ses-imge) olan "gösteren" ile zihindeki kavram olan "gösterilen"den oluştuğunu yazmaktadır. Anlamın, bireylerin sözcükler yolu ile önceden var olan kavramları adlandırmasıyla değil, gösterenler arasındaki ve dolayısıyla gösterilenler arasındaki *fark* sayesinde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre, dili bireyler üretmez ama dil özneler yolu ile konuşur, yani özne kendi edimlerinin yaratıcısı ve faili değildir, konuştuğu dilin sistemi tarafından koşullanır veya belirlenir. Saussere, "Gösteren ile gösterilen arasındaki bağ nedensizdir, daha yalın ifade ile *dil göstergesi nedensizdir, keyfidir*" diye yazmaktadır. Bu keyfilik nedeniyle farklı çevrelerde yaşayan insanlar çevrelerine farklı değer biçerler, onu farklı değerlendirirler. Sözgelimi bazı dillerde, aynı rengin farklı tonlarının her birinin ayrı *gösterenle* (terimle) ifade edilmeleri gibi. Bu keyfilik nedeniyle, dil sosyal bir olgudur, dolayısıyla kişiden kişiye, toplumdan topluma, hatta zamandan zamana değişmeyen tek ve nesnel bir olma tarzı mümkün değildir, dolayısıyla, dilden dile tercüme ya da özneler-arası iletişim, öğeler arasında bire bir bağlaşım garantisi olmadığından, her zaman kusurlu olacaktır (5).

Az önce bahsedilen *sözcük temelli* ve *önerme temelli* anlam paradigmalarından sonra üçüncü anlam anlayışı olan, John L. Austin ve John Searl'ün *söz edimleri kuramına* göre, anlam sırf bir dilsel fenomen olmaktan çıkar ve daha geniş bir bağlamda, herhangi bir bilinçli eylemin temel güdülenme unsuru olarak ele alınır. Anlamlı dilsel ifadeler nesnel dünyadaki durumu temsil etmekle

birlikte, daima sosyal dünyaya yöneliktir ve konuşmacının amaçları doğrultusunda başka öznelere bildirilmek üzere dile getirilir, yani anlam, özne-nesne ilişkilendirme formu olup, kaçınılmaz olarak özneler-arası boyuta da sahiptir. Bundan dolayı herhangi bir ifadenin anlamı yalnızca *konuşmacının niyetini* ya da *pragmatik amaçlarını* hesaba katmayla anlaşılabilir (6).

Postyapısalcı Roland Barthes'a göre ise, metinlerin okunması/yorumlanmasında tüm dikkatler, şimdiye kadar, metnin ana-babası ya da tek sahibi görülen yazarın *niyetine*, kastettiği anlamın açığa çıkarılmasına yöneltilmiştir. O, düşünen bireysel töz şeklinde anlaşılan Kartezyen özne anlayışına karşı çıkarak, metni kaleme alan, metnin sorumluluğunu üzerinde taşıyan bireysel yazarı reddederek, yazma işini gerçekleştirenin, kişiler üstü bir güç olarak dilin bizatihi kendisi olduğunu ileri sürer: Dil artık insani bireyselliği aşan gayri-kişisel bir yazardır. Barthes, "Yazarın Ölümü" başlıklı yazısında (*Notos, 39:100-104, 2013*), "Artık şunu biliyoruz, bir metin, tek bir teolojik anlama (*Tanrı-Yazar*'ın mesajına) sahip bir sözcükler dizisinden oluşmaz: metin, hiçbiri özgün olmayan çeşitli yazı biçimlerinin boğuştuğu ve iç içe geçtiği çok boyutlu bir uzamdır, binlerce kültürel mihraktan etkilenen alıntılar dokusudur. (...) bir metin birçok kültürden kaynağını alan ve birbiriyle diyalog, parodi ve çekişme yoluyla ilişkiye giren çok sayıda yazıdan oluşur; ama bu çokluğun yoğunlaştığı tek bir yer vardır ve hep söylenegelenin aksine bu yer yazar değil, okurdur: okur tam da bir yazının içerebileceği tüm alıntıların eksiksiz olarak kaydedildiği uzamdır; o yazıyı oluşturan tüm izleri tek bir alanda bir arada tutan biridir (...) okurun doğuşunun bedeli *Yazar'ın ölümü* olmalıdır" diyerek metnin *okurda*, okurun *yorumunda* anlam kazanacağını ifade etmektedir. Söylemin öznesinin konumunun temelden sarsılması, yani öznenin merkezden uzaklaştırılması ile anlam artık tümüyle bireysel konuşmacı ya da yazarın denetimi altında olan bir şey olarak görülemez (4).

Jacques Derrida, "Gramatoloji" (*BilgeSu, 2017*) adlı eserinde, felsefe geleneğinin *logosantrik* olup, kadim metinlerdeki "*önce logos vardı*" ifadesinde somutlaşan, *hakikati*, bilincin öz-mevcudiyetinin dolayımsız ifadesi olarak anlaşılan "söz ya da akıl" denilen *logos*'la birleştirme eğiliminde olduğunu ve bu "*mevcudiyet metafiziğinde*", Saussere'ın terimleriyle "gösterilen"e tekabül eden saf anlam, öz ya da hakikatin önce geldiğini, "gösteren" söz veya yazılı göstergenin ikincil, yani düşüncenin türetimsel ve olumsal aracı olduğunu söylemektedir. Benzer olarak, *mevcudiyet metafiziğinin* konuşmayı yazıya kıyasla daha saydam bir düşünce ya da anlam ortamı olarak gören *fonosantrizm* saplantısı içinde bulunduğunu ifade etmektedir. Habermas'ın ifadesiyle, "sesin uçup giden saydamlığı, sözün ifade edilen anlamla bir tutulmasını teşvik etmektedir", zira biz, konuşmada, ses olarak sözle onun anlamı yani bilinç içeriği arasındaki çatlağın, gösterenle gösterilen arasındaki boşluğun pek farkında olmayız. İşte bu metafiziği ve onun ayrılmaz parçası olan logosantrizmin ve fonosantrizmin hatalı önkabullerini göstermek suretiyle istikrarsızlaştırmak için, Derrida, "*différance*" kavramı temelinde *yapısöküm (dekonstrüksiyon)* dediği anlayışı ortaya koyar ki, ona göre, yapısöküm yıkmaktan ziyade bir bütünün nasıl yapılandığını anlamaya ve onu yeniden yapılandırmaya işaret eder. Saussere'da farklılık gösteren bir *karşıtlıklar sistemi* olarak dil görüşünde merkezi rol oynayan *farklılık* kavramı, Derrida'da da "anlamda" önemli bir yere sahiptir: Aynı şekilde telaffuz edilmesine ve her ikisinin de "farklı olmak" ile "ertelemek" anlamlarına gelen différer sözcüğünden türetilmelerine rağmen, Derrida, varolan *différence*'ten anlamlı olarak ayrılan, yazımı farklı, var-olmayan *différance* sözcüğünü tasarımlayarak, konuşmanın tersine *yazının* önceliğine vurgu yapmıştır. Yine, her sözcüğün aynı anda öteki sözcüklerin hem yerine geçebildiğinin hem de onlara eklenebildiğinin altını çizerek, her göstergenin bir *yokluk/namevcudiyeti* öngördüğünü, yokluğun olduğu yerde *temsilin* söz konusu olduğunu ve temsilin ise daima *yokluğa/namevcudiyete* "eklenti" olduğunu yazmaktadır, "Gramatoloji"de. Aynı olguya farklı bakış açılarının birer "eklenti" olacağına dikkat çeken Derrida, *anlam* aslında *yorumdur*, yorum çokluğu içerisinde hiçbir yorumun da nihai olma iddiası olamaz, diye devam etmektedir. Anlamlandırma sürecinde anlamı belirleyen şey göstergeler arasındaki farklılıklar olduğundan ve her gösterilen de bir başka şeyin göstereni olduğundan, sabit kalıcı bir anlam düşüncesinden söz edilemez. Hiçbir anlamın sabit kılınamadığı bu dil *oyununda* "*yorum*" etkinliği sonsuzca sürer, demektedir. Derrida, böylece son çözümlemede yorumlamayı temellendirmektedir. Anlam, gösterenler arasındaki sistematik oyunun sonucu olarak değişik *bağlamlarda* sürekli bir biçimde farklılık gösteren ve geleceğe aktarılan bir özellik sergiler. "Gramatoloji"de kullandığı, "*metin-dışı yoktur*" ya da "*metnin dışında bir şey yok*" ifadesi, aslında *bağlamın dışında* hiçbir şeyin bulunmadığına, anlamın farklı *bağlamlarda* farklı içeriğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Metinlerin tek bir anlama bağlanamayacağını, zira, metnin yorumlarının potansiyel olarak sonsuz *bağlamlar* nedeniyle "*yayılım*" dediği şeye, anlamın sonsuz dağılım ve çokluğuna yol açtığına dikkat çeker. Bu görüşler aslında tamamen yorumlama serbestisine işaret etmemektedir (7). Derrida, *yazarın ölümünü* ilan eden Barthes'ın aksine yazarın niyetini tamamen göz ardı etmek istemez, nitekim "Yazı ve Fark" (*Metis, 2020*)

adlı eserinde "*yapısöküm* basit bir biçimde, bir metnin görünüşteki anlamına aldırmazlık yapmaz" diye yazmaktadır.

Umberto Eco, "Yorum ve Aşırı Yorum" (*Ayrıntı, 2019*) adlı kitabında, "Metni kurtarmak, yani anlam yanılsamalarını, anlamın sonsuz olduğu bilincine dönüştürmek için okur, metnin her satırının bir başka gizli anlamı gizlediğinden kuşkulanmalıdır; sözcükler, söylenmeyeni söylemek yerine onu gizlerler; okurun başarısı, metinlerin yazarın niyeti dışında her şeyi söyleyebileceğini keşfetmektir; *metnin anlamı* olduğu öne sürülen şey sözüm ona keşfedilir keşfedilmez, *onun gerçek anlam olmadığından* eminizdir; *gerçek anlam en ötedeki, ondan da, bir sonrakinden de ötedeki anlamdır*; kaybedenler yorum sürecini *anladım* diyerek bitirenlerdir, *gerçek okur*, bir metnin gizinin *metnin boşluğu* olduğunu anlayan okurdur" diye yazarak postmodern *çokanlamlılığı* veya *mutlak anlamın yokluğunu* ifade etmektedir. Eco, "Ne hakkında konuşulduğuna karar vermek, elbette bir tür yorumsal bahistir. Ancak *bağlamlar*, bahsimizin, rulet çarkında kırmızı ya da siyah üzerine girdiğimiz bahisten daha kesin olmasını sağlar" diyerek, Derrida gibi, tamamen serbest yorumun yani *aşırı yorumun* uygunsuzluğunu, yorumun ancak *metnin niyetinin* belirlediği *mümkün bağlamlarda* doğru olacağını belirtmektedir.

Gillez Deleuze, az önce bahsettiğim eseri, "Anlamın Mantığı"nda, "*Ben* konuşmaya başlar başlamaz, anlam zaten varsayılmaktadır; bu önvarsayım olmaksızın başlayamazdım. Başka bir deyişle, asla söylediğim şeyin anlamını söylemem. Buna karşılık, söylediğim şeyin anlamını daima bir başka önermenin nesnesi haline getirebilirim ama bu sefer de bu başka önermenin anlamını söylemem. Böylece önceden varsayılanın, sonsuzca geri gitmesine dahil olurum. Bu geri gitme hem konuşanın ne kadar güçsüz olduğunu hem de dilin ne kadar güçlü olduğunu gösterir. (...) Kısacası: bir şey durumuna işaret-eden bir önerme verili olduğunda, *bu önermenin anlamı daima bir başka önermenin işaret-edileni* olarak alınabilir" diye yazmaktadır. Düşünmenin ürünü olan ve insanın tüm pratik faaliyetlerinin yönünü belirleyen anlamın içkinliği, aynı zamanda görünmezliği ve idrak edilemezliği dolayısı ile anlamlandırma sürecine dahil olan insan için *anlamın doğasını* kavramak zordur (6). Deleuze anlamın epistemolojisini değil, *ontolojisini* önemseyerek, "*anlam, önermenin ifade edilenidir*, önermede içten içe olan ya da alttan alta olan saf olaydır. (...) *yani hem varlığa hem yokluğa aittir*" ve "*ifade edilen anlam, tümcededir, orada ikamet eder*", derken, bir yandan Heidegger'i ve diğer yandan da Wittgenstein'ı hatırlatmaktadır. Ancak Deleuze'e göre, anlam, ifadenin kendisi değil, *ifade edilen* veya *atfedilendir*: Böylece tamamen farklı bir *nesnelliğe* sahiptir. Yine de *anlam*, kendini ifade eden *önermenin dışında var-olmaz*. Bu, Derrida'nın "*metnin dışı yoktur*" yargısını çağrıştırmaktadır. Deleuze, Saussere'e benzer olarak, anlamın, her zaman rolleri yer değiştirilebilen "imleyen" ve "imlenen" dizilerinden oluşan yapı tarafından üretildiğini belirtmektedir. Böylece imgesel olan dil ile, sınırsız anlamlar ifade edilebilmektedir. Yapı olarak dil gelenekle işlenen ve aktarılan bir araç olduğundan değişimlere direnmekle birlikte, "*farenin*" artık bilgisayar terimi olarak da kullanılması örneğinde olduğu gibi, eski imleyenlere yeni imlenenler eklemek ya da *uzmanlık* terminolojilerinde olduğu gibi, dile tamamen yeni imleyenler "eklemek" suretiyle *lingua* anlamında dilde değişimler olabilmektedir (6).

Diğer yandan, *yapısöküm*, metne, *metinsellik* özelliği kazandıran en önemli olgulardan birinin, metnin diğer metinlerle olan ilişkisi olduğunu göstermektedir. Çünkü hiçbir metin başka metinlerden yalıtılmış olarak üretilemez; tek başına bir varlık değildir ve diğer metinlerden bağımsız okunamaz. Her metin, bağlamı defalarca dönüşerek başka metinlerde kendisine yer bulma potansiyeli kazanan doğurgan metinlere dönüşme imkânı elde eder. İşte bu metnin, *metinlerarasılığı*, yani bu *canlılığı*, Julia Kristeva tarafından, "*metin*, alıntılar mozaiği, diğer metinlerin birleşimi ve dönüştürülmesidir" diye ifade edilmektedir. Bununla, ayrı metinlerin, içine girdiği yeni metnin *bağlamında*, anlamlarının yeniden üretildiğini söylemek istemektedir, Kristeva.

Felsefede *anlam problemi*, dil ve düşünce arasındaki ilişki sorunsalı olarak kavranılmakla birlikte, genel geçer, *uzlaşımsal anlam tanımının* olamadığı görülmektedir. Buna rağmen, sözel veya yazılı iletişimin temeli olan "anlamak, anlatmak, tekrar anlamak ve anlaşmak" döngüsünün nihai olarak indirgenebileceği "*anlamın imkânı*" üzerine, dil felsefesi ve hermeneutik'te yaptığımız bu *metinlerarası* yolculuğun sonunda; "Anlam demek yorum, yorum demek bağlam içinde düşünmektir" diyebiliriz. Bu durumda, *alıcı* öznenin zihni, *gönderici* öznenin zihnindeki *anlama* ne kadar *uygun* yorum yapıyorsa, o zaman *iletişimin Varlığından* söz edebiliriz gibi geliyor *bana*. Sonuçta, *filozofun* söylediği gibi: *Metnin dışında bir şey yok*.

Genel kaynaklar
(*özel kaynaklar metin içinde*)

1. R. L. Aysever. *Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış*. HÜ Edebiyat Fak. Dergisi. 2003;20:127-140.

2. F. İbiş. *Anlamın Doğası*. İz: 2019.

3. J. Zimmerman. *Hermeneutik*. Say: *2015*.

4. D. West. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Paradigma: 2020.

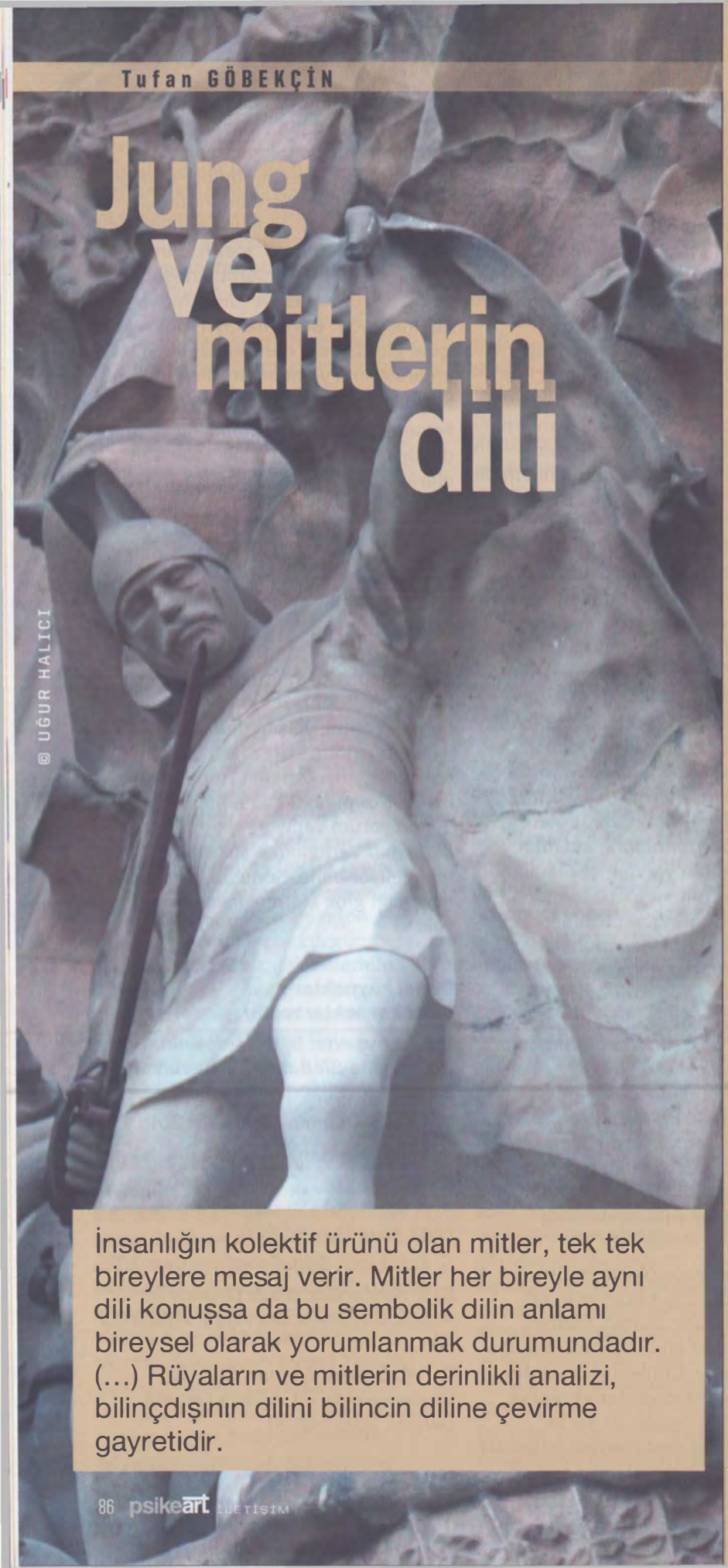
5. A. Cevizci. *Bilgi Felsefesi*. Say: 2015.

6. S. Nestarova. *Gilles Deleuze'ün Anlam Ontolojisi*. Dört Öge. 2018;7:83-98.

7. T. F. Orman. *Jacques Derrida Düşüncesinde Dil*. Kilikya Felsefe Dergisi. 2015;1:61-81.

Tufan GÖBEKÇİN

Jung ve mitlerin dili

© UĞUR HALICI

İnsanlığın kolektif ürünü olan mitler, tek tek bireylere mesaj verir. Mitler her bireyle aynı dili konuşsa da bu sembolik dilin anlamı bireysel olarak yorumlanmak durumundadır. (...) Rüyaların ve mitlerin derinlikli analizi, bilinçdışının dilini bilincin diline çevirme gayretidir.

Mitler çoğunlukla yazının olmadığı, dilin henüz çok gelişmediği çağlara aittir ama sembolik anlamlarının zenginliğiyle insanlığın üzerindeki büyüleyici etkilerini yüzyıllardır devam ettirir. İnsanlığın ortak mirası olan ve kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktaran mitlerin ortaya çıkışı ve tarih boyunca üstlendikleri işlevler hakkındaki araştırmalar, insan ruhunu anlama çabasıyla iç içe geçmiştir.

Dünyaca ünlü mitoloji hocası ve yorumcusu Joseph Campbell'in ifadesiyle Freud, Jung ve takipçileri "mitin mantığını, mitsel kahramanları ve eylemlerini modern zamanlara görmezden gelinemeyecek bir biçimde taşımıştır". Modern psikolojide insanların bilinçli hayat akışları kadar bilinçdışı deneyimleri de önem taşır ve bilinçdışına açılan pencereler olan mitler ve rüyalar ayrı bir önem kazanır.

Mitlerin kökeni

Mitolojinin kökenine ilişkin psikolojik yaklaşımlar aynı kaynağa işaret eder: mitlerin oluşumunun izleri bilinçdışında aranır. "The Myth of the Birth of the Hero" ("Kahramanın Doğuşu Miti") kitabıyla mitolojide "kahraman" rolünün modern tanımına önemli bir katkıda bulunan Otto Rank, mitlerin insanın bilinçdışından kaynaklandığını ve insanların paylaştığı ortak deneyimleri yansıttığını ileri sürer.

"The Hero with a Thousand Faces" ("Kahramanın Sonsuz Yolculuğu") kitabında kahraman mitinin birçok versiyonunu inceleyen Campbell de "mitlerin insanın zihninde temsil edilen kolektif bilincin bir ürünü olduğunu" ileri sürer. Birçoğu anonim olan mitlerde yer alan simgeler yazar tarafından üretilmez: "[bu simgeler] düzenlenemez, uydurulamaz veya kalıcı olarak bastırılamaz. Psykhe'nin kendi ürünleridir ve her biri kaynağının öz gücünü zarar görmemiş bir şekilde yansıtır."

Psikolojinin öncülerine göre hem mitler hem de mitoloji teorisinin önemli bir öğesi olarak rüyalar, tüm insanların paylaştığı ortak mekanizmanın gerçekliğini ortaya koyan işaretlerdir. Mitler bütün insanlığın paylaştığı ortak bir simgeler dağarcığı, ortak bir dildir. Bu anlamıyla ortak bir iletişim zemini sunar. Mitler insanın hem bireysel olarak kendi yolculuğuna yön verir hem de insanlığın tarihsel olarak izlediği seyri anlamamıza imkân tanır.

Mitler ve bilinçdışı

Mitlerin ortaya çıkışı hakkında birbirine yaklaşan görüşler, sıra mit, rüyalar ve bilinçdışının yapısı ile bunların birbiriyle ilişkisine gelince ayrışmaya

başlar. Bu noktada mitlere ve mitlerin bilinçdışıyla ilişkisine daha derinlikli bir bakış sunduğu için Jung'un görüşlerine odaklanmak, mitlerin dili ve işlevleri hakkında bize daha çok kapı aralar.

Jung, Freud'un aksine mit ve mitin anlamını bireysel psykhe'de görür. Mitler toplumun bütün üyeleri ve daha geniş bakıldığında tüm insanlık tarafından paylaşılan öğeler içerse de mitlerin anlamları ve işlevleri esasen bireyseldir. Mitlerin temel işlevi, insanın bireyleşme yolculuğunda ona kılavuzluk etmektir. Bir başka deyişle insanlığın kolektif ürünü olan mitler, tek tek bireylere mesaj verir. Mitler her bireyle aynı dili konuşsa da bu sembolik dilin anlamı bireysel olarak yorumlanmak durumundadır.

Jung, mitlere bakışını rüya yorumlarına da taşır. Kendi ifadesiyle, "[rüyaları ve düşleri] Freud'un yaptığı gibi kişisel faktörlere" indirgemez... ifade etmeye çalıştıkları anlamı keşfetmek için onları mitolojiden sembollerle kıyaslamayı" tercih eder. "[Freud] her zaman cinsel nedenlere bakarken ben asırlık mitolojik etkilere kadar inerek rüyaların kökeninin izini sürüyorum. En uzak atalarımızdan gelen bilinçdışı hatıralar hepimizde uyku halindedir. Bunlar geceleri uyanır ve modern insanın doğaya karşı sahte tutumunu telafi etmek için harekete geçer." Jung'un "Yüz Yüze" röportajında kullandığı bu ifadeler, mitlere yüklediği anlamı bütün açıklığıyla ortaya koyar. Jung'a göre rüyalar mitlerle önemli bir ilişkiye sahiptir. Birçok rüya örneğinde mitsel motif ve figürlere rastlanır. Fizyolojik olarak nasıl oluşursa oluşsunlar, bu rüyalar mitsel öğelerle bağlantılı kendi özel anlamlarına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, rüyaların bizim üzerimizdeki duygusal gücünü ve rüyalara atfettiğimiz önemi daha iyi anlayabiliriz.

Mitler bizimle nasıl iletişim kurar?

Biz mitleri okurken veya onlar rüyalarımızda etkisini gösterirken aramızda nasıl bir iletişimin kurulduğunu anlamaya çalışırken de mitleri insanın bireyleşme yolculuğunun önemli bir parçası olarak gören Jung'un yaklaşımı ve kavramları bize daha geniş bir çerçeve sunar. Jung'a göre mitler ve rüyalar bilinçdışını yansıtır. Ancak Freudyen bir yorumlamayla bastırılmış bilinçdışının gelişigüzel bir yansıması değildir. Mitlerin oluşumu, bilinçdışının rehberliğinde gerçekleşir. Mitsel öğelerin rüyalarda kendine yer bulması da gelişigüzel değildir. Bilinçdışı mitler aracılığıyla kendini ortaya koyar. Varlığını mümkün olabildiğince açık bir biçimde göstermek için bilinçle iletişim kurmayı dener. Ama doğal olarak bunu yaparken kendi dilini konuşur.

Rüyalar ve mitolojinin ortak simgeler ve anlamlar taşıdığından hareketle, Jung'un rüyalar için söylediklerini mitler için de aynen tekrarlayabiliriz: Mitler kendi anlamlarını gizlemek için özel olarak şifreler kullanmaz, biz onların dilini anlamayız. Bilinçdışının rehberliğinde gelişen mitler ve rüyaların dili bize ilk başta anlamsız gelir. Mitler bilinçdışının rehberliğinde geliştiği ama aynı zamanda bilincin süzgecinden geçtiği için mitlerin dilini sembollerden yoksun bir biçimde yüzeysel olarak anlamaya ve yorumlamaya çalışırız. Ancak mitlerdeki sembolik anlamlar, yüzeydeki anlamdan çok daha derinlerdedir ve doğru yorumlanabilmeleri için bilinçdışının dilinde olduklarını kabul etmek gerekir. Bir başka deyişle birbirine çevrilmeyi bekleyen iki ayrı dil söz konusudur. Bilmediğimiz bir dili anlayabilmek için onun doğru çevirisine ihtiyacımız vardır. Rüyaların ve mitlerin derinlikli analizi, bilinçdışının dilini bilincin diline çevirme gayretidir.

Peki bilinçdışının dilini ve simgelerini nasıl öğreniriz? Rüyaları mitlerle ilişkilendiren Jung insanın "arketipik imgeler oluşturma yeteneğine" sahip olduğunu ve bu yeteneğin rüyalar ve mitlerde ifadesini bulduğunu söyler. Jung'a göre tıpkı belli bir dili konuşma yeteneğiyle değil çevremizdeki insanların konuştuğu dili öğrenip geliştirebilme yeteneğiyle doğmamız gibi öykülerle değil öyküleri geliştirebilme yeteneğiyle doğarız. Bu öyküler geliştirebilme yeteneği, zamanla "arketipler" adı verilen çok zengin bir semboller dilini ortaya çıkarmıştır. Rüyalar ve mitlerdeki arketipik imgelem geçmişle -anılar ve bellekle- bağlantı kurmamıza imkân tanır.

Jung'a göre bu yeteneğimiz "kolektif bilinçdışından" beslenir. Mitin anlatıcısı kolektif bilinçdışından "kendi varlık seviyesi imkân tanıdığı ölçüde" yararlanır ve kendi ruhsal gelişim aşamasına uygun öğeler kullanır. Bizler de mitleri okurken veya rüyalarımızdaki mitsel öğeleri çözümlemeye çalışırken kendi varlık seviyemize göre yorumlar getiririz. Mitlerin dilini ve rüyalardaki mitolojik sembolleri çözümlemek, bireyleşme yolculuğumuzda bizi bir sonraki aşamaya taşır.

Mitler bilinçdışının varlığını göstermekle ve bilinçdışı hakkında bilgiler vermekle kalmaz, aynı zamanda bilinçdışına açılan bir kapıdır ve bilinçdışını deneyimlememizi de sağlar. Mitlerin sembolik anlamlarını çözümleyerek bilinçdışının dilini anlamaya çalışırız ve Jung'un "yalnızca saldırgan olmayan empati aracılığıyla anlayabileceğimiz alacakaranlık" olarak nitelendirdiği bilinçdışını deneyimleriz. Mitleri anlatmak, "mitleri ortaya çıkaran süreçlerin yeniden anımsanmasını ve yaşanmasını sağlar" ve böylece bilinç ve bilinçdışı arasında yeniden anlamlı bir iletişim kurulur. Bireyleşme sürecinde, Jung'un tanımıyla "kendi yetenek ve potansiyellerimizi gerçekleştirmek ve tamamına erdirmek amacıyla bilinçle bilinçdışını bütünleştirme yolculuğunda" her şeyden çok bu iletişime ihtiyaç duyarız.

Kaynakça

Introduction to Mythology: Contemporary Approaches to Classical and World Myths, Eva M. Thury ve Margaret K. Devinney, Oxford University Press.

"Face to Face Interview," *C. G. Jung Speaking*.

Man and His Symbols, C. G. Jung, Dell Publishing Co., Inc.

Memories, Dreams, Reflections, Carl G. Jung, Ukemi Auidobook.

The Archetypes and The Collective Unconscious (C.G. Jung Toplu Eserleri, 9. Cilt), Carl G. Jung, Princeton University Press.

Hande ÖĞÜT

Dil meselesine feminist bir bakış

Erkek yapımı dile karşı kadın dilini oluşturabilmek

Her insan bir dil içine doğuyor, kendi kimliğini bulması, kendi bilincine varması dil aracılığıyla gerçekleşiyor. Peki ama bu kimin dili? Erkek yapımı bir anadil ve anadil aracılığıyla aktarılan babanın yasaları…

"Kadınlar, erkek egemen düşüncesiyle oluşturulmuş bir toplumda, insanın insanoğlu diye adlandırıldığı, tanrının erkeklerin diliyle konuştuğu, tek gidilebilecek yönün ileri, daima ileri olduğu toplumda, zaten büyük ölçüde dışlanmış durumdalar. Bu, onların ülkesi, biz kendimizinkine bakalım."

Ursula K. Le Guin*

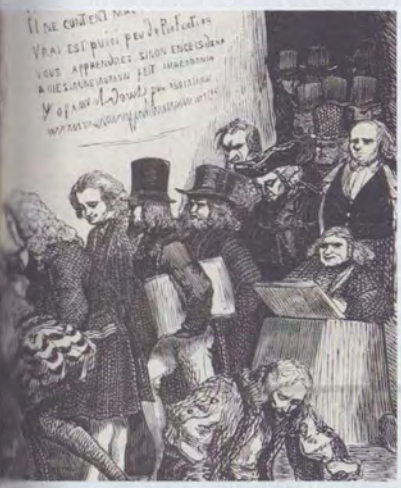
Yıllar önce, sevgili Süha Oğuzertem'in daveti üzerine, Bilgi Üniversitesi'nin bir eğitim programında "Feminist Edebiyat Eleştirisi" üzerine uzunca bir sunum yaptım.[1] Feminist ekolleri, feminist eleştirisinin ana hatlarını, kullandığı analiz yöntemlerini, alternatif dil çalışmalarını örnekler üzerinden anlattığım saatler süren bu sunumun sonunda bilginin pekişip içselleşmesi, iletişimin interaktif hale gelebilmesi niyetiyle bir atölye çalışması düzenledim. Farklı yazarların eserlerinden küçük birer pasajı -isim belirtmeden- arka arkaya sıraladığım tekstleri sınıfa dağıtıp yeterli bir sessizlikten sonra ilk şunu sordum: Sizce hangi metinler kadınlar, hangileri erkekler tarafından yazılmış olabilir?

Neyin nasıl anlatıldığından, yazarın adından, namından, ulusundan ziyade, cinsiyetiydi önceliğimiz. Çünkü feminist edebiyat eleştirisini diğer ekollerden farklı kılan buydu. Jale Parla'nın çok güzel anlattığı gibi "Yeni Eleştiri, Uygulamalı Eleştiri, Rus Biçimciliği, Marksist eleştiri ve yapısalcılığın göz ardı ettiği feminist eleştirinin, edebiyat eleştirisine getirdiği en önemli sorunsal, hiçbir edebi yaklaşımın metodolojisine dahil etmediği bir analitik araç yani toplumsal ve kültürel olarak belirlenen cinsiyettir".[2]

---

* Ursula K. Le Guin'in 1983 yılında Mills Koleji mezuniyet töreninde yaptığı konuşmadan...

[1] "Eleştiriye Giriş" seminer programı, 2012 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde Edebiyat Okulu eğitimleri kapsamında gerçekleştirildi. Tarihsel ve Biyografik Eleştiri: Levent Yılmaz, Sosyolojik Eleştiri ve Psikanalitik Eleştiri: Süha Oğuzertem, Marksist Eleştiri: Murat Belge, Formalist Eleştiri ve Anlatıbilim: Hülya Adak, Feminist Eleştiri: Hande Öğüt.

Toplumsal ve kültürel olanın oluşmasında, yayılmasında ve yeniden üretilmesinde en önemli faktör dildir. Cinsiyet de dilde kurulmakta, dil cinsiyeti yeniden üretmektedir; dil ve edebiyat cinsiyetli ve çoğunlukla cinsiyetçidir. Edebiyatın yalnızca büyük metinlerin bir toplamı olmadığını, toplumsal ve cinsel ideolojilerle derinden yapılandırıldığını gösteren feminist eleştiri, ataerkil tahakkümün hangi mekanizmalarla üretildiğini tespit eder, cinsiyetçi politikaları ve bu politikaların diğer tahakküm biçimleriyle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koyar. Feminist eleştiri yalnızca bir metin okuma yöntemi değil, metni sökme ve metin aracılığıyla direnme olanakları da sunan politik bir eylemlilik ve dili cinsiyetçilikten kurtarmaya yönelik alternatifleriyle edebi ve estetik bir yaratıcılıktır.

Bu bağlamda atölye çalışmasında sunduğum metinlerden kimini sizlerle de paylaşmak ve sormak istiyorum; bu pasajların hangisi bir erkek yazara, hangisi bir kadın yazara aittir? Ve nasıl daha farklı yazılabilirler?

*

Öpüşmeye kendini o kadar vermiş, kollarını boynuma öyle bir sarıp gözlerini öylesine sıkı kapamıştı ki, «sonuna kadar» sevişebileceğimizi hissettim. Ama bakire olduğuna göre bu imkânsızdı. Öpüşürken, bir ara Füsun'un hayatının bu önemli kararını verdiğini, benimle buraya "sonuna kadar gitmek" için geldiğini hissettim. Ama bu yalnız yabancı filmlerde olurdu. Burada bir kızın durup dururken bunu yapması tuhaf geliyordu bana. Belki de zaten bakire değildi...[3]

[2] Jale Parla, "Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?", Kadınlar Dile Düşünce içinde, Der: Jale Parla, Sibel Irzık, İletişim, 2011.

[3] Orhan Pamuk, Masumiyet Müzesi (2008).

*

Evliliklerinin ilk günlerinde adamı yanına sokmamıştı Bayan Nermin. Yalnız kaldıklarında, yatak odasına girdiklerinde Bay Bedri üzerine atlıyor, tüm gücüyle sarılıp üzerine boşalıyordu. Islanan eteklerini bir yanından iğrenerek tutup tutup yıkıyordu Bayan Nermin. Umduğu gibi değildi kadınlık, ne yapılacağını nasıl yapılacağını bilemiyordu, bu iş olanca pisliğiyle birdenbire bindirmişti üzerine.[4]

*

Sağlıklı küçük kızlar, genellikle babalarını hoşnut etmek için çırpınırlar. Bu kızlar, küçükten beri babalarını o ebedi, o ele geçirilmez erkeğin öncülü olarak görürler. Sicilyalılarda, babayla kız arasındaki cinsel ilişkiler son derece doğal sayılır ve bu tür ilişkilere giren genç kıza, üyesi olduğu topluluk tarafından kötü gözle bakılmaz.[5]

*

*Bir erkeğin kaba saba parmakları *** çıplak sırtımı kavramış, göğsünün ve karnının dimdik diken gibi kılları **** incitmiş, yüzümü gıdıklamaya başlamış derken ayağımın altındaki şey, yerdi galiba, aniden kayıp gitmişti ** su gibi dağılıp gitmişti*** ağlamıyordum, çırpınmıyordum, uslu bir kız olmuştum yani:**********[6]*

*

Sen çok kıymetlisin. Çok değerli ve heyecan vericisin. Seninle... şeyden... düzüşmekten çok hoşlanıyorum. Seni onlarla paylaşmak istemiyorum. Gitmeyeceğim. Onların kocaları bitli ihtiyarlar, korkunç tipler. Ben sana sahibim. Neden o kadar cömert olacakmışım?

"Ama Pat," dedi Stuart umutsuzca. "Biz bunların hepsini konuştuk; bu işin sevgiyle alakası yok. Eş değiştirilecek." Stuart, sadece yaşını başını almış orta sınıf hoş insanlarla eş değiştirmeyi önerdiği için sevinmeli, yüreğini ferah tutmalıydı.[7]

Dipnotlara bakmadan sanırım doğru yanıtları bulmuşsunuzdur. Nitekim öğrencilerim de doğru tespitlerde bulunmuş ancak son örnekte şaşırmışlardı. Evet, bakire/lolita merakı, narsisist ve pişkin tavırlar, eril söylemler, cinsiyetçi tanımlamalar elbette bir erkek yazara ait olabilirdi.

Dilin eril/cinsiyetçi kuruluşu, kadınların eril/cinsiyetçi bir tavırla ele alınmalarını sağlayan bir düzen sunmaktaydı ve kadınlar bu süreç içinde çok az rol almış ya da hiç almamışlardı. Erkek dili ve yazılı kültürü kurar iken öznellik ile nesnellik arasında, sözün sahibi olmak ile söz tarafından sahiplenilmek arasında kalan, kendi içinde, kendine karşı bölünmesi gereken kadınlar, kullanmaya mecbur bırakıldıkları eril dilde hem yok sayılmışlar hem dışlanmışlardı.

Bu yaman çelişki içinde kendi adına ve kendisi için konuşabilmek, kendi duygularını, pozitif ya da negatif yönleriyle cinselliğini, bedensel hayatını, arzularını dile getirebilmek, kendi içiyle ve özüyle yazabilmek çok da kolay değildi. Örneğin, erkek şiddeti, aile içi şiddet sarmalı, etkileri, duygusu bu dilin sınırları içinde nasıl anlatılabilirdi, anlatılmalıydı ki şiddeti yeniden üretmesin, hayatta kalanları yeniden mağdur etmesin, travmaları canlandırmasın ve kadını yine nesneleştirmesin...

Dördüncü örnek metnin yazarı Joyce Carol Oates, bu konuda gerçekten ufuk açıcı bir yazar. Şiddete maruz bırakılmış kadınların yaşadıklarını, içlerindeki acıyı görerek yazan çünkü bunu bizzat deneyimleyen Oates, kendi adına konuşamayan kadınların, ergenlerin ve çocukların yaşadıklarına tanıklık etmeyi, acılarını dile getirebilmeyi arzulamaktadır. Acı, baktığına inanamamaktan, baktığının doğru olmadığına inandırılmaktan kaynaklanır ki kimi öykülerinde göz bozuklukları ve körlük motiflerini hafızanın dondurulmasıyla, anımsamamayı seçen bellekle koşut biçimde kurgulamıştır. Benim örneğini verdiğim, bir göz bandına gönderme yaparak, isim veremediği, böylesi bir utancı adlandıramadığı "***" başlıklı öykü, bir kız çocuğunun içine düştüğü karanlığa götürüyor okurunu. On bir yaşındayken kuzeni ile aynı anda babası tarafından tecavüze uğrayan ve susması için tehdit edilen küçük kızın öyküsünü anlatmaya çalışırken zorlanıyor Oates. Dili eğip büküyor, noktalama işaretlerinden, boşluklardan ve kızın yaşadığı görme kayıplarını imleyen siyah bantlardan yararlanıyor.

Oates'in bu hassasiyetine ve yaratıcılığına rağmen bir başka kadın yazar, üstelik kadınların pek sevdiği, bestseller Maeve Binchy ise gayet süfli bir fütursuzluk içinde, dili de kadın öznelliğini de son derece eril bir bakışla kullanıyor. Öğrencilerin son örnekte şaşırma nedenleri de bu. Cinselliği "o iş, bu iş, düzüşmek, yatağa girmek" olarak tanımlayan, kadının değil yalnızca erkeğin cinselliğini hesap eden hikâyeleriyle, sekreter, aşçı, hemşire, kuaför, manikürcü, ev kadını, terzi, dadı, anne gibi kalıplara sıkıştırılmış tek boyutlu kadın kahramanlarıyla Binchy, nasıl oluyor da kadınlar tarafından baş tacı ediliyor? Kutsananın kadına özgü bir yaşam değil, tümüyle erkeklerin arzu ve beklentilerinin onayı ve yeniden üretimi olduğu nasıl görülmüyor ve tüm bu ve benzeri kitaplar yüz binlerce satıyor?

Aslında çok da şaşırtıcı değil, zira her kadın feminist olarak okumadığı gibi, kadın olarak da okumuyor. Tarihsel olarak yapılar, kategoriler, anlamlar, kültür ve dil erkekler tarafından üretildi, kadınlarsa kendilerine rağmen "insanca" denilerek sunulan erkekçe bir yaşantı, bakış açısı ve dille özdeşleşmeye zorlandılar. Böylece kendi arzularına, özvarlığına, duygularına, cinselliğine, bedenine yabancılaştılar. Kendileri için kurgulanmış bir kadınlık özünü ve rolleri kadınlık sandılar, bunu ister istemez kabullendiler. Feminist eleştiri çalışmalarının ilk yıllarında öncelikle kadınların kadın olarak okumadıkları, çünkü erkek egemen normları içselleştirdikleri tespit edildi. Anette Kolodny, okumanın, öğrenilmiş birçok başka yorumlayıcı strateji gibi kaçınılmaz olarak cinsel kurallara bağlı ve cinsiyet çekimli olduğunu öne sürerken, Judith Fetterley, "Direnen Okur" (1978) adlı kitabında Amerikan kurmaca yazınının başlıca yapıtlarının kadın okuru ele geçirmeye yönelik tasarımlarla dolu olduğunu göstererek, okumayı değiştirme girişiminde bulundu.

Feminist eleştirmenin ilk eylemi, onaylanan bir okur olmak yerine, karşı koyan bir okur olmak ve onaylamaya karşı direnerek içimize

---

[4] Leyla Erbil, Tuhaf Bir Kadın (1971).

[5] Vladimir Nabokov, Lolita (1955)

[6] Joyce Carol Oates, Kalp Koleksiyoncusu (1998)

[7] Maeve Binchy, Her Durakta Aşk (2011)

yerleştirilmiş erkek zihniyetini çıkarıp atma işlemini başlatmaktır. Sıra daha sonra yazmaya ve yeni bir dil oluşturmaya da gelecektir.

Dilin eril/cinsiyetçi kuruluşu

İletişimin kurulmasında, kültürlerin, ideolojilerin, bilgilerin, deneyimlerin aktarılmasında çok önemli bir güç dil... Her insan bir dil içine doğuyor, kendi kimliğini bulması, kendi bilincine varması dil aracılığıyla gerçekleşiyor. Peki ama bu kimin dili? Erkek yapımı bir anadil ve anadil aracılığıyla aktarılan babanın yasaları...

Jacques Ellul, "Sözün Düşüşü"nde, dilin nasıl bir iktidar mekanizması haline geldiğinden söz ederken, dili öğrendiğimiz ölçüde, özgürlüğümüzden mahrum kalacağımızı vurgular. "Ne özgürlüğünden? Neden, kendi dilimi ex nihilo (hiçlikten) kendim yaratmıyorum? Ve bu kabul edilemez bir mahrumiyettir; en kutsal hakkımın ihlali: Kendi kendimi kişi olarak inşa etme hakkımın ihlali."[8]

Sınırlı bir vokabülere, sentaksa, ifadeye, sabit bir imlaya sahip olan dil, belirlenmiş normları izler ve düşüncelerimize bir çerçeve çizer, bu çerçevenin dışında düşünmek neredeyse imkânsızdır. Saf ve savunmasızızdır; biri bizi egemenliği altına almıştır. Bu iktidarın aracı dildir.

Sömürgeci toplumların en önemli baskısı dil üzerinedir. Politikacıların, iktidar sahiplerinin en güçlü silahı dil, hegemonyal ideolojilerin birincil denetim ve baskı aracıdır. Tarihsel olarak ataerkil düzene geçişle dilin ortaya çıkışı çakışmaktadır. Erkek, toplumsal olarak dış dünyada ve kamusal alanda yer almaya başlayınca gördüğünü tanımlama ve dile getirme de onun işi olduğundan, dili kendi ifade biçimleri ve söylemiyle oluşturmuş, kadın ise dilin dışında bırakılmıştır. Her insan anneden ayrıldığında sembolik düzene, yani eril dile geçmek durumundadır. Dil düzleminin kastedildiği simgesel söylem, erkeğin dünyayı kendi anlayışına göre somutlaştırmakta kullandığı bir araçtır. Lacan, sembolik düzeni yani ataerkil kültürel düzeni, erkek cinsel organını iktidar ve arzu simgesi olarak temsil eden *fallus* kavramıyla açıklar: Kadın fallusa sahip olmayan olarak sembolik düzenin (dil, yasa, kültürel düzen vb.) dışında kalacaktır.

Dil, Fatmagül Berktay'ın da ifade ettiği gibi, "egemen ideolojinin anlam yüklemeleriyle donanmış ve onun sürdürülmesinde önemli rol oynayan bir araçtır. Egemen ideoloji ataerki olduğu için kadın, ataerkinin belirlediği söylem çerçevesi içinde kalmıştır."[9]

1970'lerde dilin cinsiyeti konusuna ilk değinenler, kadının dille ilişkisinin hayli sorunlu olduğunu ortaya koydular. Bunlardan kimi -örneğin, Otto Jesperson- kadın dilinin pek çok eksikliği olduğunu, çünkü kadınların düşünmeden konuştuğunu iddia etti. Bu son derece özcü ve eril görüşlerin yanında kadınlar tarafından daha iyimser teoriler de ortaya atıldı. Bu dönemde yapılan ilk çalışmaların temelini, kadın ve erkek dilleri arasındaki farklılık ve erkeğin dilin hâkimi olduğuna dair görüşler oluşturuyordu.

Kadın dilini bu bağlamda inceleyen araştırmacılar (örneğin, Jennifer Coates, Deborah Tannen), kadın dilinin erkek dilinden farklı olmasını, kadınların dili farklı amaçlarla kullanmalarına bağlamışlar, eksikliğe değil, farklılığa vurgu yapmışlardır. Deborah Tannen, bu farklılıkları kısaca şöyle özetlemektedir: Erkek için dil bir statü ve güç aracıdır, kadın ise dili ilişkilerini sağlamlaştırmak, yakınlığı artırmak için kullanır. Erkekler bilgi alıp vermek için, kadınlar ise duygularını ifade etmek için konuşur. Kadınlar için iletişim, erkek için güç önemlidir. Kadınlar pozitif duyguları ifade etmede daha iyidir, erkekler ise kızgınlıklarını daha iyi ifade ederler.[10]

Tannen'in görüşleri doğruluk payı taşısa da özcü, eskimiş ve genellemeci bu ve benzer analizler, farklılıkları ve temsiliyetleri sabitleştirirken bunların nedenlerini çok da araştırmazlar. Kadın; narin, pasif, uysal, nazik, duygusal vb. olduğu için mi böyle konuşur yoksa bu özcü kalıbın içine sıkıştırıldığı ve inandırıldığı için mi?

Kadın ve erkek söylemlerinin farkı, var olan güç dengelerinin farklı dinamikler içinde kullanılmasıdır; duyguların ifade edilmesinde, bilginin iletilmesinde erkek egemen kültürün belirleyiciliği ve cinsiyetçilik asla göz ardı edilemez. Feminist dil çalışmalarının öncüsü Robin Lakoff, öncelikle dildeki cinsiyetçiliğe dikkat çekmiştir. Kadınlar dilbilimsel ayrımcılığı iki şekilde yaşamaktadır: dili kullanmayı öğrenme şekilleri ve dil kullanımının onları ele alma şekli. "Language and Woman's Place" adlı öncü kitabında, kadınların hanımefendilik kalıbına nasıl sıkıştırıldıklarının dil üzerinden izini sürer. Kız çocukları, kendilerinden beklenen, kaba tabirlerden ve kötü kelimelerden arınmış hanımefendi dilini kullanmayı alışkanlık haline getirirlerken, erkek çocuklar müdahale edilmeyen bir dil konuşmaktadırlar.

Tıpkı dilimizdeki gibi İngilizcede de var olan kadın/bayan (woman/lady) örtmecesinden hayli rahatsız olan Lakoff'a göre, kadınların toplumdaki görünürlükleri ve varlıkları kabul edilinceye kadar, "kadın" sözcüğü erkek dilini rahatsız etmeye devam edecektir.[11]

"Erkek Üretimi Dil (Man Made Language)" kitabı ile tahakküm yaklaşımının güçlü savunucularından biri olan Dale Spender da, dilde cinsiyetçiliğin iki biçimde varlık gösterdiğinden sözeder: Dilin kendi sisteminin cinsiyetçi olması (sözcükleri eril-dişil olarak ayıran diller) ve dili kullanış biçimimizin cinsiyetçi olması...[12] Bu durum hemen tüm diller için geçerlidir, ya dilbilgisel açıdan ya dilin kullanılışı açısından ya da her iki açıdan.

Hint-Avrupa dil ailesi, Ural Altay dil ailesi, Rusça, İskandinav dilleri ve Yunanca, Roman dilleri grubu, Hami-Sami dil ailesi, Kafkas dilleri, Orta ve Güney Afrika'da kullanılan diller, bütün kelimeleri eril ve dişil olarak ayırmaktadırlar. Ve hemen hepsi patriarkal toplumlar oldukları için kadının bu dillerdeki yeri daima ikincil ve pasif, erkek ise birincil ve aktiftir.

---

[8] Jacques Ellul, Sözün Düşüşü, Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, 2004.

[9] Fatmagül Berktay, Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak, Pencere Yayınları, 1994.

[10] Deborah Tannen, Hiç Anlamıyorsun, Çev: Belkıs Çorakçı, Varlık Yayınları, 1997.

[11] Robin Lakoff, Language and Woman's Place, New York: Harper & Row, 1975.

[12] Dale Spender, Man Made Language, London: Routledge & Kegan Paul, 1980.

İnsanoğlu (human), insanlık (mankind), insan yapımı (man made), âdemoğlu, eloğlu, atasözü, ata yadigârı, atalar gibi temel ifadeler ve şu benzerleri tümüyle erildir: Adam olmak, bir işi adam gibi yapmak, erkek adammış, erkek kadınmış, adam gibi adam, adamakıllı, adam yerine koymak, adam etmek, adamına göre davranmak, adam kayırmak, adam öldürmek... Devlet adamı, din adamı, bilim adamı, işadamı, beyaz adam, siyah adam... Giden ağam, gelen paşam, dayı dayı yürümek, işin eri, sözünün eri, para babası, sermaye babası, Allah baba, aydede vb.

Erkeği temel alarak yücelten bu ve benzeri ifadelerin hiçbiri erkeğe yönelik cinsiyetçilik ve tahakküm içermezken, kız(ların) alınıp verildiği, söz(lerin) kesildiği, nişan(ların) takıldığı, nikâh(ların) kıyıldığı, bakire(lerin) bozulduğu hamasi dilimizde, kadın üzerinden cinsiyetçilik üreten, kadını ötekileştiren, kadını küçümseyen ifadelerle, vurgularla dolu bir hegemonya çıkıyor karşımıza. Kadın kahraman, bayan muhabir, seksi kadın, kötü kadın, tecavüz edilen kadın, namuslu kadın, aranan kadın, dul kadın, menopozlu kadın... Porno yıldızı, seks işçisi, yeni taze, bakire, hatun, kız kurusu, gelin hanım, eksik etek, ev hanımı... Kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmeyeceksin, elinin hamuruyla erkek işine karışma, yuvayı yapan dişi kuştur, saçı uzun aklı kısa vb.

Cinsiyet farklılığı dili belirlerken aynı zamanda dil tarafından da belirleniyor ve cinsiyetçilik dil içinde yaşanırken, söylemler içinde de farklılaşarak kadını yine ikinci plana itiyor. Yepyeni, hiç kullanılmamış şeyleri tanımlarken kullanılan "kız gibi" ifadesi, bir erkek için kullanıldığında homofobik bir küçümsemeye dönüşüyor; "kızoğlankız" saf ve bakire anlamında kabul görmüşken, "kadınadam" ifadesi transfobik söylem içinden kurulan bir tabir; "erkek gibi kadın" övülürken "karı gibi adam" aşağılanıyor; yine "hanım hanımcık" kadın için olumlanan bir sıfatken "hanım evladı" ve "hanım köylü" deyimleri "ağır abiyi bozuyor!".

Jane Sunderland'ın "Language and Gender" kitabında iddia ettiği gibi, cinsiyetçi dil durdurulamaz, kontrol edilemez, değiştirilemez. Ne kadar uğraşırsak uğraşalım o yine başka bir yerde, başka bir şekilde ortaya çıkacaktır.[13]

Çünkü söz ve davranış, söylem ve tavır, dil ve kültür sürekli etkileşim ve iletişim halindedir. Üstelik bu cinsiyetçi dil edebiyatta, sinemada, medya/sosyal medyada; argo, deyimler, atasözleri ve halk deyişlerinde; konuşma, yazma, simgeler, mitler ve ritüelleri de kapsayan anlamlandırma pratiklerindedir; yani her yerde ve her zamandadır.

Peki, kadınlar olarak ironik biçimde hem dışlandığımız hem de içinde yaşamaya mecbur bırakıldığımız bu dil hapishanesinden kurtulmamız, dili dönüştürüp kendi dilimizi inşa etmemiz mümkün mü? Yeni bir dil kurularak yeni bir cinsiyet düzeni oluşturulabilir, gerçeklik değiştirilebilir mi?

Kadın olarak konuşmak, okumak, yazmak ve dişi bir dil

Kadınların aslında eskiden beri kendilerine özgü bir iletişim biçimi ve dilleri var. Kimi ilkel kabilelerde, köylerde, kadınların birlikte olduğu türlü alan ve mekânlarda, günlerde konuşulan, erkeklerin kullandıklarından tamamen farklı bir kadın dili...[14]

Kadınlar hem erkek egemen kültürde hem de mahrem bir alanda yaşadıkları için kadın dili, yazısı ve edebiyatı çift seslidir. Kadınlar için yaşam, sözlü söylemin kendiliğindenliği içinde yürür, ağızlarından çıkan cümleler, öğretilmiş dilin sözdiziminden etkilenmemiş olduğu için daha serbest bir yapı taşır. Kendi aralarında ürettikleri argo, fıkralar, ağıtlar, dedikodu denilen gizli etkinlikler ve dil dışı göstergeler -işaret, hareket, jest ve mimikler- bu dili oluşturur.

Lakoff, sadece kadınların kullandıkları birtakım dilsel öğeler olduğundan söz eder. Soyut sıfatlar kullanırlar, "kadın işi" olarak adlandırılan işlerle (dikiş, nakış, örgü, yemek pişirme gibi) ilgili özgül kelime dağarcığına ve dişil öznelliklere dair ifadelere sahiptirler.

Feminist eleştirmenlerin bir bölümü, bu bağlamda yok sayılmış dişil altkültürü ve onun ürettiği bilgileri ortaya çıkarmayı hedefleyen *gynocriticism*'i savunmuşlar, unutulmuş kadın metinlerini ortaya çıkarmış ve bilinenlerin yeniden yayımlanmasına girişmişler, yazan kadınların ortak temalarını, sözcük dizilişlerini ve olay örgülerini çözümlemişlerdir. Bir kısmı mitleri ve masalları analiz etmiş, feminist retorik çalışmaları ise kadınlara dair sembollerin, metaforların, simgelerin, dilsel oyunların keşfine çıkmışlardır. Bu anlamda Butler'ın performans olarak toplumsal cinsiyet algısından etkilenen feminist dil araştırmacıları, dilbilim olanaklarını kullanarak, toplumsal cinsiyetin bir performans olarak nasıl ortaya konduğunu araştırmışlardır.

Tüm ataerkil geleneğin radikal bir biçimde altüst edilmesi gerektiğini savunan radikaller, dilin de radikal bir biçimde yıkılması ve dönüştürülmesinden ısrarla söz etmiş ve önerdikleriyle (özellikle de Mary Daly), postmodern eleştiriye, dilin yapısının çözülmesine (Butler ve Donovan) öncülük etmişlerdir.

Feminist eleştirinin amacını erkek gücüyle anlaşma yapmak değil, onun yerine geçmek olarak gören Mary Daly'nin temel meselesi, dildeki değişimdir. "Gyn/Ecology" (1978) adlı önemli çalışmasında bu konuyu analiz eden Daly'ye göre sözcük denetimi erkeğin elinde olduğundan, kadın kendi gerçekliğini oluşturamamıştır.[15] Bir dedektif titizliğiyle dile yerleşmiş erkeksi sözcükleri, ataerkilliğin gizlediği anaerkil dildeki imge kaynaklarını araştırarak yeni bir tür anlambilim yaratan Daly, standart dili parçalara ayırmış, hecelemelerle oynamış, adlardan fiiller yapmış,

---

[13] Jane Sunderland, Language and Gender, London: Routledge, 2006.

[14] Örneğin Çin'in Hunan eyaletinin dağlık bölgelerinde sadece kadınların bildiği ve kullandığı gizli bir dil vardır. Yüzyıla yakın bir süre bu dili birbiriyle iletişim kurmak ve dayanışmalarını güçlendirmek için kullanan kadınlar mendil, yelpaze, başörtüsü, fular gibi kişisel eşyalarının üzerine de bu dilden çeşitli sözcükler ve cümleler işlemişlerdir.

[15] Mary Daly, Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism, Beacon Press; 1990.

[16] Türk edebiyatının en devrimci kadın yazarı Leyla Erbil, eserlerinde dilbilgisi ve yazım kurallarıyla oynamış, sözdizimlerini bozmuş ve tüm eleştirilere rağmen kendine özgü bir dil geliştirmiş ve sürdürmüştür.

noktalama işaretlerini alışıldık formların dışında kullanmıştır.[16]

Daly'ye göre bunlar dilbilimsel bir oyundan çok ötedir; dilin mantığını, retoriğini, gramatik yapısını, sesini, tabularını yıkmayı sağlayacaktır. Bu yöntem aynı zamanda kadınları küçük düşüren kelimeleri farklı şekillerde kullanarak anlamlarını bozmayı da önerir. "Gyn/Ecology"nin sonuna iki yüz girişli özel bir indeks eklemiştir. Bu yeni kelimeler, patriarkal toplumun sahte, somutlaşmış imgelerini tahrip ederek bir dişil gerçeklik ve dil oluşturur. Marjinal ve aşağılanan kadın imgeleri Daly'nin üslubunda, olumlu kadın modellerine dönüştürülür. Tüm kadınları içlerindeki cadı/kocakarı/kızkurusu/lezbiyeni keşfetmek üzere bu Amazon yolculuğunda kendisine katılmaya çağırarak, eril güçler tarafından yayılan sahte bilgiye karşı "yeni kelimeler" aracılığıyla yalnızca üye olanların kullanabileceği bir bilgi öğretir.

Bir başka önemli kadın dili/yazısı önerisi de, dişil sesin bastırıldığı fikrinden yola çıkarak ve yapısöküme dayanarak dil üzerine odaklanan Fransız feministlerinden gelmiştir. Héléne Cixous, Luce Irigaray ve Julia Kristeva'nın mimarları olduğu Fransız feminizmi, erkek-dişi karşıtlıklarının dil tarafından nasıl üretildiğini ve de kadının her zaman nasıl olumsuz ya da tamamlayıcı terim haline geldiğini sorgularken, aralarındaki kimi görüş farklılıklarına rağmen ortak bir öneride bulunmuşlardır. Ataerkil düzene karşı gelmenin en iyi yolu olarak gördükleri écriture *féminine* (kadın yazısı), eril dili yıkmayı hedefleyen bir başkaldırı dilidir. Bu dil, bedene, sese yakındır çünkü konuşmayla ilişkilidir. Bu da onu ritme yaklaştırır ve bilinçdışıyla, semiyotik olanla ilişki kurar.

Kadının ezilme kaynağının, ekonomik, siyasî ve kültürel yapılardan değil, anlam düzeneği üreten logostan oluştuğunu düşünen Kristeva, Lacan'ın ayrımından yola çıkarak dili semiyotik ve sembolik olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre semiyotik, büyük ölçüde konuşma becerisinin öncesi ve sonrasını oluşturan sözlü, yazılı iletişim biçimlerine işaret ederken, sembolik yasanın düzeni, yapı ve anlam üzerine odaklanmaktadır. Kristeva semiyotiğin, sembolik düzenin oluşması ve yaratılmasındaki dinamik olduğundan yola çıkarak eril dile karşılık "şiirsel bir dil" önermektedir.

Dili ataerkil baskının merkezi olarak tanımlayan Helene Cixous'ya göre, gerçek olarak algılanan her şey erkek tarafından oluşturulan sembolik düzenin tezahürüdür. Simgesel düzende sessizlik dışında bir yere sahip olmak için fallusun egemen olduğu söze, kadının yazarak meydan okuyabileceğini belirten Cixous, "Medusa'nın Gülüşü"nde kadınların özellikle kendi farklılıklarını keşfetmeleri, bu farkındalıkla yazıp konuşmaları gerektiğini vurgular.[17]

Toplumsal dönüşüm için dilsel dönüşümün şart olduğunu, kadınların erkeklerin oluşturduğu dille konuştuğu sürece kendilerine ait benlikleri damayacağını savunan Luce Irigaray da mevcut eril dil içerisinde kadının paramparça edildiğini, değiş-tokuşu mümkün kılan bir meta olduğunu düşünmektedir.[18] Ama dil aynı zamanda bir direniş imkânı da sunar, egemen olanın işaretinden kurtulmak için tek fırsattır. "Kadın gibi konuşmak"tan söz eder bu bağlamda Irigaray; bir dışarının varlığına, bir ötekine ihtiyaç duymayan bir konuşmadır bu. Kadınlar artık eril kültür ve dilden vazgeçerek kadınca konuşmanın yollarını bulmalı, bir araya gelmeli, feminist bir praksis ve feminist bir dil geliştirmenin imkânlarını aramalıdır. Postyapısalcı Fransız feministler özcülükle, kadını bedene indirgemekle, fazla psikanalitik olmakla eleştirilseler de edebiyat eleştirisine bir yöntem, çok zengin bir bakış açısı ve kavramsal çerçeve kazandırmışlar, sadece teori üretmeyip çeşitli gruplar oluşturmuş, dergiler yayımlamış ve bir kadın yayınevi kurmuşlardır. Özcülüğe dair eleştiriler illa ki negatif algılanmak durumunda da değildir. Zira kadın bedenini ve cinselliğini fallusmerkezci ifade ve metaforlardan kurtararak, yeniden anlamlandırmışlardır. Ayrıca Kristeva'nın önerdiği gibi şiirsel dili ve kadın şiirini babanın düzeninin ihlali olarak gören (en başta Adrienne Rich ve Sylvia Plath) kadın şair pek çoktur.

Jennifer Coates, "Women, Men and Language" (1986) adlı çalışmasında, iletişimin eski baskıcılığından uzak, yeni ifade yollarının önemine işaret ederken yeni bir dilden söz eder. Bu yeni dili kullananlar edebi kabul edileni yeniden tanımlayan, geleneksel eski dille tartışarak yazar ile okur arasındaki sınırları inceleyen kadın şairler ve yazarlardır.[19]

Yine aynı yıl yayımlanan "Women's Ways of Knowing" adlı kitabında Mary Belenky de yazan kadınlara benzersiz ve özgün bir sesle konuşmayı öğrenmek için otoritelerin sunduğu çerçevelerin ve sistemlerin dışına çıkarak kendi çerçevelerini yaratmalarını tavsiye etmektedir, böylece yeni dilin özelliklerine ulaşabilirler. Bu örneklerin yanı sıra kadın ütopya/distopyaları, kadını bağımlı hale getiren en önemli ideolojik araçlardan birinin dil olduğu görüşünden yola çıkarak, sembolik düzenden kurtulmanın yolunu, dil dışı alana çıkmak ya da dil kalıplarını kırmakta bulur. Pek çok yazarın ortak noktası, dildeki eril egemenliği sorgulayarak kimi sözcükleri kaldırıp yeni kavramları karşılayacak yeni sözcükler, imgeler, zamirler, metaforlar kullanmalarıdır. Feminist bilimkurgu da yine didaktik eril dilden kurtularak çeşitli ve değişken kimlikler, pozisyonlar üzerinden kurgular üretir.

Bilimkurgu, ütopya ve fantastik edebiyatın en önemli ve değerli temsilcisi Ursula K. Le Guin, feminist eleştiriyle tanıştığı andan itibaren bir kadın olarak dilini, erkeklerin oluşturduğu dil ile kuramayacağını anlamış, "fahri ya da sahte bir erkek gibi değil, bir kadın gibi yazmak" için yollar aramış ve harika alternatifler üretmiştir. İsimlendirmeyi büyü, kelimeleri kudret olarak gören Le Guin, kadınlara edebiyat üzerindeki maço-bürokrat denetimden kaçmak için kasıtlı olarak canlı sese, uçucu, yıkıcı gösteriye yüzlerini dönmelerini önerir.[20]

Yeni bir dilin oluşmasına katkıda bulunmak için "erkekler ne der diye düşünmeden" yazıp konuşmanın yanı sıra en önemli tasarımlardan biri de bilinç yükseltme etkinliğidir. Diğer kadınlarla bir araya gelerek, içimizdekileri dökerek, deneyim ve duyguları paylaşarak, bu esnada kurulan dili analiz edip ortaklıkları algılayarak ve yeni öneriler, tanımlar, kavramlar, ifade biçimleri geliştirerek gerçekleştirebileceğimiz bu etkinlik, kendimize ve diğer kadınlara, erkeğin bakışının dışında bir bakışla bakma yolunu açmakla kalmayıp hem öznelliği hem de politik bir yapıyı olanaklı kılabilir. Dilin değişmesi gerçekliğin de değişmesi demektir.

---

[17] Helene Cixous, The Laugh of the Medusa, The University of Chicago Press, 1976.

[18] Luce Irigaray, When Our Lips Speak Together, Signs. Vol.6, No. 1, 1980.

[19] Jennifer Coates, Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language, London: Longman, 1986.

[20] Psikeart'ın "Gelecek" temalı 71. sayısında kadın ütopyalarından ve Ursula K. Le Guin'den epey söz ettiğim için burada tekrarlamamak adına kısa kesiyorum.

Duygu Çağlar DOĞAN

Mesajınız var:

Biz sizin geleceğiniziz; siz de bizim geçmişimizsiniz

Mezar istenci, zamana ve coğrafyaya direnen, arkaik bir "kalma" isteği aslında. (...) Nihayetinde ölüm, her yaşamın tadacağı bir deneyim; ancak bir doğal fenomen olmaktan çok daha fazla mesaj yolluyor bize.

Yaşamda suçladığının bedenini kapatmayı keşfeden ve bundan hiç vazgeçmeyen insan, ölümde de bu kez suçlu-suçsuz ayırt etmeksizin yine bedeni kapatır. Bu açıdan bakıldığında, hapishane ve mezarlıklar arasında, kapat(ıl)ma mekânları oluşundan kaynaklı bir ortaklık ilişkisi var. Öleni bir sala bağlayıp suyun üzerinde yakarak denize savuran nadir geleneklerin dışında, küle de dönse beden, bir kavanoza kapatılıyor nihayetinde. Bazı "kıymetli" kişilerin kemikleri çalınıyor[1], ne anlamsız! Oysa bana, bir nevi özgürlük gibi görünür bu anlamsız eylemin sonucu. Hatta Katolik dünyasında günümüzde dahi önemi yadsınamaz şekilde yaygın olan kutsal emanet (*relic*) kültürü, aziz(e)lerin bedenlerinin, -metalaştırılarak- dünyanın çeşitli yerlerine savrulması ile sonuçlandığından, kapalı bir mezarlıktan daha ferah bir anlama bürünür zihnimde.

Peki, mezarlar ne söyler?[2]

Mezarlık, büyüleyici bir iletişim kanalı. Yalın bir mezar taşının, bir kavanoz kül ya da bir mezar heykelinin, mumyanın, saklanan bir kemiğin, yaşayan insan üzerinde yaşattığı

[1] Bu arada, bir ölünün kısmen veya tamamen ceset veya kemiklerinin alınması, Türk Ceza Kanunu'nun 130. maddesinin ikinci fıkrasına göre, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasını gerektiren bir suç olarak öngörülmüştür. Ceza hukukunun son çare olması (ultima ratio) ilkesi gereğince, sadece en ciddi ölçüdeki antisosyal fiillerin, yani toplumsal yapıyı en ağır biçimde ihlal eden eylemlerin suç olarak öngörülmesi esastır. Demek ki ölünün bedeni üzerinde, toplumun da ciddi ölçüde hak iddiası mevcut. Hukukçu kimliğimden sıyrılıp sosyolojik olarak meseleye yaklaştığımda şunu görüyorum: İçinde yaşadığımız toplum ile bizi ölüm dahi ayıramaz!

[2] Yazıya bu soruyla başlarken, Halil Cibran'ın aynı başlıklı eserinden esinlenilmiştir.

deneyim, ölümü ya da ölümlü hayatı ele alan öğretilerin sistematik bilgilerinden çok daha güçlüdür. Dini, felsefi veya siyasi öğretilerin ölüme ve yaşama dair bilgisinin dile aktarımından çok daha fazlasını söyler mezarlar. Örneğin kötücül bir amaç olarak, ölümde girilecek zindanı gösterip, onun korkusu üzerinden hayatı da zindan etme gayesinin ya da daha soğukkanlı bir tavırla, insanı yönetmenin aracı olarak mezar, hiç de yadırganacak bir olgu değil.

Mezarların kitlesel mesajlarından başka, bireysel ilişkilerde kurduğu iletişim üzerine de düşünelim.

Mezarların söyleyebileceği sonsuz söz arasında, evrenler arası iletişime, yani imkânsıza meyleden öyle bir söylem var ki, mezarlar dışında buna cüret edebilen başka bir "şey" aklıma gelmiyor. Öldükten sonra bedenimize yuva olan yer vasıtasıyla bu dünyadan gidene, belki başka dünyalara göçene ya da belki yok olana, "*Seni unutmadım*" diyor insan. Göndericisi belli, ama alıcısı olmayan iletişim modeli olduğu için de imkânsız. Bu modele iletişim demek de doğru değil, aslında. Zira işteş bir eylem değil, sadece iletme çabasının dışavurumu, ulaşma umudunun somutlaşması.

Bu yüzden mezarlar yoluyla iletişim, dünyevi düzlemde işteş sadece. Örneğin geride kalan, gideni, dünyada olan diğerlerine tanıtıyor bu vesileyle. Bizatihi giden de, henüz yaşarken karar verdiği mezarı aracılığıyla, kendini tanıtmaya çalışıyor kalana: Örneğin "*Ben zengin(d)im*" ya da "*Biz bir aileyiz ve burada da birlikte yatıyoruz*". Ama mezarlarda, bu nahif iletişimden çok daha fazlası var.

Esasında mezarlık kavramının özü, hayattan daha güçlü olan ölüm karşısında, hayatı anlamlı kılma çabası. Coğrafyaya, tarihe ve kültüre bağlı olarak dünyaya yansıması değişse de mezarlık düşüncesindeki ortak öz, insanın hayata anlam yükleyen doğası. İnsan hayatına değer katan en önemli olgunun ölüm oluşu ve sonlu olma gerçeğinden gelen anlamlı yaşam dürtüsünün her gün yeniden onaylanması var mezarlarda. Ölüm o kadar belirsiz ki, sonrasına yönelik bütün anlam yükleme çabaları, esasında çelişki barındırıyor. Bunun farkında olan insan da "bari" yaşamış olduğu dünyaya, yani geçmişine demir atıyor mezar yoluyla. Mezar istenci, zamana ve coğrafyaya direnen, arkaik bir "kalma" isteği aslında.

Bir iletişim pratiği: *Capuchin* rahiplerinin ölüm sergisi

Mezarların sözü üzerine bu zamana kadar gördüğüm en çarpıcı örnek olan *Capuchin* rahiplerinin yüzyıllardır süren ölü beden ve kemik koleksiyonu geleneğine değineceğim bu yazıda. Sergi şeklinde insana sunulan sayısız cesedin ürkütücü görüntüsü aracılığıyla, yaşamın geçiciliği, dünyevi kibir ve insanların dış özelliklerine bağlılığının yararsızlığı üzerine düşünmek için geliştirilen olağandışı bir iletişim pratiğini örnek olarak vereceğim.

Capuchin rahipleri, *espresso* ve süt köpüğünün karışımı olan kahve türüne de ad vermelerine ilişkin efsanevi söylentiyle ünlü, (Assisili) Aziz *Francesco* ruhban okulunun bir kolu olarak İtalya'da 1520'lerden sonra doğan ve günümüzde de manastır yaşamı sürmeye devam eden bir dini cemaat. Sütlü kahve renkli kapüşonlu[3] cübbeleri, çıplak ayaklarındaki sandaletleri, bellerinde üç düğüm[4] atılmış beyaz ipten kemerleri, uzamış sakalları ile fakirliği ve dine adanmışlığı vurgulayan *Capuchin* rahiplerini, İtalya sokaklarında sıklıkla görmek mümkündür.

Bu cemaatin, kanaatimce en ilginç özelliği ise "ölüm şovları". Öncelikle kendi mensuplarının bedenleriyle başlayan geleneği, dönemin mumyalama teknolojisiyle de birleştirmek suretiyle, insanların kalıcılık arzusunu hayata geçiren eserleri sergilemeleri.

Bundan yıllar önce Roma'da, *Santa Maria della Concezione* adındaki görece sade bir kilisenin altındaki mezarlıkta (kript[5]), kalıcı bir kemik ve kafatası "sergisi" gezdim ve adeta büyülendim[6]. Orada hatırladığım kadarıyla ve mealen şöyle bir ifade yazılıydı: "*Biz sizin geleceğiniziz; siz de bizim geçmişimizsiniz.*" Bu mesaj, bu yöntemden daha iyi nasıl kazınır ki belleklere? Hangi tiyatro oyunu, hangi edebi eser, hangi fotoğraf, hangi heykel, hangi din adamının vaazı, hangi siyasi söylev anlatabilir bu mesajı, bu ihtişamıyla?

İşte bu çarpıcı deneyim, mezarlar konusunda merakımı uyandırdı ve gittiğim her şehirden, mezarlık görmeden dönmez oldum. Genellikle ürpertici duygularla eşleştirilen bu mekânları, huzur, sükûnet ve hevesle gezdim.

Mezarlara olan ilgiyle geçirdiğim onca serüven içinde en çarpıcı olanı ise yine *Capuchin*'lerin eseri ve Roma'da gördüğümün onlarca katı büyüklükteki Palermo koleksiyonuydu. *Santa Maria della Pace* Kilisesi'nin altında, binlerce kemik ve kafatası, bütün halinde iskeletler ile mumyalardan oluşan, -bence- dünyanın en sıra dışı sergisinde, koridorlar boyunca ölümü gezdim. Ölenin, kıyafetleri içinde adeta uyuyormuş izlenimi veren en korunmuş haline de bedenin en deforme olmuş tanınmaz haline de tanık oldum. Ölüm ile benim bu karşılaşmamızda yaşadığım çok çeşitli duyguları tek kefede toplayarak hepsine "hayret" adını veriyorum. Dehşet de diyebilir başka deneyim sahipleri, ama benim için kesinlikle dehşet değildi.

Bahsettiğim her iki mekânda da fotoğraf çekimine izin verilmiyor. Bizzat gidip görene kadar, okurun, arama motorlarında çıkan tek tük fotoğrafla yetinmesi ve daha çok da hayal gücüyle zihninde canlandırması gerekiyor ölümün şovunu. Tıpkı ölümün kendisini, bizzat gidip görene kadar, bireysel ve kitlesel zihinlerimizde canlandırışımız gibi. Zaten az önce de belirttiğim gibi, fotoğrafı bile, o mekânın kendisinin iletişim gücüne yaklaşamaz. Deneyim aktarımı, deneyimin kendisine denk olamaz.

Nihayetinde ölüm, her yaşamın tadacağı bir deneyim; ancak bir doğal fenomen olmaktan çok daha fazla mesaj yolluyor bize. Okunmamış bir mesaj, henüz bulunmamış bir iz gibi. Bakmak lazım...

---

[3] Cappuccio, İtalyancada kapüşon anlamına gelmekte olup, bu cemaat de adını kahverengi kapüşonlu cübbelerinden almıştır.

[4] Üç düğüm, bekâret, mülkiyet sahibi olmamak ve Kilise'ye sadakat yeminlerini temsil etmektedir.

[5] Crypt (Eng.), cripta (It.)

[6] Buradaki büyülenme ifadesi, olumlama içermemektedir.

Mine SÖĞÜT

Öfkeli iletişim

Direksiyon başına geçer geçmez etrafa dehşet saçan öfkeli bir şoför ne yaparsa, bazı insanlar sosyal medyada direksiyon başına geçerek aynısını yapabiliyor. Hatta sosyal medyadan inip karşılarındakine kafa bile atabiliyorlar.

© GEIR FLOEDE

Sosyal medyayı kullanma psikolojisi, otomobil kullanma psikolojisine çok benziyor.

Günlerce yürüyerek kat edilebilecek mesafeler otomobille nasıl birkaç saat içinde kat edebiliyorsa, bambaşka yöntemlerle çok uzun bir zaman dilimi içinde kurulabilecek ilişkiler de sosyal medya aracılığıyla anında kurulabiliyor ve hızla ilerletilebiliyor.

Ve her ikisinde de benzer nedenlerle çok fena çuvallanabiliyor.

Otomobil ayakları yerden kestiğinde insanın kendisine güveni ve kendisini ifade etme cesareti kontrolsüzce artıp çığırından çıkabiliyorsa...

Ve otomobilin içindeyken herhangi bir sorunla karşılaştığında içinden nasıl aslında hiç tanımadığı öfkeli bambaşka bir insan dışarı fırlayabiliyorsa...

Sosyal medya ayaklarını yerden kestiğinde de aynısı olabiliyor.

İnsanın içinden çıkan bir canavar, onu günlük hayatta hiç kullanmadığı kelimeleri bir çırpıda yazıya dökmesi ve kendisini tartışmasız haklı bulması konusunda ölçüsüzce kışkırtabiliyor.

Direksiyon başına geçer geçmez etrafa dehşet saçan öfkeli bir şoför ne yaparsa, bazı insanlar sosyal medyada direksiyon başına geçerek aynısını yapabiliyor. Hatta sosyal medyadan inip karşılarındakine kafa bile atabiliyorlar.

Sanal bir sopa hep el altında, olmayacak cümleler kurmak üzere kaşınan kelimeler parmakların ucunda... Bir tetikleme yetiyor. Normalde insanların yüzüne karşı asla kurmayacağı cümleleri bir süzgeçten geçirmeden yazıya dökebilenlerin çıkarttığı savaşlarda kan gövdeyi götürüveriyor.

Sosyal medyanın hızlı ve uçsuz bucaksız olanaklarla dolu iletişim alanı şiddete meyyal ruh hallerini köpürtebilecek türlü tuzaklarla dolu.

Sosyal medya insanı kendi güçlerinden çok daha yüksek güçlerle donatıyor.

Gerçek hayatta aslen hiç sahip olmadığı birtakım "güzellikleri" sosyal medyada mercek ve filtre oyunlarıyla servis ederek ihtiyacından veya hak ettiğinden fazla ilgi ve beğeni toplayabiliyor olması...

Bir fikrinin olmadığı konularda bile paragraflarca laf edebilmesi...

Ve bu konuda herkesle aynı fırsat eşitliğine sahip olması insanı cesaretlendirirken, yapacağı hatalar ya da aldatmacalardan dolayı sırtına bir sorumluluk da yüklenmemesi insanların küstahlığın ve düşüncesizliğin sınırlarını zorlanmasına izin veriyor.

Ve bu sanal ortamda sosyal medyanın iletişim hoyratlığına kurban verilen fikirlerin ve insanların bir mezarı dahi olmuyor.

Herhangi biri, gündelik hayatında bir karıncayı bile incitmeyecek bir insanken, sosyal medya zırhının içinde dünyanın en saldırgan şövalyesine dönüşebilmesi için ona ehliyet veren bir sitemin savaşçısı haline geldiğini fark bile edemeden, bu soyut arenada kendi avatarını yaratabiliyor.

Somut dünyada zaten kendisine rahatça yol ve alan bulan şiddet, bu şekilde sosyal medyanın soyutluğunda da kendisine kolayca bir taht edinebiliyor.

Dolayısıyla, sosyal medya iletişiminde kontrolünü kaybeden ve empati yeteneğini hızla yitiren kullanıcılar arasında çıkan kavgalarda da, tıpkı trafikte çıkan kavgalarda olduğu gibi, bazen tüm trafik kitleniyor, zincirleme kazalar gerçekleşiyor, hatta o sırada oradan geçen yayalar bile hayatını yitirebiliyor.

Birbirinin gözünün içine bakıp elini tutarken, hatta sevişip koklaşırken bile savaşmamayı, şiddetten uzak durmayı beceremeyen insanoğlu bu sanal dünyadaki iletişimde yapıcı olmak adına kötü, yıkıcı olmak adına da gayet başarılı bir sınav verebiliyor.

İletişimin amacı, insanın duygularını, düşüncelerini veya bilgilerini birbirine aktarmak.

Büyük kalabalıklar içinde aslında yapayalnız olduğu şu varlık ikliminde, insan duygularını, düşüncelerini ya da bildiklerini başkalarına aktarmak istediğinde, dün de bugün de hep aynı kör noktalarda kayboluyor. Ve iletişim meselesinde nesillerdir ciddi bir hatayı tekrarlayıp duruyor.

Bitkiler dahil tüm canlıların mükemmele yakın bir başarıyla gerçekleştirdiği bu meseleyi halledememesi ya da halletmeye çalışmaması yüzünden çıkan kaosun bedelleriyle de yüzleşmeye yanaşmıyor.

Göç yolları konusunda tartışmayan kuşlar, zamanında hep birlikte uykudan uyanıp, zamanı geldiğinde yine hep birlikte toprak altındaki yuvalarına dönen kirpiler, değişmeyen bir hiyerarşik düzen içinde bin yıldır kusursuz çalışmayı başaran karıncalar ya da Mart geldiğinde, ölümüne de olsa hep aynı heyecan ve ritimde birbirinin peşinde koşan ve sonra illa sırtüstü güneşe yatan kediler bile insanın aklını başına getirmesine yetmiyor.

İnsanoğlunun, hayatta kalabilmek için aralarındaki iletişim ağını güçlü tutarak var olma savaşı veren diğer canlılardan hiçbir şey öğrenmemesinin en büyük nedeni de güç diye yanlış bir şeyi tarif etmesi ve iletişim dilini de o yanlışa paralel kurması.

O yüzden tüm canlıların hayatta kalmak için hep birlikte uyduğu köklü kuralları...

İnsanınsa, insanı insandan korumak için sonradan yaptığı ve asla uymadığı tuhaf yasaları var.

İpek ÖZEL

Her şey güzel olacak mı?

Peki ya asıl mesele "güzel söz söylemek" değil de "güzel insan" olmaksa? Zira belirli bir yaşa gelmiş olanlarımız artık bunu deneyimlerimizden de biliriz ki güzel sözler değil, güzel insanlar az.

Geçtiğimiz sene bu aralar, tam olarak 11 Mart günü, Dünya Sağlık Örgütü Vuhan'da başlayıp tüm dünyaya yayılan koronavirüsün bir "pandemi" olduğunu resmen ilan etti.

Pandemi, bulaşıcılığı yüksek, etkileri «alarm verici düzeyde» olan, kontrol edilemeyen, kıtalar ötesi yayılma gösteren salgın anlamına geliyor.

Dünya Sağlık Örgütü Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus, o günlerde, pandeminin, bir tanımlama olarak yanlış kullanılması durumunda mantıksız korkuya, mücadelenin bittiğine dair haksız kabullenişe ve gereksiz acılara yol açabilecek bir kelime olduğunun ama bu durumda bu kelimenin dikkatsizce kullanılmadığının da defaatle altını çizdi. Zaten kısa süre içinde de tüm haber kaynaklarından bombardıman şeklinde hayatlarımıza dolan görüntüler bunu kanıtladı.

Pandeminin ciddiyeti kabul edildikten beri hepimiz olağandışı günlerden geçiyoruz.

Ancak burada benim dikkatimi çeken bir mevzu daha var ki, o da pandemi sadece beden sağlımızı etkilemekle kalmadı, tuhaf bir şekilde, yaşam ve ölüm konusu olan bedensel sağlıktan bile öte, iletişim ve ilişki kurma konusundaki genel sağlığımızı da sarstı.

Ya da belki de şöyle demek daha doğru, bu zamana dek sağlıklılığı zaten tartışmaya açık olan bu konudaki "sağlıksızlığımızı" hepten su yüzüne çıkardı.

Pandemi için nasıl tedbir alınsın, kitlesel önlemler halka nasıl anlatılsın, halk bunlara uymaya nasıl sevk edilsin vb. konularda yaşanabilecek farklı toplumsal aktörler arası iletişimsizliği ya da kötü iletişimi aslında baştan tahmin etmek güç değildi. Ancak pandeminin getirdiği kitlesel önlemlerle, iş ve okula gitme zorunluluğunun kalkmasıyla, hatta dışarı çıkmama zorunluluğunun gelmesiyle -hele ki ekonomik bir zorunluluğunuz da yoksa- insanlara daha çok boş zaman, kendileriyle, aileleriyle, sevdikleriyle, kendi evlerinde daha fazla baş başa kalma olanağının doğmasının, beraberinde bu denli fazla çatışma getireceğini baştan tahmin etmek mümkün olabilir miydi, bilmiyorum.

© MUTLU ÖZTÜRK

© MUTLU ÖZTÜRK

© MUTLU ÖZTÜRK

Dünyamız henüz düne kadar bile, SARS, Ebola, MERS, H1N1 gibi pek çok salgın yaşadı. İnsan bir salgının yarattığı hasta olma, hasta etme ve yakınlarını kaybetme tehdidi altında, yaşamla sınandığı bu kaygı yüklü belirsizlik ortamlarında, ister istemez panik oluyor, en sağduyulu olanlarımız bile epeyce korku yaşıyor.

Bu sarsıntılarla başa çıkma konusunda duygusal yakınlık kurmanın, yardımlaşmanın, içinde olduğumuz ilişkilerde güven ve şefkat bulmanın, daha sıkı bağlanmanın ne kadar da elzem olduğunu bir kere daha idrak ediyoruz.

İçine düştüğümüz koşullar da ister istemez bizi daha fazla dayanışmaya, dayanışma da zaruri olarak birbirimizle daha iyi geçinmeye, hatta işbirliği yapmaya mecbur bırakıyor.

Aslında pek çok psikolojik araştırma da, özellikle olağandışı koşullarda hepimizin daha çok şefkate ve dayanışmaya ihtiyaç duyduğumuzu doğruluyor.

Peki o zaman neden tüm koşullar bizi daha iyi ilişki ve iletişim kurmaya adeta "mecbur" bırakmışken bunu başaramıyoruz?

Neden kendimizi ilişkilere bırakıp, her ne olursa olsun tatlı bir iletişim dilini düstur edinip, şefkat, yakınlık ve sevginin beyin kimyamızdan başlayarak tüm vücudumuzu ve oradan da ruhumuzu değiştirmesine izin vermiyoruz?

Yalnızlığın, korkunun olumsuz etkilerini arttıracağını, stresi, depresyonu, kalıcı kaygı bozukluklarını tetikleyebileceğini biliyoruz ama o zaman neden, anlamlı ve yakın ilişkilerin -sadece salgına karşı değil ki- hayata karşı da bağışıklık sistemimizi güçlendirmesi için yolu açmıyoruz?

Doğal afetler, salgın hastalıklar ya da bu tarz durumların yarattığı kitlesel stresin, travmanın ve beraberinde getirdiği sosyoekonomik zorlukların tüm ilişkileri ve özellikle de aile içi ilişki dinamiklerini kaçınılmaz olarak değiştireceği gibi bir gerçeklik elbette göz ardı edilemez.

Ancak bunlardan da öte, acaba bu tarz toplumsal kriz durumları her birimizi ölümle sınayarak aslında neyin önemli olduğunu bir kere daha bize gösterip, bizi birbirimize kenetleyeceğine, ilişkilerimizdeki sevgiyi, yakınlaşmayı ve dayanışmayı arttıracağına, bizi paramparça ediyorsa, burada başka bir iş mi var?

Bu durum acaba, biz bir yandan Instagram'a post ettiğimiz "o muhteşem eğlenceli" hallerimizle "her şey yolunda" mesajı verirken, ilişki ve iletişim dinamiklerimizin aslında gerçekten hiç de "eğlenceli ve yolunda" olmadığının bir göstergesi olabilir mi dersiniz?

Sözlerime daha fazla devam etmeden bir endişemi de dile getirmek istiyorum. İletişim ve ilişki kurma mevzuu başta sosyal mecralarda olmak üzere hemen her ortamda o kadar çok tartışılan, psikologlardan astrologlara, pazarlamacılardan yaşam koçlarına, "uzmanı" o kadar bol olan bir konu ki, ben de o "çok bilmiş uzmanlar kervanına" katılıp, bu konuda "ahkâm keser" görünmekten oldukça ürküyorum. Ancak öte yandan da bu alanda söylenen onca söze rağmen, insanların hayatlarının iyice güçleştiğini de görüp, bu iş neden bu kadar zorlaştırılıyor ki diye düşünmeye de engel olamıyorum.

Benim gözlemim şu şekilde, pek çok yaşam koçu ve ilişki/iletişim uzmanı "Nasıl etkili iletişim kurulur ve insanlar nasıl etkilenir?" mevzuunu vaaz etmeye genelde hep "dışarıdan", yani "karşı tarafa yapılacakları öğretmekten" başlıyor. Bugün pek çok uzman hâlâ Dale Camegie'nin 1940'larda anlattığı Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatında olduğu gibi "Empati kurun, insanları eleştirmeyin, kendilerini anlatmalarına müsaade edin, onları dinleyin, ihtiyaçlarını anlayın, eğer hatalıysanız hatanızı kabul edin, onlara bu ilişkide nasıl kazançlı olacaklarını anlatın" gibi kimi tekniklerle ilişki ve iletişim sorunlarını çözebileceklerini düşünüyor. İlk etapta tüm bu öğretiler hiç de zor değilmiş gibi görünse de farkındalık kazanırsak pekâlâ yapılabilir gibi dursa da, iş uygulamaya geldiğinde bu alanda gelişen (ya da geliştiği söylenen) onlarca yöntem insanların ilişki ve iletişimlerini pek de yoluna koyamıyor. Aksine zaten ilişkilerini güçlükle ayakta tutan pek çok kişinin kafalarını karıştırıp, insanları "Ben ilişki ve iletişimden anlamıyorum" sonucuna getirip yalnızlaştırıyor.

Peki ya asıl mesele "güzel söz söylemek" değil de "güzel insan" olmaksa? Zira belirli bir yaşa gelmiş olanlarımız artık bunu deneyimlerimizden de biliriz ki güzel sözler değil, güzel insanlar az.

Anneannem bir insan çirkinse içi çirkin olduğu için çirkindir derdi. Bunu derken asla fiziksel güzelliği dışlamaz ama içlerinde güzel olan insanların bir yolunu bulup dışlarını da elbette güzelleştirebileceğine inanırdı. Güzel insan olmak için de önce kendini güzel hissetmek, ama bunun için de hakikaten kendi içinde ve başta kendin için güzelleşmeye emek vermek gerektiğini savunur, biz çocukken bize de öyle telkin ederdi.

Bugün çocukluğu epeyce geçtikten sonra ben bir kere daha emin oldum ki, kendimizle ilişkimiz nasılsa dışarısıyla ilişkimiz de, kendimizle iletişimimiz nasılsa başkalarıyla iletişimimiz de öyle oluyor. Kişi aslında kendisiyle nasıl bir temas içindeyse, dışarıyla da o şekilde ilişkileniyor, kendisine nasıl hitap ediyorsa dışarıdakilere de öyle sesleniyor.

Kendimizle ilişkimiz nazik, sevecen, şefkatli, güvenli olmadığında eş, aile, iş, sosyal tüm ilişkilerimizde de ister istemez çuvallıyoruz. Kendimizle gerçek, sahici ve içten bir yakınlık kuramazken, başkalarına da yaklaşamıyor, yakınlaşamıyoruz... Kendi derdimize kulak vermeden başkalarının dertlerine ilaç olamıyoruz... Kendi kendimizle eğlenemiyorsak hayatla da dalga geçemiyoruz. İçimiz gülmüyorsa dışımızın somurtmasına da mâni olamıyoruz... Kendi duygularımızı ve duygulanımlarımızı ihmal ediyor, kendi kendimizi farklı türlerde istismar ediyorsak başkalarını da şefkatimizle sarıp sarmalayamıyoruz... Kendi kendimizi ve daha da önemlisi gölgemizi tanımıyorsak, kimi kötücül taraflarımızın da pekâlâ olabileceğini bilmiyorsak, başkalarının hatalarına karşı da anlayışlı ve affedici olamıyoruz... Kendimize öfkeliysek başkalarına da tahammül gösterip yumuşak davranamıyoruz...

Bu listeyi çok daha uzatmak mümkün...

Hayattan zevk almak ve derinden mutlu hissetmek için elbette ilişkilere, daha da ötesi o ilişkiler içinde gündelik hayatımıza sirayet eden sıcak bir iletişime ihtiyacımız var. Ama bunu elde etmenin yolu bir hobi edinir gibi "nasıl etkileyici olunur ve etkili iletişim kurulur"u öğrenmekten geçmiyor kanımca.

Belki işe her an her birimizin -kim olursak, ne kadar muktedir görünürsek görünelim- türlü duygularda gezinmemizin son derece insani olduğunun kabulüyle başlamak iyi olabilir. Bu duygularımızı başta hissetmeye ama asıl olarak anlamaya, duygunun kendisini tanımaya çalışmak... Bunun için kendimizi özgürce gözlemek, sorgulamak, sezgilerimizin sesini dinlemek hatta bu sesi daha da yükseltmek... Bir duygulanıma girdiğimizde hemen aklımıza ilk gelen, en kestirme

yoldan bir tepki vermek yerine, kendimize acaba ben ne hissediyorum, neden böyle hissediyorum, bu duyguyu bende tetikleyen ne oldu, bu duygum kaynağını nereden alıyor, karşımdakinin de tepkisini tetikleyen gerçek duygusu ne olabilir, onun duygusu hangi kaynaktan besleniyor, neden aramızda duygusal bir dil tutturamadık diye durup düşünmek... Düşünerek işin içinden çıkamadığımızda sormak, sorgulamak, danışmak, araştırmak ama her ne olursa olsun duyguyu ihmal etmemek, yok saymamak, bastırmamak, aksine duygunun kimi zaman, hatta çoğu zaman akıldan çok daha esas olduğu bilgeliğiyle hareket etmek.. Bu bilgelikle duyguların kalıcı olmayabileceğini de anlamak ve bir duygudan duyguya geçerken başta kendimize ama bir diğerimize ve birbirimize de izin vermek...

İlişkilerden, dolayısıyla da hayattan kaçmak yerine ne yaşanacaksa onun yaşanmasına müsaade edip, herkesi ve her şeyi, -evet kendimizi de -olduğu gibi kabullenmenin sadeliğine sığınmak... Kırılıp döküldüğümüzde tamir olmaya açık olmak.. Bazı durumlarda zamana ihtiyacımız olduğunu, zamanı geldiğinde her şeyin illa ki iyi olacağına, hayatın ve özlemini duyduğumuz tüm ilişkilerin biz hazır olunca gelip bizi bulacağına güvenerek, insan ne zaman hazırsa doğru zamanın da o olduğuna inanarak sakince beklemek...

Bu telaşsızlıkla ilişki ve iletişim kurmak...

Daha iyi ilişki kurayım, çok ilişkim, geniş bir "network'üm" olsun, herkes beni beğensin ve etkileyici bulsun, "doğal bir ilgi odağı, her zaman cazibe merkezi olayım" diye boşa çabalamak yerine, sükûnet içinde kurulan ilişki ve iletişimin tadını çıkarmak...

Ancak hal böyleyken, biz tüm iyi niyetimizle davranırken bile, bazen olanlar karşısında çaresiz kalabileceğimizi, hep en doğru şekilde davranamayabileceğimizi, kimi zaman yapılması gerekenleri yapamama durumumuzun da olabileceğini, yapmamız gerekenleri yapmayı canımızın zaman zaman hiç de istemeyebileceğini peşinen kabul etsek iyi olur.

Sadece pandemi hallerinde değil ki, her zaman, zaman zaman durmaya, ertelemeye, bir karara varmak ve öyle harekete geçmek için biraz daha enerji toplamaya ihtiyacımız olabilir. Doğru ve etkileyici ilişki ve iletişim kurmak her an her şeyi karşılama, en doğru şekilde cevaplama mecburiyeti değildir ki.

Aksine, biz tüm bu duygusal deneyimleri yaşamaya kendimize izin verdikçe, kendimizi daha iyi tanıdıkça, kendimizle geliştireceğimiz bu şefkatli tanışıklıkla, belki, her zaman doğru ve mükemmel değil ama eminim, çok daha gerçek, çok daha ulaşılabilir, dokunulabilir, çok daha insancıl ve illa ki kendimize has bir tarzda ama çok daha etkileyici olacağız.

Öğrenme süreci hiç bitmez. Pratik her alanda bizi ileriye taşır. Başta kendimizle ama esasen tüm ilişkilerde ve iletişim süreçlerinde de bu böyle olsa gerek. Bu da demek oluyor ki ister pandemi olsun ister olmasın, olağandışı ya da en sıradan günlerde başta kendimizle daha iyi bir ilişki ve iletişim içinde olma pratiğimizi artırırsak... Her anı bir ilişki ve iletişim fırsatı olarak görmek ve en önemsiz görünen anlardan bile sihirli bir ilişki ve etkileyici bir iletişim çıkarmak üzere evet her an ve her gün pratik yaptığımızda, dünyayla -hele ki o en sevdiklerimizle- ilişki ve iletişim performansımız da elbette yükselecek.

"Sözler hakikat değildir, ağızdan çıkan seslerdir. Hakikati öğrenmek için söze değil yaşamaya ihtiyaç var" dediği söyleniyor Şemsi Tebrizi'nin. Hakikaten ne kadar doğru değil mi; ne kadar çok hissederek yaşar, duygularımızın akmasına izin verir, sezgilerimizin önündeki engelleri kaldırırsak, o kadar çok his, duygu ve aslında yürekten iletişim ve ilişki de bizim olabilir... Sanki şurası kesin ki, biz başta kendimize ama sonra da birbirimize yaklaştıkça, birbiriyle yakınlığı olan yolların kesiştiği "o yerde", tüm dünya hepimiz için bir süreliğine de olsa "yuva" gibi görünecek.

Bunu düşünmek bile insanı gülümsetiyor.

© MUTLU ÖZTÜRK

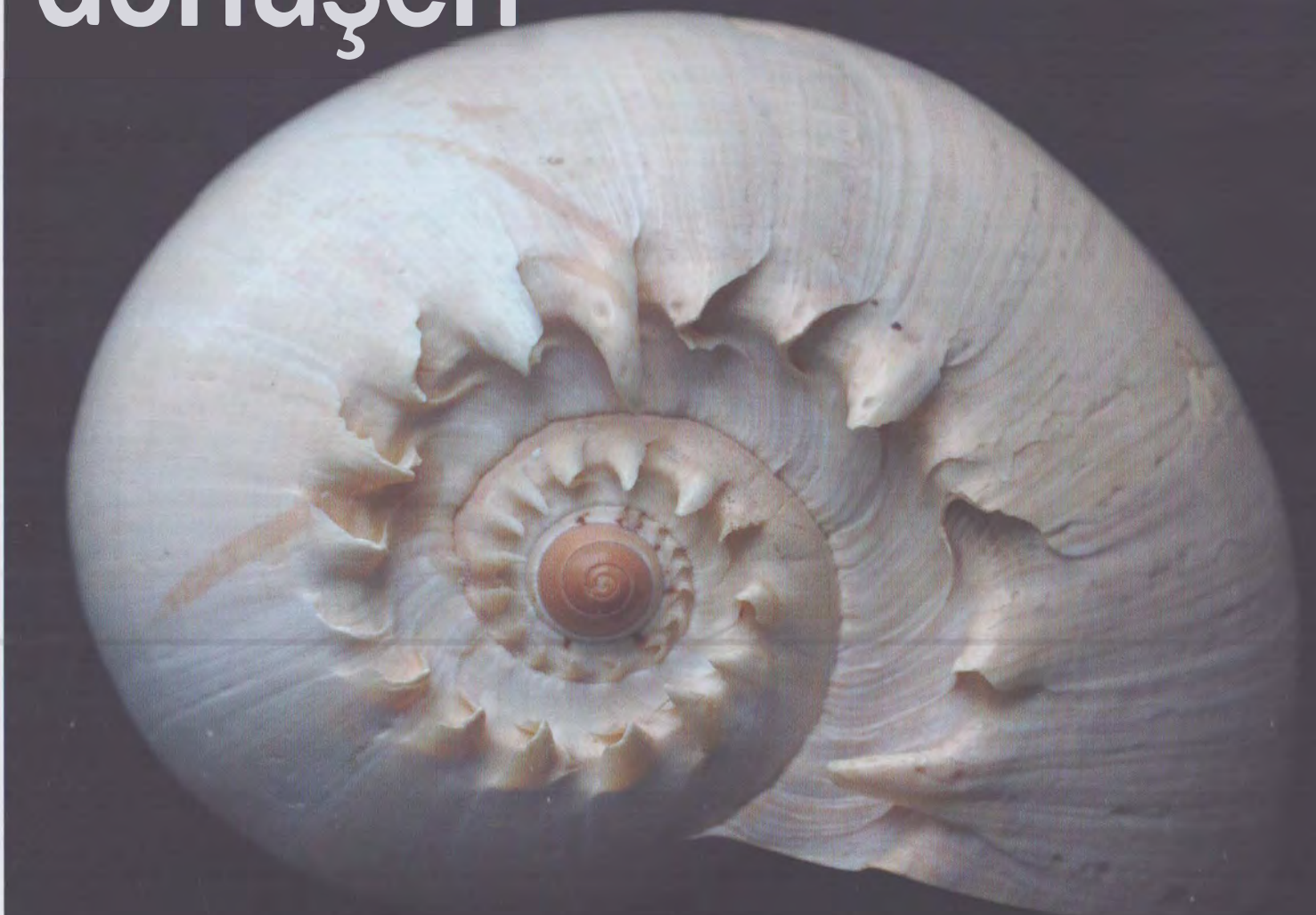

© MUTLU ÖZTÜRK

Vuslat ÇAMKERTEN

Sözcükler: büyüye, duaya ve buyruğa dönüşen

© UĞUR HALICI

Sözcükleri nasıl böyle güçsüz ve itibarsız bıraktık? Birbirimizle konuşmak nasıl bu kadar tatsızlaştı? Birbirimizi anlamayacağımızı bilerek her gün birbirimizle konuşmaya çalışmak bir lanet olmalı.

Sözcüklere sahip olduğumuzdan beri ne çok Babil Kulesi kurduk. Ne çoğunu yerle yeksan ettik. Sözcüklerle kendimize bir düzen ve standartlaşma yarattığımızı, medeniyetin kendisini değil belki ama her sabah üstümüze geçirdiğimiz örtüsünü kazandığımızı söyleyebiliriz. Öte yandan bu şahane buluşla gittikçe lanetlenmişe de benziyoruz. Mesela, her şeyin ışık hızında bir çabayla aynılaştığı ve insanların böylece gittikçe sığlaşarak kendine yabancılaştığı, iç sesiyle iletişimi kesilmiş, kendi sözcüklerinden yoksun halde, yüzeyde baloncuklar çıkararak hayatta kalmaya çalıştığı şu zamanda birine "Seni seviyorum" desem onu ne kadar inandırabilirim? Bu iki sözcüğü yan yana getirmiş olmam karşımdakini yeteri kadar ikna eder mi? Pek sanmıyorum. Sözcükleri nasıl böyle güçsüz ve itibarsız bıraktık? Birbirimizle konuşmak nasıl bu kadar tatsızlaştı?

Birbirimizi anlamayacağımızı bilerek her gün birbirimizle konuşmaya çalışmak bir lanet olmalı. Bir fabrikada aynı bandın önünde her gün aynı contayı aynı vidaya geçiren insanın kendine ve yaptığı işe yabancılaşmasını, şahane döşenmiş akıllı binalarda sürdürmeye devam ettik. Şimdi artık kullandığımız dili robotlar da kullanıyor. Öyle mekanikleştik ki kendi içimizi boşaltırken sözcüklerimiz de koflaştı. Sistemlerin içinde kodlandık, kısıtlandık, alıkoyulduk. Sözcüklerimiz de kodlara dönüştü, kısıtlandı, bizi birbirimizle candan ve hakikatle konuşmaktan alıkoydu. Sözcüklerle tehlikeli, çirkin oyunlar oynuyor, imalarla, yalanlarla konuşuyoruz. Buna alışacak mıyız ya da bunu değiştirebilecek miyiz sorusu, odanın ortasına atılmış el bombasına kim koşup etkisiz hale getirecek diye sormaya benziyor. Bam!

Kendime söylediğim sözcükler

Kendi kendimle konuştuğumda sözcüklerin bana verdiği dünyayı, eğer seçimlerim kuvvetlilerinden yanaysa o sözcüklerin nasıl sırtımı sıvazlayıp kanatlarımın altını havayla doldurduğunu düşünüyorum. Kendi kendimi, kendime inandırdığımda beni dışarıdan gelen hiçbir sözcüğün yıkamayacağını. Ve içime giden yollar tıkanıp da kendimle konuşamadığımda, başkalarının sözleriyle nasıl kolayca yaralandığımı.

Sözcüklerin onları alışagelerek ve basitleştirerek kullanışımızın çok ötesinde muazzam bir gücü olduğunu kendime daima hatırlatırım. Birini sözcüklerimle üzebilir, kırabilir, alaşağı edebilirim ya da sözcüklerimi doğru seçerek onu uçurabilir, kendime âşık edebilir, kendine güvenmesini, hiç çıkamadığı o yola çıkabilmesini sağlayabilirim. Bir yazar olarak sözcüklerle hikâyeler kurmayı, yeni dünyalar yaratmayı severim, sözcükleri bir araya ustalıkla getirebilirsem eğer, kırmızı ışıkta yanınızda belirecek kadar ete kemiğe bürünmüş karakterler yaratabilirim. Bunları sözcüklerle arası iyi olan herkes yapabilir.

Ama şimdi söyleyeceğim şey büyünün kendisine benziyor. Büyü iki şekilde işliyor. İlki sessizlikte, ikincisi tekrarla gerçekleşiyor. İlkinin çalışma yöntemi, bir sözcüğü anmamak üstüne. Sözcüğü unutana kadar dilinin ucuna bile getirmemek. Sözgelimi, yıkıcı enerjisini bildiğim, hissettiğim kimsenin ismini anmıyorum, onu isimsizleştirip biçimsizleştiriyorum. İsminin aklımda yarattığı resmi, ete kemiğe bürünmüş, nesneleşmiş halini yok ediyorum.

İsim deyince aklıma Kızılderililer geliyor. Çocuklarına muazzam kıymette bir hediye verir gibi, bir mirası elden ele geçirir gibi koydukları isimlerde barınan kuvvet, sözcükler söz konusu olduğunda es geçilecek gibi değil. Sözcüklerin yaşantının içinde bu denli kıymetle kullanılışı, kültürün, toplumun içinde yaban bir hayvan gibi ehlileştirilmeden korunup büyütülmesi ve atfedilmesi beni etkiliyor. İsimlerin her biri verilen kişiye bir vaat, misyon, yaşama biçimi ve felsefesi veriyor. Çocukların isimlerinin bile modayla ve çeşitli eğilimlerle verilip aynılaştığı şimdilerde "Soğuk Rüzgârın Ardından Gelen Kızıl Kaplan" gibi bir isim duyduğumda irkiliyorum. Geçmişin, tecrübenin, hatıraların, doğanın değerli olduğu her yerde sözcüklerin de değeri var demek ki diye düşünmeden edemiyorum.

Sessizliğin ve karanlığın bile sesini duyan insanlardan bahsederken büyü dediğim şeyin ikincisine gelelim. Yani tekrarlarla anmaya. Bir duaya ya da nakarata dönüştürmek gibi bu iş. Çağırmak da diyebiliriz buna. Bilirsiniz, halk arasında bir şeyi kırk kere söylersen olur derler, iyi manaya da çekilir, kötüye de. Bir şeyi bekliyorsam, istiyorsam, onu en küçük detayına kadar hayal etmeli, planlamalı, sözcüklerle dillendirmeli, kendi kendime sıklıkla ondan bahsetmeliyim. Çocuklarla yaptığım felsefe atölyelerimden birinde, "Gerçeklik" üstüne konuştuğumuz bir dersteydik. Bir çocuğun, "Eğer tek boynuzlu, bembeyaz bir atı her bir tüyüne kadar ve hatta her bir tüyünün rüzgârda uçuşmasına kadar hayal edebiliyorsam o at gerçekleşmiştir, artık gerçektir" deyişini ve bunu ifade ederken o beyaz unicorn'un gözlerinin önünde canlanışını izlediğimi unutamıyorum. Atın yansıması öğrencimin gözbebeklerindeydi adeta! Unicorn her bir tüyüyle vücuda gelmiş ve onunla iletişime geçmişti.

Bahçenin ortasındaki fil

Size söylediğim cümle bu: "Bahçenin ortasındaki fil." Merak ediyorum, size bahçenin ortasındaki filden bahsettiğimde nasıl bir fil düşünüyorsunuz? Fil küçük mü, büyük mü, uyuyor mu, ayakta mı, pembe mi, yaşlı mı, üzgün mü, zıplıyor mu? Peki ya bahçe? Aklınızda canlanan bahçeyi da duymayı isterim. Uzun zamandır ayak basılmamış, sarmaşıklarla örülü koyu bir bahçe mi bu, yoksa özenle budanmış yeşil bitkilerle ve çiçek tarhlarıyla, süslü, göz alıcı bir bahçe mi aklınızda canlanan?

Wittgenstein, biriyle konuştuğumda kafamın içindeki resmi onun kafasına sokmaya/orada da canlandırmaya çalıştığımı söyler. Konuşmak, birbirimizin kafasının içindeki resimlerin değiştokuşudur. Bu resimlerin birbiriyle tutmadığı yerde iletişimde eksiklikler ve yanlış anlaşılmalar belirir. İletişim keyifsizleşir, sözcükler arada boş yere gidip gelen işlevsiz araçlara döner. Yine bu yüzden sevdiğimiz insanlarla aynı şeyleri sevmeyi, aynı şeyleri düşünmeyi, "aynı resmi" görmeyi arzularız. Aynı şeyleri birbirine benzer resimlerle düşünebildiğimiz (elbette tastamam aynılık hiçbir zaman mümkün değil) kişilerle kurduğumuz iletişim bizi doyurur, besler, bir sonraki konuşmayı bekletir ve özletir. Öteki türlüsü, fazla yenen ve bünyeden atılmayı bekleyen ya da hiç doyurmayan bir yemek gibi tatsız, doyumsuz bir tecrübedir.

Büyük resimdeki monolog

Sadece birbirimizle konuşuyor değiliz, evlerimizden çıktığımızda sokakların, kentlerin de bizimle bir iletişim biçimi var. Metal yığınına dönüştürülen kentler bize bir şey söylüyor, etrafta neredeyse hiç parkın olmaması bize bir şey anlatıyor. İktidarlar sokaklarda bizimle bankları kaldırarak ya da bankların oturaklarını neredeyse üstüne oturulmayacak denli rahatsızlaştırarak konuşuyor. Sokağa çıktığımızda soluklanmak için bir kafeye, restorana oturmak zorunda kalmadan, tuvalete ve suya para vermeden dolanamamamız, yaşadığımız kentin bir türlü sakini olamayışımız, kadınların ve LGBT+ bireylerin bazı yerlerde karanlık çöker çökmez, bazı yerlerde güpegündüz tehlikede oluşu, sokak hayvanlarının görmezden gelinişi, korunmayışı, kaldırımların yok edilişi, trafiğin hali, yaşama dair -şu an aklınızda can alıcı resimlerle belireceğini bildiğim- türlü hileler, ihlaller ve korkunç bir görmezden geliş bizimle buyruğa dönüşmüş bir iletişim formunda konuşuyor. Sözcüklerimizin işlevsizliği, iletişimin bizim için monologa dönüşmüş hali yıkıcı.

Biz ne kadar güzel bahçeler hayal edersek edelim, bazen karşı taraf tek bir ağacı bile düşlemekte zayıf kalabiliyor, bazen de bunu bile isteye reddediyor. İşte o zaman ne resimlerin değiştokuşu mümkün, ne sevginin, saygının ne de içi bunlarla doldurulacak sözcüklerden oluşan bir iletişimin.

Öyleyse bombanın pimi yine çekildi: Buna alışacak mıyız? Bunu değiştirecek miyiz?

Pınar ÜRETMEN

Bir iletişim imkânı olarak sinema

İnsan hikâye anlatır çünkü hikâye iletişimdir ve iletişim en insani ihtiyaçlarımızdan biridir. (...) Sinema en inandırıcı ve en şaşırtıcı hikâyeleri anlatmaya, bu hikâyeler aracılığıyla iletişim kurmaya devam ediyor.

İnsan nedir sorusunun çok çeşitli cevapları olacaktır elbette. Düşünen, konuşan, alet kullanan, -ya da varoluşçular açısından bakarsak- seçim yapabilen varlık şeklinde uzar gider liste. Bana göre insanı anlatan en insani şey ise hikâye anlatan varlık tanımlaması olsa gerek. İnsan hikâye anlatma becerisi ve ihtiyacı nedeniyle bulunduğu anın dışına çıkarak geçmişi ve geleceği var edebilmiş, zamanı algılayarak hayal kurabilmiş, hayalinde yarattıklarını eyleyerek uygarlığı yaratabilmiştir. Bu sayede gerçekliğin karşısında dimdik durur ve hayata anlam katan sanatı var eder. İnsan hikâye anlatır çünkü hikâye iletişimdir ve iletişim en insani ihtiyaçlarımızdan biridir.

İletişim dediğimiz kavram, kişiler arasında duygu ve düşüncelerin aktarımıysa eğer, hatta ondan da öte bir anlama, anlaşılma, varlığı anlamlandırma olanağı olarak düşünülürse, bunu sanattan daha çok, daha iyi, daha kapsamlı hangi araç (ya da amaç) gerçekleştirebilir? Sanat iletişime geçmektir. İçini dışarıya, özünü söze, bakışını anlama döndürmektir.

İnsan iletişim için en çok dili kullanır. Konuşma, ilk akla gelen iletişim aracıdır. Yazı da sözün cisimleşmiş ve mühürlenmiş hali olarak iletişim aracı olmaya ve sözün hükmünü yaymaya devam eder. Ancak yapılan çalışmalar göstermiştir ki sözlü iletişimde bile karşımızdakinin ne anladığı sözlerimizden çok beden dilimize bağlıdır. Bir diyalogdaki anlamın sadece %30-35 kısmı ne söylediğimize, oysa %60-65 kısmı o sıradaki beden dilimize bağlı olarak değişir. Yani sözel iletişim bile görseldir. O halde sinemanın günümüzde hem ticari hem de sanatsal anlamda kapladığı alanın nedeni çok da şaşırtıcı değil. Bir bakışa göre de sanat tarihi, sanat eserlerinin insanın bedenine ve zihnine yaptığı etkilerin tarihidir. Bu açıdan sanat, fiziki dünyadan da daha çok etkiler insanı, etkileşime geçer bizimle. Günümüze baktığımızda hem geniş kitlelere ulaşabilme imkânı hem de birçok duyu ve duyguya seslenmesi nedeniyle sinema diğer sanat dallarına göre daha avantajlıdır denebilir.

Bir teknik olarak sinema...

Tarihteki ilk film gösterimi olarak tanımlanabilecek olay, 1895 yılında Paris Grand Cafe'deki Lumiere Kardeşler'in film gösterimidir. Lumiere'ler en uzunu 49 saniye olan on kısa film gösterirler o gün gelen meraklı kalabalığa. Sihirbazlık gösterisine benzer bir şey seyredecekleri umuduyla gelen izleyiciler, "La

Ciotat Garı'na Giren Tren" isimli kısa filmde şok geçirirler. Aslında gösterilen çok basit bir çekim, sabit kameraya doğru gelen bir tren görüntüsüdür ancak izleyiciler gerçekten üzerlerine bir trenin geldiği izlenimine kapılıp kaçmaya çalışırlar. Adeta tren beyaz perdeden çıkıp onlara çarpacaktır. Bu hareketin imgesiyle olduğu kadar imgenin de hareketiyle ilk karşılaşmadır ve hayali olduğu kadar da gerçektir. İngilizce hareketli resimler (moving pictures) demek olan sinema, saniyede 24 film karesinin gösterilmesiyle bu sabit fotoğrafların hareketli olarak algılanması esasına dayanan bir yöntemi kullanır. Bu nedenle Fransız Yeni Dalga'nın başarılı yönetmeni Jean Luc Godard, "Sinema saniyede 24 kere gerçektir" der.

Bir sanat olarak sinema...

Eğer Lumiere Kardeşler'in filmi bu ilk haliyle kalsaydı belki de heyecanlı bir panayır gösterisinin ötesine hiç geçemeyecekti. Kardeşlerden biri olan Auguste Lumiere de -öngörüsüz bir bakış açısıyla- sinematograf adını verdikleri bu şeyin teknolojik ve basit bir buluş olduğunu, hatta çok da önemli bir buluş olmadığını söylemiştir ilginç bir şekilde. Lumiere'nin bu sözünü daha sonra Godard "Küçümseme" filminin bir sahnesinde kullanacaktır. Evet, başka bir deha, asıl mesleği sihirbazlık olan George Melies üst üste binen bir görüntü sayesinde sinemada kurguyu keşfetmeseydi, belki bu öngörüsüz bakış gerçek olabilirdi. Melies'nin keşfettiği şey teknik bir buluştan çok daha büyüktür. O bir iletişim dili keşfeder. Sinemanın bir dili olduğunu ve böylelikle hikâyeler anlatabileceğini fark eder. Bu sayede herhangi bir hareketli görüntü değildir artık perdede gösterilen, bir anlatı evrenidir. Melies için sinema, harika olanın alanında yapılan eşsiz, büyüleyici bir yolculuktur. Kurgu sayesinde sinema, hikâye anlatan bir sanata dönüşür. Gösterdikleri kadar göstermediklerine de karar veren, kamera açıları, kadraj, ışık gibi tekniklerle anlamı değiştiren, kesmelerle hikâyeyi düzenleyen bir sanattır artık sinema -ki sinema için Tarkovski, zamanda heykeltıraşlık der ve (sözü mühürleyen yazı gibi) mühürlenmiş zaman olarak tanımlar. Kurgu sadece teknik bir şekilde çekimlerin uç uca eklenmesi, sıralanması ya da düzenlenmesi değildir, sinematografik olarak zamanı, mekânı ve anlamı yaratmaktır. Kurgu sayesinde sadece dış dünyadaki gerçekliği beyazperdeye taşımak yerine sihre ve şaşırtma yetisine kavuşur. Bugün en gelişmiş teknolojiyle yapılan film hileleri bile Melies'nin bulduğu esaslar üzerine kuruludur. Sinemanın icat edildiği o ilk yıllarda bile sinemacılar kameranın gösterdiği şeyin gerçek olduğuna inananlar ve büyüye inananlar olarak ikiye ayrılmıştı ve bu ayrım günümüzde de sürmektedir. Ancak ister gerçekçi ister büyücü olsun, sinema en inandırıcı ve en şaşırtıcı hikâyeleri anlatmaya, bu hikâyeler aracılığıyla iletişim kurmaya devam ediyor.

Bir dil olarak sinema...

Sinemanın iletişimsel dilinin yani izleyiciye bir şey anlatma, aktarma yetisinin hem içsel hem de dışsal olduğu söylenebilir. İzleyici sinema perdesinde kendi yaşamından farklı bir hayata, farklı karakterlerin yaşamlarına tanık olur bir yandan. İzlediği dünya, ötekinin, film karakterlerinin duygu ve davranışlarını yansıtır. Sartre'ın sanat için söylediği, "sanat dünyayı, özellikle de insanı öteki insanlara gösterendir" tanımlaması sinema için de kullanılabilir. Ancak öteki ile karşılaşan izleyici bir yandan da kendi hayatı ve kendi duygularıyla yüzleşir o perdede. Sinemanın dili yani sesler, sözler ve görüntüler yabancı bir mecrada yapılan maceralı bir yolculuğu olduğu kadar içsel bir yolculuğu da vadeder. Sinemada karakterlerle yüzleşmenin yanı sıra özdeşleşme de vardır. Tarkovski, insanoğlu bıkıp usanmadan kendisiyle dünya arasında bir ilişki kurar, bu dünyayı sahiplenmek, sezgisel olarak algıladığıyla gerçeklik arasında bir uyum sağlamak için yanıp tutuşur, der "Mühürlenmiş Zaman"da. Belki bu nedenle sinema hem dış dünyayla hem kendi iç dünyamızla iletişim imkânı olduğu ölçüde sarsıcıdır. Ve belki bu nedenle Godard, "Sinema saniyede 24 kare gerçektir" cümlesinin ardına "En büyük siyasal gerçekliktir" tanımını ekler.

Peki nedir sinema?

Sinema nedir sorusunu bu işin erbabına, yönetmenlere yöneltsek, onlar ne der acaba? Alfred Hitchcock için sinema bir hayat dilimi değil, bir pasta dilimidir. Orson Welles, bir çocuğun sahip olabileceği en güzel oyuncak olarak tanımlar sinemayı. Fransız yönetmen Jean Renoir için beyazperdede kıpırdayan her şey sinemadır. Jean Luc Godard, göremediğimiz şey akıl almazdır, bunu gösterme görevi sinemaya düşer der. Ancak Godard'ın en çarpıcı sinema tanımı yukarıda da alıntıladığım saniyede 24 kere gerçek ve dahası dünyanın en büyük siyasal gerçeği olmasıdır. Avusturyalı yönetmen Fritz Lang'a göre sinema sorumluluk bilinciyle kullanılması gereken tehlikeli bir araçtır. Benzer bir görüşe sahip Luis Bunuel'e göreyse sinema özgür bir zihnin elindeyse olağanüstü ve tehlikeli bir silahtır çünkü düşler ve duygular, insanın içgüdü dünyasını anlatan en güçlü araçlardır. Fedorico Fellini için sinema, hayatı anlatmanın kutsal bir biçimidir. İngiliz yönetmen Joseph Losey ise çok daha ilginç ve ticari bir bakış açısıyla, film bir köpektir der. Başı ticaret, kuyruğu sanattır ve ancak kırk yılda bir kuyruğu köpeği sallar.

Pudovkin'e göre realitedeki bir olayla onun beyazperdedeki temsili arasında bir fark vardır ve sinemayı sanat yapan da budur. Bu fark anlatılan olayın ötesinde, filmin bir kavramı, bir düşünceyi, bir bakış açısını dile getirmesinden kaynaklanır. Her film psikolojik, sosyolojik ve siyasi altyapıya sahiptir. Her film bir yolculuktur ve o yol alış sırasında maskelerimizi çıkararak kendimizle baş başa kalırız. Bu nedenle sinema -insanın hem öteki olanla hem de kendi içiyle- iletişim imkânı olarak görülebilir.

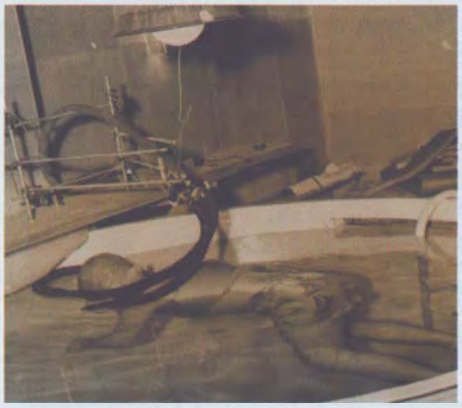
Sinema hoş vakit geçirmeyi sağlayan bir eğlence aracı olduğu kadar güçlü bir ticari kazanç ve iş alanı, güçlü bir propaganda ve iletişim aracı, kültür endüstrisinin ve popüler kültürün de bir parçasıdır. Ancak sinemayı bir bütün olarak kavramak istiyorsak, her şeyden önce ve hepsinden öte bir sanat olduğunu, sanatsal ifade biçimlerinden en etkilisi olduğunu anlamamız gerekir. Peki "Sanat ne?" dersek, buna en doğru cevabı Picasso'nun sözleriyle verebiliriz sanırım: Bunu bilseydim eğer, kendime saklardım. Evet tanımlar ve tanımlamalar yersizdir, çünkü sanat bir anlamda mutat olanı, bilinen yolu yıkıp yerine yepyeni yollar kurmaktır. Yani Fellini'nin dediği gibi, sanatta her yol mubahtır.

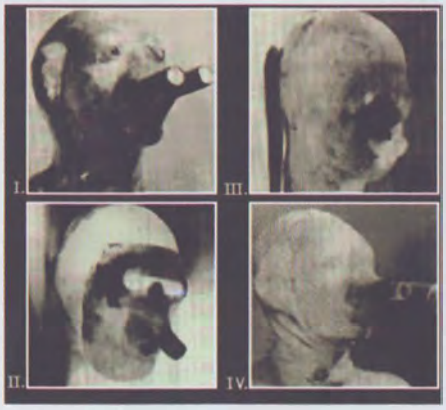
O zaman sanatı ve sinemayı tanımlamak yerine anlamayı, bizimle iletişime geçmesine izin vermeyi ve bir iletişim imkânı olarak deneyimlemeyi tercih edebiliriz belki de. Hatta kim bilir belki de Bakhtin'in izinden giderek en etkili iletişimin eksik kalan ve yanlış anlamaya açık olan iletişim olduğunu söylemeye bile vardırabiliriz sözü. Çünkü eksik kalan için devam etme, yanlış anlaşılan için doğruyu arama imkânları hep baki kalacaktır. Tam ve eksiksiz olansa -eni sonu- kapanmış bir parantezdir. İletişim tam da bu arafta kalma, hakikati arama yolculuğundaki bir imkân olduğu ölçüde var olur. Eksiksiz ve kati olan diğeriyse iletişemeyen bir monologdur.

Pınar AYDIN O'DWYER

Başrolde iletişim

Operada başat konu iletişimin ta kendisidir. (...) Onca yücelttiğimiz "iletişim çağının" en büyük engeli, iletişimsizlik içinde kıvranıyor oluşumuz.

Doğanın insan davranışından rahatsız olduğunu anlatan en güzel eserlerden biri kuşkusuz J. R. R. Tolkien'in "Yüzük Kardeşliği" adlı kitap serisidir. Eserde Hobbit'ler, Ent adındaki ulu ağaçlardan oluşan ormana vardıklarında, ağaçlar onları güçlü dallarıyla yakalarlar. Onların derdini dinleyip, Orta Dünya'daki savaşta onlara yardım etmeye karar verdikten sonra bir dilekte bulunurlar. "Eskiden yan yanayken eşlerimize ulaşabiliyorduk ama insanlar bizi kesip sayımızı azalttığından beridir seyreldik, onlardan uzak kaldık. Şimdi uzun köklerimizle bile iletişim kuramıyoruz. Sizin bacaklarınız var, yürüyebiliyorsunuz; bizim köklerimiz var, olduğumuz yerden uzaklaşamıyoruz. Gittiğiniz uzak diyarlarda eşlerimizi görürseniz onlara kendilerini ne kadar özlediğimizi söyleyin" derler.

Ent'lerin iletişim aracı kökleridir. İnsanlar da kendi kökenlerine göre birbirleriyle iletişim kurarlar. Kızılderililerin dumanı gibi örneğin, kimi kültürün de güvercini olduğu bilinir. Bazı kültürler de ilk çağlardan bu yana resim veya yazı aracılığıyla haberleşmiş, çağlar ötesinin posta kutusuna mesaj bırakmıştır.

İnsanlar yan yana olduklarındaysa, sözler dudaklardan dökülmeden önce göz-yüz ifadesiyle koku ve dokunma onlara aracı olur. Diğer bir deyişle duyular insandan insana duygu, düşünce, dilek ve amaç aktarımını sağlar.

İletişimsizlik ve yalnızlığa gelince, her ikisi de bir yandan insanı en çok yaralayan, hırpalayan, neredeyse insanlıktan çıkaran durumken, diğer yandan da kendisine dönüşün, kendisini keşfedişin, yeniden doğuşun mecrasıdır. Birinci duruma örnek olarak pandemi günlerindeki iletişim yoksunluğu verilebilir. O kadar ki yüz ifadesinin maskenin arkasında saklı oluşu, sadece göz ifadesiyle anlaşmak zorunda olunuşu herkesi yormuş, başkalarıyla beraberken bile yalnızlaştırmış ve bizar etmiştir. Oysa bazı kültürlerde ve coğrafyalarda yüzün peçe ya da yelpaze ile örtülmesi alışkanlığı yüzyıllardır göz ifadesinin gelişmesine, "bakış repertuvarının" hayli genişlemesine yol açmış durumdadır.

İkinci durum ise meditasyon yapılması, inzivaya çekinilmesi, istihareye yatılması veya benzeri şekilde kişinin kendi isteği ve kararıyla yalnız kalmasıdır. Ancak iletişim yoksunluğunun süresinin uzun olması kadar, hapislik gibi özgür irade dışı oluşu insanı insanlıktan çıkarabilir. "Gerçeğin Ötesinde"[1] adlı filmde "izolasyon tankına" giren biliminsanı tanktan her seferinde daha ilkel bir insan olarak çıkar. John C. Lilly'in 1954'te icat ettiği bu tankta tüm duyusal uyarılar engellenmiştir. Karanlıkta ve tam sessizlikte, dokunma duyusunu uyarmayan özel sıvının içinde, koku ve tat da olmadan, izole şekilde zaman geçirilmektedir. Böyle bir ortam bir süreliğine insanı rahatlatsa da sonuçta "insana insan gerek"!

İnsana bir de sanat gerek. Haddi zatında kendisi de bir iletişim aracı olan sanat ve daha yakından bakacağımız opera sanatında müzik, oyun ve seyirciyle kurulan iletişimde türlü türlü iletişim öyküleri anlatılır. Diğer bir deyişle iletişim mecrası operada başat konu iletişimin ta kendisidir.

Operalarda sahnede cereyan etmeyen olayların havadisi "özel ulak" mesajcıdan alınır. Havadisin konusu bir savaşın ilan edilişi veya zaferle sonuçlanışı olabildiği gibi kahramanlarımızın tarafının bu savaşta yenik düşmesi de olabilir. Örneğin "Aida" operasında[2] mesajcı Mısır Krallığı'nın Habeşistan Krallığı'na savaş açtığını ilan eder, "Püritenler"de[3] zafer kazanılmıştır ve trompetlerin duyurduğu haber eşliğinde muzaffer başkomutan sahneye girmek üzeredir. "Tosca"da[4] ise bir görevli Napolyon'un ordularının muzaffer olduğunu duyurur. Bu haberlerin tümü olayların gidişatını kökünden etkiler. Aynı "Otello" operasında[5] Otello'nun duçe tarafından görevden alındığını Venedikli habercilerden öğrenmesi ve üzüntüden yıkılması gibi.

Bazı operalarda kişisel veya sosyal haberler açık veya üstü örtülü bir söylenti biçiminde yayılır. Örneğin "Carmen" operasında[6], Carmen'in arkadaşları Frasquita ve Mercedes, onun matadorla beraber olduğunu alenen ifşa ederler. "Rigoletto"

operasında[7] sarayda dedikodu yapmayan yok gibidir. Hem Kontes Ceprano, hem de hizmetçi ile uşak, o ana dek kimsenin bilmediği haberleri seyirciye ifşa ederler. "Macbeth"teki[8] hekim hiç de etik olmayan bir şekilde Leydi Macbeth'in aklını kaçırıp uykusunda gezdiğini hizmetçinin kulağına fısıldar.

Kulak demişken, "Midas'ın Kulakları" operasında[9] kuyudaki sazlıkların Midas'ın kulaklarının eşek kulağı şeklinde olduğunu adeta alay ederek tüm ülkeye ihbar ettiği akla gelebilir. Oysa Midas'ın berberi onlara sadece içini dökmüştür. Sırları açıklayan sazlıklar olabiliyorsa, rehber kuşlar da olabilir. Nitekim "Siegfried" operasında[10] bir orman kuşu Siegfried'e gitmesi gereken kutsal yolu ıslığıyla işaret eder.

Fısıldayan sazlıklar, yön gösteren kuş, böylesine doğa istihbaratçıları varken, doğaüstü güçler de sahneye çıkacaktır elbette. "Trubadur" operasındaki[11] falcı Azucena, "Macbeth" operasındaki öteki dünyadan görüntüler ve geleceği haber veren cadılar, "Don Carlos" operasında[12] cennetten gelen sesler, "Medyum" operasındaki[13] medyum gibi geçmişi ve geleceği, sahibi kimse ona teslim ederler.

Sözel iletişim kadar yazılı iletim yolu da opera konularının gidişatında neredeyse bir ana karakter kadar güçlü etkiye sahiptir. Bunun başlıca örneği "Macbeth" operasındaki karı koca Macbeth'ler arasındaki mektuptur. O mektup ki sadece zafer ve krallık müjdesini değil, pek yakında işleyecekleri bir cinayeti de içermektedir. Kısacası malum mektup aslında laneti tebliğ eden bir kâğıt parçasıdır.

Başroldeki bazı mektuplarsa en derin duyguların aracıdır. "Cyrano de Bergerac" adlı eserde[14] başrol hakkı Cyrano'nun burnu ve gururu olduğu kadar, gizli aşkını itiraf ettiği, gözyaşlarıyla ıslanmış son mektubunundur da. Oysa en az bu mektup kadar saf ve temiz duygular içeren diğer bir mektup örneği "Eugene Onegin" operasında[15] Tatyana'nın Onegin'e yazdığı mektuptur. Ne yazık ki bu eserde başat tema olan Onegin'in kibri mektubu çöpe atar.

Mektubun baştan sona başrol oynadığı diğer bir opera ise "Postacı"[16] adlı operadır. Ne de olsa postacı kimliğini mektuplara borçludur.

Görüldüğü üzere telefonun icadından önce operalardaki tüm karakterler doğrudan ya da bir aracıyla birbirleriyle iletişim kurabiliyordu. Ne zaman ki telefon icat edildi, opera bestecileri telefonla iletişimin ne denli yanıltıcı olduğundan dem vurmaya başladı. "Telefon"[17] adlı operada Ben, Lucy'ye evlenme teklif edecektir. Ancak Lucy bir türlü telefonu elinden bırakmadığı için onu sevdiğini söyleyemez. Sonunda sokağa çıkıp en yakındaki telefon kulübesinden Lucy'ye telefonla ulaşmayı başarır. "İnsan Sesi"[18] operasında ise Elle'in, telefonla konuştuğu (sahnede olmayan) sevgilisine söylediği her şey aslında yalandır. İntihar etmekte olduğu bile doğru değildir. Elle, sadece çok kıskandığı sevgilisini kıskandırmaya çalışmaktadır ve aslında sevgilisi çoktan onu başkasıyla aldatmıştır. Bir perdelik opera boyunca telefonla konuşmuşlar ama hiç iletişim kuramamışlardır.

Onca yücelttiğimiz "iletişim çağının" en büyük engeli, iletişimsizlik içinde kıvranıyor oluşumuz. Ne "Konsolos" operasında[19] Amerika'ya vize için başvuran Doğu Avrupalı Magda Sorel konsolosun sekreterine derdini anlatabilir ne de "Nixon Çin'de" operasında[20] Nixon, first lady ve Kissinger, Mao Tse-tung ve Chou En-lai ikilisi ile tek kelime anlaşabilir. Oysa ilk kez bir ABD başkanı Çin'e diplomatik sefer gerçekleştirmektedir, ortam tercüman doluyken bu kadar da sözel ve kültürel iletişim kopukluğu olmamalıdır!

Günümüzde iletişim araçları arttıkça, tezat şekilde, birbirimize yaklaşacağımıza aramıza görünmez tellerden oluşan duvarlar örülmeye başladı. "Duvara Karşı"[21] adlı film ve aynı adlı opera kuşaklararası ve toplumsal iletişim kopukluğuna korkutucu gerçeklikte bir örnektir.

Ent'ler gibi birbirimizden iyice ayrı düşmemek için fısıldayan sazlıkları, şakıyan kuşları, doğrudan konuşmayı, şarkı söylemeyi, daha da olmadı bir kâğıda iki satırlık mektup yazmayı hatırlamak için bir opera seyretmek belki iyi gelebilir.

Mehmet Halis'e ve Ünüşan Kuloğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Dipnotlar

[1] Altered States (Gerçeğin Ötesinde). Yönetmen: K. Russel, Senarist: P. Chayefsky (kendi romanından), Oyuncular: W. Hurt, B. Brown, B. Balaban, 1980.

[2] Aida. 4 perde. Beste: G. Verdi, Libretto: A. Ghislanzoni, 1871.

[3] I Puritani (Püritenler). 3 perde. Beste. V. Bellini, Libretto: C. Pepoli, 1835.

[4] Tosca. 3 perde. Beste: G. Puccini, Libretto: L. İllica, G. Giacosa (V. Sardou'dan esinle), 1900.

[5] Otello. 4 perde. Beste: G. Verdi, Beste: A. Boito (Shakespeare'den esinle), 1887

[6] Carmen. 4 perde. Beste: G. Bizet, Libretto: H. Meilhac, L. Halévy (P. Mérimée'den esinle), 1875.

[7] Rigoletto. 3 perde. Beste: G. Verdi, Libretto: F. M. Piave, 1851.

[8] Macbeth. 4 perde. Beste: G. Verdi, Libretto: A. Maffei, F. M. Piave, 1847.

[9] Midas'ın Kulakları. 2 perde. Beste: F. Tüzün, Libretto: G. Dilmen, 1969.

[10] Siegfried. 3 perde. Beste ve Libretto: R. Wagner (Nibelungen Yüzüğü serisinin üçüncüsü), 1876.

[11] Il Trovatore (Trubadur). 4 perde. Beste: G. Verdi, Libretto: L. E. Bardare ve S. Cammarano, 1853.

[12] Don Carlos. 5 perde. Beste: G. Verdi, Libretto: C. Locle, J. Mery, 1867.

[13] The Medium. 2 perde. Beste ve Libretto: G. C. Menotti, 1946.

[14] Cyrano de Bergerac. 4 perde. Beste: F. Alfano, Libretto: H. Cain (E. Rostand'dan esinle).

[15] Eugene Onegin. 3 perde. Beste: Pİ. Çaykovski, Libretto: K. Schilowski (A. Puşkin'den esinle), 1879.

[16] Il Postino (Postacı). 3 perde. Beste ve Libretto: D. Catan (A. Skarmeta'nın romanı ve M. Radford'un aynı adlı filminden esinle), 2010.

[17] The Telephone. 1 perde. Beste ve Libretto: G C. Menotti, 1947.

[18] La Voix Humaine (İnsan Sesi). 1 perde. Beste: F. Poulenc, Libretto: J. Cocteau, 1959.

[19] The Consule (Konsolos). 3 perde. Beste ve Libretto: GC. Menotti, 1950.

[20] Nixon in China. 3 perde. Beste: J. Adams, Libretto: A. Goodman, 1987.

[21] Gegen die Wand (Duvara Karşı). 2 perde. Beste: L. Vollmer, Libretto: F. Akın (Aynı adlı filmden), 2008.

Tuğçe ÇELİK

İletişimin mimariye yansıması

Gotik katedraller

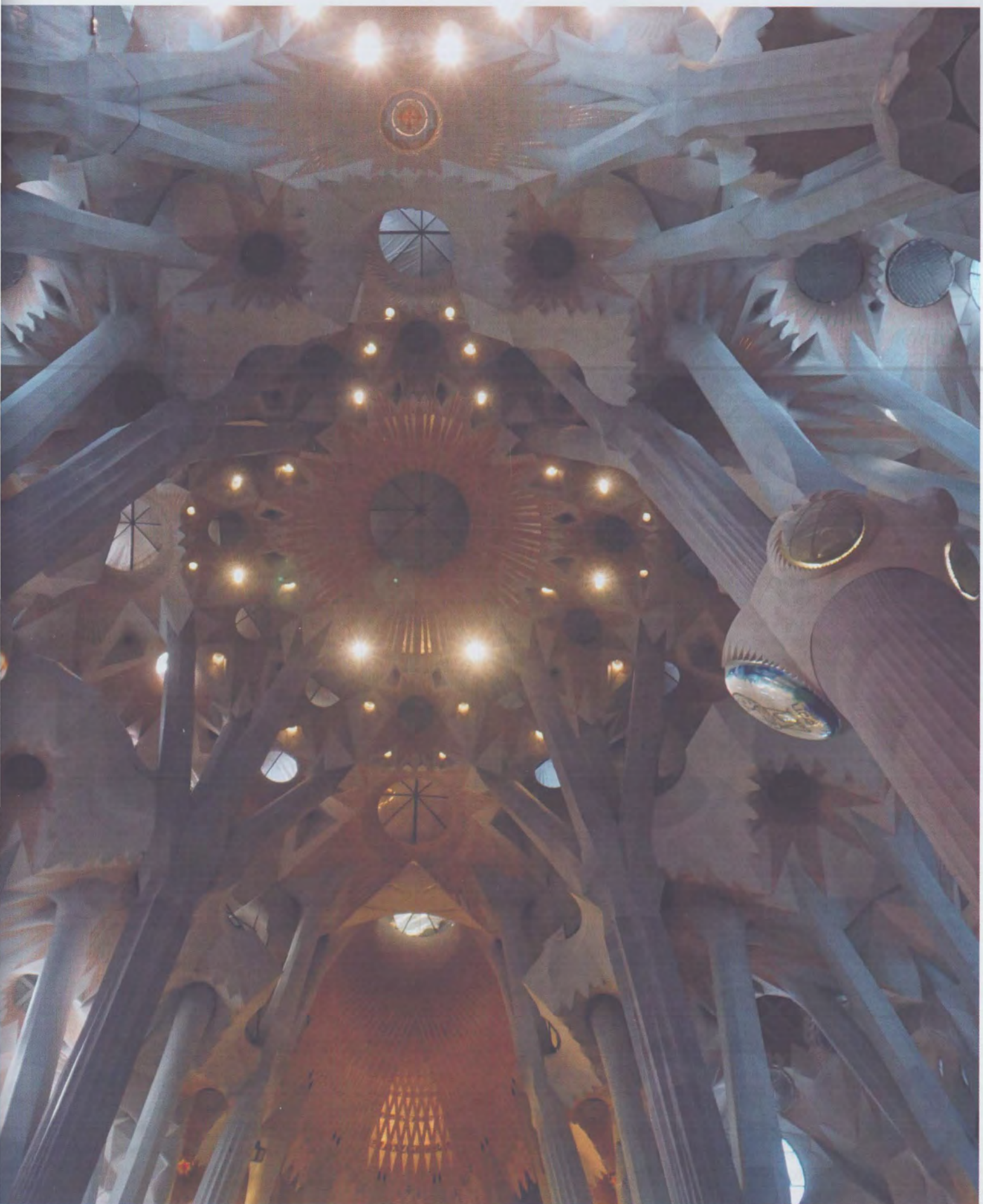
Felsefi düşünceyle harmanlanan mimari anlayış, gotik dönemin ardından yerini artık Rönesans'a bırakmaya başlayacaktır. (...) İnsanlar, farklı kültürlerle, inançlarla veya yaşam tarzlarıyla karşılaştıkça, onlarla iletişim kurdukça, artık ortaçağ gömleğinin kendilerine dar geldiğini fark edeceklerdir.

Günümüzde sıkça kullandığımız iletişim kelimesi Geç Latince (MS 200-600) kökenli olmakla birlikte communicare fiilinden, birlikte iş yapmak, yardımlaşmak anlamından türetilmiştir. Communis, ortak, paylaşılan, kamuya ait olan anlamlarına sahip kelime evreniyle ilişkilidir. Komün, komünite, komünist, komünizm, komünikasyon, komünyon gibi sıklıkla kullandığımız kelimeler de yine iletişim kavramının Geç Latince kökeninden türemiştir. Demek ki iletişim, alıp vermekle, toplumsalla, maddi-manevi aktarımla, ortak mülkiyetle veya kamusal olanla etimolojik yönden ilişkilidir. Osmanlı Türkçesinde iletişim kavramına baktığımızda münâkale, mükâleme, muvâsala gibi kelimelerle karşılaşıyoruz. Bu kelimeler de aktarma, nakletme, ulaşmak, erişmek, karşılıklı konuşma, söyleşme anlamlarına geliyor. Türk Dil Kurumu iletişim kavramını, "Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon" şeklinde tanımlıyor. İngilizcede ve Fransızcada communication, bir bilgiyi veya yazıyı birine iletme, iletişim anlamında kullanılıyor. Etimolojik kökeninden sıyrılıp modern dünyada iletişim olgusuna baktığımızda formülasyonları, kuramları, teknikleri, biçimleri, araçları oldukça gelişmiş, kültür dünyasında belirleyici rol oynayan, sanat, teknoloji ve bilimle içkin, onlarla başat giden bir konumda olduğunu görüyoruz.

İletişim ve sanatın varoluşsal ilişkisi

Dilimize Arapçadan geçen san'at kelimesi, san' kökünden türetilmiştir. San', yapmak, etmek; sana', işinde mahir olmak ve nihayetinde san'at, yapılan iş, meslek anlamına gelmektedir. Sanat kelimesi terminolojide, "Bir duygu, tasarı, güzellik vb.ni anlatırken kullanılan yöntemlerin tamamı ve bu sırada ortaya çıkan üstün yaratıcılık" anlamında kullanılır. Sanat, plastik sanatlar, fonetik sanatlar gibi kategorilere ayırılır. Türlü üretimlerin sanat sayılabilmesinin, insanın hayatta kalma çabasıyla başlayan ve bilişsel yetkinliklere doğru evrilen yeryüzü macerası merkez alınarak belirlenmiş birtakım kıstasları vardır. Toplum, siyaset, teknoloji, bilim, felsefe -hatta özellikle son dönemde tıp- gibi pek çok alanla etkileşime girerek ilerleyen yaratım süreci sonunda sanatçının zihin, beden ve ruh dünyasıyla hemhal olarak ortaya koyduğu biricik eserler sanat eseri sayılabilmektedir. Dolayısıyla sanat mefhumu, canlı-cansız varlık ve nesnelerle bildirişime içkin

© UĞUR HALICI

bir yapıdadır demek doğru olacaktır.

UNESCO tarafından 1979'da Dünya Miras Listesi'ne alınan 17 bin yıl öncesinin Lascaux Mağarası'ndaki duvar resimlerini hatırlayalım. Binlerce yıl önce mağara duvarlarına ve tavanına çizilen av sahneleri, döneminin ötesinde hayvan figürleri bir tür bilginin aktarımını sağlama görevi görüyordu. İlkel insanın hayatta kalması bir ölçüde bu bilgilerin nesilden nesile aktarımına ve diğerleriyle resimler aracılığıyla iletişim kurabilmesine bağlıydı. Bugün o mağara resimlerinin tarihöncesi çağların sanat ürünleri ve iletişim öğeleri olduğunu görüyoruz. Sanatın tarihini incelemeye de henüz yazının icat edilmediği bu paleolitik devirlerden başlanmaktadır. Bu durum sanat ve iletişim kavramlarının varoluşsal birlikteliğinin bir ispatı niteliğindedir. Neredeyse her tarihsel dönemde insanın doğayla, insanla, kendisiyle, yaratıcıyla veya inanç dünyasıyla girdiği etkileşimin cisme yansıyan halleri bambaşka suretlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu halleri, sanatın en yetkin ve üst düzey biçimlerinden biri olan mimari üzerinden okumamız mümkündür. Binlerce yıl arasında kısacak bir özetleme yapalım; Mısır antik çağında devasa piramitler dikkat çekerken Antik Yunan dünyasında insani proporsiyonları çok aşan iyon, dor nizamında tapınaklar, Mezopotamya'da birbirine bağlanan rampalardan oluşmuş yüksek ziguratlar görüyoruz. Türkler Orta Asya'nın zorlu coğrafi ve iklimsel koşullarında toprak kazıp kurgan yaparken Budistlerde kutsal stupalara rastlıyoruz. Bu örnekler insanın inanç dünyasıyla ve evrenin düzenini sağladığını düşündüğü varlık/varlıklarla nasıl iletişim kurma amacında olduğunun benzersiz dışavurumlarıdır. Ortak özellikleri toprak zeminden göğe yükselmeleri, öte dünyayla ilişki kurmayı sembolize etmeleri ve tanrı ya da tanrıçalarla konuşulan/buluşulan mekânlar olarak işlevselleştirilmeleridir.

Ortaçağda skolastik felsefe

Sanat ve insanlık tarihinin benzersiz dönemlerinden biri de 5. ve 15. yüzyıl aralığında yaşanan, neredeyse bin yıl süren "Avrupa ortaçağı"dır. Aynı dönemde skolastik felsefenin ortaya çıkışıyla ortaçağ insanının yaşam tarzında, Tanrı'yla ve onun yeryüzü temsilcisi olan erkle iletişimde kullandığı araçlarla birlikte sanatta türlü değişimler yaşandı. Paganizmden Hıristiyanlığa geçiş nasıl sancılı olduysa Hıristiyanlığın ortaçağ Avrupa'sında yarattığı din merkezli yaşam tarzı da yine sancılı süreçlere yol açtı. Ortaçağın 9. ve 12. yüzyıl aralığında, skolastik felsefenin erken evresinde, Tanrı ve onun kutsal ruh aracılığıyla dünyayla kurduğu iletişim ve ilişki temelde yer alıyordu. Aklı, dini dogmayı temellendirmek için kullanan önemli düşünürler Abelard ve Anselmus'un etki ettiği skolastik felsefe zamanla, akıl ve Hıristiyan Katolisizmi'nin öğretilerini bir potada eritmek olarak şekillendi. Antik Yunan dünyasının eşsiz eserlerinin çevirilerini yapmış olan Arap dünyasıyla 12. yüzyılda etkileşime giren Avrupa, Arap felsefesinin etkisiyle özellikle Aristoteles'in mantık yöntemini alarak dinsel bilgiyi akılla tanıtlama ve eğitimle yayma çabasına girdi. Skolastik düşünce sisteminin karakteristiği, akıl yürütmelerin ne yapıp edip dini dogmayla veya inançla temellendirilerek kucaklaştırılmasıdır. Bu nedenle yapısı gereği kapsayıcıdır, bütünleştiricidir, tekçidir, mutlakiyetçidir, anti-individualisttir ve Hegel'den de bildiğimiz üzere tez-antitez-sentez yöntemini kullanır. Dönemin en önemli yeniliği Hıristiyan doktrininin sistematize edilmesidir. Skolastiğin yüksek evresinde, 13. yüzyılda, sistematize edilen Hıristiyan doktrini, summa denilen büyük boyutlu Latince kitaplarda alt kategori ve gruplara ayrılarak toplanmıştır. Özet anlamına gelen, dönemin edebi metinleri sayılan summaların içerikleri, Katolik Kilisesi'nin Hıristiyan öğretisinin belli başlı bilgilerinden müteşekkildir. Yüksek skolastik dönemin düşünürleri Hıristiyanlığın iki önemli tarikatı olan Dominiken ve Fransisken tarikatlarında yetişip Paris Üniversitesi gibi okullarda hocalık yapmışlardır. Ancak bu iki tarikat hem duruş hem de skolastik düşüncenin yorumlanması açısında farklılıklar ihtiva eder.

Kilise merkezli sanat üretimi

Ortaçağ dünyasında düşünce üretiminin ve eğitimin merkezi nasıl kilise, manastır ve tarikatlarsa sanat üretiminin de merkezi yine aynı yerlerdir. Din adamları minyatür sanatı, resim ya da mimari alanlarında aktif görev alırlar. Umberto Eco'nun "Gülün Adı" (1980) romanındaki ve biraz daha geç bir örnek olan Tarkovsky'nin "Andrei Rublev" (1966) filmindeki hem rahip hem sanatkâr karakterleri hatırlayalım. Sanatçıya sipariş veren de yine aynı kurum ve kişilerdir. Bu geniş özette, ortaçağ insanının Katolik Kilisesi'nin belirlediği Hıristiyan öğretisiyle nasıl çepeçevre sarıldığını görmek mümkündür. Feodalitenin hâkim anlayış olduğu, Kilise'nin de Tanrı ve kul arasına kendini mutlakiyetçi bir biçimde yerleştirdiği bu dönemde, ortaçağ insanı tarımla uğraşan, kendini öte dünyaya hazırlayan, nesnel dünyanın zevklerinden kendini sakınan, akılla uhrevi olanı kavrayabileceğini düşünen, bu yolda da aklına güven duyan bir yapıdadır. Bireyin Tanrı'nın içinde eriyerek ona karıştığı bir inanç evreni tasarımının mimariye yansıması da gotik üslup olarak sanat tarihinde adlandırılmaktadır.

Gotiğin ortaya çıkışı

Ortaçağ dünyasında dini mimari denilince akla sivri kuleleriyle göğe uzanan görkemli katedraller gelmektedir. Özellikle gotik üslupta inşa edilmiş katedraller 12. ve 13. yüzyıl Katolik Avrupa'sının sembol dini yapılarıdır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışında rol oynayan kavimlerden olan Gotlarla alakası bulunmayan ancak adını da Gotlardan alan bu mimari biçem, skolastik felsefenin erken çağıyla benzer

dönemde varlığını göstermeye başlar. Romanesk sanatın gelişimiyle erişilen gotik üslup birkaç yüzyıl sonra da yerini yavaş yavaş Rönesans'ın yeni kaidelerine bırakacaktır. Gotik sanat, soyutlamacı, mutlakiyetçi ve doğayı düzene sokma tavrıyla natüralizmden oldukça uzak bir duruş sergiler. Sanat tarihinde "barbarlara özgü" şeklinde nitelenen gotik üslubun sıfır noktası Paris yakınındaki Saint Denis Manastırı olarak kabul edilir. Bu manastırın kilisesi 12. yüzyılda Rahip Abbot Suger tarafından yeniden tasarlanır ve inşa ettirilir. Buradan doğan gotik üslup kısa sürede heykel, el yazmalarının minyatürlenmesi ve mimari alanlarda önce Paris'in farklı bölgelerine sonra da Avrupa'ya doğru yayılım gösterir. En güzel örneklerini Fransa'da gördüğümüz gotik yapılardan bazıları, Notre Dame de Paris, Chartres, Reims, Amiens, Naumburg, Nürnberg gibi katedrallerdir. Gotik üslubun en belirgin mimari ögeleri, uçan payandalar, payandalar, sivri kemerler, vitray camlı gül pencereler, kaburgalı tonozlar, sivri tonozlar ve oya gibi işlenen taş malzeme olarak dikkat çekmektedir. Bu öğeleri gotiğin ortaya çıkmasından önce başka yapılarda da görüyoruz. Ancak hepsinin bir arada skolastik düşünceyle harmanlanarak anlamlı bir bütün oluşturmasının mimari biçeme dönüşmesini ilk kez Saint Denis Manastırı'nda görmekteyiz. Skolastik düşüncenin akılla uhrevi olanın kavranabileceğini benimsiyor oluşu, mimaride de akılla erişilen bir ruhsallığı meydana getirmiştir. Yapı tasarımlarını antropometrik mimari, yani insan bedenini temel alan biçimde ürettikleri görülmektedir. Mimari plan şemasına bakıldığında yapıyı oluşturan haçın tüm kollarında adeta çarmıha gerilen bir Mesih İsa yer almaktadır. Dikkati çekmeye çalıştığım beden ve yapı özdeşliğinde bedeni, "Son Akşam Yemeği"nde havarilere ekmek verirken "Bu benim bedenim", şarap verirken de "Bu benim kanım" diyen Mesih İsa'nın bedeni temsil ediyor.

Uçarcasına yükselen yapılar

Topraktan göğe az sonra havalanacakmış gibi görünen gotik katedrallerde öne çıkan bir özellik de bu havalanacakmış gibi hissini veren, yapı malzemesinin oyularak, yontularak hafifletilmesiyle meydana gelen durumdur. Ağır ve hacimli taş malzeme çeşitli yöntemlerle inceltilerek yapıda şeffaf, tülümsü bir hava yaratılır. Bununla beraber dini yapılarda mimari plastik, taşa işlenmiş yoğun, güçlü bir süsleme programından meydana gelir. Gotik mimari ve heykelin aynı zamanlarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Gotik heykelin de ilk örneklerine yine Saint Denis Manastırı'nda rastlıyoruz. Bu heykeller, İncil, Tevrat gibi kutsal kitaplardan alınan olayların epizodik ve hikâyeci bir betimleme anlayışıyla işlenmesi sonucu oluşmuştur. Böylece kilise yahut katedrale girerken insanlığın yaratılışından, Âdem ve Havva'nın hikâyesinden başlayarak İsa'nın çarmıha gerilişine değin zengin bir tarihsel sürecin içinden geçilmektedir. Okuma yazma bilsin bilmesin her Hıristiyan mümin Tanrı'nın mabedine girerken bu tasvirlerin kendileriyle kurduğu semiyolojik bildirişim sonucu öğrenme edimini gerçekleştirmiş olur. Gotik mimari tasarımında dikkat çeken bir başka unsur ise yapı strüktürünün apaçık izlenebilmesidir. Uçan payandalar, payandalar, sivri kemerler gibi strüktürel öğelerin tamamı, yapının örtüsünün ve duvarlarının nasıl taşındığı bilgisini dışardan okunabilecek bir biçimde göz önüne sermektedir. Hıristiyan müminin aklıyla bu biçemi kavraması ruhsal olana varmasının bir ön koşuludur. Daire formu, gül pencereler dışında pek kullanılan bir form değildir. Bunu daire formunun muhtevasında bulunan mükemmellik manasına bağlayabiliriz. Tamamlanmışlık, Tanrı'ya özgüdür. İnsan Tanrı'ya ulaştığında, onun içinde eridiğinde ancak tamam olabilir. Bu anlayış anti individualist birey karşıtı bir konumlanış demektir. Böyle bir dünya tasarımında sanatçılar eserlerine imza atmayı düşünmezler bile. Çünkü sanatı yaptıran da Tanrı'dır. Sanatçı, Tanrı'yla girdiği etkileşim sonucu ruhunda, zihninde açımlananı fiziki dünyaya yansıtır. Dolayısıyla sanatçının adının da kimliğinin de Tanrı esinlemesiyle ortaya çıkan sanat biçimlerinde yer almasının bir anlamı yoktur.

Yeniçağa doğru

Felsefi düşünceyle harmanlanan mimari anlayış, gotik dönemin ardından yerini artık Rönesans'a bırakmaya başlayacaktır. Çünkü Katolik Kilisesi maddi-manevi yönden çok güçlenmiş ve insanı ezen bir vaziyet almıştır. Gotik mimari üslup ise yayıldığı bölgelerde yerel niteliklerle birleşerek artık özelliklerinin deforme olmaya başlamasıyla bir değişim sürecine girer. Hümanizmanın varlığıyla bireyin, dolayısıyla yapıta atılan sanatçı imzalarının, toplum ve öte dünya kavramlarının önüne geçmeye başlamasıyla Avrupa'da bir yenileşme hareketi yaşanacaktır. Bu hareketin işaret fişeklerinden biri ise coğrafi keşifler olacaktır. İnsanlar, farklı kültürlerle, inançlarla veya yaşam tarzlarıyla karşılaştıkça, onlarla iletişim kurdukça, artık ortaçağ gömleğinin kendilerine dar geldiğini fark edeceklerdir. Böylece gotik katedrallerin renkli vitray pencelerinden içeri süzülen uhrevi ışıkla yarattığı büyülü atmosfer, Rönesans mimarisinde başka formlarda karşımıza çıkacaktır. İnsanın yaratım gücünün doğadan uzaklaşması ama bir yandan da doğayı taklit etme çabası çatışmalı lakin ayrılmaz bir süreç olarak sanat eserlerinde takip edilebilmektedir. Buradan yola çıkarak günümüzde kendi coğrafyamızda üretilen sanat eserlerinin, düşünce iklimiyle ya da toprağı paylaşanların tinsel dünyasıyla ne kadar ilişkili olduğunu düşünmeyi size bırakıyorum.

Kaynakça

Akyürek, Engin, *Ortaçağdan Yeniçağa Felsefe ve Sanat*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1994.

Panofsky, Erwin, *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2015.

Muvâsala, Münâkale, Kubbealtı Lugatı, http://www.lugatim.com/s/muvasala, 27.3.2021'de erişildi.

Mükâleme, Nişanyan Sözlük, https://www.nisanyansozluk.com/?k=ileti%C5%9Fim, 27.3.2021'de erişildi.

Gürol TONBUL

Hüzzam makamlı Mahpeyker Hanım

Yalnız kalınca insan, okları kendine batırıyor durmadan. Hayalindeki seslerle kuruyor iletişimini...

© ÇAĞLA ASLAN

"Bırakılmanın hüznü, unutulmanın çisentisiyle ıslaktır."

Oktay Rifat

Meral Üner, Ankara Devlet Tiyatrosu

"Bir nefes ver, bir fısılda

...

İpe götürseler

Sen bir çağır yeter

Bir küçük pencere

Bir aydınlık bana..."

Muhsin Bey'in iki katlı, eski evinden geliyordu Kayahan'ın sesi. Muhsin Bey, eşini kaybettikten sonra iyice yalnızlığına gömülmüş, neredeyse her şeyle iletişimini kesmişti. Bir cep telefonu vardı yalnızlık kulvarında bir de Kayahan'ın sesi... Bu salgın döneminde, kırk yıllık anıların her yere saçıldığı odasında, Muhsin Bey, bir ses ve bir görüntüyle iletişim kurduğunu düşünüyordu dünyayla...

Arada, elinde dolu sandığı boş kadehiyle balkonda görürdüm onu. Kalabalık sokağın balkon yalnızlığında ortancalarıyla konuşan, kendini, kaybettiği kişiyi ve düşlerini arayan biriydi. Bakışlarını dakikalarca güneşe, bulutlara diker, sürekli şekil değiştiren sis tabakasıyla saklambaç oynayan güneşe belli belirsiz hüzünle gülümserdi. O anlarda, puslu ses tonuyla *"Kış güneşi gibiyim işte"* diye mırıldandığını duyardım.

Benim için hüzzam makamıydı Muhsin Bey. Lirik, buruk ve hüzünlüydü. Yesari Asım Arsoy'un buğulu, romantik bestesi *"Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır / yalnız senin aşkınla ruhum solacaktır"* şarkısını çok yakıştırırdım ona...

***

Telefon sesi uzun uzun yankılandı odamda, açtım.

- Efendim... (uzun bir sessizlik)

- *Alu... Asım Bey?*

- Yanlış numara olmalı...

- *Asım Bey yok mu orada?* (Sessizlik sardı etrafımı. İletişim içinde iletişimsizliğe yuvarlandım birden.) *Emin misiniz Asım Bey'in orada olmadığına? Gelince beni mutlaka arasın, olur mu?*

- Bakın... Asım Bey diye biri yok burada...

- *Özür dilerim, hatlar karışmış olmalı. Elimden ne gelir? Karışmış işte...*

- Siz kimsiniz, sorabilir miyim?

- *Ben Mahpeyker. Koca Hakkı Paşa'nın torunu. Tanıdınız mı?*

(Harfler çıkmadı boğazımdan, ağzımda kaya parçası oldu oldu sanki. Geveliyorum bir şeyler...)

Beyefendi yüksek konuşur musun? Yüksek konuşun, anlamıyorum... Allah senin...

Çattt diye kapandı yüzüme telefon... Bir ud sesi duyuldu derinden, hüzünlü... Bir ahşap konağın bahçesi... Asma altında, salıncakta bir kız çocuğu... Annesi olmalı yanındaki... Diğer yanında da dedesi Hakkı Paşa... *"Hey gidi günler hey... Harb-i Umumi'de... Ben Yemen'deyim..."*

Hatırladım birden Mahpeyker'i. Leylakları seven Mahpeyker Hanım... Güner Sümer'in (1936-1977) "Hüzzam" oyunundaki, paşa torunu Mahpeyker... Ne kadar uzun zaman olmuş görüşmeyeli. Oysa, 1984 yılında tanışmıştım onunla sahne ışıkları altında... Sesi geldi kondu kulaklarıma küçük bir kelebek gibi. Fısıldadı Mahpeyker Hanım:

- *Ahhh leylaklar! Evet, çok güzel kokarlardı bahçede. Dedem... Nur içinde yatsın... Rahmetli oldu. Hayır efendim, ne demek... İstediğiniz kadar sohbet ederiz. Bir isteğim mi? Hiçbir ricam yok efendim... Hiç... Konak mı? Vekâlet verdim birine. Fi tarihinde... İpotek... Ne bileyim ben, anlar mıyım o işlerden? Boş ver... Boş ver dedim ya!*

***

İletişim, insanın fiziksel ve sosyal varlığının zorunlu koşulu, insan ilişkisinin temeli elbette. Eşitlikte diyalog, bir anlam iletimi, bir alışveriş, bir ilişki kurma çabası. Mahpeyker Hanım bir santral memuresi olarak sürdürüyor iletişimini. Sesler var hayatında, hep sesler... Ama görüntüleri yok konuşanların. Hayatından bir bir silinen insanların da sesleri var kulaklarında. Ve yalnız kalınca insan (Mahpeyker Hanım gibi), okları kendine batırıyor durmadan. Mahpeyker Hanım, Muhsin Bey gibi hayalindeki seslerle kuruyor iletişimini...

- *Bana bak, Asım orada mı? Söyle o terbiyesize,* gökyüzünü, bulutları onun başına yıkarım da o güzelim yalıyı yıktırmam! Ortancalarıma dokunamaz kimse... *Söyle ona! Haa bu arada, nasıl söylesem bilmem. Ben birkaç saatliğine izin isteyecektim.*

- Benden mi?

- *Söylemesi zor... Bugün... Paşa dedemin kırkıncı yılı... Hakkı Paşa... öleli tam kırk yıl oluyor. Kabristana gitmek istiyorum da...*

- Benn...

- *Leylekler ne zaman geri döner? Neden, leylekler gibi* güneşin *olduğu yere gitmiyoruz? (...) Yoksa, siz mi şikâyet ettiniz beni bağlamıyor telefonları diye... Hüzzam makamı şarkı söylüyor diye siz mi şikâyet ettiniz?*

- Bakın Mahpeyker Hanım... Ben...

Çatt diye kapandı yine telefon...

***

Perde açıldı. Kasım ayının altısıydı. Oyun yazarı Güner Sümer'in Mahpeyker Hanım'ı (unutulmaz oyuncu Maral Öner) sahnedeydi. Sesler vardı etrafında, bir santralin başındaydı. Yalılarda, el bebek gül bebek büyüyen, evlenen, mutsuz olan, aldatılan, her alanda tepetaklak yuvarlanan, sonra da hayatla iletişimi giderek kopan ve santral memureliğine düşen, leylak kokulu Mahpeyker Hanım...

Güner Sümer'in, tek kadın için çok sesli bir söyleşi dediği ve sahneye çıktığını göremediği oyunu, banttan gelen seslerle, telefon konuşmalarıyla iletişim kurmaya çalışan bir kadının öyküsü. Paşa torunu Mahpeyker, hızlı kentleşme sonucu toplumsal değişime ayak uyduramayan, içinde bulunduğu ortama yabancılaşan, aşınan, ezilen bir bireydir. Osmanlı'nın simgesi yalı yıkılmış, elden gitmiş, mutsuz evliliğinden doğan çocuğuyla koşuşturmalı, insanların hal hatır sormadığı bir çarkın içinde, insanlarla olan iletişimini kaybetmiş, oradan oraya sürüklenmiştir. Artık, bütün sözcükler yabancıdır Mahpeyker Hanım'a...

35. Yıl

DEVLET TİYATROLARI

Tomris Oğuzalp, İstanbul Devlet Tiyatrosu

- Her gün o telefonların zırıltısı... Tansiyonum fırlamış, şeker desen bir yandan... Geçim derdi alabildiğine... Sokaklar bir cehennem, itiş kakış... Bir vasıtaya binmeye kalksan, itile kakıla, sille tokat biniyorsun... Hele o vapurlar! Ah, o vapurlar öldürecek beni. Tıklım tıklım her taraf... Ayakta duracak yer yok.

- Öyle Mahpeyker Hanım...

- Eskiden böyle miydi? Hey gidi günler hey... Köprüden, Kuzguncuk vapuruna binse binse otuz kişi binerdi. Onlar da hep birbirini tanırdı. Eş, dost... Konu komşu, akraba... Ocakçı, kim kahveyi nasıl içer bilirdi. Sonra herkesin fincanı ayrıydı. (...) Şirket-i Hayriye vapurları yandan çarklıydı. Kaptan Kemal Bey -toprağı bol olsun- Bebek'te anafora koyuverdi mi vapuru, akıntı koca tekneyi alır, bizim yalının önüne bırakırdı. Hey gidi günler hey! Konak dedim yine içim yandı... Ah o Asım, üç kuruş paraya ipotek ettirmiş yalıyı... Para pul nedir öğretmediler, bilemedim. Leylaklar... Ortancalar... Yarın ne yapacağız bilemedim. Hadi iç, içmiyorsun ama...

- İçmem ben Mahpeyker Hanım...

- Bırak pısırıklığı Allasen... Hadi şerefe! O Asım'ı görürsen... Söyle ona... Her şeyimi aldı elimden, aldı bitirdi.

- Görürsem, söylerim...

- Mutlu mu beni aldattığı kadınla? Sor ona...

***

Karardı birden ortam... Derinden bir ud sesi duyuldu karanlıkta. Hüzzam çalıyor yine... Hüzzam, alaturka musikide varlığını 450 yıldır korumakta. Ve bilenler bilir, hüzzam değişime, çok sesli müziğe dönüşüme pek uygun değildir ve hüzzam varlığını kendine özgü sürdürebilen neredeyse tek makamdır. Ve Güner Sümer, bu makamla anılan oyunuyla birey toplum iletişimsizliğini, uyuşmazlıkları, büyük kentin değişimine, değerlerini yitirmesine ayak uyduramayanların hüzünlü öyküsünü anlatır bizlere.

- Alu... Son telefonum sana...

-Rica ederim. Hatırladım sizi... Bir kasım akşamıydı. Tiyatro sahnesindeydiniz Mahpeyker Hanım.

- Sevindim hatırladığına... İnsan ne çabuk unutuyor insanın yüzünü. Şu İstanbul'un haline bak, şu sokakların pisliğine. Eskiden çiçek bahçesi gibiydi, çiçek! Nerede o canım yalılar. Kondurukonduruverdiler o koca taş yığınlarını. Yerden biter gibi hepsi. Biti-bitiverdiler gözü kör olmayasıcalar... (...) Ya Beyoğlu? Neydi o sokakların temizliği. Allah inandırsın, kaldırımlara bal dök yala... Herkes bayram urbalarını, yeni pabuçlarını giyip öyle çıkardı. Erkekler ütülü setre pantolonlarını giyerdi. Kadınlar giyinip kuşanmadan çıkmazdı. Öyle, yakası bağrı açık, ağzı burnu karışık birilerine rastlamazdınız sokakta. Ne elle, ne ağızla sarkıntılık yapılmazdı. Şimdi geçtik kadınlardan, çocuklara sarkıntılık ediyorlar. Hepimiz bir tarafa dağıldık gittik... Böyle mi olacaktı koca, anlı şanlı Hakkı Paşa'nın ailesi, böyle mi? Bir köşeden ölüp gitsek birimizin ötekinden *haberi yok.*

- Aman, öyle demeyin Mahpeyker Hanım!

Derin bir sessizlik oldu, perde kapandı...

***

Muhsin Bey'e takıldı gözüm. Aaa, yanında Mahpeyker Hanım. Hüzünle baktılar bana, buruldu içim. El salladılar... Sonra, öğrendim ki yıldızlara karışmış Muhsin Bey. Pandemi koşullarında, yüreği gibi bomboş bir ortamda verilmiş toprağa... Evin balkonundaki ortancalar küstüler, her geçen gün soldular, kurudular sonra... Ve hızla satılık ilanı asıldı eski zamanların tahta kepenklerine...

***

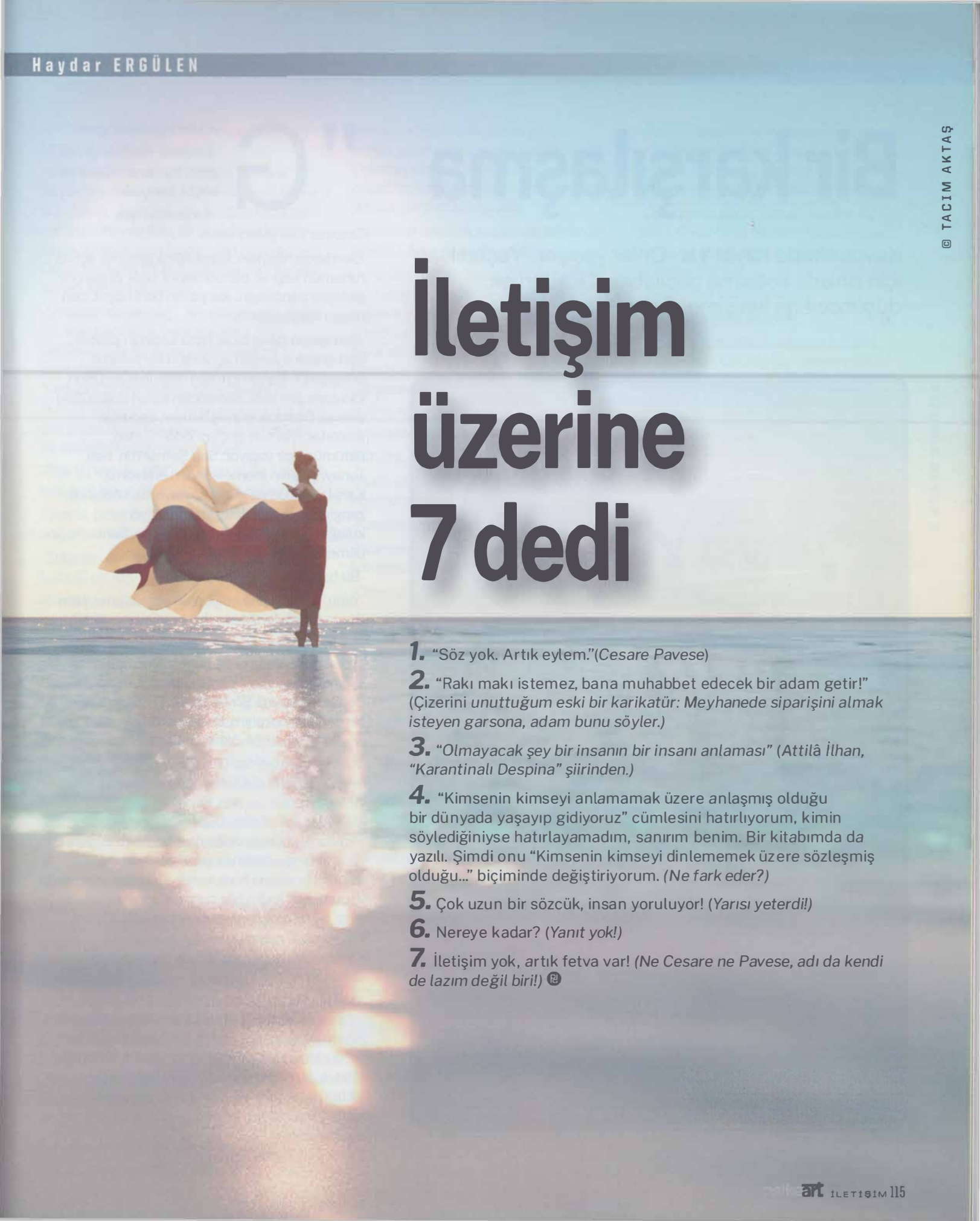
Yıkılan evin boş arsasına bakıyorum. İş makineleri çalışıyor vızır vızır... Anlıyorum ki inşaat işleri pandemi tanımıyor; dünden bugüne değerlerini, yorgun bedenlerini taşıyan Muhsin Bey'i, Mahpeyker Hanım'ı hiç düşünmüyor.

Hızla akıp gidiyor yaşam... Kapandığımız karanlık odalarda gördüğümüz tek ışık cep telefonlarının, bilgisayarların ışığı oluyor ve hafta sonları cep telefonların maviliğine bürünüyor şehir.

Bu iletişimsizlik, insanın insana temas edemediği bu ortam canımı sıkıyor. Hüzzam makamlı bir şarkı çalıyorum pikapta... *"Bir hüzün çöktü yine gönlüme akşamla benim"*...

Not: Diyaloglardaki italik yazılar, Güner Sümer'in "Hüzzam" adlı oyunundan alıntılardır.

Haydar ERGÜLEN

© TACIM AKTAŞ

İletişim üzerine 7 dedi

1. "Söz yok. Artık eylem."(*Cesare Pavese*)

2. "Rakı makı istemez, bana muhabbet edecek bir adam getir!" (Çizerini *unuttuğum eski bir karikatür: Meyhanede siparişini almak isteyen garsona, adam bunu söyler.)*

3. *"Olmayacak şey bir insanın bir insanı anlaması" (Attilâ İlhan, "Karantinalı Despina" şiirinden.)*

4. "Kimsenin kimseyi anlamamak üzere anlaşmış olduğu bir dünyada yaşayıp gidiyoruz" cümlesini hatırlıyorum, kimin söylediğiniyse hatırlayamadım, sanırım benim. Bir kitabımda da yazılı. Şimdi onu "Kimsenin kimseyi dinlememek üzere sözleşmiş olduğu..." biçiminde değiştiriyorum. *(Ne fark eder?)*

5. Çok uzun bir sözcük, insan yoruluyor! *(Yarısı yeterdi!)*

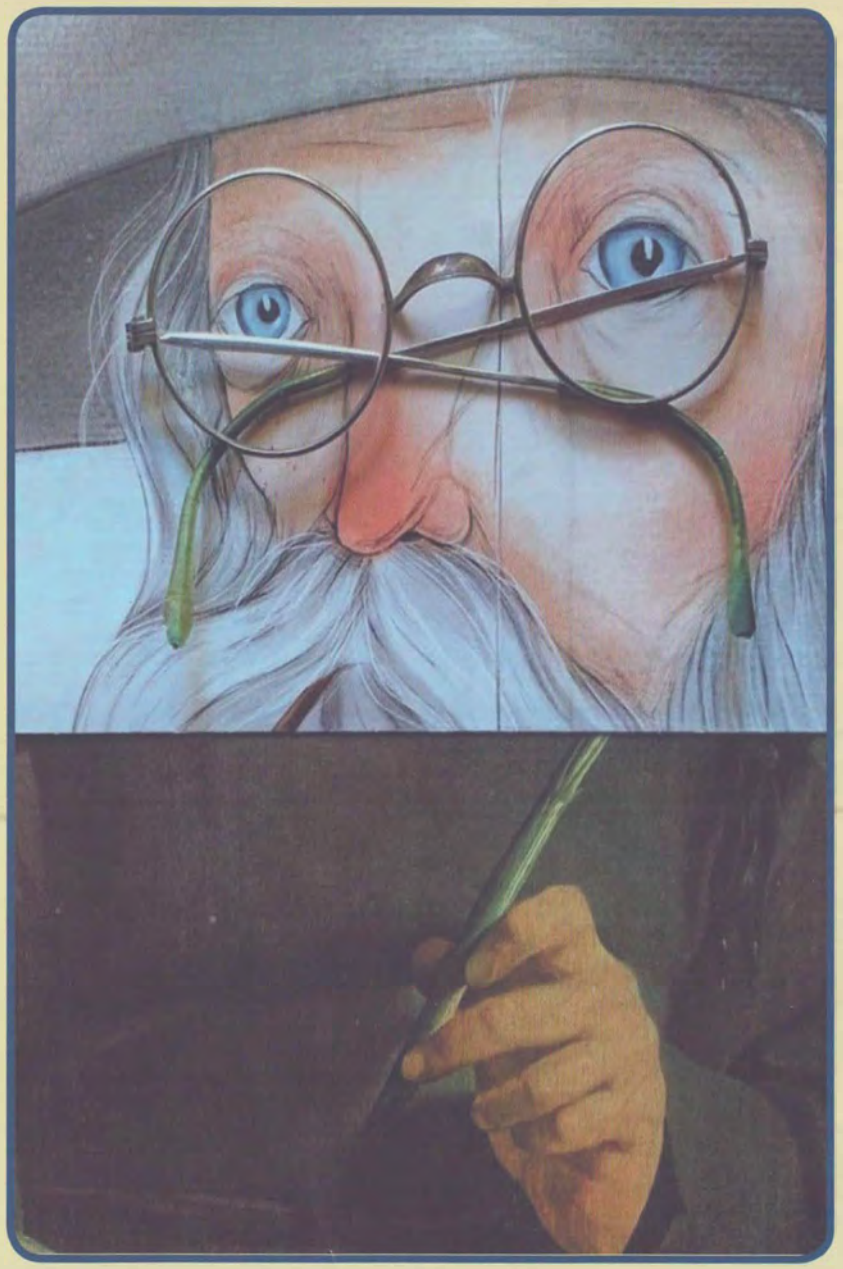
6. Nereye kadar? *(Yanıt yok!)*

7. İletişim yok, artık fetva var! *(Ne Cesare ne Pavese, adı da kendi de lazım değil biri!)*

Ahmet İNAM

Bir karşılaşma

Kavramlarda hayat var. Onlar yaşıyor. Yaşadıkları için onlarla iletişime geçilebilir. Düşünmek, düşüncelerle iletişime geçmektir.

© BORAN GÜRÜNEY

"Geceler küçük bahçede.."

-Tanpınar mı? "Ne güzel geçti bütün yaz/Geceler küçük bahçede"...

-Karşılaştın işte, Tanpınar'dan gelen sesle.

-Sen karşımdayken, karşılaşma gözümü açtım, ruhumun kapı ve pencerelerini, beni ve gerçeği gizleyen perdelerini, karşılasın beni hayat, ben hayatı karşılayayım...

-Şemsettin rakıyı biraz fazla kaçırdın galiba! Sen ancak o zaman açıyorsun karşılaşma antenlerini. Bunun için sen dostumsun. Onun için çağırdım seni, dedemden kalan Boğaz'daki yalıma. Oturduk, güneş batıyor, vapurlar, motorlar, martılar geçiyor önümüzden, üstümüze şiir yağıyor: Sen Şemsettin, ben Tunay, şu anın memelerinden emiyoruz. Karşılaşıyoruz, ne güzel söylüyoruz, sözümüz zenginleşerek, ötekileşerek dönüyor kulağımıza. Ben şanslı bir Tunay'ım. Seni bilmem. Udunu da almış gelmişsin.

-Bu barbunyayı sen mi pişirdin?

-Yahu, Şemsi, içine ediyorsun yaşadığımız şiirin. Bütün bu söylediklerim barbunyaya mı gitti?

-Tunay, dostum, adının anlamı, sessizlik, gece aydınlığı, benimki dinin güneşi. Sen hep gece aydınlığında, huzur içinde kalmak istiyorsun. Bense şeytanım. Şiir bozanım. Doğrusu senin şiir dediğini bozanım. Bozulmamış şiir, şiir değildir. Salya sümüklüğün lüzumu yok!

-Kızmıyorum Şemsi. Biliyorsun ben yurtdışında iletişim üstüne doktora yaptım. Oralarda yıllarca dersler verdim. Kendime özgü kuramlar geliştirdim. Dedem bu yalıyı bana bırakınca, koptum oralardan, buralara düştüm. Yaşadıklarıma bakınca şunu görüyorum, salatadan alsana hadi, kendi ellerimle yaptım, aşçı kadın bile parmaklarını yedi; evet, ne diyordum, yaşamda bir yankı düzeni var. Kimsen evrene yansıtıyorsun, garip dönüşümlerle geri geliyor. İletilerin gidiyor, dönüşümlerle geri geliyor.

-Bak kardeşim, bu rakıyı nereden buldun yahu, müthiş, ince, sert; bak, o kadar okudun falan da ninem gibi konuşuyorsun. Bırak bu evrenin bir ayna olduğu sığlığını. Bu ucuz yaşam koçlarının Uzakdoğu bilgelerinin sözlerini anlamadan sıktığı palavralar. Hayata güzel bakarsan, o da sana güzel bakarmış. İnternet de, kitapçılar da bunlarla dolu.

-Demek ki hayata güzel bakmadığın için, hayat sana öfkeli dönüyor.

-Beni sıkıştıramazsın, iletişim uzmanı. Hayat denen o soyut kavramla nasıl iletişim kurulabilir? Kavramlarla iletişim kurulabilir mi? Hani hayvanları, bir ölçüde bitkileri falan anlarım ama kavramları anlayamam. Onlardan sana bir ileti gelebilir mi? Kendin söyler, kendin dinlersin.

-Şuradan başlayalım. Karşılaşacağız değil mi, açıp kapılarını, pencerelerini, beni can kulağıyla dinleyeceksin değil mi? Beni dinlerken, dinleme duruşunla sende "varlığını, onayladığım için sözlerini iç dünyama alıyorum" tavrını görüyorum. Sen çok güzel bir dinleyensin. Sana güveniyor ve iletilerimi yolluyorum. Dinle.

-Bak şu kotrayı görüyor musun, ne kadar da hızlı, kaç beygirlik motoru var acaba?

-Şemsi, bırak bu taktikleri, pekâlâ merak ediyorsun anlatacaklarımı.

-Şuradan paçanga böreğini uzatsana, çok lezzetli olmuş.

-Sana kavramlar uzatsam yer misin? Şiir uzatsam?

-Anlat dinliyorum, uzman. İstersen udumu alayım da sana bir hicaz taksim geçeyim. Fonda örneğin Refik Fersan'ın hicaz saz semaisi olsa. Ben çalsam, sen anlatsan. Söyle, ey uzman ben çalarken içimin kapı ve pencerelerini açarak seni dinleyebilir miyim? Yoksa dinleme tavrı diye bir tavır var mıdır? Hiçbir şey yapmadan, gözlerinin içine bakarak.

-Demek sen beni hicaz saz semai ile dinlemek istiyorsun, öylemi? Neden dikkat kesilip, kendini vererek dinlemek istemiyorsun?

-Boğaz'dayız. Dibimize vuran dalgalar, denizin kokusu... Şevki Bey buralarda yaşadı, genç yaşta ölüverdi. Ben hiç kimseyi içindeki musikiyi dinlemeden dinleyemem. Mühendisim biliyorsun, en zor dersleri de öyle dinlerdim ben Teknik Üniversite'de. Türevlerime, integrallerime, diferansiyel denklemlerime hep notalar konardı.

-Onun için on yılda bitirdin Teknik Üniversite'yi.

-Öyle değil be kuzum. Biliyorsun, sırılsıklam âşık oldum, ud hocamdı, evliydi, yaşı benden epey büyük, çoluk çocuk sahibi, güzel ruhlu, güzel sesli bir kadın. Çok acı çektim. Demek ki hayat beni o kadınla karşıladı. Tam birlikteliğimiz yoluna girmişti ki ölüverdi.

-Yaralarını deşmek istemem. Biliyorum öykünü. Ama direndin, yıkılmadın.

-İçimdeki müzik, Tunay. Müzik bana elini uzattı. İçimde duyduğum müziğimi insanlara yansıttım. İşime yansıttım. Şimdi yalnızım, başarılıymışım, öyle diyorlar, işimde. İnsanlar seviyor beni. Her insanın müziğini duymaya çalışıyorum. Duyabildikçe çok mutlu oluyorum.

-Müziğinle iletişimin var mı?

-Elbette, neden sordun ki?

-Hani, kavramlarla nasıl iletişim kuruyorsun diye sormuştun ya?

-Kavram ayrı, müzik ayrı Tunay Bey.

-Kavram ölü, müzik yaşıyor demek istiyorsun.

-Onun gibi bir şey.

-Sen inşaat mühendisi olarak statik hesaplar yaparken formüller kullanıyorsun, o formüller soyut değil mi?

-İşe yarayan araçlar onlar.

-Kavramlar da öyle değil mi? Şemsi, al udunu eline hadi, Refik Fersan üstadı sevgiyle analım. Dinle beni, kavramların bir müziği vardır. "Hayat", bir sözcük, bir kavram. Ama onda yılların yaşantıları var. Kavramlarla yaşantıları açıyorsun. Onlar sana bakıyor, sen onlara bakıyorsun. Düşünüyor, yorumluyorsun. Onların sana neler fısıldadığını anlamaya çalışıyor, yorumluyorsun. Onlara öyle yaklaşıyorsun ki, o yaşanmışlıklar kendilerini açıyorlar sana. Dinliyorsun onları. Eğip bükmeden. Kendilerini açmalarını bekliyorsun. Elbette burada metaforlar kullanıyorum. Dar kafalı bir mühendis kulağıyla beni dinlemediğini biliyorum.

-Bak en güzel yerinde, teslime geçiyordum ki, kesmek zorunda kaldım. Bana dar kafalı diyerek dar kafalı olma. Hadi, yeniden.

-Sana demedim ki! Kavramlarda hayat var. Onlar yaşıyorlar. Yaşadıkları için onlarla iletişime geçilebilir. Düşünmek, düşüncelerle iletişime geçmektir.

-Durayım burada. Cevap vermek farz oldu. Sana çetin bir soru: İçindekilerle iletişime geçebiliyor musun; gölgelerinle?

-Jung'u mu: kastediyorsun?

-Evet, ona yakın bir şeyi.

-Elbette. İçimizdeki benlerle iletişiriz. Bu benlerin birbirleriyle iletişimi çok önemli. Senin içindeki müzik, varlık bütünlüğünü bozan olumsuz iç sesleri bastırmış.

-Çok acı çektim, Tunay. İçimdeki gürültü, nice aykırı ses benim dirliğimi yerle bir etti. Müziğimle iletişime geçtim. Önce içimdeki gürültüleri tanımaya çalıştım. Sen de sağ olasın bana çok yardımcı oldun. Günlerce konuştuk seninle. İçimdeki yıkıcı benleri bulup çıkarmak, onlarla iletişim kurmak için. Senin o kitabın, hani o Türkçeye çevrilmeyeni, içimdeki "benlerimi" tanımada bana çok yardımcı oldu. Şimdi arada sırada gürültü yapıp canımı sıkmıyor değiller tabii. Dostlarımın içime yolladıkları müzikle iç müziğim bir araya gelince yeniden kendime geliyorum.

-Ben de yaralıyım, Şemsi. Galiba, insan yaralı. Önemli olan yaralarımızla karşılaşıp onlarla konuşmak. Elbette içimizin müziği var ama gürültüsü de var. İçimizle yaşamak böyle bir şey. Ne diyor Yunus:

Dışım biliş içim yâd dilim hoş gönlüm mürted

Yavuz işe iyi ad böyle fitne kanda var

"Dışım tanıdık, içim yabancı, hoş konuşuyorum ama gönlüm yolundan çıkmış, yaptığımız kötü işlere iyi ad vermek, bir kargaşa, bir fitne oluşturuyor" diyor. Oysa içim *biliş* (tanıdık, yakın) olursa dışım da büyük olasılıkla "*yâd*" (yabancı) olmaz.

-Tunay kardeşim, özür dilerim katıla katıla ağlamak istiyorum. Sonra sana yine Refik Fersan'dan bu kez onun rast peşrevini çalarım.

Ergun ERDOĞAN

© TACIM AKTAŞ

Füsun'un seçimi

"İletişim sorunu olan bir ruh ikizindense, iletişimi doğru bir muhafazakârı tercih ederim."

Füsun tedirgin ama umutla bastı arama butonuna, çalmaya başladı arama sesi, uzayan saniyeler... Yine kötü bitecek düşüncesiyle umutsuzluğa kapıldı bir an, tam kapatacakken aramayı, açıldı görüşme.

- Alo, merhaba abla, nasılsın?

- Merhaba Füsun, hayırdır, bir şey mi oldu?

- Hayır abla, neden öyle söyledin, illa kötü bir şey mi olması gerek seni aramam için?

- Bilmem, sana sormalı, hayra aramazsın da sen...

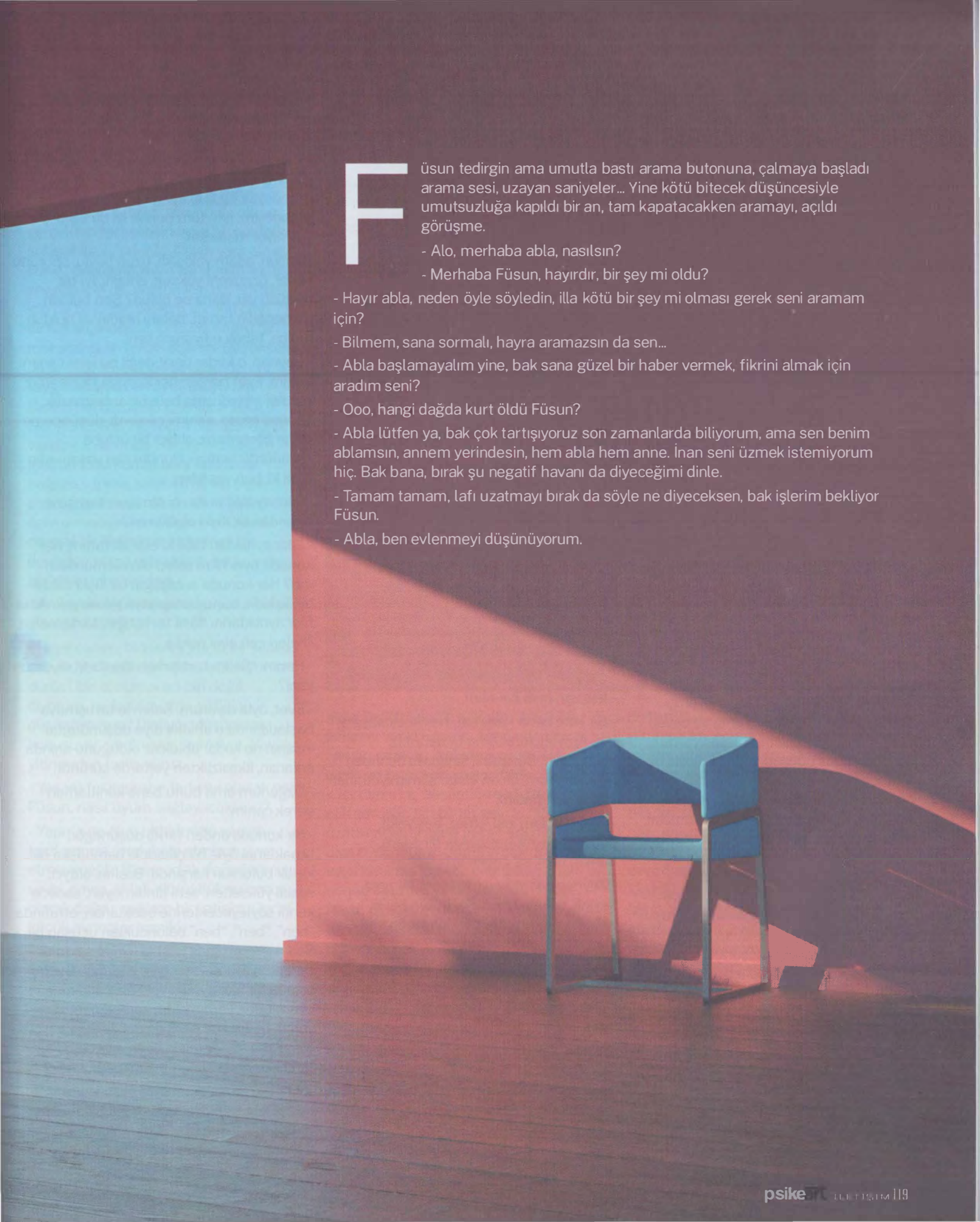
- Abla başlamayalım yine, bak sana güzel bir haber vermek, fikrini almak için aradım seni?

- Ooo, hangi dağda kurt öldü Füsun?

- Abla lütfen ya, bak çok tartışıyoruz son zamanlarda biliyorum, ama sen benim ablamsın, annem yerindesin, hem abla hem anne. İnan seni üzmek istemiyorum hiç. Bak bana, bırak şu negatif havanı da diyeceğimi dinle.

- Tamam tamam, lafı uzatmayı bırak da söyle ne diyeceksen, bak işlerim bekliyor Füsun.

- Abla, ben evlenmeyi düşünüyorum.

- Hayırlı olsun, kim bu şanssız adam?

- Ablaaa... Lütfen ya!

- Kızım şaka ediyorum, kimmiş bu şanslı bey acaba?

- Tanırsın, hani Hacı Osman amcalar vardı bizim eski mahallede, onun oğlu vardı... Enes, hatırladın mı, sessiz, efendi bir çocuk...

- Hoppalaaa... Nereden çıktı bu Enes, bula bula o yobazın sümsük oğlunu mu buldun?

- Abla, celallenme bi ya, dinle beni, çok iyi adam Enes, tanısan çok seversin valla.

- Valla ne kadar iyi olabilir ki, sen kim o kim Füsun. Hayatta işim olmaz, ne halin varsa gör, karışmam senin hayatına.

- Abla lütfen bi dinle beni ya...

- Vallahi kusura bakma, işim gücüm var Füsun, git evlen, tamam, okey? Hoşça kal.

Füsun elinde telefonla kalakalmıştı yine. Hep böyle oluyordu. Kendi kanından kendi canından ablasıyla diyalog kuramıyordu, yine bir hüsran yaşatmıştı ablası.

Annesini toprağa vereli beş yıl olmuştu. Babası çoktan göçüp gitmişti, çocuktu o zamanlar, kala kala elinde ablası kalmıştı. Neden iletişim kuramıyordu ablasıyla, çok düşünmüş ama bir cevap bulamamıştı. Yapayalnız hissediyordu kendisini koca dünyada. Derin, dipsiz bir mutsuzluk hissetti. Uzandı hayatın tüm ağırlığını üstünde hissederek, yorgun, takatsiz... Gözlerinden süzülen damlalar yüzünü ıslatarak yastığına damlıyordu sıra sıra. İçinde bir isyan büyüyor, ablasıyla bir türlü kuramadığı bağ nedeniyle kahroluyordu. Çaresizlik ve mutsuzluk boğazına düğümleniyordu. Öylece kalakaldı uzun zaman. Sonra kadim dostu Zeynep'i düşündü, yüzü yumuşadı, gülümsedi belli belirsiz, biraz buruk. Gözyaşlarını kuruladı ve doğruldu yattığı koltuktan. Yüzünü yıkadı, soğuk suyu yüzüne çarptı uzun uzun, ferahladı, iyi hissetti.

Bir kahve hazırladı, sigarasını yaktı. Enes düştü aklına, yüzündeki gülümseme tüm hücrelerine yayıldı adeta, hücreleri uyanmış, can gelmişti bedenine.

Zeynep şaşkınlıkla bakıyordu gelen mesaja, allak bullak olmuştu. Parmakları klavyede uçarcasına gezinmeye başladı.

- Ne saçmalıyorsun şapşal, evlenemezsin o yobaz adamla, sen kim, o kim!?

- Zeynep neden anlamıyorsun, seviyorum adamı, alla alla ya!

- Kızım aklını başına devşir, sen demiyor muydun, adamla siyah beyaz gibiyiz diye?

- Evet öyleyiz fikren, hayat tarzı olarak çok farklıyız, ama seviyorum işte!

- Etrafında senin gibi düşünen, çağdaş, aydın, akıllı bir dolu adam varken nesini sevdin bu adamın Allah aşkına?

- Bak, anlatabilir miyim, anlayabilir misin, emin değilim gerçekten ama anlatmaya çalışacağım.

- Peki, acele etme Füsun, sabırla bekleyeceğim, işin zor olacak çünkü canım. Dilimi yutacaktım şaşkınlıktan ya.

- Bak canım, Enes'le aramda bir bağ var, kopmaz bir bağ, ipekten, sağlam ve parlak, anlıyor musun beni?

- Kızım yoksa...

- Saçmalama ya, o öyle biri değiiiil, patlamasana be!

- Hah hah haaa! Kızma kızma, nasıl bir sağlam bağ olur ki başka, haksız mıyım?

- Aşk nedir bilmiyorsun, sana öğreteceğim.

- İşin zor, hadi bakalım.

- Bir kere bana karşı saf, hakiki bir saygısı var. Arayop sorar ama bunaltmaz, ayarını bilir. Sevgisini, saygısını derinden hissediyorum, bir an olsun samimiyetinden şüphe duymadım.

- Füsun, adam içki içmez, beş vakit namazında, muhafazakâr bir adam, bunları nasıl es geçersin?

- Zeynep adam benim yaşam tarzıma saygılı, ben de onun dini bütün halini kabulleniyorum. Ne var bunda, önemli olan karşılıklı saygı değil mi?

- Nereden biliyorsun evlendikten sonra değişmeyeceğini, yaşam tarzına baskı yapmayacağını?

- Biliyorum çünkü adamın samimiyetine inanıyorum.

- Selim'in nesi vardı canım? Onun da seni sevdiğine, samimiyetine inanıyordun.

- Haklısın, sevdiğine inanıyordum fakat saygı duyduğu konusunda emin değildim Zeynep.

- Yapma Füsun, adam seni deli gibi seviyordu, üstelik ruh ikizin olduğunu söylemiyor muydun?

- Evet zevklerimiz, hayata bakışımız, eğitimimiz, statümüz, siyasi görüşlerimiz neredeyse tıpa tıp aynıydı, ama sevgili arkadaşım, işte tüm bunlar iyi bir ilişki için yetmiyor maalesef.

- Füsun, adam yakışıklı, uzun boylu, sporunu yapar, özgüveni yüksek, ahlaklı, iyi bir statüsü var, daha ne olsun? Sen buldun da bunadın tatlım, belanı aradın ve buldun galiba, tebrik ediyorum seni.

- Zeynep, o kadar basit değil bu işler canım benim. Evet hemen her konuda fikirlerimiz paralel gibiydi ama hele bir anlaşmazlık konusu çıksın, canımı çıkarırdı, düşünceme saygı göstermez, alaycı bir üsluba bürünürdü hemen. Bunları sen yaşamadın tabii ki, ben yaşadım.

- Fikir ayrılıkları da mı olmasın, tartışma olmadan bir ilişki olabilir mi?

- Fikir ayrılıkları tabii ki olacak tatlım, her konuda aynı fikre sahip olmak mümkün mü? Her konuda anlaştığın bir ilişki sahte bir ilişkidir, bunu tartışmaya gerek yok. Ama fikir ayrılıklarını nasıl tartıştığın, tartışmanın ilkeleri can alıcı nokta.

- Hımm, "Selim tartışırken ilkesizdi" diyorsun yani?

- Evet, öyle diyorum. Selim'le tartışmaya başladığında o ahlaklı diye düşündüğün insanın ne kadar ahlaksız olduğunu anında anlarsın, ilkesizlikten yerlerde sürünür.

- Üzgünüm ama bunu bana kanıtlaman gerek canım.

- Bir konuda ondan farklı düşünegör, tırnaklarını öyle bir çıkarır ki bambaşka bir kişilik bulursun karşında. Baskın, alaycı, sesini yükselten, seni dinlemeyen, sadece kendi söyleyeceklerine odaklanan, etrafında "ben", "ben", "ben" baloncukları uçuşan bir Selim... Yarattığı fırtınanın içinde savrulur durursun. Bunu yaşamanı isterdim. Evet ortada bir fikir ayrılığı yokken, candır, uyumludur, yardımcıdır, kompliman yapar, bir kadına nasıl davranılacağını bilir. Ama söyler misin bana, asıl olan fikir farklılıklarında alınan tutum değil midir?

- Haklısın ama var mı öyle bir insan cidden, tartışırken tam bir saygı, doğal bir sükûnet ve doğru iletişim içinde olan bir insan? Sadece erkekler için demiyorum, kadınlar

için de böyle değil mi? İnsanoğlu tartışırken dinlemez, tamamen benmerkezcidir ve baskın olma eğilimindedir.

- Yanılıyorsun Zeynep, özgüveni tam, dürüst bir adalet ve eşitlik duygusu olan insanın iletişim sorunu da olmaz, gerçekten tartışabilirsin ve bir noktada anlaşabilirsin onunla. İlişkin yara almaz, çünkü benliğine zerre zarar gelmez. Bu sevgilin için de, dostun için de, hasmın için de böyledir. İletişim sorunu olan bir ruh ikizindense, iletişimi doğru bir muhafazakârı tercih ederim. Düşünsene, bu özelliği sayesinde sevgisinden ve saygısından da emin olabiliyorum. Benim her derdimle içtenlikle ilgili olduğunu, ona ihtiyacım olduğunda tüm varlığıyla yanımda olacağını bildiğim gibi, bu tutumunun beni kendisine bağımlı yapma, sahibim olma, beni onsuz yapamayacak duruma getirmeyle ilgisi olmadığını da biliyorum. O kadar normal bir ilişkisi var ki fırtınalı bir denizden sonra sığındığım, huzur veren bir liman o benim için.

- Anlaşmazlıklarda senin suyuna gidiyor olmasın sakın?

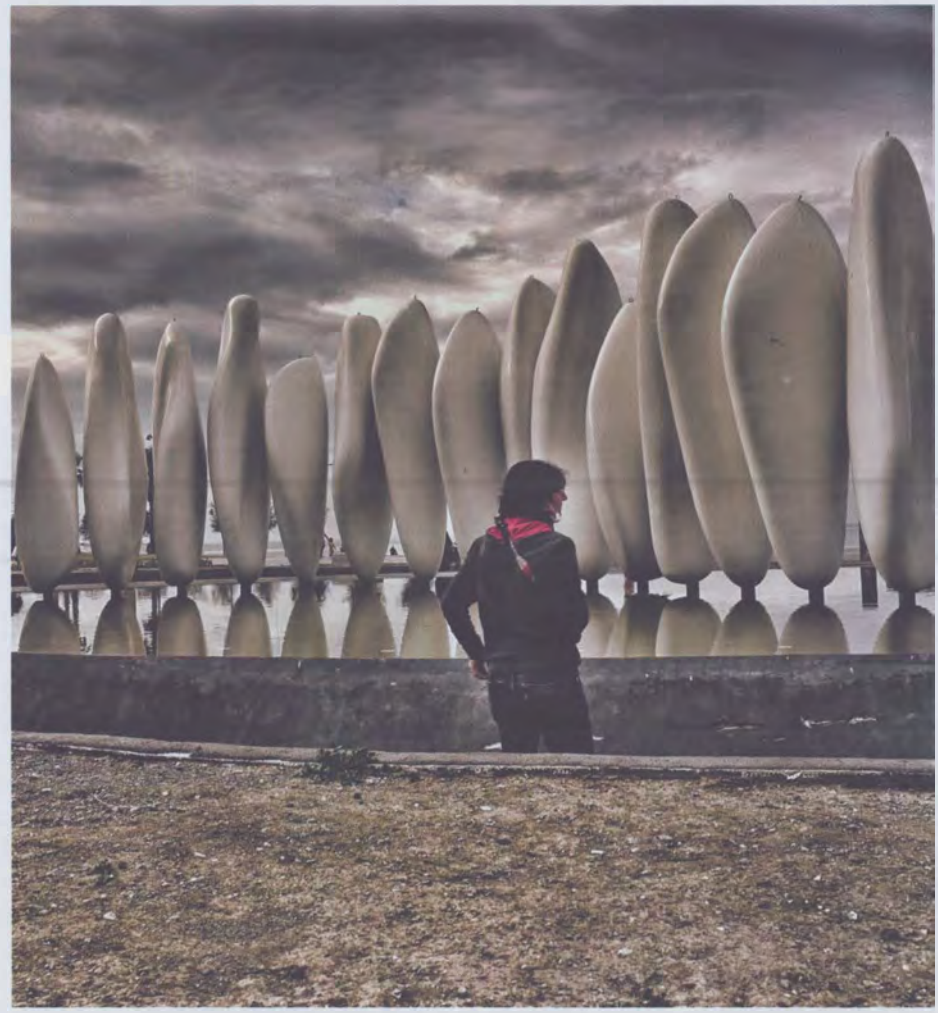
- Hayır canım, fikirlerini güçlü bir şekilde savunuyor tabii ki, neden anlamıyorsun, dürüst biri o, numaracı biri değil diyorum, neden suyuma gittiğini düşünüyorsun? Dinliyor, düşünerek konuşuyor, gerilmiyor, germiyor. Saygıyı yitirmeden tartışıyoruz.

- Yaşam tarzlarınızın farkı ne olacak peki Füsun, nasıl uyum sağlayacaksınız?

- Yapma ne olur, birbirimizin yaşam tarzlarımıza müdahale etmiyoruz ve etmeyeceğiz. Bizim ortak değerlerimiz sevgi, saygı, ahlak, dürüstlük ve sonuç olarak doğru, sağlam bir iletişim. Gerisi küçük ayrıntılar inan ki.

- Seninle doğru iletişim kurdu ve seni kazandı diyebilir miyiz sonuç olarak Füsun?

- Tam olarak doğru canım, fakat ben de onu kazandım. Biz birbirimizi kazandık, doğru iletişimle, doğru iletişimi kaçınılmaz kılan saygıyla. Ve görüyorsun ki belirleyici olan, tek başına sevgi değil. Doğru bir sevgi için saygı gerekiyor. Biliyor musun, doğru iletişimden bahsederken bir yönünü

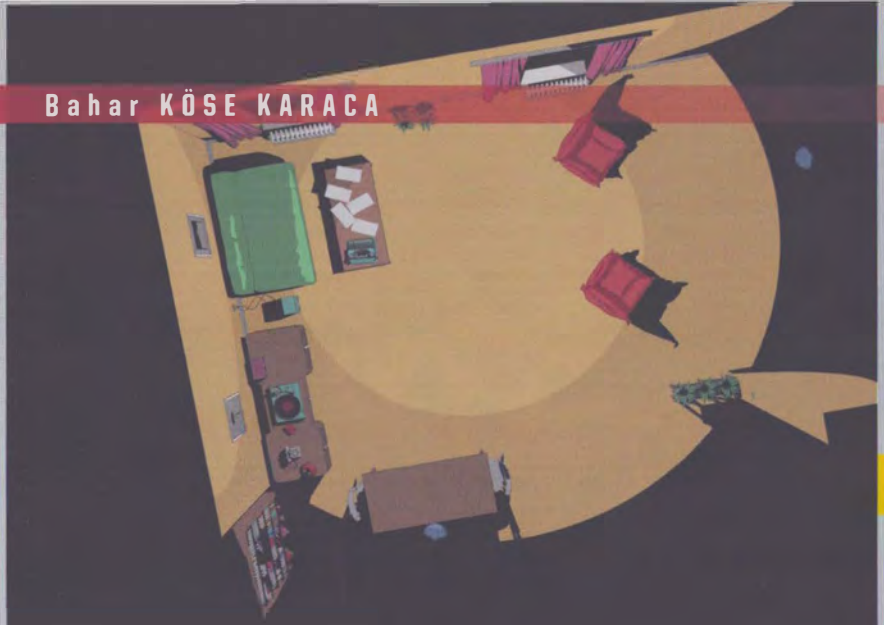
© GÖNÜL OCAK

daha belirtmeliyim. O kadar doğal bir iletişimi var ki Enes'in, kendimi hiçbir zaman rahatsız hissetmiyorum. Ne eksik ne fazla konuşuyor sanki, ölçüyü kaçırdığını hiç düşündürmedi bana. Hani çok sevdiğin biri bir an gelir ki "Öf, ne çok uzattı" dedirtir sana veya neden aramıyor diye düşündürür. Üstüme çok düşüyor veya benimle ilgilenmiyor dedirtir, ipin ucunu kaçırdı diye düşünürsün bazen. Hayır, olmuyor, o kadar içten, o kadar sahici ki, ilişkide müthiş bir denge çıkıyor ortaya, doğal ve huzur veren bir ilişki... Frekansların tam bir uyumu, ahenkli, akıcı, mükemmel bir dans gibi.

- Füsun söylediklerini çok iyi anladım canım arkadaşım, fakat aşkın gözü kördür derler, sen yine de ayağını denk al. Senden bu kadar farklı bir yaşam tarzı olan biriyle tam bir uyum sağlayacağın düşüncesi benim aklıma tam yatmadı. İletişiminizin söylediğin kadar iyi olması çok değerli, ilişkinin geleceği konusunda güven veriyor. Yine de acele etme derim, arkadaşını dinle sen. Sana güveniyorum, en doğru kararı vereceğine eminim, biraz daha zaman tanı kendine. Sonuç olarak ne kadar mutlu oldum bilemezsin. Seviyorsun, harika bir ilişkiden bahsediyorsun ve sanırım mutlu sonla bitecek. Darısı başıma derim o zaman sevgili arkadaşım. Her zamanki gibi çok keyifli bir sohbetti ve çok şey kazandırdı bana. Seni bu denli mutlu ve huzurlu görmek, düşüncelerin, yaklaşımın ufkumu açıyor, ilham veriyor. Seninle ilgili kafam epeyce rahatladı.

- Beni desteklemen, hep yanımda olduğunu hissettirmen, benim için endişelenmen, tüm düşüncelerin ne kadar değerli bilemezsin. Söz veriyorum sana bir müddet daha bekleyeceğim, söylediklerini değerlendireceğim. Sen, sen çok iyi bir dostsun Zeynep, seni çok seviyorum, canım arkadaşım. Sen benim dostum, arkadaşım, ablam, annem, her şeyimsin.

Bahar KÖSE KARACA

© TACIM AKTAŞ

Cevapsız sorular*

"Ben artık dayanamıyorum, konuşmayan, paylaşmayan, görmeyen, ses vermeyen, var olmayan bir ilişkide yapayalnızım" diyorsun ve ekliyorsun, "artık bitti!". Bedenimde çılgın bir acı, kalbim cayır cayır yanıyor, ne yapacağımı bilemiyorum. Bilmediğim bir şeyi nasıl sana veririm diyorum, duymuyorsun, kararlısın, gidiyorsun.

"Susma, bir şey söyle
Biraz olsun yardım et
Gelemiyorum üstesinden
Ben bu aşkın tek başıma!"

Nev

"İlet" diyorsun, neyi ileteyim? "Aç biraz, anlat, dertleşelim!" diyorsun. N'aber, hal hatır diyorsun, durmadan üstüme geliyorsun. İletmek, bir nesneden bağımsız nasıl anlaşılır ki? Ne'yi ileteyim diyorum. Ne'nin karşılığı bende yok ki! "İletiş" diyorsun, "konuş!" diyorsun bana. "Şu durup duran güzelim ağzından bir şeyler dök, çıkar, boşalt, olan neyse al da bana aktar!" diyorsun. "Anlamıyor musun zor!" diyorum, anlamıyorsun. Ne'yi ileteyim, gelmiyor içim'den bir ses, bir bilgi, bir şey... Yok işte, içimde koca bir ses'sizlik. İkna olmuyorsun. "Bak" diyorsun, "ses"sizlik bile, önce bir "ses" ile başlıyor, sonra "siz" ile devam ediyor, "sessiz" oluyor." Önce 'ses' vardı" diyorsun. "Sende de var, bul, çıkar paylaş!" diyorsun. "Ne zaman kaybettin?" diyorsun. Boğazımda bir düğüm... Kanıyorum, içimde bir acı... Düşündürüyorsun, kim bilir hangi zamanda geçmişte bir zamanda bir "ses" vardı, ne oldu da yitirdim... Ses'ime nasıl bu denli yaban'cılaştım, ben bana neden sustum...

Ses'sizliğimi anlatmaya başlıyorum. Sana aktarmak için bil'mem gerek diyorum. Bilemiyorum, soruyorum cevap gelmiyor diyorum. Kendimi bilmiyorum, duyamıyorum, nasılım neyim bilmiyorum. "Konuş, sessizliğinde yalnızım" diyorsun. Gözlerimden yaşlar süzülüyor. Sen hangi yalnızlıktan bahsediyorsun, ben o kadar ıssızım ki diyorum. Kendi içimde öyle kayıp, öyle kopuğum, öyle temassız, üşüyorum diyorum. Kendim kendime yabancı. Bende bir bilgi yok. Kendime dair bir cevap yok, boşuna çabalıyorsun! Ve bu yokluk yakıyor, konuşmaya çalıştıkça diyorum. Sen, sana konuşmadığımı sanıyorsun. Ben ses'sizliğimi işte seninle paylaşıyorum diyorum. Ses'sizliğimle konuşuyorum diyorum. Kızıyorsun, "Yan yana hiç konuşmadan iki insan, insan insan'a nasıl yaşayacak!" diyorsun. "Beni duymuyor, görmüyorsun" diyorsun. Kendini göremeyen gözlerimle sende ne'yi görmem gerektiğini bilmiyorum diyorum. Kızıyorsun, "ne gerekliliği ne görmesi, inciniyorum ama gözler kör yüreğiyle bakmalı insan" diyorsun. Ben hiçbir şey anlayamıyorum, ne demeye çalışıyorsun! Ve soruyorsun, "hissetmiyor musun?" Kalbim mi diyorum. Varlığın iyilik, güzellik, yanında olmak istiyorum. Ötesini

*Yazının başlığında Manga'nın şarkısından esinlenilmiştir.

bilmiyorum diyorum, derin'den daha başka bir şey istiyorsun, derin'imden bir şey getir diyorsun, duyamıyorum, göremiyorum, hissedemiyorum, anlamıyor musun sen'i değil kendi'mi hissedemiyorum, kendimi bilemiyorum ne'yi ileteyim, ne'yi konuşayım bu ıssızlıktan neyi ses edeyim diyorum!

Sesim'e ses vermek istiyorsun

Ses'sizliğimde üşürken ben

Çoktan unutulmuş sapa bir memleketten

Dönen ve haber getiren olmamı bekliyorsun.

Suskunlaşıyorsun... Dalıp gidiyorum, nerede kaybettim ses'imi diye düşünüyorum. Bilmediğimi bana bildiriyor'sun ama canım yanıyor. Bilmediğim bir yerden bilmediğim bir şey getirmemi istiyorsun diyorum. Ve susuyorum, sen bozuluyorsun. "Ben artık dayanamıyorum, konuşmayan, paylaşmayan, görmeyen, ses vermeyen, var olmayan bir ilişkide yapayalnızım" diyorsun ve ekliyorsun, "artık bitti!". Bedenimde çılgın bir acı, kalbim cayır cayır yanıyor, ne yapacağımı bilemiyorum. Bilmediğim bir şeyi nasıl sana veririm diyorum, duymuyorsun, kararlısın, gidiyorsun. Ve içimi tarifsiz karanlık bir bulut kaplıyor, ortadan ikiye bölünüyorum da "ses" edemiyorum. Ve senin bu gidişin, bilmiyorum hissetmiyorum dediğim bu konuşma, öylesine sarsıyor ki artık durduramadığım bir acı hissi beni kaplıyor. Ve dinmeyen bu his hayattan çekilmeme ve artık ev arkadaşımın ısrarıyla bir terapistin odasında kendimi bulmama neden oluyor. Ve işte bana sorduğun "neden ses vermiyorsun?" sorusunu, günler aylar ve yıllar süren bir kendini sorgulama sürecinde anlamaya başlıyorum...

Bir bebek ses'le gelir dünyaya ve neyle yitirir ses'ini ki diye soruyorum. Ve seanslar boyu senin soruna cevap arıyorum, terapiste parça parça birçok şey anlatıyorum. Bizim evde kimsenin hissi, duygusu, sesi yoktu ki diyorum önce kendi kendime. Bilemiyorum... Oturur birlikte bir şey izler, yemek yer, olması gereken şeyi olması gerektiği zaman yapan bir aile olarak yaşıyorduk da soran yoktu, nasılsın, nasıl gidiyor diye. Düşünüyorum, okulda dalga geçiliyorum, eve dönerken sıkıştırıyor o dönem çocuklar, kaygı içinde dönüyorum eve her akşam, geceleri kâbus görüp duruyorum, kimse fark etmiyor, sormuyor ve ben de nedense konuşmuyorum. Sonra eskilerden bir video geliyor aklıma, salondayım üç yaşlarında "anne, anne, anneeee" diyorum ve köşede duran annem hiçbir tepkide bulunmuyor, ses'leniyor ses'leniyor, defalarca ses'leniyor ve sonra susuyorum. "Ses"ime ses gelmiyor ve terapistin dikkatimi çektiği şey, ses'ime ses verilmeme durumunu yaşamak, yalnızlık hissi o kadar ağır ki ses'lenmeyerek birinin orada olmadığını yani yalnız olduğumu deneyimlemekten kaçınıyorum. Çünkü bir çocuk için o kadar zor ki... Ve zaten sonrasında da ses vermem gereken zorbalıklarda da haber bile vermiyorum aileme, hep susuyorum. İşte! Soruyordun ya işte böyle böyle "ses" etmemeyi öğreniyorum. Çünkü ses etmek eşittir yalnızlık, cevapsızlık...

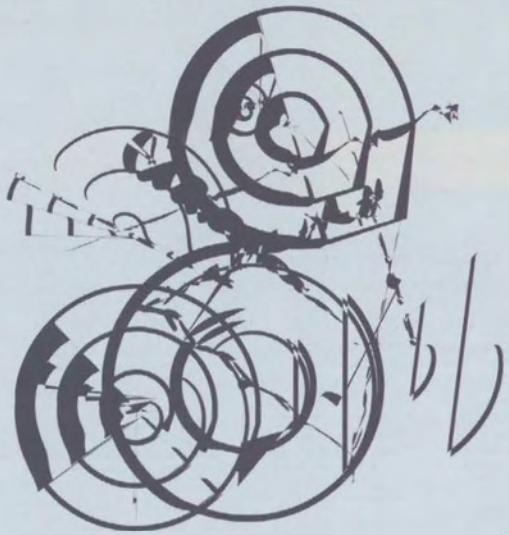
Ve şimdi his'siz, kendinden haber'siz ve ses'siz olduğum için gittiğin günden beri, çok ama çok his'sediyorum. Bilmediğim kendim'den haberdar oluyorum ama sen yoksun! Yalnızlığımla yüzleşemeyen çocukluğum, susarak ıssız bir boşlukta kendini var etmezken sen, sen'i yalnız bıraktığımı söyleyerek çekip gidiyorsun. Ne trajik değil mi! Oysa, anlıyorum ki ben kendimi o kadar yalnız bırakmışım ki ve bana yeten beni kollayan o kadar bir ben yokmuş ki başkasına yetecek bir varlık göstermem zaten mümkün olmuyor. Ve şimdi kendimi duyuyorum, görüyorum, duyuyorum ve konuşuyorum ama sen yoksun. Ve şimdi olmayan sana bak ne de çok ne de derinden konuşuyorum. Ve içimde yokluğunun acısı olsa da çok ama çok önemli bir şey söylemek istiyorum. Yaşadığımı sanıyordum, hissetmiyor, varlık göstermiyor, temassız ve duyarsız bir hayat sürüyordum. Ölü bir hayatmış benimkisi. Ve sen ses'sizliğimi yüzüme vurarak "burada bir sorun var" diyorsun, çekip gidiyorsun. Kâbuslarımı görmeyen annemin, suskunluğumla bağ kurmayan babamın bile yapmadığı bir şey yapıyorsun. Ses'sizliğimi görerek "burada bir sorun var" diyor, kabul edemiyor ve gidiyorsun. İçinde var olmadığım ilişkimizi öldürüyor ve bana bıraktığın acıyla beni hayata döndürüyorsun. Minnettarım...

Sessizliğini duymayan birine sevdanı verme,
Göynün incinir, uykuların ziyan olur.

Neşet Ertaş

© TACIM AKTAŞ

HİLAL BEBEK'İN YENİ KİTABI

ÇEMBERİN DIŞI

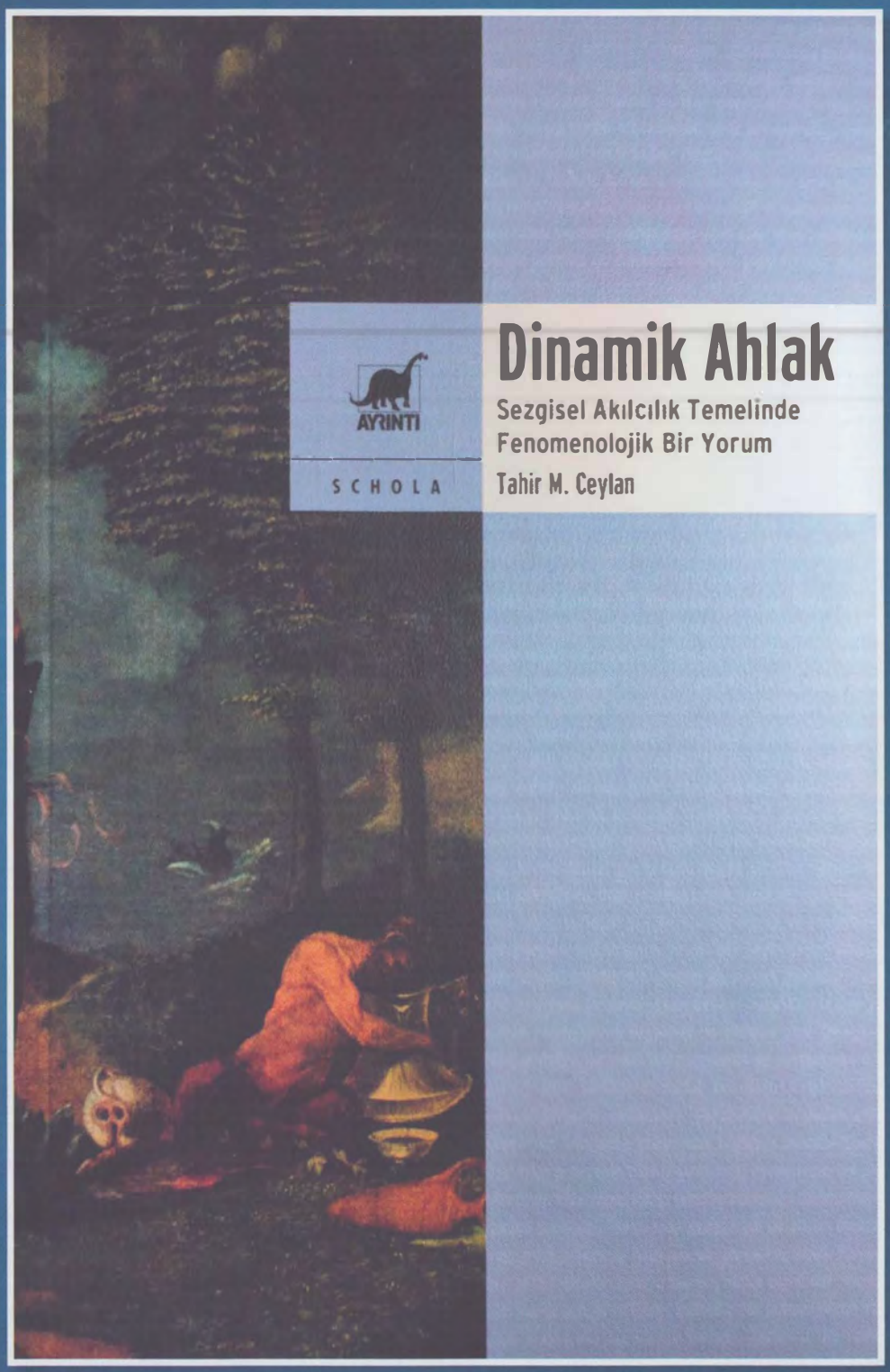
hilal bebek

tara • kitap

Seçkin kitabevlerinde...

TAHİR M. CEYLAN'IN YENİ KİTABI

Seçkin kitabevlerinde...

psikesinema

Mayıs-Haziran 2021 sayısı

tüm gazete bayii ve seçkin kitapçılarda